

# Ufkun Ötesi Bilim Dergisi

Beyond the Horizon Scientific Journal

Cilt/Volume:

21

Sayı/Number:

2

Ay/Month:

Aralık

Yıl/Year:

2021





# UFKUN ÖTESİ BİLİM DERGİSİ

Beyond the Horizon Scientific Journal

UFKUN ÖTESİ BİLİM DERGİSİ

**DergiPark**  
AKADEMİK



**ESJI** Eurasian  
Scientific  
Journal  
Index  
[www.ESJIndex.org](http://www.ESJIndex.org)



**ASOS**  
indeks



## DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

**Adam Sofronijevic** (Dr. Belgrad Üniversitesi Sırbistan), **Ali Fikri Akşirin** (Uzm.Dr. Ankara Büyükşehir Belediye Hastanesi), **Ali Gököz** (Dr. Emekli Sandığı Yönetim Kurulu Üyesi TTB Onur Kurulu Üyesi), **Ali Rıza Erdoğan** (Dr. Türkiye Ulusal Verem Savaşı Dernekleri Federasyonu), **Ayşe Karaduman** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi), **Ayşegül Ataman** (Prof. Dr. Lefke Avrupa Üniversitesi KKTC), **Babak Kashefi Mehr** (Doç. Dr. Tebriz Üniversitesi, İran), **Cengiz Özbesler** (Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü), **Esra Akı** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü), **Filiz Demiröz** (Dr. Öğr. Üyesi Emekli Öğretim Üyesi), **Fulya Temel** (Prof. Dr. G.Ü Mesleki Eğitim Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Eğitim Bölümü), **Gizem Çelik** (Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Ercüment Erbay** (Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Gonca Bumin** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü), **Gülşen Varol** (Prof. Dr. Yakın Doğu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü), **Hakan Acar** (Prof. Dr. Liverpool Hope University & EASSW European Association of Schools of Social Work), **Hayyam Kıratlı** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Göz Anabilim Dalı), **Helga Rittersberger** (Prof. Dr. ODTÜ Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü), **Hicran Çavuşoğlu** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi), **Hülagü Kaplan** (Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü), **Hülya Kayıhan** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü), **Hülya Koç** (Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniv. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü), **Hüsamettin Çetin** (Dr. Öğr. Üyesi Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **İbrahim Cılga** (Prof. Dr. Emekli Öğretim Üyesi), **İsmail Tufan** (Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Gerontoloji Bölümü), **İsmihan Artan** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü), **Kadriye Armutlu** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Kasım Karataş** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Kezban Bayramlar** (Prof. Dr. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Kübra Cihangir Çamur** (Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü), **M. Emin Demirci** (Körler Federasyonu Yönetim Kurulu Üyesi), **Melike Tekindal** (Doç. Dr. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Mine Uyanık** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Mintaze Kerem Günel** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Muammer Çetingök** (Prof. Dr. University of Tennessee, Knoxville ABD), **Nilüfer Darıca** (Prof. Dr. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Eğitim Fakültesi), **Oğuzhan Zengin** (Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü), **Özlem Cankurtaran** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Pınar Bayhan** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü), **Refia Selma Görgülü** (Prof. Dr. Doğu Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi), **Sayra Lotfi** (Dr. Öğr. Üyesi Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Selahattin Gelbalı** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi), **Sema Buz** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Sevilay Şenol Çelik** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi), **Turhan İçli** (Avukat Engelliler Federasyonu Başkanı), **Tülin Düğer** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Türkan Akbayrak** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Vedat Işıkhani** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Veli Duyan** (Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Yüksel Baykara Acar** (Prof. Dr. Liverpool - İngiltere), **Zafer Erden** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü).

### BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

Dr. Öğr. Üyesi Dilek AKBAŞ AKDOĞAN  
Dr. Şerife UĞUZ ARSU  
Doç. Dr. Taner ARTAN  
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sadık AYDIN  
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EGE  
Dr. Öğr. Üyesi Nurgün KUL PARLAK  
Dr. Oktay TATLICIOĞLU  
Doç. Dr. Emel YURTSEVER

Prof. Dr. İshak AYDEMİR  
Dr. Emrah APAK  
Doç. Dr. Seda ATTEPE ÖZDEN  
Doç. Dr. Hüsamettin ÇETİN  
Dr. Öğr. Üyesi Beyza ERKOÇ  
Dr. Öğr. Üyesi Sayra LOTFİ  
Dr. Öğr. Üyesi Gülcan URHAN



# Ufkun Ötesi Bilim Dergisi

Beyond the Horizon Scientific Journal  
Türkiye Körler Federasyonu Yayını  
Journal of Turkish Federation of the Blind Person



**Hakemli Dergidir.**  
Blind Peer Reviewed Journal

*Körler Federasyonu Adına*  
*On Behalf of Turkish Federation of the Blind Person*

**SAHİBİ/PUBLISHER**  
Av. (Attn) Suha SAĞLAM

**SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/EDITING AUTHORITIES**  
Prof. Dr. Kasım KARATAŞ

**DERGİ YAYIN EDİTÖRÜ / EDITOR**  
Doç. Dr. (Associate Prof.) Özgür ALTINDAĞ

**SEKRETER / SECRETARY**  
Dr. (PhD) Çağrı SEVİN

## YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Kasım Karataş** [Başkan] (Hacettepe Üniversitesi / Türkiye - Hacettepe University / Turkey),  
**Prof. Dr. Muammer Çetingök** (Tennessee Üniversitesi / ABD - University of Tennessee / Knoxville USA),  
**Prof. Dr. Ayşegül ATAMAN** (Lefke Avrupa Üniversitesi / KKTC - European University of Lefke - Turkish Republic of Northern Cyprus)  
**Prof. Dr. Esra Akı** (Hacettepe Üniversitesi / Türkiye - Hacettepe University / Turkey),  
**Prof. Dr. İsmihan Artan** (Hacettepe Üniversitesi / Türkiye - Hacettepe University / Turkey),  
**Prof. Dr. Hakan Acar** (Liverpool Hope Üniversitesi / İngiltere - Liverpool Hope University / England)  
**Prof. Dr. Yüksel Baykara Acar** (Liverpool - İngiltere / England)  
**Doç. Dr. Babak Kashefi Mehr** (Tebriiz Üniversitesi / İran - Tabriz University of Medical Science - Iran)  
**Dr. Adam Sofronijevic** (Belgrad Üniversitesi – Sırbistan / University of Belgrade - Serbia)

**İNGİLİZCE EDİTÖRÜ/ENGLISH LANGUAGE EDITOR**  
Dr. (PhD) Sedef SÜER (Dicle Üniversitesi Diyarbakır/Türkiye- Dicle University Diyarbakır/Turkey)

**Cilt/Volume: 21 Sayı/Number: 2 Ay/Month: Aralık Yıl/Year: 2021**

**E-ISSN 2791-9994**

**YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION**

ULUSLARARASI/SÜRELİ YAYIN - INTERNATIONAL/PERIODIC PUBLICATION

**YAYIN DİLİ / PUBLISHING LANGUAGE**

TÜRKÇE / İNGİLİZCE

**YAYINLANMA ARALIĞI/PUBLICATION PERIOD**

Yılda İki / Twice a year

**BASIM TARİHİ/PUBLICATION DATE**

31.12.2021

**YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION**

Engelliler Konfederasyonu

Korkut Reis Mah. Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 32/6 Çankaya – ANKARA

Tel: (0312) 231 82 43

**İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS**

**Doç. Dr. Özgür ALTINDAĞ**

Ufkun Ötesi Bilim Dergisi Engelliler Konfederasyonu

Korkut Reis Mah. Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 32/6

Çankaya – ANKARA

Tel: +90 0312 231 82 43

Faks: +90 0312 231 82 46

<http://ufkunotesibilimdergisi.blogspot.com/>

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/uobild>



E-Posta/Email: [ufkunotesibilimdergisi@gmail.com](mailto:ufkunotesibilimdergisi@gmail.com)

## İÇİNDEKİLER

İç Kapak	i
Danışma Kurulu ve Bu Sayının Hakemleri	ii
Künye	iii
İçindekiler	v
Sayra LOTFİ, Selda MEYDAN, Nazire YÜKSEK <b>Geçici Koruma Altında Bulunan Suriyeli Çocukların Uyum Sürecine Yönelik Bir Araştırma: İstanbul Örneği</b>	160-187
<i>A Research on The Adaptation Process of Syrian Children Under Temporary Protection: The Case of Istanbul</i>	
Emine ÇAKIR, Zeynep ÖZKAN, Aylin ARICI, Gizem Burcu BOLAT <b>Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Eğitim Alanında Yaşadığı Zorlukların Okul Sosyal Hizmeti Kapsamında Değerlendirilmesi</b>	188-210
<i>Evaluation of the Challenges of Families with Disabled Individuals in The Field of Education Within the School Social Service</i>	
Gamze Yıldız ŞEREN, Osman GEYİK <b>Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamaları: 2000’li Yıllardan Günümüze Gelişim ve Değişim Temelinde Genel Durum</b>	211-234
<i>Social Protection Expenditures in Turkey: General Situation Based on Development and Change from the 2000s to the Present</i>	
Melike TEKİNDAL, Kübra TONBALAK <b>Nitel Araştırmalarda Meta-Sentezin Kapsamı ve Yaşlılık Alanında Meta-Sentez Örnekleri</b>	235-268
<i>The Scope of Meta-Synthesis in Qualitative Research and Examples of Meta-Synthesis in Aging</i>	

İlayda BOROZANCI, Sena SEZER, Duygu TÜRE, Bilge İrem PANIŞ, Aylin ARICI, Gizem Burcu BOLAT <b>Pandemi Sürecinde Fiziksel Engelli Bireylerin Sorun ve Beklentileri Üzerine Nitel Bir İnceleme</b>	269-289
<i>A Qualitative Examination on the Problems and Expectations of Physically Disabled Individuals During the Pandemic Process</i>	
Berre Sena ARSLANOĞLU, Zehra DEMİRCİ, Aylin ARICI, Gizem Burcu BOLAT <b>Pandemi Dönemi Uzaktan Eğitim Süreci Sorunları: Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Öğrenciler Üzerinde Nitel Bir İnceleme</b>	290-316
<i>Problems of the Distance Education Process During the Pandemic Period: A Qualitative Study on Syrian Students Under Temporary Protection</i>	
Aylin ARICI, Gizem Burcu BOLAT, Taner ARTAN <b>Sosyal Hizmet Uygulamalarında En Sık Karşılaşılan Etik İkilemler: Gizlilik-Raporlama ve Özerklik-Paternalizm</b>	317-337
<i>Most Frequent Ethical Dilemmas in Social Work Practices: Confidentiality- Reporting and Autonomy-Paternalism</i>	
Taner ARTAN, Aylin ARICI, Merve ÇİÇEK, Gizem Burcu BOLAT, Seda Nur KOCAOĞLU <b>Sosyal Hizmet Mezunu İstihdam Araştırması: İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Örneği</b>	338-366
<i>Social Work Graduate Employment Survey: The Case of Istanbul University-Cerrahpaşa</i>	
Mahmure Nur BAYRAM, Aylin ARICI <b>Yaşlılıkta Dijital Çağı Yakalamak</b>	367-390
<i>Catching the Digital Age in Old Age</i>	
Dergi Yayın Kuralları	391-393



**Özgün Makale (Nitel Araştırma)**

**Unique Article (Qualitative Research)**

*Geliş Tarihi – Submitted: 14.07.2021*

*Kabul Tarihi – Accepted: 24.09.2021*

**Atıf Bilgisi / Reference Information**

Lotfi, S., Meydan, S. & Yüksek, N. (2021). Geçici koruma altında bulunan Suriyeli çocukların uyum sürecine yönelik bir araştırma: İstanbul örneği. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (2), 160-187.

Doi: <https://doi.org/10.54961/uobild.971401>

**GEÇİCİ KORUMA ALTINDA BULUNAN SURİYELİ ÇOCUKLARIN UYUM  
SÜRECİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: İSTANBUL ÖRNEĞİ**

Sayra LOTFİ<sup>1</sup>

Selda MEYDAN<sup>2</sup>

Nazire YÜKSEK<sup>3</sup>

**ÖZET**

Suriye’de başlayan halk isyanlarının 2011 yılından itibaren çatışmalara dönüşmesi çocukları, aileleri ile birlikte ülkelerinden göç etmeye zorlamıştır. Bu noktada Suriyeli çocukların göç sonrası içerisinde buldukları sosyal çevreye yönelik sosyal uyum süreçlerinde sorunlar yaşadığı ve gelecek yaşamlarından beklentilerinde değişimlerin olduğu görülmektedir. Buradan hareketle araştırmada nitel yöntem tercih edilmiş ve araştırmacının çalışma grubunu, İstanbul’da bulunan bir ortaokulda öğrenim gören 15-17 yaş aralığında 20 Suriyeli çocuk oluşturmuştur. Araştırmacının verileri, yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile toplanarak sağlanmıştır. Araştırmacının bulguları

<sup>1</sup> Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: slotfi@medipol.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3352-0152

<sup>2</sup> Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Yüksekokulu, Sosyal Hizmet, e-posta: smeydan@medipol.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1713-6265 (İletişim Yazarı)

<sup>3</sup> Sosyal Çalışmacı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, e-posta: yuksek.nazire@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8463-3224



incelendiğinde çocukların yaşadıkları birtakım farklılıklar nedeniyle sosyal uyum durumlarının olumsuz geliştiği görülmektedir. Bu durum onlarda korku ve kaygı duygusunun devam etmesine yol açmaktadır. Çocukların gelecek beklentileri arasında en çok savaşın sona ermesi ve kendi ülkelerine geri dönme umutlarının varlığı yer almaktadır. Sonuç olarak, araştırma verilerinden Türkiye’de yaşamını devam ettiren Suriyeli çocukların burada kalmaya devam ettiği sürelerde sosyal uyum durumlarının iyileştirilmesine ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu nedenle politikaların bu perspektiften oluşturulması önem arz etmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Uluslararası göç, geçici koruma, Suriyeli çocuk, sosyal hizmet.

## **A RESEARCH ON THE ADAPTATION PROCESS OF SYRIAN CHILDREN UNDER TEMPORARY PROTECTION: THE CASE OF ISTANBUL**

### **ABSTRACT**

The popular uprisings that started in Syria turned into conflicts as of 2011, forcing children to immigrate from their country with their families. At this point, it is seen that Syrian children have problems in their social adaptation processes towards the social environment they are in after migration and there are changes in their expectations from their future lives. From this point of view, the qualitative method was preferred in the research and the study group of the research consisted of 20 Syrian children between the ages of 15-17 who were studying in a secondary school in Istanbul. The data of the research were collected by semi-structured interview method. When the findings of the research are examined, it is known that the social adaptation status of children develops negatively due to some differences they experience. This situation leads to the continuation of the feeling of fear and anxiety in them. Children's expectations for the future include the end of the war and the hope of returning to their own country. As a result, it is seen from the research data that there is a need to improve the social cohesion of Syrian children living in Turkey during their stay here. Therefore, it is important to create policies from this perspective.

**Keywords:** International migration, temporary protection, Syrian child, social work.

## GİRİŞ

Günümüzde küreselleşme olgusu ile birlikte dünyanın giderek daha bağlantılı hareket etmesi, uluslararası göçü dünyanın neredeyse her köşesine dokunan bir gerçeklik haline getirmiştir. İnsanlar kimi zaman iş, fırsat, eğitim ve yaşam kalitesi arayışı ile göç ederken kimi zaman da çatışma, yoksulluk, eşitsizlik ve şiddet gibi nedenlerden dolayı ülkelerini terk etmek zorunda kalmaktadırlar. Siyasi, insani, ekonomik ve çevresel nedenlerle yaşanan bu nüfus hareketliliği, sağlık ve eğitime erişememe, insan hakları ihlali, ayrımcılık, dil ve kültürel engeller gibi çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Türkiye sahip olduğu jeopolitik konumu ve tarihi geçmişi sebebiyle geçmişten bugüne her zaman yoğun bir göç hareketi içerisinde olmuştur. Tarih içerisinde belli dönemlerde yaşanan savaşlar, afetler ve sürgünlerin dünyanın farklı bölgelerinden Türkiye'ye olan göç sürecini hızlandırdığı bilinmektedir. Bu noktada uluslararası göçün makro boyutta göç politikası tartışmalarında daha fazla ilgi görmesi oldukça önemlidir.

2011 yılında Arap ülkelerinde meydana gelen halk hareketleri, Suriye'yi de etkisi altına almış ve ülkede yaşanan çatışmaların iç savaşı da beraberinde getirdiği görülmüştür. Türkiye ise jeopolitik konumu nedeniyle sınır bölgesinde ortaya çıkan bu göç hareketinden en fazla etkilenen ülkeler arasında olmuştur. Böylelikle yakın geçmişte dünya tarihinde yaşanan büyük ölçekli göç hareketlerinden birine de şahit olunmuştur.

Türkiye'ye kitlesel akın yoluyla gelen Suriyelilere tanınan koruma biçimi uluslararası literatüre göre "geçici koruma" olarak nitelendirilmektedir. Dünyadaki geçici koruma mekanizmalarının devletlerin kendi öznel durumlarına göre geliştirildiği görülmektedir. Türkiye'nin, geçici korumayı 4/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)"nın 91. maddesi ve bu maddeye istinaden çıkarılan 13/10/2014 tarih ve 6883 sayılı "Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY)" çerçevesinde belirlenen açık sınır politikası ile ülke topraklarına kabul etme, geri göndermeme ilkesi ve gelen kişilerin temel ve acil ihtiyaçlarının karşılanması temel unsurlarını yerine getirerek sağladığı bilinmektedir (YUKK, 2013; GKY, 2014).

Suriye'deki barış ve güven ortamının sağlanamaması nedeniyle geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin ülkemizde kalma süreleri uzamış ve bu durumda sosyal uyumun sağlanması gerekli hale gelmiştir. Şehirlerde kurulan geçici barınma merkezlerinde kalan Suriyeliler için öncelikli olarak eğitim, sağlık, barınma, beslenme gibi temel

ihtiyaçlar sağlanmaktadır. Ancak merkezlerin dışında diğer şehirlerde yaşayanlar için ise çeşitli ihtiyaç ve sorunların olduğu gündeme gelmektedir. Bu durumda ihtiyaçların tespit edilmesine ve sorunların çözümlenebilmesine yönelik politikaların oluşturulması ve uygulanması için ülke içerisinde geçici koruma altında yaşamını devam ettiren Suriyeli nüfusa ait verilere ihtiyaç duyulmaktadır.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM, 2021) tarafından yayınlanan güncel veriler, 2021 yılı Şubat ayı itibariyle geçici koruma altında olan Suriyeli nüfusunun 3.653.619; Suriyeli çocuk nüfusunun ise 1.731.659 olduğunu göstermiştir.

Bu veriler ışığında, Türkiye’de ciddi düzeyde geçici koruma altında bulunan Suriyeli nüfusun içerisinde çocuk nüfusunun da fazla olduğu görülmektedir. Giderek artan bu nüfusun beraberinde getirdiği çeşitli sorunlara yönelik çalışmaların hızlandırılması ve hizmetlerin geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca bu bilgilerin yanında 2021 yılında 15.519.267 olan İstanbul nüfusunda Şubat ayı itibariyle 520.792 kayıtlı geçici koruma kapsamında Suriyelinin bulunduğu, bunların il nüfusuna oranının %3,36 olduğu ve bu durumda İstanbul’un en fazla Suriyeli nüfusa sahip il olduğu görülmektedir (GİGM, 2021).

Bu hususta bu tür bir araştırma için İstanbul ilinin büyük önem taşıdığı düşünülerek geçici koruma altında bulunan Suriyeli çocuklara yönelik bir çalışmanın yapılması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda bu çalışmada çocukların sosyal uyum sürecinde yaşadığı sorunların tespit edilmesi ve gelecek yaşantılarından beklentilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Böylelikle göç politikalarının oluşturulması ve iyileştirilmesi aşamasında bu kapsamda yapılan araştırmaların sonuçlarının katkı sağlaması da beklenmektedir.

Her ne kadar 2019 yılında Birleşmiş Milletler, Suriye’ye 7,889 gönüllü dönüşü olduğunu doğrulasa da konut, arazi ve mülk sorunları özellikle de güvensizlik ve şiddet gibi devam eden eylemler nedeniyle Suriye’ye gönüllü, güvenli ve onurlu bir geri dönüş ihtimalinin olası olmadığı da görülmektedir (UNICEF, 2019, s. 2). Bu nedenle çocukların daha fazla zarar görmemesi için bu çocuklara odaklanılıp çözümler üretilmelidir. Hem onların hem de Türk toplumunun geleceğinin olumlu şekilde yapılandırılmayacağından hareketle geçici koruma altında bulunan Suriyeli çocukların uzun vadede verimli ve üretken bireyler olabilmelerini sağlamak,

kayıp nesil olmalarını engelleyebilmek adına çalışmaların yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Bu bilgiler ışığında bu araştırma için yapılan literatür taraması ve kurum yetkilileri ile görüşmeler sonucunda çocukların sosyal uyum konusunda sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. Literatürde çalışma sayısının az olması nedeniyle Suriyeli çocukların bakış açısı ile bu konu incelenmek istenmiştir. Bu fikirle hazırlanan bu çalışmanın amacı doğrultusunda sosyal uyum sorunlarının yanı sıra çözüm önerilerini tespit edebilmek için gelecek yaşantılarından beklentilerinin de öğrenilmesi planlanmıştır.

### **Türkiye’de Geçici Koruma**

2014 yılında Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği (2014)’ne göre, geçici koruma, “ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan koruma” olarak tanımlanmaktadır.

Bu Yönetmelikteki hususlar, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013)’nun 91. maddesi çerçevesinde düzenlenmekte olup Yönetmelik kapsamında geçici koruma işlemlerinin usul ve esasları ile bu kişilerin kabul, kalış ve çıkış işlemleri ve tedbirlerinin yürütülmesini amaçlamaktadır.

Yönetmeliğin 26. maddesine göre, yabancılara sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım ve hizmetler gibi hizmetlerin sağlanabildiği belirtilmektedir. Yönetmeliğin 27. maddesinde yabancılara sunulan sağlık hizmetleri düzenlenmekte olup bulaşıcı hastalıklar ile ilgili gerekli önlem ve tedbirin alınması, üreme sağlığı konusunda bilgilendirme yapılması ve aşı ile ilgili tespit yapılmasının sağlık hizmetleri açısından uygun faaliyetler olarak yürütülmesi sağlanmaktadır. 28. madde, okul öncesi eğitim hizmeti, dil eğitimi, meslek edindirme, beceri ve hobi kursları düzenleme ve yükseköğretim faaliyetleri gibi yabancılara yönelik eğitim faaliyetlerini düzenlerken, 29. madde, yabancılara çalışacağı sektörlerin, iş kollarının, coğrafi alanların kıstaslarını belirlemekte ve çalışma izni konusu ile ilgili olarak iş piyasasına erişim hizmetlerini düzenlemektedir. 30. madde, yabancılardan ihtiyaç sahibi olanların Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu kapsamında belirlenen sosyal

yardımlardan ve mülga tarafından usul ve esaslara göre de sosyal hizmetlerden yararlanabileceğini belirtmektedir. Son olarak yabancılara sunulan ücretsiz tercümanlık hizmeti ise 31. madde kapsamında sağlanmaktadır (GKY, 2014).

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun, 3 ana bölümünden birini oluşturan "geçici koruma", uluslararası korumadan farklı bir koruma biçimi olarak karşımıza çıkarak ilk defa kanuni dayanak kazanmış ve kitlesel akınlarda geçici korumanın kapsamı ve uygulamasına dair iş ve işlemlerin yürütülmesi, bu Kanunla kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında yer almıştır (YUKK, 2013).

### **Türkiye'de Geçici Koruma Altında Bulunan Suriyeli Çocuklar**

2014 yılından itibaren Türkiye'ye gelen Suriye vatandaşlarına "geçici koruma" sağlanmaktadır. Suriye'deki insan hakları ihlallerinin günden güne artması nedeniyle Türkiye tarafından Suriye vatandaşları için "açık kapı" politikası izlenmiş ve geçici barınma merkezlerinde geçici koruma altındaki yabancılara ev sahipliği yapılmıştır. Türkiye'nin mevcut düzende çocuk refahı ile ilgili birçok sorun ile baş etmeye çalışırken Suriyeli çocuklarla birlikte toplumsal yaşamı etkilemeye devam eden bir süreç ile karşı karşıya kaldığı düşünülmektedir.

Suriye'deki çatışma ortamının devam etmesi nedeniyle zaman içerisinde geri dönüşlerin olamayacağı anlaşılmış ve uzun vadeli politika ve planlamalara ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaç doğrultusunda insanların geçici barınma merkezleri dışında hayatlarını devam ettirmeleri desteklenmiş olup 2021 yılı itibarıyla, 5 ilde 7 geçici barınma merkezinde 58.286, bu merkezlerin dışında ise 3.595.333 Suriyelinin yaşadığı kayıt altına alınmıştır (GİGM, 2021). Bununla birlikte bu merkezlerde kalanların yaklaşık üçte birini oluşturacak kadar çok fazla Suriyeli çocuk nüfusunun olduğunu açıklayan UNICEF, 2017 yılında yayınladığı raporda, korunmaya ihtiyacı olan çocuklar arasında engeli olanların, çocuk işçilerin, kanun ile ihtilafa düşmüş olanların, ergen yaşlardaki kız ve erkek çocuklar ile mülteci çocukların yer aldığını belirtmiştir. Buna göre bu çocuk nüfusuna yönelik Yönetmelik çerçevesinde geçici barınma merkezlerinde çocuk haklarının gözetilmesi ve geliştirilmesi amacıyla temel hizmetlerin yanında çocukların örgün eğitime erişebilmesi, sosyal koruma programlarına dahil edilmesi, çocuk dostu adalet sisteminin sağlanması, çocuk gelişimi ve sosyal politika alanlarını kapsayan sosyal hizmetlerin sunulduğu raporlarda yer almaktadır (UNICEF, 2017, s. 5-29).

Ancak yapılan araştırmalarda, bu çocukların göç ettikleri ülkelerde eğitim hakkının ihlal edilmesinin en büyük sorunlardan biri olarak görülürken (Duman ve Snoubar, 2017, s. 334) diğer temel ihtiyaçlara erişim sorunları ile birlikte bu çocukların çocuk işçiliği, çocuk ticareti (Düzel ve Alış, 2018, s. 264-265) çocuk cinsel istismarı, çocuk evlilikleri gibi birçok türde çocuk istismarına maruz kaldığı da ifade edilmektedir (Genel Karaosmanoğlu, 2016, s. 19). Duman ve Snoubar (2016, s. 675), bu çocukların karşılaştıkları tüm bu sorunların ve hak ihlallerinin onların fiziksel ve zihinsel sağlıkları ve gelişimleri üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu belirtmektedir. Öte yandan bu çocukların sosyal çevreleri ile uyum noktasında da sorunlar yaşadıkları bilinmektedir. Bu nedenle uluslararası ve ulusal düzeyde bu çocukların korunması ve iyilik halinin geliştirilmesi yükümlülüğü ile sorumluluk alınmalıdır.

### **Sosyal Hizmet Kapsamında Geçici Koruma Altında Bulunan Suriyeli Çocuklar**

Bu doğrultuda UNICEF (2019, s. 4), Suriyeli çocukların ve gençlerin ihtiyaçlarının karşılanması, kendi potansiyellerini en yüksek düzeye çıkarmaları için uzun vadeli yatırımlar yapılmasını savunmakta ve “Kayıp Kuşak Olmasın” girişimi çerçevesinde eğitim, çocuğun korunması, ergenler ve gençler, sağlık ve temel ihtiyaçlar olmak üzere belirlediği beş öncelikli alana odaklanarak bu krizin çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmek üzere önemli çabalar sergilemektedir. Böylelikle UNICEF, 1.6 milyon Suriyeli çocuğun kayıp kuşak olmasının önüne geçmenin tek yolunun eğitim olduğunu vurgularken Duman ve Snoubar (2017, s. 341) ise önleyici ve iyileştirici planlar ve çocuk haklarını korumak için politikalar geliştirmek gerektiğini ifade etmektedir.

Göç alanında çalışmaları yapan sosyal hizmet mesleğinin asıl hedefinin bütünleşmeyi sağlamak olduğu belirtilmekte olup sosyal çalışmacıların savunuculuk ve kolaylaştırıcılık rolleri gereği hak temelli bir anlayış ile kültüre duyarlı sosyal hizmet çalışması yapmalarının önemi vurgulanmaktadır.

Derince (2019, s. 65) ise başka bir ifadeyle okullaşmanın bu çocukların yaşadığı travmaların etkisinden kurtulması ve ruhsal problemlerle baş edebilmesinde oldukça önemli olduğunu vurgulayarak okul ortamında akranları ile kurduğu ilişkilerin çocukların topluma uyumunu hızlandırdığını ve sosyal çevresi ile iletişimini geliştirdiğini belirtmektedir.

Göç sürecini yaşayan çocuklar için göç sonrası sosyal uyumun sağlıklı bir şekilde oluşturulmasında eğitim, sosyal hizmet ve psikiyatri disiplinlerinin ortak çalışma yapması gerektiğini belirten Polat (2007), bu yaklaşımın çocukları güçlendirmede etkili olacağını savunmuştur.

Buradan yola çıkarak bu çocukların sosyal risk unsurlarından en az düzeyde etkilenmeleri için güçlendirici etmenlerin bilinmesi fayda sağlamaktadır. Sistem içerisinde çocukların sosyal izolasyonu değil, sosyal uyumunu arttıran etmenlere odaklanılmalıdır. Bu noktada savaş ve göç mağduriyetine maruz kalan bu çocuklar sosyal hizmetin uygulama alanı içerisinde değerlendirilmelidir. Sosyal hizmet, krizin azaltılmasında ve bu çocukların toplumsal yaşama uyum sürecinde aktif rol oynayan en önemli mesleklerden biri olarak kabul edilmekte olup bütüncül bir yaklaşım çerçevesinde profesyonel müdahale yoluyla sorunların birçok düzeyde çözülebilmesi için mücadele etmektedir (Duman ve Snoubar, 2016, s. 667; Duman ve Snoubar, 2017, s. 341). Ayrıca sosyal hizmetin amaçlarından biri olan güçlendirme, bu çocukların ve ailelerinin baş etme ve uyum yeteneklerini arttırmaya da odaklanmaktadır. Bu süreçte sosyal hizmet uygulamalarında sosyal çalışmacıların rol, sorumluluk ve yeterliliklerini tartışmak önem arz etmektedir.

Sosyal hizmetin eğitim alanı ile önemli bir işbirliği ve etkileşim içinde olduğunu belirten Yaylacı (2019, s. 114-124), her iki alanın da tüm öğrencilerin refahını arttırmak ve akademik işlevleri yerine getirmede yaşadığı sorunları önleyebilmek için mücadele ettiğini aktarmaktadır. Geçici koruma altında olan Suriyeli çocukların haklarını korumak için eğitimin toplumsal yapıda uyumu ve dikey yönlü hareketliliği sağlama potansiyeli açısından iki önemli işlevi olduğu ve göç süreçlerinde eğitimciler ile sosyal hizmetlerin işbirliği içerisinde olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Eğitim bağlamında sosyal hizmetin yeri okul sosyal hizmeti uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulama ile birlikte öğrencinin başarı ve uyum sürecine yönelik okul yaşantısını etkileyen ve eğitiminin önünde engel oluşturan birçok sorunun mesleki müdahaleler ile ele alındığı ifade edilmektedir (Yeşilkayalı ve Meydan, 2017, s. 216).

Gökçek Karaca (2019, s. 76), Suriyeli çocukların sağlık hizmetlerine erişim ve bu hizmetlerden yararlanabilme noktasında tıbbi sosyal çalışmacıların savunuculuk, danışmanlık ve bağlantı kuruculuk rolleri ile bu çocukları güçlendirmeye yönelik hizmet verdiklerini belirtmektedir.

Öte yandan Güzel (2019, s. 196-200), göç süreçlerinin yol açtığı birçok farklılığın sosyal hizmet alanını etkilediğini belirterek sosyal çalışmacının bu farklılıklara ilişkin çeşitli nitelikler ve yeterliliklere sahip olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu noktada göç alanında çalışan sosyal çalışmacıların müracaatçının mevcut durumunun analizini yaparak bütüncül bakış açısıyla sosyal hizmet etik ve değerleri çerçevesinde etkili bir müdahale planı geliştirebilme ve uygulayabilme, değişikliklere ayak uydurabilme, iletişim kurma, aktif dinleme ve empati yapabilme becerilerine sahip olabilme, başa çıkma stratejileri oluşturabilme, savunuculuk, danışmanlık, güçlendirme ve kaynaklara erişimini sağlama gibi rolleri yerine getirebilmesi beklenirken (Güneş, 2012, s. 65) toplumsal yaşam içerisinde bu çocukların biyo-psiko-sosyal açıdan iyilik hallerini sağlamak, bireyleri sosyal risk unsurlarından koruyarak ve sosyal işlevselliklerini arttırarak mikro, mezzo ve makro düzeyde mesleki müdahaleleri gerçekleştirmek de büyük önem taşımaktadır.

Aynı zamanda bu grupların yaşadıkları travma deneyimleri nedeniyle psikososyal destek ve travma konusunda danışmanlık hizmetinin de sosyal uyumu sürecine katkı sağlayacağı ifade edilmektedir (Buz, 2018, s. 31).

Son olarak tüm bu rol ve yeterliliklerin yanısıra göçmen çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamalarında göç mevzuatına hâkim olunması da büyük önem taşımaktadır. Zubaroglu Yanardağ ve arkadaşlarının (2020) çalışmasında da göç sürecini deneyimlemiş tüm bireylerle çalışırken uzmanların göç mevzuatına hâkim olmalarının bir başka deyişle olgusal bilgiyi kullanmalarının ne denli önemli olduğu vurgulanmaktadır.

## **YÖNTEM**

### **Araştırma Modeli**

Bu çalışma, araştırmanın amacına ve içeriğine uygun olacak şekilde nitel araştırma yöntemi kullanılarak tasarlanmıştır. Bu çalışmada insan yaşamının daha derin anlamlarının kavranması amaçlandığı için Suriyeli çocuklara yönelik sayısal verilerin yanısıra onların yaşamları, duyguları ve düşüncelerine ait algılarına yer verilmek istendiğinden dolayı nitel araştırma modeli tercih edilmiştir.

Kümbetoğlu'na göre, nitel veri, "bireylerin, süreçlerin, olguların hakkında deneyimlerin, davranışların, faaliyetlerin tanımlandığı, niyetlerin, isteklerin, değerlerin, fikirlerin içinde



yer aldığı, duyguların, hislerin, yansıtılabildiği, bilgilerin, inançların, kanaatlerin ayrıntılı biçimde aktarılabildiği bir veri” olarak tanımlanmaktadır (Kümbetoğlu, 2005, s. 43). Bu bilgiler ışığında bu çalışmada katılımcıların bir olguya ve duruma yönelik algıları ve onu nasıl tanımladıkları da ele alınmış ve bu bağlamda nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik yaklaşıma başvurulmuştur.

### **Çalışma Grubu**

Bu araştırma, İstanbul’da geçici koruma altında bulunan Suriyeli nüfusunun yoğun olduğu ilçelerden birinde bulunan bir ortaokulda gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu bu ortaokulda öğrenim gören 20 Suriyeli çocuk oluşturmuştur. Araştırmanın içeriğine uygun olarak süreci hızlandırmaya katkı vermesi adına ulaşılmaması zor gruplarla yapılan araştırmalarda tercih edilen bir yöntem olan kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak çalışma grubu seçilmiştir. Bu örnekleme yönteminde araştırma kriterlerini karşılayan bir kişiden hareketle zincirleme bir ağ oluşturularak konu ile bağlantılı diğer katılımcılara ulaşabilmek sağlanmaktadır (Kümbetoğlu, 2005, s. 99). Kartopu örnekleme yöntemi kapsamında ulaşılabilecek örneklemin büyük bir çoğunluğu aynı okul içerisinde öğrenim görmekte olduğundan etik standartlar gereği kurum izni alınmıştır. Bu hususta çalışma grubu, 15-17 yaş aralığında ortaöğretime devam eden ve görüşme yapabilecek düzeyde Türkçe dil yeterliliğine sahip olan çocuklardan oluşmaktadır. Örnekleme grubunun görüşme sırasında duygu, düşünce ve deneyimlerini daha kolay aktarabileceği düşünüldüğünden dolayı 15 yaşın üstünde olması tercih edilmiştir.

### **Araştırmanın Etik Yönü**

Bu çalışmanın etik kurul izni, İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 21.10.2019 tarih ve 43037191-604.01.01-E.57704 sayı ile alınmıştır.

### **Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenilirliği**

Araştırmalarda yaygın olarak kullanılan geçerlilik ve güvenilirlik, bilimsel araştırmaların en önemli ölçütlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Nicel araştırmalarda olduğu gibi nitel araştırmalarda da geçerlilik ve güvenilirlik ölçütleri bulunmaktadır. Guba ve Lincoln (1982) tarafından nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik yerine inandırıcılığın daha önemli olduğu ve inanılabilirlik, güvenilebilirlik, onaylanabilirlik ve

aktarılabirlik olmak üzere dört ana kriterin olduğu ifade edilmektedir (Başkale, 2016, s. 23-24).

Bu hususta bu araştırmanın inandırıcılık ölçütleri, 2 aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. İnanılrlık kriteri, uzman incelemesi yöntemi ile güvenilebilirlik kriteri ise üçgenleme yöntemi ile sağlanmıştır. Uzman incelemesi yöntemi sayesinde ilk olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu, 2 sosyal çalışmacı ve 2 akademisyenin onayına sunulmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda uzman görüşü alınmıştır. Daha sonra oluşturulan soru formu, anlaşılır, inandırıcı nitelikte olması için bir pilot çalışma ile 5 çocuk ile görüşülerek denemeye tabi tutulmuştur. Çocuklardan alınan geribildirimler neticesinde soru formuna son hali verilmiştir. Üçgenleme yöntemi, çok çeşitli veri kaynaklarının kullanılmasını sağlamaktadır. Bu noktada çalışma grubunu oluşturan çocuklar, kurum müdürü ve öğretmenler de sürece dahil edilerek araştırma yapılacak okul önceden ziyaret edilmiş, kurum müdürü ve öğretmenler ile de görüşülmüştür.

### **Veri Toplama Araçları**

Araştırmada veri toplamak amacıyla “Kişisel Bilgi Formu” ve “Yarı-yapılandırılmış Görüşme Formu” kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından literatür incelemesi doğrultusunda hazırlanmış olup katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumuna yönelik kişisel bilgiler içeren sorular yer almaktadır.

Yarı-yapılandırılmış Görüşme Formu: Araştırmacılar tarafından literatür incelemesi sonucunda katılımcıların aile ve sosyal ilişkilerinin durumu, sosyal çevreye yönelik algı, sosyal uyumlarına yönelik tutum ve duyguları, gelecek yaşamdan beklentileri hakkında bilgi sahibi olmaya yardımcı olacak sorulardan oluşmaktadır. Görüşmenin içeriğine bağlı olarak katılımcıların ifadeleri doğrultusunda sorular şekillenmektedir.

### **Veri Toplama Süreci**

Bu araştırmanın verileri, nitel veri toplama tekniklerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme ile Kasım- Aralık 2019 tarihleri arasında toplanmıştır. Kümbetoğlu (2005, s. 71) tarafından nitel çalışmalarda, veri toplarken sosyal olayları anlamaya çalışmak ve sorunları derinlemesine incelemeyi kolaylaştırmak için derinlemesine görüşme tekniği kullanılabildiği ifade edilmektedir.

Araştırmanın çalışma grubu, kartopu örnekleme yöntemi ile belirlendiği için öncelikle araştırmanın amacına uygun olarak bir katılımcıya ulaşılmış daha sonra onun aracılığı ile diğer katılımcıların yoğun olarak bulunduğu bir ortaöğretim kurumu ile irtibat sağlanmış ve gerekli prosedür yerine getirildikten sonra çocuklarla görüşebilmek sürecine başlanmıştır. Öncelikle çalışmanın amacı, yöntemi ve görüşme süreci hakkında bilgi verilmiş ve görüşme yapmayı gönüllü olarak kabul eden çocuklarla iletişime geçilmiştir. Daha sonra araştırmaya katılmayı kabul eden çocukların ailesinden görüşme yapılabilmesi için açıklanmış onam formu ile izin istenmiş ve ailelere de çalışmanın amacı, yöntemi ve görüşme süreci hakkında bilgi verilip paylaşımda bulunmaları istenmiştir. Son aşamada ise araştırmaya dahil olan çocuklarla yarı-yapılandırılmış görüşme formu çerçevesinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma için izin veren aileler, ses kaydı alınmasını uygun bulmadığından dolayı araştırmacılar tarafından katılımcıların ifadeleri not edilmiştir. Her bir görüşme, okulda görüşme için ayrılan özel bir odada ortalama 30 dakika yüz yüze yapılarak gerçekleştirilmiştir.

### **Verilerin Analizi**

Çalışmanın nitel veri analizi yapılırken katılımcıların vurguladığı duygu ve düşünceler incelenerek yorumlama yapılmaktadır. Görüşmeler sırasında tutulan notlar deşifre edilmiş ve yazılı metin haline getirilmiştir. Katılımcıların ifadeleri aktarılırken her katılımcı için K1, K2, K3 olarak kodlama yapılmıştır.

Çalışmadan elde edilen veriler analiz edilirken katılımcıların ifadeleri üzerinde anlam değişikliği yaratacak herhangi bir düzeltme yapılmamıştır. Bu noktada görüşmelerden elde edilen bulgular ortak temalara ayrılarak kategorileştirme yöntemi ile analiz edilmiştir. Analizler sonucunda bulgular yorumlanarak ilgili literatür bağlamında tartışması yapılmıştır.

### **BULGULAR VE YORUMLAR**

Bu araştırmanın çalışma grubuna ait birtakım sosyodemografik bilgiler bulunmaktadır. Katılımcılar arasında 12 kız ve 8 erkek çocuk bulunmaktadır. En fazla katılımcı 17 yaşında; 15 yaşında 5 katılımcı, 16 yaşında ise 5 katılımcı bulunmaktadır. Katılımcılar arasında 10 çocuğun aile geçimine katkı sağlamak için fırın, marangoz, eczane ve oto tamirci gibi iş yerlerinde yarı zamanlı çalıştıkları bilgisi de edinilmiştir. Katılımcıların

Türkçe'yi anlama ve konuşma düzeylerinin görüşme yapabilecek oranda yeterli olduğu görülmüştür. Ancak görüşme esnasında sorun yaşadığını bildiren katılımcılar için okulda görev yapan Arapça öğretmenlerinden çeviri desteği alınarak görüşmeler tamamlanmıştır.

Katılımcılar ile yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan bulgular, sosyal uyum sürecine yönelik ifadeleri ve gelecek yaşantılarından beklentilerine yönelik algıları olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır. İlk olarak göç süreci ile birlikte çocukların sosyal çevrelerinde başlayan değişim göç sonrasında da devam etmektedir. Tamamen farklı bir ortama gelen çocukların en fazla zorlandığı durumlardan birinin bu olduğu belirtilmiştir. Bu noktada çocukların sosyal uyum süreçlerine dair algılarının anlaşılmasında sosyal hizmet yaklaşımına ihtiyaç duyulmaktadır.

#### Katılımcıların Sosyal Uyum Sürecine Yönelik İfadeleri

##### **Sosyal çevreye uyum**

Sosyal uyum kavramı farklı bilim dalları tarafından incelenmekte olup literatürde farklı anlamlarda tanımlandığı görülmektedir. Sosyal uyumun kapsamlı, sürekli, dinamik, göreceli olarak istikrarlı sosyal bir süreç olduğunu belirten Terziev (2019, s. 497), sosyolojik olarak insanın sosyal çevredeki değişikliklere uyum sağlaması yani birey ve sosyal çevre arasındaki etkileşim bağlamında kullanmaktadır. Bir başka açıdan İçağasioğlu Çoban ve Turşucu (2018, s. 90), literatürde sosyal uyumu yerel halk ile göç edenler arasındaki ilişkinin nasıl yapılandırılacağını gösteren bir kavram olarak belirtmekte ve bu bağlamda göç edenlerin yerel halkın benimsediği sosyo-kültürel normlara göre yaşadığı bir uyum sağlama sürecini anlattığı görülmektedir. Yıldırım ve arkadaşları (2017, s. 118), ise sosyal uyum sürecini, her iki toplum kesimini de yakından ilgilendiren, karşılıklı gerçekleşmesi gereken, çift yönlü bir süreç olarak nitelendirmekte ve birçok kurum/kuruluşun bütüncül bir anlayışla aktif şekilde yürütmesi gerektiğini aktarmaktadır.

Burada savaş mağduru olarak kendi ülkelerinden ayrılarak Türkiye'ye gelen katılımcıların sosyal uyum sürecine yönelik ifadelerine yer verilmiştir. Görüşme yapılan çocuklar, özellikle okul ortamında akranları tarafından alay etme, küçümseme gibi davranışlara maruz kaldıklarını bu nedenle de sosyal çevreye uyum sağlama noktasında zorluklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, savaş sonucu

yaşadıkları mağduriyetlerin sosyal çevreleri tarafından alaya alındığını belirterek bu durumun kendilerini tekrar travmatize ettiğini, yalnızlaşmalarına ve içe kapanık davranışlarda bulunmalarına neden olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcılarla yapılan görüşmeler doğrultusunda duygusal şiddete maruz kaldıkları öğrenilmiştir.

*'...Suri bom bom diye dalga geçiyorlar. Gidin buradan diyorlar. Kötü davranıyorlar' 'Neden Suriye'den geldiniz? diyorlar. Bazen bize savaş bitti, neden halen daha buradasınız, diyorlar. Sürekli sözlü olarak maruz kalıyorum, bizden nefret ettiklerini söylüyorlar' (K7).*

*'...Ülkemde daha güzel bir yaşamım vardı, buradaki Türk arkadaşlarım benimle konuşmak istemiyor bundan dolayı kendimi kötü hissediyorum. Mahallede gezerken 5 kişi tarafından dövüldüm.' (K9).*

*'...Farklı ülke, farklı eğitim, farklı evler ve farklı sokaklarda yaşıyorum. Neden Türkiye'ye geldiğimizi soruyorlar ve bizi istemediklerini söylüyorlar. Niye Türkiye'ye geldiniz diyorlar: Biz bunu seçmedik, Allah bize bunu verdi, savaş çok zor bir şey' (K14).*

'Çevresi içinde birey' yaklaşımı kapsamında bireylerin sosyal çevreleri ile olan etkileşimleri toplumda var olmaları ve sosyal işlevsellik kazanmaları açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu noktada çocuğun korunması ve uyumlu gelişmesi bakımından kendine özgü geleneklerinin ve kültürel değerlerinin taşıdığı önemi göz önünde tutulması gerekliliği Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de de belirtilmiştir (Convention on the Rights of the Child, 1989). Bu hususta geçici koruma altında bulunan Suriyeli çocuklar ve aileleri için kendi gelenek ve kültürel değerlerini yaşayabilmelerine olanak sağlamanın onların sosyal çevreleri ile uyumlarını ve iletişimlerini kolaylaştırmada rol oynayacağı düşünülmektedir.

## **Duygusal uyum**

Katılımcılardan savaş döneminde kendi ülkelerinde yaşadıkları ve Türkiye'ye geldikten sonraki süreçte yaşadıklarını ifade etmeleri istenmiştir. Katılımcılar, geçen zaman içerisinde duygusal süreçlerinde değişimler yaşadıklarını belirtmişlerdir.

*'...Kızgındık zor bir durumdu. Annem sürekli ağlıyordu şu an alışmaya çalışıyoruz. Savaş varken 4 ay okula gidemedim ve çok üzüldüm. Buraya geldikten sonra da okula gidemedim.'* (K5).

*'...İlk geldiğimizde 4-5 ay hiç dışarı çıkmadık, yabancı olduğumuz ve Türkçe için çekiniyorduk. Türkiye'ye ilk geldiği zaman çok zorlandık. 5 yıl okula gidemedim. Şu an iyi durumdayım.'* (K10).

Katılımcıların ifadelerine göre, Türkiye'ye göç ettikleri ilk zamanlarda üzüntü ve korku hissettiklerini, bu süreci zorlanarak geçirdiklerini ancak daha sonra uyum sağlamada çok fazla zorlanmadıklarını ifade etmişlerdir.

### **Dil ve kültürel uyum**

Öte yandan katılımcıların sosyal hayata uyum sağlayabilme noktasında dil ve kültür farklılıkları ile ilgili yaşadıkları problemin süreci önemli derecede etkilediği görülmüştür. Bu sorunların onlarda korku ve kaygı durumlarını devam ettirdiği bilgisine ulaşılmıştır.

*'...Yaşamım tamamen değişti. Dil farkı, kültür farkı, bunları okula gelerek Türkçe öğrenerek atlatmaya çalışıyorum. Burada dil öğrendiğimiz sınıf var hem dil öğreniyoruz hem de diğer derslerimize katılıyoruz.'* (K15).

*'...Türkiye'ye ilk geldiğimde Türkçe bilmediğim için insanlardan korkuyordum.'* (K4).

*'...İlk geldiğimde Türkçe bilmediğim için dışarı çıkmak istemiyordum.'* (K8).

*'...Türkçe bilmediğimde hiç arkadaşım yoktu. Onları anlamıyordum ki, dil bilmeden önce çok zorlanıyordum.'* (K12).

*'...Yaşamım hep değişti. Okula geliyorum, yeni arkadaşlar var. Türkçe yeni dil bana.'* (K13).

Katılımcıların Gelecek Yaşantılarından Beklentilerine Yönelik İfadeleri

### **Yaşamak istenilen ülke**

Katılımcılar ile yapılan görüşmelerde onların gelecek yaşantılarından beklentilerini anlatmaları istenmiştir. Bu noktada yaşamlarını devam ettirmek istedikleri ülkeler ve hayallerine yönelik bilgilere ulaşılmıştır.

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda görüşülen katılımcıların yarısının Suriye'ye geri dönmek istediği, diğerlerinin ise Türkiye ve diğer ülkelerde yaşamayı planladığı görülmüştür. Ülkesine dönmek isteyen katılımcıların genellikle Suriye'deki savaşın bitmesini bekledikleri ve bitince tekrar ülkesine dönmek istediği belirtilmiştir.

*'...Suriye'de savaş bitecekse Suriye'ye dönmek isterim. Çünkü orada evimiz var ve oradaki çocuklar ile daha çok oyun oynuyorum mutluyum.'* (K7).

*'...Suriye tabi ki çünkü orası benim ülkem. Savaş biterse gitmek istiyorum, ama Türkiye'ye gezmeye gelirim.'* (K8).

*'...Suriye'de yaşamak istiyorum. Savaştan ve mecburiyetten burada yaşıyoruz. İnsanlar bize tuhaf bakıyor, kendi ülkemizde böyle değildi, bize hala çok zor.'* (K16).

Çocukların bu kararı vermesindeki en önemli etkenlerden birinin de Suriye'deki akranlarıyla ve çevresiyle olan iletişiminin daha iyi seviyede olduklarının değerlendirilmesidir. Ayrıca geçici koruma statüsünde bulunan çocukların Türkiye'de yaşadıkları dil ve kültürel farklılık sorununun da Suriye'ye dönmek istemelerindeki önemli bir faktör olduğu gözlemlenmiştir.

AFAD'ın araştırma sonuçlarında da benzer bulgular yer almakta olup katılımcıların %35'inin Suriye'deki karışıklıklar sona erdiğinde ülkesine dönmeyi düşündükleri belirtilmiştir (AFAD, 2017, s. 10).

Gelecekte yaşamlarına Türkiye'de devam etmek isteyen katılımcıların verdiği cevaplara göre, Türkiye'deki imkân ve fırsatların Suriye'den daha iyi durumda olduğu, Türkiye'deki insanların daha özgür oldukları ve rahat hareket edebildikleri, Türk vatandaşları ile aynı hak ve özgürlüklere sahip olamadıkları için katılımcıların Türk vatandaşı olmak istediği, ayrıca Türkiye'nin daha kalabalık ve güzel olmasından dolayı gelecekte Türkiye'de yaşamak istediklerini ifade etmişlerdir.

*'...Türkiye'de yaşamak istiyorum. Çünkü burada daha iyi bir yaşamım olacak. Çünkü artık kaçmak istemiyorum.'* (K18).

*'...Burası rahat. Ben ve ailemde burada Türkiye'de yaşamak istiyoruz. Burada okullar daha iyi. Suriye'de okullara iyi bakmıyorlar. Öğretmenlerde iyi öğrenciler çok iyi. Vatandaşım yok, Türkler gibi değil misafir gibiyiz. Kimlik alamıyoruz o da burada bu kadar hakkımız yok.'* (K4).

*'...Suriye'de yaşamak istiyorum ama olmaz yaşayamam eskiye dönmeyecek Suriye. Ailem Suriye'ye dönmek istiyor ama ben burada kalmak. Çünkü Türkiye'deki imkanlar daha iyi burada yaşam güzel. Üniversite okuyacağım.'* (K19).

### **Yaşamak istenilen hayaller**

Katılımcılara yaşamlarını devam ettirmek istedikleri ülkeler dışında gelecek beklentilerine yönelik olarak *'Şu anda bir şeyi değiştirme gücüne sahip olsaydınız neleri değiştirmek isterdiniz?'* şeklinde soru yöneltilerek katılımcıların yaşadıkları olaylar ve durumlar ile ilgili duygu ve düşünce hakkında bilgi edinmek istenmiştir.

Bu soruya cevap olarak katılımcılardan 12'si Suriye'deki savaşı sonlandırmak ve savaşın meydana getirmiş olduğu yıkım sürecini, Suriye'deki toplumsal yaşamı yeniden inşa etmeye yönelik duygu ve düşünceye sahip olduklarını, diğer katılımcılar ise Türkiye'deki yaşamını daha iyi şartlarda devam ettirmek istediklerini ifade etmişlerdir.

*'...Suriye'deki savaşı bitirmek istiyorum, o yüzden okumalıyım, mesleğim olmalı çünkü okumazsam başaramam.'* (K16).

*'...Kendi ülkemde doktor olmak, yardımcı olmak istiyorum. İnsanları kurtarmak istiyorum çünkü insanlar savaşlarda ölüyor.'* (K20).

*'...Suriye'de yıkılan evleri yapmak istiyorum, kimse evsiz kalmasın, herkes Suriye'ye dönecek, yeniden yaşarız Suriye'de.'* (K17).

*'...Suriye de çok korkuyordum her yer bomba, kötülük çok. İnsanlar evlerini terk etmesin, başka ülkelere gitmesinler.'* (K12).

*'...Eski arkadaşlarımı ve abimi görmek istiyorum, onları çok özledim, hepimiz başka yerlerdeyiz ama aileme bir şey olmadığı için mutluyum.'* (K8).

### **Yaşama dair kaygılar**

Katılımcıların kaygı durumları incelendiğinde, savaş, işsizlik, yoksulluk, eğitim, sağlık, barınma gibi ihtiyaçlarına ulaşamamak, can güvenliği tehlikesi yaşamak ve ailesiz kalmakla ilgili kaygılarının olduğunu ifade etmişlerdir.

*'...Babam Suriye'de hapiste ve onun çıkmasını istiyorum. Yanımda olsun, onu göremem ve ileride tekrar savaş çıkmasından korkuyorum.'* (K20).

*'...Savaş çıkmaz.'* (K5).



*'...İş bulamam, para kazanamam.'* (K9).

*'...Evsizlik istemem.'* (K3).

*'...Okula gidememek istemem, kardeşlerimi okutmak istiyorum, ben okumazsam onlarda okumazlar.'* (K2).

## **TARTIŞMA**

Alanyazın incelemesi ve görüşmeler neticesinde hazırlanan bu araştırmada geçici koruma altında bulunan Suriyeli çocukların en çok yaşadığı sorunlardan biri olan sosyal uyum sürecine dair sorunlarının ele alınması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda katılımcıların ifadeleri çerçevesinde sosyal uyum olgusu, sosyal çevre, duygusal süreçler, dil ve kültürel farklılıklar bağlamında ele alınmıştır. Bunun yanısıra sadece sorunu tespit etmenin yeterli olmayacağı görüşünden hareketle çözüm önerilerini tespit edebilmek için de katılımcıların gelecek yaşantılarından beklentilerinin öğrenilmesi de istenmiştir. Bu hususta ise yaşamak istenilen ülke, yaşamak istenilen hayaller ve yaşama dair kaygılar olarak içerik oluşturulmuştur.

Çocukların farklı bir ülkeye savaş mağduru olarak göçle gelmesi birçok yeni sorunun oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Polat (2007), çocukların gelişimsel açıdan risk altında olmalarından dolayı göç nedeniyle yaşadıkları uyum sorunlarının daha belirgin bir şekilde gözlemlendiğini belirtmektedir. Bu noktada bu araştırmada özellikle vurgulanmak istenen savaş mağduru çocukların göç sürecinde yaşadığı sorunlardan biri olan sosyal uyum sürecinde yaşadığı zorluklar ve sorunlardır. Bu bağlamda çalışmada katılımcılar tarafından sıklıkla belirtilen sorunlara yer verilmektedir. Bunlardan ilki sosyal uyum sürecini olumsuz etkileyen konulardan biri olan sosyal çevreye uyum ile ilgili algı ve tutumları olmuştur. Bu yönde olumsuz yaşam deneyimlerini bildiren katılımcılar, arkadaşlık yapma noktasında zorluklar yaşadıklarını açıklamışlardır. Yapılan araştırmaların verilerine göre, bu çocukların sosyalleşme ve arkadaş edinme gibi sorunlarının Türkçe öğrenme ve eğitim alma yoluyla çözümlenebileceği ifade edilmektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2014).

Sosyal çevreye uyumdan sonra sosyal uyum sürecini olumsuz etkileyen ikinci konu, duygusal uyum sorunudur. Çocukların sosyal çevreleri ile ilgili yaşadıkları uyum sorunları nedeniyle duygusal bağlanmada da birtakım uyum zorlukları olduğu görülmüştür. Suriyeli çocuklarda görülen sosyal uyum sorunları arasında aidiyet

duygusu, yabancılaşma, dışlanma, geçmiş ve şimdiki yaşam koşulları arasındaki farklar gibi çeşitli duygusal sorunları yaşayabildiğini belirten Dolapcioglu ve Bolat (2019, s. 3), ev sahibi ülkeler tarafından bu çocukların sosyo-ekonomik ve politik entegrasyonu için gerekli bütüncül bir katılım stratejisi ile güçlendirilebildiğini vurgulamaktadır.

Atasü-Topçuoğlu (2014) ise, göç deneyimi olan birçok çocuğun kendi ülkesinde şiddete maruz kalma veya tanık olma veya bir yakınını kaybetme gibi travmatik durumlar yaşayabildiği bu nedenle de psiko-sosyal desteğe ek olarak terapi desteğine de ihtiyaçları olabileceği belirtilmektedir.

Yohani (2010) ve Çetin (2016, s. 205), çocukların dil engelinden dolayı diğer çocuklardan dışlanmasına neden olabileceğini ve bu nedenle çocukların hem sosyal çevre hem de duygusal uyum açısından yabancılaşma yaşayabileceğinden söz etmektedir. Bu bilgiye ek olarak eğitim alanında çok farklı sorunların varlığından söz eden İçağasioğlu Çoban ve Turşucu (2018, s. 90), Suriye ve Türkiye eğitim sistemlerinin uyumsuzluğundan dolayı oluşan sorunlar gözlemlendiğini, buradaki sorunların çocuklarda kaygı ve sosyal ilişkilerdeki uyumu zorlaştırdığını ifade etmektedir.

Son olarak sosyal uyum sürecini olumsuz etkileyen üçüncü konu ise dil ve kültürel farklılıklar sonucu meydana gelen sorunlardır. Yapılan araştırmalardan elde edilen bilgilerin de katılımcıların ifadelerini doğrular nitelikte olduğu görülmektedir. Bu fikri destekleyen görüş bildiren araştırmalarda (Artan ve Arıcı, 2017, s. 9; Yıldırım vd., 2017, s. 120), Suriyelilerin sosyal uyum konusunda zorluklar yaşamalarının nedenlerinden birinin dil sorunu olduğunu ve sağlık hizmetlerine ulaşma, çalışma yaşamında bulunma, iletişim ve sosyal yaşam bağlamında da büyük bir eksiklik oluşturduğunu belirtmektedir.

Alptekin ve arkadaşları (2018, s. 55) yaptıkları araştırmada Türkiye'ye gelen Suriyelilerin sosyal ve ekonomik uyumunda en önemli engeller olarak dil sorunu ve kültürel farklılıklara işaret etmektedir. Aynı şekilde dil ve kültürel farklılıklara dikkat çeken Aydın ve Kaya (2019, s. 65) da Türkiye ve Suriye'nin önemli kültürel, toplumsal ve tarihsel farklılıklara sahip olduğunu, bu tür farklılıkların, çocukların Türk toplumunda kolayca uyum sağlama ve işlev görme olasılıklarını düşürdüğünü belirtmektedir.

Sığınmacı, göçmen ve mültecilere yönelik yapılan araştırmalarda (Polat, 2007; Buz, 2018, s. 31; Buz ve Uslu, 2019), sosyal uyum sürecinde bireylerin temel hizmetlere erişim ve dil eğitimi ile ilgili sorunlar yaşadığını bu nedenle de öncelikli olarak bu alanlara odaklanması gerektiği belirtilmektedir. Buna ek olarak Emin (2016, s. 22) de Suriyelilerin eğitim alanında en çok karşılaştıkları sorunlardan birinin dil sorunu olduğu ve kalış süresinin uzadığı durumlarda ise bireylerin Türk toplumuna uyumunu geciktirdiğini ifade etmektedir.

UNICEF'in yaptığı incelemelere göre, Türkiye'ye gelen yaklaşık 400.000 Suriyeli çocuğun okul dışında kaldığı ve dil ve sosyo-ekonomik engellere maruz kalarak okuldan ayrılma gibi zorluklarla karşılaşmaya devam ettiği de bildirilmektedir (UNICEF, 2019, s. 1). Bu durumda dil farklılığından ortaya çıkan risk faktörünün önemle üzerinde durulması gerekmektedir.

Buna yönelik olarak yapılan literatür incelemesi sonucunda okul ortamında yaşanan birçok sorunda olduğu gibi dil ile ilgili sorunlarla başa çıkmada okul sosyal hizmetinin önemli bir rolünün olduğu ifade edilmektedir. Bu noktada okul sosyal çalışmacıları ise "çocuk, aile, okul ve toplumu" kapsayan bir eko-sistem yaklaşımı ve bütünsel bir yaklaşımla profesyonel müdahale yaparak onların yaşadıkları psiko-sosyal ve ekonomik sorunları çözmeye ve sosyal uyumlarını sağlamada en büyük desteği verebilmektedirler (Duman ve Snoubar, 2017, s. 334, 340). Aynı zamanda okul sosyal hizmetinin çocukların sosyal çevreleri ile uyum sürecine de katkı sağladığı için tüm çocuklar ve aileleri için fayda sağlayacağı öngörülmektedir. Bunun yanısıra Çelik ve İçduygu (2018, s. 260) tarafından Suriyeli öğrencilerin topluma eşit katılımı için kültürler arası okullar ile okul merkezli bir entegrasyon modeli geliştirme fikrinin bu süreci destekleyebileceği düşünülmektedir.

Bu bilgilerin yanısıra, AFAD tarafından Suriyelilere yönelik yapılan araştırmanın sonuçlarını incelendiğinde benzer bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. 10.838 katılımcı ile yapılan araştırmada Suriyelilerin % 44'ü kültür farklılığının, % 40'ı sosyal hayata ilişkin farklılıkların uyum sağlamanın önünde engel teşkil ettiğini; % 33'ü kendilerini topluma ait hissetmediklerini; % 21'i ise Türkiye'deki sosyal hayata uyum sağlayamadığını ifade etmiştir (AFAD, 2017, s. 10).

Bu bilgiler ışığında aslında Suriyeli çocukların sosyal uyum sürecinde ifade ettikleri sorunların birbirleri ile bağlantılı olduğu görülmüştür. Özellikle dil konusunda birtakım

zorlukları olan çocukların hem sosyal çevreye uyum hem de duygusal anlamda uyum ile ilgili sorun yaşamaya devam ettiği tespit edilmiştir. Bu nedenle sosyal uyum sürecinin en az sorun ile hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için öncelikle dil ile ilgili farklılıkların ortadan kaldırılmasına yönelik hizmet ve programların var olması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Öte yandan sosyal uyum sürecinde çocukların başka bir soruna maruz kaldığı görülmüştür. Çocuklar bu konuya ilişkin görüş bildirmemiş olsa da bu araştırmada yer vermek istenmiştir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 32. maddesine göre; her çocuğun *“ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına”* karşı korunma hakkı olduğu belirtilmektedir (Convention on the Rights of the Child, 1989). Bu durumda bu sözleşmeye taraf olan devletlerin çocukları yukarıda yer alan her türlü olumsuz durumdan koruma noktasında sorumluluğunu yerine getirmesi gerekmektedir. Ancak ailelerin sosyal ve ekonomik sorunlar nedeniyle çocuklarını çalıştırdıkları bilgisine ulaşılmıştır. Çocuk işçiliği sorunu da Suriyeli çocukların karşılaştığı sorunlardan biri olarak bilinmektedir. Bu noktada geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin çalışma yaşamındaki statülerinin korunması ve haklarına erişimde sınırlılıklarının olmamasının önemli olduğunu vurgulayan Lotfi ve Gümüş ise bu grupların sosyal içermeyi sağlıklı biçimde deneyimledikleri ve sosyal izolasyona maruz kalmadıkları durumda sosyal adaletin sağlanabileceğini ifade etmektedir (Lotfi ve Gümüş, 2019, s. 111). Buradan hareketle çalışma yaşamında makro boyutta yapılacak düzenlemeler ve uygulanacak sosyal politikalar ile Suriyeli ailelerin ekonomik yönden güçlendirilmesi sağlanıldığı takdirde çocuk işçiliği sorununun zamanla azalabileceği ve çocukların sosyal uyum sürecinin de gecikmeden tamamlanabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırmada ulaşılan diğer bir bulgu da Suriyeli çocukların gelecek yaşantılarına dair beklentilerinin incelenmesidir. Araştırma sonuçları ile benzer sonuçların yer aldığı çalışmalar bulunmaktadır. 132 Suriyeli göçmen ile yapılan bir araştırmada katılımcıların yarısından fazlası Suriye’de yaşama istediğini belirtirken Türkiye’de yaşamayı tercih edenlerin de olduğu görülmektedir (Apak, 2015, s. 132). Öte yandan Üniversitede eğitim gören Suriyeli öğrencilerle yapılan araştırmada ise katılımcıların tümü Suriye’nin geleceğinden umutlu olmadığını belirtirken (Samsun ve Mebrek,

2018, s. 74) bu araştırmada ortaokul öğrencileri daha umutlu olduklarını ifade etmişlerdir.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Son yılların en büyük göç hareketini başlatan Suriye'deki savaş, 2011 yılından bu yana Türkiye başta olmak üzere diğer ülkeler açısından da bir uluslararası göç sorununu ortaya çıkarmıştır. Ancak Türkiye'nin jeopolitik konumundan dolayı Suriye ile komşu olması bu durum ile daha fazla mücadele etmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu tarihten itibaren zorunlu göç ile ülkemize gelen bu kitlesel akının içerisinde en fazla çocukların zarar gördüğü, fizyolojik, psikolojik, sosyo-ekonomik açıdan risk grubu içerisinde yer aldığı bilinmektedir. Çocukların savaş ve göç sürecinden kaynaklı olarak yaşadıkları ortam ve karşılaştıkları sorunlar, onları tehlike hedefi haline getirmektedir.

2014 yılından beri Suriyeli vatandaşları geçici koruma altında bulunduran Türkiye, şu an 1.6 milyon Suriyeli çocuk nüfusu ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bu noktada bu araştırmada savaş mağduriyetinden dolayı aileleri ile birlikte göç etmek zorunda kalan bu çocukların birçok soruna maruz kaldığı bilindiği için daha fazla görünür hale gelmesi gerektiği düşünülmüştür.

Bu araştırmada çocukların göç sonrasında yaşadıkları uyum sorunları ortaya konulmuştur. Bu çalışmada Suriyeli çocukların sosyal uyum süreci ve gelecek yaşantılarından beklentilerine yönelik algılarına odaklanılmak istenmiştir. Bu noktada katılımcıların, göç sonrası deneyimleri sonucunda yaşanan sosyo-mekansal değişimin sosyo-psikolojik etkileri ortaya çıkardığı görülmüştür. İlk olarak katılımcıların kendi ülkelerinden ayrılıp Türkiye'ye geldiklerinde sosyal çevreye uyum sağlama konusunda zorluklar yaşadığı, bu süreçte duygusal şiddete maruz kaldıkları için de sosyal çevrelerine yönelik algılarının olumsuz geliştiği görülmektedir. Bu durumun ise çocukların sosyal çevrelerinden soyutlanmasına ve tekrar travmatize olmasına neden olduğu ifade edilmektedir.

Bununla birlikte zorunlu göç hareketinden sonra çocukların hem sosyal çevrelerine hem de yeni tanıştıkları sosyal hayata uyum sağlama noktasında zorluklar yaşadıklarını belirttikleri görülmüştür. Katılımcılar, dil ve kültür farklılıklarının bu uyum sürecini engellediğini ifade ederek bu durumun onlarda kaygı ve korku hissini arttırdığını da anlatmışlardır. Bu sebeplerden dolayı katılımcılar arasında kendi

anavatanına dönmeyi tercih edenlerin olduğu görülmüştür. Yapılan görüşmelerde çocuklar, gelecek süreçler ile ilgili de belirsizlik içerisinde olduklarını belirtmişlerdir. Ancak Türkiye’de kalmak istediğini ifade eden katılımcıların yanı sıra başka bir üçüncü ülkeye gitmek istediklerini de belirtenler olduğunu söylemek mümkündür.

Çocukların mevcut durumları değerlendirildikten sonra gelecek beklentilerine yönelik algıları öğrenilmeye çalışılmıştır. Çocukların gelecek yaşantıları ile ilgili kaygı durumlarının devam ettiği görülmekle birlikte kendi ülkelerindeki toplumsal yaşamı tekrar yapılandırmaya dair umutlarının olduğu da ifade edilmelidir.

Bu hususta bu araştırmada çocukların okul ortamlarındaki ihtiyaçları tespit edilebildiği için okullara ve sosyal çevreye uyumu sürecinde okul sosyal hizmetinin rolünün dikkate alınması öneriler arasında yer almalıdır.

Bu noktada sosyal hizmetin uygulama alanlarından biri olan okul sosyal hizmetinin çocukların refahını koruma noktasında koruyucu ve önleyici olabileceği bilinmektedir. Okul ortamlarına dahil olan her çocuğun aynı zamanda çocuk refah hizmetleri kapsamında sosyal hizmetler sisteminden de yararlanabilmektedir. Böylelikle göç mağduru olan çocukların okul sistemlerine alınması yapılabilecek ilk adımlardan biri olması gerektiği düşünülmektedir. Okul sosyal hizmeti uygulaması ile çocuğun içinde bulunduğu durumun ihtiyaç analizleri yapılarak öğretmenleri, ailesi ve kendisi ile birebir mesleki çalışmalar yürütülmeli ve çocuğun hak ihlallerinin ortadan kaldırılması için mücadele edilmelidir.

Öte yandan okul sosyal hizmeti uygulaması ile hem çocukların okul ortamında akranları ile kurduğu ilişki ve iletişimine katkı sağlanmalı hem de kendilerinden yaşça büyük çocuklar tarafından mentörlük yapılarak okul ortamına daha kolay uyum göstermeleri için destek olunmalıdır.

Okul ortamlarında sağlanacak sosyal hizmet ile bu çocukların devamsızlık durumu takip edilerek herhangi bir ihmal ve istismar yaşama durumunda profesyonel meslek elemanları tarafından incelemeler yapılarak gerekli tedbirlerin alınması hızlandırılacaktır.

Öte yandan uluslararası ve ulusal düzeyde çok taraflı kuruluşların ve devletlerin bütün paydaşlar ile birlikte sorunların çözümüne yönelik ortak ve kalıcı plan ve politikaların geliştirilmesi için sorumluluk alması gerekmektedir.

Çözüm önerilerinin bir başka aşamasının ise yerel yönetimler kapsamında yerel uyum modellerine önem verilerek gerçekleştirilebileceği öngörülmektedir. Bu noktada sosyal hizmetlere erişim hususunda yerel düzeyde girişimlerde bulunulması daha hızlı çözüme ulaşılabileceğine dair işaretler sunmaktadır. Suriyeli nüfusun büyük bir kısmının kalıcı nüfus olarak görülmesi göç politikalarının bu yaklaşım doğrultusunda şekillendirilmesinin de yolunu açmaktadır.

Ancak öncelikle çözüm üretilebilmesi için ise bahsi geçen durumu derinlemesine anlayabilmek ve güvenilir verilere ulaşabilmek önem arz etmektedir. Bu nedenle bu çalışmalar sorunları daha görünür hale getirdiği için çözüm önerilerinin gerçekleştirilmesine de katkı sağlamaktadır.

## KAYNAKLAR

Alptekin, K., Akarçay Ulutaş, D., Ustabası Gündüz, D., Akın Altıncı, E. (2018). Geçici koruma altındaki Suriyelilerin hukuki statüleri ile kayıt ve kimlik işlemleri üzerine genel bir değerlendirme. <https://sosyalhizmetkongresi2018.aydin.edu.tr/wp-content/uploads/2019/07/sosyal-hizmet-kongresi-2018-multeciler-sosyal-hizmet.pdf> Erişim Tarihi: 20 Kasım 2020.

Apak, H. (2015). Suriyeli göçmenlerin gelecek beklentileri: Mardin örneği. *Birey ve Toplum*, 9, 125-142.

Artan, T., Arıcı, A. (2017). İstanbul'da yaşayan geçici koruma statüsündeki Suriyelilere yönelik sosyal hizmet uygulamalarının değerlendirilmesi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 1(1), 1-21.

Atasü-Topcuoğlu, R. (2014). Hayatı değiştirmek için yola çıkanlar-yola çıkınca değişen hayatlar: bir müracaatçı grubu olarak göçmen çocuklar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 1, 89-108.

Aydin, H., Kaya, Y. (2019). Education for Syrian refugees: The new global issue facing teachers and principals in Turkey. *A Journal of the American Educational Studies Association*, 55(1), 46-71.

Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *DEUHFED*, 9(1), 23-28.

- Buz, S. (2018). Türkiye’de sığınmacı ve mültecilerin toplumsal kabulü ve sosyal uyumu. <https://sosyalhizmetkongresi2018.aydin.edu.tr/wp-content/uploads/2019/07/sosyal-hizmet-kongresi-2018-multeciler-sosyal-hizmet.pdf> Erişim Tarihi: 20 Kasım 2020.
- Buz, S., Uslu, B. (2019). Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyeli bireylerin mesleki eğitimi ve istihdamı: Toplumla sosyal hizmet saha örneği. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(1), 41-54.
- Convention on the Rights of the Child. (1989). <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> Erişim Tarihi: 10 Aralık 2020.
- Çelik, Ç., İçduygu, A. (2018). Schools and refugee children: The case of Syrians in Turkey. International Migration, 57(2), 253-267.
- Çetin, İ. (2016). Türkiye’de Suriyeli sığınmacıların sosyal ve kültürel entegrasyonu. Sosyoloji Dergisi, 34, 197-222.
- Derince, D. (2019). Suriyeli mülteci çocuklar özelinde: savaş mağduru çocuklar ve çocuk sağlığı sorunları. Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 1(1), 57-70.
- Dolapcioglu, S., Bolat, Y. (2019). The education issues of Syrian students under temporary protection status. Research in Education, 0(0), 1–17.
- Duman, N., Snoubar, Y. (2016). Problems faced by refugee children and social work practices. current topics in social sciences. St. Kliment Ohridski University Press.
- Duman, N., Snoubar, Y. (2017). Role of social work in the integrating refugee and immigrant children into Turkish Schools. European Journal of Social Sciences Education and Research, 4(4), 334-344.
- Düzel, B., Alış, S. (2018). Düzensiz göçle gelen Suriyeli mülteci çocuklar bağlamında Türkiye’de refakatsiz göçmen çocukların durumu ve başlıca risklerin değerlendirilmesi. Asia Minor Studies- International Journal of Social Sciences, 6(AGP Özel Sayısı), 258-274.
- Emin, M.N. (2016). Türkiye’deki Suriyeli çocukların eğitimi: Temel eğitim politikaları. İstanbul: SETA Yayınları.



Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY). (2014).

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf> Erişim Tarihi: 08 Ekim 2020.

Genel Karaosmanoğlu, S. (2016). Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye gelişi sonrası çocuk sömürsünün farklı yüzleri. Türkiye'de çocuk işçiliği sorunu: Suriye'den gelen mülteciler sonrası mevcut durum ve çözüm önerileri. İstanbul: Hayata Destek Derneği Yayınları.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) (2021) Geçici Koruma Güncel Veriler.

<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Erişim Tarihi: 15 Şubat 2021.

Gökçek Karaca, N. (2019). Sığınmacı ve göçmenlerle sağlık alanında sosyal hizmet.

Yaylacı, F. G. (Ed.), Kuramsal ve uygulama boyutları ile Türkiye'de sığınmacı, mülteci ve göçmenlerle sosyal hizmetler (ss. 65-81). Transnational Press London.

Güneş, G. (2012). Çocuk hakları açısından Türkiye'deki sığınmacı çocuklar: Çeçen çocukları örneği (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yalova Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

Güzel, B. (2019). Sığınmacılara yönelik sosyal hizmet uygulamalarında uzmanların sahip olmaları beklenen yeterlilikler. Yaylacı, F. G. (Ed.), Kuramsal ve uygulama boyutları ile Türkiye'de sığınmacı, mülteci ve göçmenlerle sosyal hizmetler (ss. 193-203). Transnational Press London.

İçağasioğlu Çoban, A., Turşucu, A.D. (2018). Geleceği inşa etmek: uyum, bütünleşme, kültürleşme Suriyeli mülteciler örneğinde kavramsal bir tartışma.

<https://sosyalhizmetkongresi2018.aydin.edu.tr/wp-content/uploads/2019/07/sosyal-hizmet-kongresi-2018-multeciler-sosyal-hizmet.pdf> Erişim Tarihi: 20 Kasım 2020.

Kümbetoğlu, B. (2005). Sosyolojide ve Antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Lotfi, S., Çelik Gümüş, G. (2019). Ekonomi ve çalışma yaşamı bağlamında sığınmacı ve göçmenlerle sosyal hizmet. Yaylacı, F. G. (Ed.), Kuramsal ve uygulama boyutları ile Türkiye'de sığınmacı, mülteci ve göçmenlerle sosyal hizmetler. Transnational Press London.

- Polat, G. (2007). İç göçün çocuk ruh sağlığına etkisi ve sosyal hizmet müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(1), 89-106.
- Samsun, N., Mebrek, H. (2018). Suriyeli mülteci öğrencilerin gelecek beklentileri ve bunu etkileyen faktörler nitel saha araştırması. *Journal of Law*, 2(2), 37-78.
- Terziev, V. (2019). Conceptual framework of social adaptation. *Proceedings of INTCESS 2019- 6th International Conference on Education and Social Sciences*. Dubai, U.A.E. ISBN: 978-605-82433-5-4.
- T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2017). Türkiye'deki Suriyelilerin demografik görünümü, yaşam koşulları ve gelecek beklentilerine yönelik saha araştırması. <https://www.afad.gov.tr/suriye-raporlari> Erişim Tarihi: 22 Kasım 2020.
- UNICEF. (2017). Türkiye – UNICEF Ülke İşbirliği Programı 2016-2020 Yıllık Raporu. <https://www.unicef.org/turkey/raporlar/t%C3%BCrkiye-unicef-%C3%BCİke-i%C5%9Fbirli%C4%9Fi-programi-2016-2020> Erişim Tarihi: 15 Kasım 2020.
- UNICEF. (2019). Turkey Humanitarian Situation Report. <https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF%20Turkey%20Humanitarian%20Situation%20Report%20Mid-Year%202019.pdf> Erişim Tarihi: 10 Aralık 2020.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK). (2013). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> Erişim Tarihi 08 Ekim 2020.
- Yaylacı, A.F. (2019). Sığınmacı ve göçmenlerin eğitim süreçlerinde sosyal hizmet. Yaylacı, F. G. (Ed.), Kuramsal ve uygulama boyutları ile Türkiye'de sığınmacı, mülteci ve göçmenlerle sosyal hizmetler (ss. 113-126). Transnational Press London.
- Yeşilkayalı, E., Meydan, S. (2017). Bir ortaokul özelinde okul sosyal hizmeti ihtiyacının belirlenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(53), 206-221.
- Yıldırımalp, S., İslamoğlu, E., İyem, C. (2017). Suriyeli sığınmacıların toplumsal kabul ve uyum sürecine ilişkin bir araştırma. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 107-126.
- Yohani, S. (2010). Nurturing hope in refugee children during early years of post-war adjustment. *Children and Youth Services Review*, 32(6), 865–873.

**Sayra LOTFİ, Selda MEYDAN, Nazire YÜKSEK**

Zubaroglu Yanardağ, M., Yanardağ, U., Avcı, Ö. (2020). Improvements which effect migration policies in the European union and Turkey and a discussion of social work as a profession. *Arc Health Sci Res*, 7(1), 95-103.



**Özgün Makale (Nitel Araştırma)**

**Unique Article (Qualitative Research)**

*Geliş Tarihi – Submitted: 01.12.2021*

*Kabul Tarihi – Accepted: 22.12.2021*

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çakır, E., Özkan, Z., Arıcı, A. & Bolat, G. B. (2021). Engelli bireylere sahip ailelerin eğitim alanında yaşadığı zorlukların okul sosyal hizmeti kapsamında değerlendirilmesi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (2), 188-210.

Doi: <https://doi.org/10.54961/uobild.1030818>

**ENGELLİ BİREYLERE SAHİP AİLELERİN EĞİTİM ALANINDA YAŞADIĞI ZORLUKLARIN OKUL SOSYAL HİZMETİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

**Emine ÇAKIR<sup>1</sup>**

**Zeynep ÖZKAN<sup>2</sup>**

**Aylin ARICI<sup>3</sup>**

**Gizem Burcu BOLAT<sup>4</sup>**

**ÖZET**

**Amaç:** Bu çalışmanın amacı engelli birey ve ailelerinin eğitim sürecinde okul ortamında karşılaştıkları sorunları belirlemek ve bu sorunları okul sosyal hizmet modeli ekseninde değerlendirmeye tabi tutmaktır. **Yöntem:** Çalışma, nitel yöntem üzerine modellenmiştir. Çalışmada derinlemesine görüşme türlerinden biri olan yarı

<sup>1</sup> Sosyal Hizmet Uzmanı, e-posta: rahsanemine@gmail.com ORCID: 0000-0003-1755-5865

<sup>2</sup> Sosyal Hizmet Uzmanı, e-posta: zeynepozkan733@gmail.com ORCID: 0000-0002-7593-8269

<sup>3</sup> Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi, e-posta: aylin.a\_@hotmail.com ORCID: 0000-0003-3872-2984

<sup>4</sup> Sosyal Hizmet Bilim Uzmanı, e-posta: bolatgizemburcu@gmail.com ORCID: 0000-0002-2442-5658 (iletişim yazarı)

yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Çalışmanın örneklemini Şırnak ve İstanbul illerinde yaşayan ve farklı engel gruplarına sahip aile bireyleri bulunan 15 katılımcı oluşturmaktadır. Çalışmada örnekleme yöntemlerinden kartopu tekniği kullanılmıştır. **Bulgular:** Engelli bireylerin ve ailelerin yaşadığı sorunlar incelendiğinde; çevrenin fiziksel yetersizliklerine bağlı gelişen sorunlar, ulaşım sorunu, dışlanma, akran zorbalığı ve çevre baskısı öne çıkan problemleri oluşturmuştur. Mevcut sosyal destek mekanizmalarının yeterli olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca ailelerin okul sosyal hizmet modelinden haberdar olmadıkları ancak böyle bir uygulamaya ihtiyaç duydukları gözlemlenmiştir. **Sonuç:** Yapılan çalışmada ortaya çıkan bulgular okul sosyal hizmetinin gerekli ve eksikliği hissedilen bir alan olduğunu göstermektedir. Bununla beraber görüşme yapılan kişilerin bu alanı tanımaması ve haklarından haberdar olmaması da başka bir eksikliklerdir. Okul sosyal hizmet modeli ülkemizde pilot çalışmalar üzerinden ilerlese bile bu durum tüm öğrencilere ulaşmayı imkânsız kılmaktadır. Ayrıca fiziksel olarak yaşanan sorunların yanı sıra ailelerin ihtiyaç duyduklarında destek alabilecekleri farklı mekanizmaların varlığından ve bu imkanlardan nasıl faydalanacaklarından haberdar olmamaları, okulda rehber öğretmenlerin aile, engelli çocuk ve okul arasındaki ilişkide yetersiz kalması, ailelerin gereken desteği alamaması, sınıf öğretmenlerinin yeterli bilince sahip olmaması, okul sosyal hizmetine duyulan ihtiyacı artırmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Engellilik, Engelli Bireylere Sahip Aileler, Okul Sosyal Hizmeti, Online Eğitim Süreci

## **EVALUATION OF THE CHALLENGES OF FAMILIES WITH DISABLED INDIVIDUALS IN THE FIELD OF EDUCATION WITHIN THE SCHOOL SOCIAL SERVICE**

### **ABSTRACT**

**Purpose:** The aim of this study is to determine the problems faced by disabled individuals and their families in the school environment during the education process and to evaluate these problems in the axis of the school social work model. **Method:** The study was modeled on the qualitative method. In the study, semi-structured interview technique, which is one of the in-depth interview types, was used. The sample of the study consists of 15 participants who live in Şırnak and İstanbul and

have family members with different disability groups. Snowball technique, one of the sampling methods, was used in the study. **Findings:** When the problems experienced by disabled individuals and their families are examined, the problems that develop due to the physical inadequacies of the environment, transportation problem, exclusion, peer bullying and environmental pressure are the prominent problems. It has been determined that the existing social support mechanisms are not sufficient. In addition, it has been observed that families are not aware of the school social work model, but they need such a practice. **Conclusion:** The findings of the study 190nda that school social work is a necessary and lacking area. However, another shortcoming is that the interviewees do not know this area 190nda re not aware of their rights. Even if the school social work model progresses through pilot studies in our country, this situation makes it impossible to reach all students. In addition to the physical problems, families are not aware of the existence of different mechanisms by which they can get support when they need it and how they can benefit from these opportunities, the inadequacy of the school counselors in the relationship between the family, the disabled child and the school, the failure of the families to receive the necessary support, the lack of awareness of the classroom teachers, the school increases the need for social services.

**Keywords:** Disability, Families with Disabled Individuals, School Social Work, Online Education Process

## GİRİŞ

Engellilik, kişilerin günlük yaşam aktivitelerini kısıtlayan her türlü fiziksel ve mental, anomalileri ifade eder. Fakat engellilik yalnızca sağlıksal bir sorun olmakla kalmayıp kişinin yaşadığı toplum içerisindeki etkileşimlerini ve toplumdaki varolma biçimini de etkileyen bir olgudur. Engeli bulunan kişilerin, bulunmayanlara göre toplumsal yaşam içindeki temel hizmetlere erişme konusunda daha çok sorun yaşadığı bilinmektedir (Öztabak, 2017). Engelli bireylerin yaşamın birçok alanında maruz kaldığı zorluklar, toplumla bütünleşmelerini ve işlevselliğini olumsuz etkilemektedir (Besiri, 2009).

Engelliler, sosyal hizmet mesleğinin de faaliyet alanına giren dezavantajlı gruplardan biridir. Sosyal hizmet, engelliliği haklar temelinde değerlendirir. Çünkü engelli birey ve

ailesi her şeyden önce insan olmanın getirdiği temel haklara sahiptir (Çetin, 2020). Bu sebeple sosyal hizmet, engeli bulunan bireylerin hayata katılımlarını sağlayabilmek için bireylerin kişisel gelişim ve ihtiyaçlarına önem verir. Ayrıca engelli kişilere günlük yaşamlarına dönük yeni yetenekler kazandırarak kaliteli bir yaşam sürmelerine yardımcı olur. Bu destek mekanizmalarını sağlarken sosyal hizmetin amacı, engeli bulunan kişilerin kendilerine inanan, üreten ve kendi başlarına hayatlarını idame ettirebilen bireyler olmalarını sağlamaktır (Tunç, 2011).

Sosyal hizmet, bireyi çevresi içinde bir bütün olarak değerlendirir ve engelliliği sadece kişiyi değil aile ve yakınlarını da fiziksel, duygusal ve sosyal yönden etkileyen bir olgu olarak görür. Dolayısıyla engellilik, ailenin engelli bireyin doğumundan bugüne farklı sorunlarla karşılaşmasına sebep olmaktadır (Aktaş, 2010). Eğitim, istihdam, sosyalleşme, dışlanma ve yoksulluk yaşanan başlıca sorunlar arasındadır (Besiri, 2009). Bu sorunlardan eğitim, ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelerle belirlenmiş en temel haklardan biridir. Dolayısıyla engellilerin de kendilerini geliştirme ve eğitim alma hakları bulunmaktadır. Ülkeler, engeli bulunan bireylerin eğitim haklarından yararlanabilmeleri için uygun koşulları sağlamaya yönelik politikalar oluşturmaktadır. Ancak çeşitli düzenleme ve politikalara rağmen engellilerin halen fırsat eşitliğinden yararlanamadığı ve eğitim sorunlarının devam ettiği bilinmektedir (Sart, 2016).

2011 yılında yayınlanan Dünya Sağlık Örgütü Engellilik Raporu'na göre; engeli sebebiyle kişinin okula erişimini ve okula devamlılığını kısıtlayan birden çok sebep bulunmaktadır. Bu sebepler temelde *sistem kaynaklı ve okul kaynaklı* olmak üzere iki kategoriye ayrılabilir. *Mevzuat, politika, hedef ve plan eksikliği, kaynakların yetersiz olması* sistem kaynaklı sorunlar olarak kategorize edilirken; *müfredat ve pedagoji, öğretmenlerin eğitimlerinin yetersiz olması ve yeterince desteklenmemeleri, fiziksel engeller, etiketleme, tutumlardan kaynaklanan engeller, şiddet sindirme ve istismar* ise okul kaynaklı engellerdir (Dünya Sağlık Örgütü, 2011). Engelli birey ve ailesi eğitim hayatı boyunca bu engellerle mücadele etmek durumunda kalmaktadır.

Sosyal hizmetin çalışma alanlarından biri olan okul sosyal hizmeti, engelli bireyleri ve ailelerini tam da bu noktada güçlendirmeyi hedeflemektedir. Okullarda çalışma yapan okul sosyal hizmet uzmanları biyo-psiko-sosyal koşulları göz önünde bulundurarak engelli çocukların kendilerini en iyi şekilde gerçekleştirmelerini sağlamayı hedeflerken, aileleri de eğitim sürecine daha etkin bir şekilde katılmaları yönünde teşvik etmek amacıyla faaliyetlerini sürdürür (Cenikli, 2019).

Okul sosyal hizmet uzmanları yalnızca engelli bireylerle değil okul içerisinde farklı risk gruplarında bulunan öğrencilerle ve aileleriyle de çalışmalar gerçekleştirir. Son zamanlarda özellikle ilköğretim ve ortaöğretim okullarında riskli konumda olan çocukların sayısı hızla artmaktadır. Okullarda madde bağımlılığı, göç, akran zorbalığı, yoksulluk, çocuk ihmal ve istismarı, ebeveyn terki, okulu bırakma, suça sürüklenme gibi çok farklı ve kapsamlı problemlerin varlığı gözle görülür hale gelmektedir. Aynı zamanda günümüzde öğrenciler; yüksek yaşam standardı için daha kaliteli eğitim arayışında olduğundan birbirleri ile sürekli rekabet halindedir. Rekabet ağı içerisinde öğrencilerin; sınav, ödev ve yüksek not merkezli yaşamlarında kaygı ve stres seviyeleri belirgin bir şekilde hissedilmekte ve bu durum okul tükenmişliğine dahi sebep olabilmektedir (Arıcı vd., 2017). Tüm bu problemler okullarda var olan hizmet modellerinin yeterli olmadığını, yeni hizmet modellerinin ortaya çıkması gerektiğini göstermektedir. Zamanla artan bu problemler öğrencilerin akademik başarı ve okula olan uyumlarını da negatif yönde etkilemekte, bu durum ise eğitim-öğretim çalışmalarının sağlıklı bir ortamda aksaklık yaşanmadan sürdürülmesini imkânsız kılmaktadır (Alptekin & Akbaba, 2018). Bu amaçla çalışmalar yürütebilecek okul sosyal hizmet uzmanları, öğrenci ve ailelerinin desteklenmesi, okulda oluşabilecek psikososyal sorunlara yerinde ve zamanında müdahale edilmesi, risk durumu olan öğrencilerin korunması, aile, öğretmen ve okul idaresi arasındaki bağın kuvvetlendirilmesi amacıyla çalışmalar yaparken bunların yanında risk durumu olan öğrenci ve ailesinin savunuculuk rolünü de üstlenir. Çocuk, aile ve toplumun kaynakları arasında köprü vazifesi görür ve müracaatçıları destek alabilecekleri kurumlara yönlendirir (Tunç, 2019).

Literatür incelendiğinde okul sosyal hizmetinin Türkiye için gerekli ve önemli bir hizmet modeli olduğu görülmektedir. Yeşilkayalı (2016), okul sosyal hizmeti müdahalelerinin yalnızca çocuk, aile ve okul arasındaki dengeyi sağlama ve şiddet eğilimi bulunan çocuklara psiko-sosyal açıdan hizmet sunma amaçlarının ön plana çıkarılmasının modelden elde edilecek faydayı azaltacağı yönündeki endişesini belirtmiş, okullardaki sorunların incelendikten sonra sosyal hizmet gereksiniminin hangi sorunlar neticesinde ortaya çıktığının tespit edilmesinin ve bu bağlamda sorunun çözüme kavuşması için en elverişli modelin belirlenmesinin önemine vurgu yapmıştır. Dolayısıyla okullardaki sorunların saptanması ve bu sorunlar doğrultusunda uygun okul sosyal hizmet modellerinin belirlenmesinin, uygulamaların yararlılığını artıracığı düşünülmektedir.



Bu çalışmanın da amacı dezavantajlı gruplardan olan engelli ailelerinin eğitim alanında yaşadıkları sorunları belirleyerek bu sorunları okul sosyal hizmeti perspektifinden değerlendirmektir.

## **YÖNTEM**

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Nitel araştırmalarda amaç, neden-sonuç ilişkisinden ortaya çıkan veriler yerine sosyal gerçekliği kendi ortamında bütünsel bir yaklaşım ile çok boyutlu ele almaktır. Konu, katılımcıların bakış açıları ile değerlendirilir (Yüksel, 2020). Nitel araştırma, daha az sayıda kişi ile daha fazla görüşme mesaisi yapılması şartı ile araştırmacıya meselenin detayını anlayabilme olanağı tanımaktadır (Yaman, 2014). Aynı zamanda bilgi, hiçbir müdahalede bulunulmadan doğrudan kaynaktan alınmaktadır. Bu yöntemde, gözlemci notları, ses kayıtları ve kişisel yorumlardan farklı veriler elde edilebilmekte olup kaydedilen her bir detay önemlidir (Büyüköztürk vd., 2013).

Bu araştırmada; engelli birey ve ailelerinin eğitim sürecinde okul ortamında karşılaştıkları sorunları ve bunu etkileyen değişkenleri tespit etmek için katılımcıların düşünce ve deneyimlerine yer verilmek istendiğinden nitel yöntem tercih edilmiştir. Veriler doğrudan katılımcılardan elde edilmiş ve hiçbir müdahalede bulunulmamıştır. Geleneksel yöntemlerle açıklanamayan sorulara cevap bulmak ve araştırılan konu hakkında derinlemesine bilgiye ulaşmak amaçlanmış olup araştırma verilerine gözlem notları da eklenerek araştırma süreci sağlıklı bir şekilde yürütülmeye çalışılmıştır.

### **Veri Toplama Tekniği:**

Nitel araştırmalarda; görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi teknikler kullanılabilir (Altınparmak & Nakiboğlu, 2005). Görüşme tekniğinde, araştırılan konu farklı birçok boyutu ile ele alınır. Aynı zamanda görüşme esnasında katılımcıya açık uçlu sorular yönlendirilerek yanıtların detaylandırılması istenebilir. Görüşmeler, genellikle yüz yüze yapılmakta olsa bile telefon ve kameralı telefon gibi anlık ses ve görüntü ileten araçlarla da sağlanabilir (Yüksel, 2020). Görüşmenin temel amacı bireyin iç dünyasını anlamaya çalışmaktır. Görüşme tekniğinde araştırılan konu hakkında bireyin deneyimleri, tutumları, düşünceleri, niyetleri, yorumları, zihinsel algıları ve tepkileri gibi

gözlenemeyen bilgilere ulaşılması amaçlanır. Görüşme tekniğinin; yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış veya yapılandırılmamış türleri bulunmaktadır (Karataş, 2015).

Bu araştırmada, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte araştırmacı, sormayı planladığı soruların yer aldığı bir görüşme protokolü hazırlar. Bununla beraber araştırmacı, görüşmenin akışına göre başka sorularla görüşmeyi yönlendirebilir, katılımcıdan cevaplarını açıklamasını isteyebilir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği; sahip olduğu belirli düzeyde standartlık ve esneklik sebebiyle araştırmalarda kolaylık sağlamaktadır (Türnüklü, 2000). Araştırmada görüşmeler telefon aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Güvenirliğin artırılması için görüşme esnasında başka bir gözlemcinin de not tutması istenmiş ve görüşmelerden sonra notlar karşılaştırılmıştır. Katılımcılara görüşmenin kayıt altına alınacağı bilgisi önceden verilmiş olup kabul etmeyenler örnekleme dahil edilmemiştir. Görüşmelerin yaklaşık 30 dakika sürdüğü gözlemlenmiştir.

#### **Veri Toplama Araçları:**

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan ve 13 sorudan oluşan demografik bilgi formu ile 15 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

#### **Araştırmanın Örnekleme:**

Araştırmanın örneklemini Şırnak ve İstanbul illerinde yaşayan ve ailelerinde eğitim hayatına devam eden engelli bireyler bulunan 15 gönüllü katılımcı oluşturmaktadır. Araştırmada olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme kullanılmıştır. Kartopu örnekleme; kişiden kişiye, kişiden de durumlara ulaşarak farklı olguları açıklayabilmek için kullanılır (Baltacı, 2018).

#### **Verilerin Analizi**

Araştırma sonuçları betimsel analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşımda veriler, önceden oluşturulmuş tema ya da sorulara göre özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Bu yöntemde görüşme yapılan kişilerin görüşlerini daha çarpıcı yansıtmak için doğrudan alıntılar yapılabilir. Bu analiz, elde edilen bulguları düzenlenmiş bir şekilde okuyucuya sunma amacı taşır. Bu amaçla elde edilen veriler önce açık bir şekilde betimlenir ve sonrasında yorumlanır. Neden sonuç ilişkisi içinde incelenerek neticeye ulaşılır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Bu araştırmanın analiz işleminde; ilk aşamada verilen yanıtlar ve görüşmeye ilişkin gözlemlerden yola

çıkılarak 6 alt tema oluşturulmuş, ikinci aşamada bu temalara göre elde edilen bulgular düzenlenmiş ve üçüncü aşamada veriler tanımlanarak doğrudan alıntılarda desteklenmiştir. Bu noktada verilerin açık ve anlaşılır olmasına özen gösterilmiştir. Son aşamada ise bulgular ilişkilendirilerek yorumlanmıştır. Araştırma sırasında güvenilirliği artırmak amacıyla elde edilen ses kayıtlarının deşifresi ve kodlaması iki farklı kişi tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmada metin içerisinde, görüşmeci (G) kelimesi kısaltılmış ve her bir görüşmeci araştırmaya katılım sıralarına göre kodlanmıştır (Örneğin 1G birinci görüşmeciye ifade etmektedir).

### **Araştırmanın Etik Yönü**

Araştırma öncesinde İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan 07.05.2021 tarih ve 74555795-050.01.04-92426 sayılı toplantı ile etik kurul onayı alınmıştır. Bu araştırmada katılımcılar, konuya ve sorulara ilişkin bilgilendirilmiştir. Tüm bu bilgileri içeren gönüllü formu katılımcılara iletilmiştir. Katılımcıların gönüllü formundaki bilgileri anladıkları ve araştırmaya katılmaya kabul ettikleri teyit edildikten sonra görüşme yapılmaya başlanmıştır, ses kayıt cihazı kullanılarak görüşmeler tamamlanmıştır. Görüşme sırasında katılımcılara bilgilerinin gizli kalacağına dair gerekli bilgilendirme yapılmıştır.

### **BULGULAR**

Çalışmanın bu bölümünde araştırma bulgularına yer verilmiştir. Bulgular; demografik bulgular, eğitim sorunlarına ilişkin bulgular ve diğer bulgular olmak üzere üç başlıkta değerlendirilmiştir. Bölümde yer verilen katılımcılara ilişkin istatistikleri içeren tablolarda, kategorik düzeyde kullanılan değişkenlerin sayısı, yüzde ve katılımcı kodları yer almaktadır.

#### **Demografik Bulgular**

Demografik bulgularda yaş, cinsiyet, medeni durum, ikamet şehri, engelli bireye yakınlık derecesi, eğitim/gelir düzeyi ve yaşanan eve ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

**Tablo 1. Görüşme Yapılan Katılımcının Sosyo-demografik Özellikleri**

	KATEGORİLER	KİŞİ SAYISI	%
<b>Cinsiyet</b>	Kadın	9	60
	Erkek	6	40
<b>Yaş</b>	25-30	2	13,3
	30-36	8	53,3
	36-51	5	33,4
<b>Medeni Durum</b>	Evli	13	86,6
	Bekar	2	13,4
<b>İkamet Edilen Şehir</b>	Şırnak	15	86,6
	İstanbul	2	13,4
<b>İkamet edilen İlçe</b>	Cizre	15	86,6
	Bağcılar	1	6,7
	Küçükçekmece	1	6,7
<b>Görüşme Yapılan Kişinin Engelli Çocuğa Olan Yakınlığı</b>	Anne	8	53,4
	Baba	4	26,6
	Kardeş	3	20,0

Katılımcıların 9'unu (%60) kadın, 6'sını (%40) erkek bireyler oluşturmaktadır. 25-30 yaş aralığında 2 katılımcı (%13,3), 30-36 yaş aralığında 8 katılımcı (%53,3), 36-51 yaş aralığında 5 katılımcı (%33,4) bulunmaktadır. Katılımcıların 13'ünü (%86,6) evliler, 2'sini (%13,4) bekarlar oluşturmaktadır. Katılımcıların 13'ü %86,6'sı Şırnak Cizre'de ikamet etmektedir. Ayrıca İstanbul Bağcılar'da (%6,7) ve İstanbul Küçükçekmece'de (%6,7) ikamet eden birer katılımcı da bulunmaktadır. Görüşme yapılan katılımcıların engelli bireylere olan yakınlık durumları incelendiğinde, tamamının birinci dereceden yakınlığının bulunduğu görülmüştür. Katılımcılardan 8'inin (%53,4) engelli bireyin annesi, 4'ünün (%26,6) babası, 3'ünün (%20) kardeşi olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

**Tablo 2. Görüşme Yapılan Katılımcının Sosyokültürel Özellikleri**

	KATEGORİLER	KİŞİ SAYISI	%
<b>Eğitim Durumu</b>	Okur Yazar Değil	3	20,0
	İlkokul	2	13,4
	Lise	4	26,6
	Üniversite	6	40,0

<b>Mesleği</b>	Ev Hanımı	7	46,6
	Serbest Meslek	1	6,7
	Güvenlik	1	6,7
	Fizyoterapist	2	13,2
	Sosyolog	1	6,7
	Öğretmen	1	6,7
	Öğrenci	1	6,7
	Hayvancılık	1	6,7
<b>Çalışma Durumu</b>	Evet	4	26,6
	Hayır	11	73,4

Çalışma kapsamında görüşülen engelli bireylerin yakınlarına ait eğitim durumu, mesleği ve çalışma durumu bilgisi Tablo 2’de detaylandırılmıştır. Katılımcıların %20’si okuma yazma bilmediğini, %13,4’ü ilkokul mezunu olduğunu, %26,6’sı lise mezunu olduğunu ve %40’ı üniversite mezunu olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcıların %46,6’sı ev hanımıdır. Fizyoterapist olduğunu ifade eden katılımcıların oranı %13,2’dir. Bunun dışında %6,7 oranında serbest meslekle uğraşan, hayvancılık yapan, güvenlik görevlisi, sosyolog, öğretmen ve öğrenci olan katılımcılar bulunmaktadır. Aktif olarak çalışıyor musunuz sorusuna katılımcıların %73,4’ü hayır cevabını verirken, %26,6’sı aktif olarak çalıştığını ifade etmiştir.

**Tablo 3. Görüşme Yapılan Katılımcının Gelir Düzeyi**

	<b>KATEGORİLER</b>	<b>KİŞİ SAYISI</b>	<b>%</b>
<b>Ailenin Aylık Ortalama Gelir Düzeyi</b>	Asgari Ücretten Az	6	40,0
	Asgari Ücret Düzeyinde	3	20,0
	Asgari Ücretten Fazla	6	40,0

Katılımcıların ailesinin aylık ortalama gelir düzeyi üç kategoriye ayrılmıştır. Bunlar asgari ücret düzeyinde geliri olanlar, asgari ücretten az geliri olanlar ve asgari ücretten yüksek geliri olanlar. Katılımcıların %40’ının aylık ortalama asgari ücretten az gelir düzeyine, %20’sinin asgari ücret düzeyinde gelire ve %40’ının asgari ücretten fazla gelir düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir.

**Tablo 4. Katılımcının İkamet Ettiği Yere İlişkin Veriler**

		Kategoriler	Katılımcı Sayısı	%
İkamet Edilen Yer		İlçe	15	100
İkamet Edilen Evin Mülkiyeti		Kiracı	4	26,7
		Ev Sahibi	11	73,3
Evdeki Oda Sayısı		3 oda	4	26,6
		4 oda	9	60,0
		5 oda	1	6,7
		6 oda	1	6,7
Evde Yaşayan Kişi Sayısı		5 ve daha az kişi	9	60,0
		6-9 arası kişi	4	26,7
		10 ve daha fazla kişi	2	13,3
Evde Bulunan Engelli Çocuk Sayısı		1	13	86,6
		3	2	13,4

Yapılan araştırma sonucunda katılımcıların tamamının ilçede yaşadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların %73,3'ünün evlerinin kendilerine ait olduğu öğrenilirken, %26,7'si kiracı olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %60'ının evinde 4; %26,6'sının evinde 3; %6,7'sinin evinde 5 ve 6 oda bulunmaktadır. Evde yaşayan kişi sayısı incelendiğinde; 9 katılımcının (%60) evinde 5 ve daha az kişi; 4 katılımcının (26,7) evinde 6-9 arası kişi ve 2 katılımcının (13,3) evinde 10 ve daha fazla kişi yaşamaktadır. Katılımcıların 13'ünün (%86,6) evinde 1; 2'sinin (13,4) evinde 3 engelli birey bulunmaktadır.

**Tablo 5. Katılımcıların Yakınlarının Engel Gruplarına Göre Dağılımı**

KATEGORİ	KİŞİ SAYISI	KATILIMCI
Fiziksel engelli	11	1G, 2G, 3G, 4G, 6G, 7G, 8G, 11G, 12G, 14G, 15G
Zihinsel engelli	2	10G, 13G
Hem fiziksel hem zihinsel engelli	2	5G, 9G,

Araştırma kapsamında katılımcılara ailelerinde bulunan engelli bireylerin engel grubu sorulduğunda 11'i fiziksel engeli bulunduğunu, 2'si zihinsel engeli bulunduğunu, 2'si ise zihinsel engelinin yanı sıra fiziksel engelinin de bulunduğunu ifade etmiştir.

## Eğitim Sorunlarına İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde katılımcıların eğitimde karşılaştıkları sorunlar, engellilerin eğitimlerinde cinsiyetin rolü, online eğitim ve okula ilgi konularına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

**Tablo 6. Katılımcıların Engelli Bireyin Eğitiminde Karşılaştığı Sorunlar**

KATEGORİ	KİŞİ SAYISI	KATILIMCI
Ulaşım kaynaklı sorunlar	6	1G, 2G, 3G, 6G, 7G, 12G
Akran-çevre baskısı, zorbalık, dışlanma	6	1G, 4G, 7G, 8G, 13G, 14G
Fiziksel Yetersizlik Sebebiyle Yaşanan Sorunlar (rampa, asansör vs.)	3	1G, 7G, 12G
Engel durumuna bağlı gelişen sağlık sorunları	3	5G, 15G, 10G
Okul-Öğretmen yetersizliğine bağlı eğitim sorunları	2	6G, 10G
Ekonomik yetersizlik temelli sorunlar	1	8G
Sorun yok	2	9G, 11G

Katılımcılar ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgilere göre; katılımcıların 6'sı ulaşım; 6'sı akran-çevre baskısı, zorbalık ve dışlanma; 3'ü fiziksel yetersizlik sebebiyle yaşanan sorunlar; 3'ü sağlık sorunları; 2'si okul-öğretmen yetersizliği kaynaklı sorunlar; 1'i ekonomik yetersizlik temelli sorunlar yaşamaktadır.

Ulaşım konusunda sorun yaşadıklarını ifade eden katılımcıların kırsal bölgelerde yaşadıkları tespit edilmiştir. Ulaşım kaynaklı sorunlar ve dışlanma, zorbalık gibi çevreye bağlı sorunlar katılımcılar arasında en çok dile getirilen sorunları oluşturmaktadır. Dışlanma, akran zorbalığı ve çevre baskısı sonucunda engelli bireylerde ve ailelerinde psikolojik problemlerin ortaya çıktığı; içe kapanık, çekingen ve asosyal davranışlar sergiledikleri öğrenilmiştir.

Bir katılımcı (12G), engelli çocuğunun cinsiyetinin kadın olması sebebiyle ulaşım konusunda sorun yaşadıklarını, tek başına okula gönderirken tereddüt ettiklerini ifade etmiştir.

**Tablo 7. Engelli Bireylerin Eğitiminde Cinsiyetin Rolü**

KATEGORİ	KİŞİ SAYISI	KATILIMCI
Erkek olmak daha avantajlı	5	4G, 6G, 9G, 10G, 12G
Kadın olmak daha avantajlı	2	7G, 15G
İkisi de eşit	8	1G, 2G, 3G, 5G, 8G, 11G, 13G, 14G

Yapılan çalışma kapsamında engelli bireylerin ve cinsiyetlerinin eğitim hayatına ilişkisi incelendiğinde, 8 katılımcı cinsiyetin engelli bireylerin eğitim hayatında bir etkisi olmadığı, kadın veya erkek olmanın bir avantaj getirmediğini düşündüklerini ifade etmiştir. Katılımcılardan 5'i ise engelli bireyin erkek olmasının avantajlı olduğu görüşünü savunurken, katılımcılardan 2'si kadın olmanın erkek olmaya kıyasla daha avantajlı olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Engelli bireyin kadın olmasının eğitim hayatında daha avantajlı olduğunu düşünen bir katılımcı bu düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir:

(7G): *“Bence eğitim açısından kızlar daha avantajlı. Daha çabuk olgunlaşıyorlar. Erkekler daha geç olgunlaşıyorlar. Ondan dolayı okulun önemini biraz geç fark ediyorlar.”*

Engelli bireyin erkek olmasının eğitim hayatında daha avantajlı olduğunu düşünen katılımcılar ise görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

(9G): *“Kız daha ağır daha zahmetli gülüm. Kız adet görüyor kız zahmettir. Her gün saç, her gün diş, her gün bakım yap kıza çok zahmet.”*

(12G): *“Etkiliyor. Kız diye tek başına göndermemeye çalışıyoruz. Biri olmayınca göndermiyoruz. Bundan geri kalıyor arkadaşlarından.”*

Katılımcılara “Online eğitim süreci sizi ve engelli bireyi nasıl etkiledi? Bu süreçten verim alabildiniz mi?” şeklinde yöneltilen sorudan farklı cevaplar alınmıştır. Katılımcıların 4'ü (2G, 3G, 7G, 12G) ekonomik sebeplerden dolayı online eğitimden yararlanamadıklarını, yaşadıkları bölgede internet ve alt yapı problemi olduğunu ve bu sebeple derslere katılım sağlamada geri kaldıklarını ifade etmiştir. Online eğitim sürecinde derslere devam eden ancak verim alamadıklarını ifade eden katılımcılar (1G, 4G, 6G, 10G, 13G) bulunmaktadır. Zihinsel engelli bireylere sahip olan aileler (5G, 9G) online dönemde yakınlarının eğitim hayatının tamamen aksadığını, eve



mahkûm olduklarını ifade ederken, kendilerinin de psikolojik olarak yıprandıklarını belirtmiştir. Katılımcıların 2'si (14G, 15G) online süreçte verilen eğitimden memnun olduklarını, diğer 2'si ise (8G ve 4G) engelli yakınlarının engel durumu sebebiyle online eğitime katılamadıklarını ifade etmişlerdir.

**Tablo 8. Fiziksel Engeli Bulunan Bireylerin Okula İlgisi Durumu**

KATEGORİ	KİŞİ SAYISI	KATILIMCI
Okula karşı ilgili, okulu seviyor	6	2G, 4G, 6G, 7G, 11G, 14G
Okula karşı ilgili değil	2	3G, 15G
Okulda yaşadığı problemlerden dolayı ilgisi giderek azaldı	3	1G, 8G, 12G

Engelli bireylerin okula olan ilgisi sorulduğunda katılımcılardan alınan geri dönütler üç kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar; Engelli bireyin okula ilgili olduğunu ifade eden katılımcılar (2G, 4G, 6G, 7G, 11G, 14G), engelli bireyin okula ilgili olmadığını ifade eden katılımcılar (3G,15G) ve farklı sebeplerden dolayı okula olan ilgisinin giderek azaldığını ifade eden katılımcılardır (1G,8G,12G).

Okula olan ilginin giderek azalmasında etkili olan sebeplerin; ulaşım, çevrenin fiziksel yetersizlikleri, ilgisiz öğretmenler, ekonomik problemler ve dışlanma şeklinde olduğu öğrenilmiştir.

**Tablo 9. Zihinsel Engeli Bulunan Bireylerin Okula İlgisi Durumu**

KATEGORİ	KİŞİ SAYISI	KATILIMCI
Okula karşı ilgili, okulu seviyor	1	13G
Okula karşı hiç ilgili değil	-	-
Okulda yaşadığı problemlerden dolayı ilgisi giderek azaldı	-	-
Hiçbir şey anlamıyor	1	10G

Zihinsel engeli bulunan bireylerin aileleriyle yapılan görüşmeler sonucunda katılımcılardan 1'i, çocuğunun okula giderken hiçbir şey anlamadığını, şu şekilde ifade etmiştir:

*G10: "Okula gitmeyi seviyor. O da tek nedeni şu ki arabaya binip gittiği için yani arabaya olan sevgisi için. Sırf ondan dolayı. Yoksa okulla ilgisi yok."*

Okula karşı ilgili, okulu seviyor şeklinde cevap veren bir katılımcı (13G), çocuğunun otizmli olduğunu, okul tarafından çocuğunun durumu ile ilgili olumlu cevaplar aldığını ve çocuğunun yaşlılarından geride olsa bile okula karşı ilgili olduğunu ifade etmiştir.

İncelenen bulgular sonucunda fiziksel engeli bulunan bireylerin, zihinsel engeli bulunanlara göre okula gitme konusunda daha istekli ve ilgili oldukları tespit edilmiştir.

**Tablo 10. Hem Zihinsel Hem Fiziksel Engeli Bulunan Bireylerin Okula İlgisi**

KATEGORİ	KİŞİ SAYISI	KATILIMCI
Hiçbir şey anlamıyor	1	9G
Okula karşı ilgili	1	5G

15 katılımcı ile yapılan görüşmelerde 2 katılımcının yakınlarının hem zihinsel hem de fiziksel engeli olduğu tespit edilmiştir. Rehabilitasyon merkezinde eğitim gördüğü tespit edilen engelli bireylerin, okula olan ilgisi sorulduğunda bir katılımcı (5G), “*Hiçbir şey anlamıyor sadece konuşulanları dinliyor*” şeklinde cevap verirken, başka bir katılımcı ise (9G), “*Okulu seviyor, rehabilitasyonda fizik tedavi görüyor*” şeklinde yanıt vermiştir.

**Tablo 11. Katılımcıların Çevrenin Tutum ve Davranışlarıyla İlgili Yaşadığı Sorunlar**

KATEGORİ	KİŞİ SAYISI	KATILIMCI
Herhangi bir sorun yaşamadık	11	2G, 3G, 4G, 5G, 6G, 9G, 10G, 12G, 13G, 14G, 15G
Başlarda çocukların tutumları konusunda sorun yaşadık sonra alıştılar	2	1G, 7G
Çocukların tutumları konusunda sorun yaşadık	1	11G
Dışlanma ve zorbalığa maruz kaldık	1	8G

Bu temada katılımcılara “*Çocuğunuzun sınıfında yer alan diğer öğrencilerin ve velilerin çocuğunuza ilişkin tutumları nasıl ve siz bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?*” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan alınan geri dönütler incelendiğinde, katılımcıların 11’i herhangi bir sorunun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. 2’si okulun başlarında diğer çocukların davranışları konusunda sorun yaşadıklarını ilerleyen süreçlerde birbirlerine alışıp durumun iyileştiğini ifade ederken, 1’i okulda bulunan diğer çocukların davranışları ve tutumları sebebiyle sorun yaşadıklarını belirtmiştir. Sürekli olarak zorbalığa ve dışlanmaya maruz kaldıklarını söyleyen 1 katılımcı bulunmaktadır.

## Diğer Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde katılımcıların aldıkları destek türlerine, okul ve aile iletişimine, eğitim beklentilerine ve okul sosyal hizmet uzmanı ihtiyacına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

**Tablo 12. Katılımcıların Engelli Bireylerin Doğumundan Bugüne Aldıkları Destekler**

KATILIMCI	ALINAN DESTEĞE İLİŞKİN GÖRÜŞLER
1G	"Kaymakamlık, Aile Sosyal Politikalar ve Sosyal Dayanışma Vakfı haricinde hiçbir yerden destek almadım"
2G	"...Bakıcı maaşı alıyoruz..."
3G	"...Annesi vefat edince annem baktı, büyüttü. Çocuğa belirli bir rapor gelince devlet de bir destek sağladı..."
4G	"Çocuk ailesinden destek aldı. Onun dışında herhangi hiç kimseden yok almadı..."
5G	"...Kimseden almadık. Sadece maaşı var."
6G	"Benim kardeşlerim için herhangi bir destek almadım."
7G	"Kocam çok destek oldu hem maddi hem manevi ama devletten herhangi bir yardım almadım. Çünkü ben ve eşim çalışıyorduk maddi olarak desteğe ihtiyacımız yoktu."
8G	"Uzun bir süre 2022 aylığından yararlandık..."
9G	"... Sadece ben baktım. Başka hiç kimse bakmıyor..."
10G	"...Bakıcı maaşı yeni bu sene yaptırdık."
11G	"Eşimden aldım. Devlet tabi ki; rehabilitasyon merkezi mesela, maaşı var. Hem yemek hem de mama bir sürü mama, ilaç alıyor. Hepsini devlet veriyor..."
12G	"...Devletten bakıcı maaşı alıyorum. Başka bir yerden destek almıyorum."
13G	"Eğitim aldırđım. Kendi çabamızla bir şeyler yapmaya çalıştık... devletin verdiği süre çok kısıtlı..."
14G	"Evet yani tabi ki aldık. Gittiğimiz kurumlarda da zaten psikologlarla çalışıyorlar. Fizik tedavi görüyor doğduğundan beri..."
15G	"Hayır hiç destek almadık. Çünkü Alara'nın raporunda hafif yazıyor. Hafif yazdığı için yardım alamadık..."

Yapılan araştırma sonucunda görüşme yapılan katılımcılara engelli birey için doğumundan bugüne kadar aldıkları destek sorulduğunda, katılımcılardan 2'si (9G) ve (15G) hiçbir yerden destek almadıklarını ifade ederken, 1 katılımcı (7G) maddi durumlarının iyi olması sebebiyle kendilerinin engelli çocuklarına baktıklarını ve herhangi bir destek için başvuru dahi yapmadıklarını ifade etmiştir.

Katılımcılardan 5'i (2G), (5G), (8G), (10G), (12G) yalnızca 2022 sayılı engelli aylığından yararlandıklarını ifade etmişlerdir. 2022 sayılı Engelli Aylığı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla yapılan mama, bez, ilaç, akülü araba destekleri, haftalık rehabilitasyon ve fizik tedavi seansları engelli bireylerin aldığı destekleri oluşturmaktadır.

Yapılan araştırma kapsamında katılımcılara *“Okul ile iletişim durumunuz nedir? Ne sıklıkla iletişim kuruyorsunuz?”* sorusu yöneltildiğinde katılımcıların 14'ü okulla ve akademik personellerle iletişim halinde olduklarını ifade ederken, 1'i (9G) okulla iletişim halinde olmadıklarını belirtmiştir. Katılımcıların ayda bir, on beş günde bir, haftada bir ve her gün iletişim kurdukları tespit edilmiştir. Çocukları ile okula giden katılımcıların her gün iletişim halinde oldukları, akademik personeli tanıdıkları tespit edilirken, *“üç ayda bir iletişim kuruyorum (6G, 12G) ve hiç iletişim kurmuyorum (9G)”* şeklinde yanıtlar veren katılımcılar da bulunmaktadır. Fiziksel engeli bulunan ve normal okullara giden engelli bireylerin yakınları, okulda iletişim kurdukları personeller olarak; sınıf öğretmeni, okul müdürü, rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğretmenlerini ifade ederken, zihinsel engeli bulunan bireylerin yakınları daha çok fizik tedavi uzmanları ile iletişim halinde olduklarını ifade etmiştir.

Görüşme yapılan katılımcılara *“Çocuğunuzun aldığı eğitimden memnun musunuz?”, “Çocuğunuz için okul ortamında başka neler yapılmasını isterdiniz?”, “Okul ortamında yapılan çalışmalarını gözlemlediğiniz kadarıyla engelli çocuklar ve ailelerine verilen hizmetler dışında nelere ihtiyaç duymaktasınız?”* şeklinde sorular yöneltilmiştir. Alınan cevaplar incelendiğinde, katılımcıların 7'si (2G, 4G, 5G, 7G, 11G, 14G, 15G) engelli bireylerin aldığı eğitimden memnun olduğunu ifade ederken, 8'i (1G, 3G, 6G, 8G, 9G, 10G, 12G, 13G) memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların okuldan beklentileri incelendiğinde, katılımcıların okulda engelli bireyler için fiziksel şartların iyileştirilmesini, ulaşım sorunlarının çözüme kavuşturulmasını, daha kaliteli bir eğitim verilmesini, sınıftaki kişi sayısının azaltılmasını, ekonomik olarak ailelere destek verilmesini, diğer öğrencilere ve ailelerine farkındalık eğitimleri verilmesini, sanatsal çalışmaların ve etkinliklerin artırılmasını, çocukların eğitiminde oyun temelli ve eğlenceli ortamların oluşturulmasını bekledikleri tespit edilmiştir.

Bu araştırma kapsamında katılımcılara *“Çocuğunuzun okulunda okul sosyal hizmet uzmanının bulunmasını ister misiniz? Böyle bir uzmana ihtiyaç duyuyor musunuz?”* sorusu yöneltilmiştir. Örneklem dahilinde yapılan görüşmelerde katılımcıların 12'si (2G,

3G, 4G, 5G, 6G, 7G, 8G, 9G, 10G, 12G, 14G, 15G) okulda çalışmalar yürütecek bir sosyal hizmet uzmanına ihtiyaç duyduklarını ifade ederken, bir katılımcı (1G) daha önce sosyal hizmet mesleğinden haberdar olmadıklarını ancak engelli bireyler için çalışma yapabilecek, aileyi psikolojik olarak destekleyip yol gösterecek bir uzmana ihtiyaç duyduklarını ifade etmiştir. Katılımcılardan yalnızca 1'i (11G) okul sosyal hizmet uzmanına ihtiyaç olmadığını ifade etmiştir. Katılımcılardan biri (11G), okul sosyal hizmet uygulamasının yürürlüğe girmesi ile aile ve engelli birey arasındaki iletişimin daha sağlıklı olacağını, ailenin ruhsal sağlığının destekleneceğini, maddi olarak ailelere yönlendirmeler yapan bir uzmanın var olma ihtimalini bir çare olarak gördüklerini belirtmiştir.

## TARTIŞMA

Yapılan çalışmada katılımcıların engelli bireyin eğitiminde en fazla ulaşım sorunları ve akran/çevre baskısı/zorbalık/dışlanma ile karşılaştıkları tespit edilmiştir. Bunun dışında çevrenin fiziksel koşullarının yetersizliği, engelli bireylerin bulunduğu okullarda rampa, asansör gibi kolaylaştırıcı faktörlerin eksikliği, okul-öğretmen yetersizliğine bağlı eğitim sorunları, bireyin engel durumuna bağlı gelişen sağlık sorunlarının da diğer sorunları oluşturduğu belirlenmiştir. Ulaşımın, özellikle kırsal bölgelerde ikamet eden engelli bireyler için eğitimin önündeki en büyük engellerden biri olduğu gözlemlenmiştir. Bu konuda ilgili kurumlarla iletişime geçilerek kaldırımların, yolların ve rampaların engelli kullanımına uygun hale getirilmesi ve engelli bireyin özel eğitime erişimini sağlayacak gerekli donanıma sahip güvenilir araçların tahsis edilmesi büyük önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgulara göre katılımcıların bir kısmı engelli olan yakınlarının akran zorbalığı, çevre baskısı, dışlanma ve etiketlenmeye maruz kaldığını ifade etmiştir. Babaoğlu'nun (2019) çalışmasında da engellilerin en sık karşılaştığı sorunların ulaşım ve dışlanma olduğu; engellilerin maruz kaldığı dışlanmanın bireylerde içe kapanık olma, giderek toplumdaki soyutlanma şeklinde kendini gösterdiği tespit edilmiştir. Aynı çalışmada engelli yakınlarının somatik belirtiler yaşadığı ve bazı engellilerin dışlanma sonucu okula devam edemediği belirlenmiştir. Bu çalışmada da katılımcıların aktardığı deneyimler sonucu ulaşılan bulgular literatür ile paraleldir.

Bu çalışmada ortaya çıkan bulguya göre gelir düzeyi ve ailenin karşılaştığı sorunlar arasında bir ilişki bulunmaktadır. Aylık asgari ücretten az gelire sahip olan ailelerin,

engelli bireyin eğitimi konusunda ekonomik olarak zorlandığı, az gelir düzeyine sahip olduğu için oda sayısı yeterli olmayan evlerde yaşadığı, online eğitime erişim, ulaşım kaynaklı sorunlar ve engel durumuna bağlı gelişen sağlık sorunlarıyla mücadele ettiği tespit edilmiştir. Ailelerin %60'ının aylık ortalama geliri asgari ücret veya daha az düzeydedir. Çalışmada aynı zamanda kalabalık ailelerin yaşadığı konutların oda sayısı bakımından yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Engelli çocuğa sahip olan sabit gelirli bir ailenin, sağlıklı çocuğa sahip olan bir aileye göre 4-5 kat daha fazla masrafı olduğu bilinmektedir. Bu da ailenin yoksul değilse bile hızla yoksullaşmasına sebep olmaktadır (Besiri, 2009). Bu bağlamda ailelerin yaşadıkları sorunlar, bu alanda yapılmış önceki çalışmaların bulguları ile benzerlik göstermektedir.

Katılımcıların süreç içerisindeki destek mekanizmaları incelendiğinde 2022 sayılı Engelli Aylığı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla yapılan mama, bez, ilaç, akülü araba destekleri, haftalık rehabilitasyon ve fizik tedavi seanslarının en fazla yararlanan hizmetler olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla engelli ailelerinin çoğu devlet desteği ve vakıflardan yardım almaktadır. Ancak bu çalışmada ortaya çıkan bulgular, alınan maddi desteğin yeterli olmadığını göstermektedir.

Cinsiyet ve engelliliğe ilişkin literatür; kadın engelli olmanın kişiyi çifte dezavantajlı bir konuma getirdiğini ve bu durumun sosyal dışlanmayı artırdığını, engelli kadınların eğitim, sağlık, istihdam gibi birçok alanda geri planda kaldığını göstermektedir (Orhan & Özkan, 2020). Ancak bu çalışmada katılımcıların çoğunluğunun engelli bireyin cinsiyetinin eğitimde bir avantaj ya da dezavantaj oluşturmadığı görüşünde olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada ortaya çıkan bulgunun sebebinin, katılımcıların tümünde ailedeki engellinin çocuk olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Dolayısıyla literatür, engelli kadınların toplumda daha fazla dışlandığını, ayrımcılığa maruz kaldığını gösterse de bu durum çocuklar için geçerli olmayabilir. Engelliler arasında cinsiyete ilişkin herhangi bir ayırım gözlemlenmediği bulgusu bu çalışmanın çıktılarından biridir.

Danışmanlık hizmeti ile birlikte ailelerin online eğitimde internet ve altyapı sorunları yaşadıkları, ekonomik olarak online eğitime ayak uyduramadıkları, engel grubu sebebiyle görsel ve işitsel olan bu süreçten engelli bireylerin faydalanamadığı tespit edilmiştir. Online eğitim sürecinde engelli bireylerin aileleri için danışmanlık hizmeti sunulması gerekmektedir. Bu destek devlet tarafından ailelere sağlanmalıdır (Kalaç, Telli & Erönel, 2020).

Yapılan araştırmada elde edilen bulgular neticesinde ülkemizde, okul sosyal hizmeti uygulamalarının başlatılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Yeşilkayalı ve Meydan'ın (2017) dezavantajlı bir bölgede bulunan bir ortaokulda yaptıkları çalışmanın sonucunda da okul sosyal hizmetinin özellikle dezavantajlı bölgelerde acilen başlatılması gerektiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla literatürde yapılan çalışmalar konunun önemini ortaya koymaktadır. Bu araştırmada elde edilen bulgular literatür ile uyumludur. Araştırma kapsamında katılımcıların 12'sinin; okulda çalışmalar yürütebilecek, engelli bireyler ve ailelerinin hak savunuculuğunu yapacak, hizmetlere erişim noktasında bireye ve aileye destek olacak bir uzmana ihtiyaç duyduklarını ifade etmeleri, Türkiye'de okul sosyal hizmet modelinin gerekliliğini gözler önüne seren çarpıcı ve önemli bir bulgudur.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışmada ortaya çıkan bulgular okul sosyal hizmetinin ülkemizde gerekli olan ve eksikliği hissedilen bir alan olduğunu göstermektedir. Bununla beraber görüşme yapılan kişilerin bu alanı tanımaması ve haklarından haberdar olmaması da başka bir eksikliktir. Okul, bireylerin sosyal çevre ile tanıştıkları ilk ortamdır. Akademik başarıların yanı sıra, oluşturdukları sosyal alan da gelişimleri açısından oldukça önemlidir. Dezavantajlı konumda olan bireyler toplumun diğer mekanlarında olduğu gibi okulda da farklı sorunlarla baş etmek durumunda kalmaktadır. Sosyal hizmetin çevresi içinde birey perspektifine göre bir kişi çevresinden bağımsız düşünülemez. Bu sebeple yaşanan sorunlar yalnızca bireyi değil ailesini ve çevresini de etkiler. Okulda yer alan akademik personellerin, bireylerin eğitim öğretim hayatları, psikolojik durumları ile ilgilenirken aileyi ve çevresini bir bütün içinde ele alıp değerlendirecek, müdahale planları oluşturacak bir eğitim geçmişi bulunmamaktadır. Okul sosyal hizmet uzmanı, rehberlik ve danışmanlık uzmanlarından farklı olarak, kişiyi biyolojik-psikolojik-sosyal yönlerden değerlendirerek müdahale eder ve hizmetlere erişimini kolaylaştırır.

Sonuç olarak; üniversitelerde bulunan sosyal hizmet bölümleri ile bu alanda çalışmalar yürüten meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşları iş birliği yaparak, okul sosyal hizmeti alanının tanınmasını sağlamaya yönelik çalışmalar yürütmelidir. Teori ve pratikte alanın gelişmesi, bu noktadaki ihtiyaca dikkat çekmesi yönünden oldukça kıymetlidir. Bununla birlikte hali hazırda devam eden pilot çalışmalar geliştirilmeli ve Türkiye'deki

sayısı artırılmalıdır. Bu uygulamalar yürütülürken özellikle okuldaki rehberlik servisi başta olmak üzere tüm akademik kadro ile iş birliği ve paylaşım içinde bulunulmalıdır. Engelli bireylerin eğitim aldıkları kurumlardan biri olan rehabilitasyon merkezleri eğitim kalitesi bakımından bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Verilen eğitimin iyileştirilmesi ve standardizasyonun yapılması amacıyla denetlemeler gerçekleştirilmeli, ailelerle iş birliği yapılarak beklentileri değerlendirilmelidir. Ayrıca okul sosyal hizmeti alanında akademik çalışma yapmak isteyen kişilerin desteklenmesi ve bu konudaki literatürün geliştirilmesi, okullarda velilerin ve öğrencilerin katıldığı bilgilendirici toplantıların yapılması, Millî Eğitim Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile iş birliği içinde olunup görüşmelerin eş zamanlı olarak ilerletilmesinin bu alanın yaygınlaşmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

## KAYNAKÇA

- Aktaş E. (2010). Fiziksel Engelli Çocuk ve Ailesinin Evde Bakım Gereksinimine Işık Tutucu Araştırmaların Sistemik İncelemesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Alptekin, K. ve Akbaba, O. (2018). *Okul Sosyal Hizmeti Projesi*. Konya: Konya Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü.
- Altınparmak, M., & Nakiboğlu, M. (2005). Fen Bilimleri Eğitimi Lisans Üstü Tez Çalışmalarında Uygulanan Nitel ve Nicel Yöntemler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (17). 355-358.
- Arıcı, A., Artan, T., Çiçek, M., Özbek Y., & Özüçelik, D. N. (2017). Yaratıcı Dramanın Okul Tükenmişliği ve Öğrenci Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisi. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7 (4), 77-98.
- Babaoğlu, P. (2019). Engellilerin Karşılaştığı Toplumsal Sorunlar: Ankara'daki Sivil Toplum Kuruluşları Örneği, *Yüksek Lisans Tezi*, Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 231-274.



- Besiri, A. (2009). Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimi. *TBB* (83), 353-374.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.
- Cenikli, B. (2019) Okul Sosyal Hizmeti Kapsamında Sosyal Desteğin Akademik Motivasyona Etkisi, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Çetin, E. (2020). Türkiye’de Engelli Bireylerin Ulusal ve Uluslararası Sözleşmeler Bağlamında Eğitim Hakkına Erişimi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(53), 1111-1122.
- Dünya Sağlık Örgütü. (2011). *Dünya Engellilik Raporu*. Malta: Dünya Sağlık Örgütü.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırma Dergisi*, 1(1). 62-80.
- Orhan, S. ve Özkan, E. (2020). Engelli Kadın Olmak. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1). 1-19.
- Öztabak, M. Ü. (2017). Engelli Bireylerin Yaşamdan Beklentilerinin İncelenmesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (9). 355-375.
- Sart, Z. H. (2016). *Engeli Olan Çocukların Türkiye’de Eğitime Erişimi: Analiz ve Öneriler*. İstanbul: İmak Ofset Basım Yayım.
- Tunç M. (2011). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşam Kalitesini Etkileyen Etmenler: Yenimahalle İlçesi Örneği, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Tunç, B. (2019) Türkiye’de Okul Sosyal Hizmetinin Hayata Geçirilmesini Önemi Üzerine Bir Araştırma, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Türnüklü. A (2000). Eğitim Bilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, (24). 543-559.
- Yaman, Ö. M. (2016). *Apaçi Gençlik, Gençlerin Toplumsal Davranış ve Yönelimleri: İstanbul’da Apaçi Altkültür Grupları Üzerine Nitel Bir Çalışma*, (7. Basım). İstanbul: Şenyıldız Matbaacılık.

- Yeşilkayalı, E. (2016). Okul Sosyal Hizmeti Uygulamasında Yaklaşım ve Model Örnekleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 135-152.
- Yeşilkayalı, E., & Meydan, S. (2017). Bir Ortaokul Özelinde Okul Sosyal Hizmeti İhtiyacının Belirlenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(53), 206-221.
- Yıldırım. A. ve Şimşek. H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (9. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüksel, A. N. (2020). Nitel Bir Araştırma Tekniği Olarak: Görüşme. *Social Sciences Studies Journal*, 547-552.



**Özgün Makale (Teorik Araştırma)**

**Unique Article (Theoric Research)**

*Geliş Tarihi – Submitted: 06.12.2021*

*Kabul Tarihi – Accepted: 27.12.2021*

Atıf Bilgisi / Reference Information

Şeren, G. Y. & Geyik, O. (2021). Türkiye’de sosyal koruma harcamaları: 2000’li yıllardan günümüze gelişim ve değişim temelinde genel durum. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (2), 211-234.

Doi: <https://doi.org/10.54961/uobild.1032952>

## **TÜRKİYE’DE SOSYAL KORUMA HARCAMALARI: 2000’Lİ YILLARDAN GÜNÜMÜZE GELİŞİM VE DEĞİŞİM TEMELİNDE GENEL DURUM**

**Gamze Yıldız ŞEREN<sup>1</sup>**

**Osman GEYİK<sup>2</sup>**

### **ÖZET**

Çalışmada 2000-2019 yılı arasında sosyal koruma harcamalarının seyri Türkiye özelinde incelenmiştir. Bu kapsamda veriler Türkiye İstatistik Kurumu’ndan (TÜİK) elde edilmiştir. Çalışmanın 2000 yılını esas başlangıç yılı olarak almasının sebebi sosyal koruma harcamaları ile ilgili istatistiklere TÜİK üzerinden 2000 yılı sonrasında erişimin sağlanabilmesinden kaynaklanmaktadır. Burada elde edilen verilerden oluşturulmuş grafiklerle 19 yıllık bir dönem için Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının seyrini ve gelişimini incelemek çalışmanın ana gayesidir. Buna göre Türkiye’de sosyal harcamalar yıllar içerisinde bir artış trendinde olup sosyal harcamaların %98.4’ünü

<sup>1</sup>Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, e-posta: [gyseren@nku.edu.tr](mailto:gyseren@nku.edu.tr), ORCID: :0000- 0002-5063-1172

<sup>2</sup>Dr., Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: [osmangeyik@gmail.com](mailto:osmangeyik@gmail.com), ORCID: 0000-0001-9885-9638

sosyal koruma harcamaları oluşturmaktadır. Çalışmada ayrıca pandemi sürecine de odaklanılarak sosyal harcamaların gelişim seyri incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın bir diğer odak noktası da Covid-19 pandemisi sonrası süreçte yapılan yardımlar doğrultusunda geleceğe yönelik kimi değerlendirmelerin ortaya konulmasıdır.

**Anahtar Kelimeler:** Sosyal Koruma Harcamaları, Sosyal Devlet, Covid-19

## **SOCIAL PROTECTION EXPENDITURES IN TURKEY: GENERAL SITUATION BASED ON DEVELOPMENT AND CHANGE FROM THE 2000S TO THE PRESENT**

### **ABSTRACT**

In the study, the course of social protection expenditures between 2000-2019 was examined in Turkey. In this context, the data were gained from the Turkish Statistical Institute (TUIK). The reason why the study took the year 2000 as the main starting year is owing to the fact that the statistics on social protection expenditures could be accessed through TUIK after 2000. The study's main goal is to examine the course and evolution of social protection spending in Turkey over a 19-year period using graphics made from the data. Therefore, social expenditures in Turkey have increased steadily over the years and social protection expenditures constituted 98.4 percent of total expenditures. The study also focused on the pandemic process and deal with the developmental course of social expenditures. In this situation, another focus of the study is to demonstrate some future evaluations in line with the aid made in the post-Covid-19 pandemic period.

**Key Words:** Social Protection Expenditures, Social State, Covid-19

### **GİRİŞ**

İkinci Dünya savaşı sonrası gelişim kaydeden sosyal refah devleti anlayışının bir gereği olarak yoksul kesimin yanı sıra dezavantajlı gruplara yönelik harcamaları

kapsayan sosyal harcamalar dünya üzerinde oluşan eşitsizlikler karşısında bir nevi devlet müdahalesiyle eşitlik sağlamayı gaye edinmektedir. Sosyal koruma harcamaları ise sosyal harcamaların en büyük payını oluşturan kamu harcama türüdür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasasına 1961 Anayasası ile giren ve 1982 anayasasında da belirtilen devletin sosyal yükümlülükleri ve sosyal devlet olma ilkesi gereği sosyal harcamaların yapılması gerekliliği yasal zeminde teminat altındadır. Söz konusu teminat ışığında 2000'li yıllardan günümüze gelişim kaydeden ve devamlı artış trendinde olan sosyal koruma harcamalarının özellikle Covid-19 pandemisi sonrasında önemi daha da artmıştır. Pandeminin yaşamın tüm alanında yarattığı etkiler toplumsal kesimler arasında da kendisini göstererek eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Bu kapsamda sosyal koruma harcamalarının önemi daha da anlaşılabilir devletler aldıkları diğer önlemlerin yanında sosyal harcama önlemlerini de alarak özellikle bu süreçte daha da dezavantajlı konumda bulunan kesimleri koruma altına almıştır.

Bu çalışma Türkiye özelinde sosyal koruma harcamalarının 2000-2019 yılları arasındaki seyrini incelemeyi ve Covid-19 sonrası yaşanan gelişmeleri mercek altına almayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışma üç ana bölümde tasarlanmıştır. İlk bölümde sosyal devlet olgusu özelinde sosyal koruma harcamaları incelenmiştir. İkinci bölümde Türkiye'de sosyal koruma harcamaları gerek önem gerek kapsam bakımından irdelenerek 19 yıllık gelişim aşamaları tablo ve grafikler yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümü Covid-19 pandemisinin sosyal koruma harcamaları üzerindeki etkilerine odaklanarak Türkiye'de hayata geçen sosyal önlem paketlerini açıklamıştır.

## **SOSYAL DEVLETİN BİR GEREĞİ OLARAK SOSYAL KORUMA HARCAMALARI**

Refah devletleri ilk olarak 2.Dünya Savaşı sonrası bir diğer anlamla 1950-1960'lı yıllarda gelişim kaydetmiştir. 1945-1975 arası refah devletinin altın çağı olarak görülmüş, refah devletinin kurumsal bir yapı kazanan hizmetleri (sosyal güvenlik, istihdam, gelir dağılımı, sağlık, eğitim gibi) vatandaşlar açısından bir hak olarak görülerek devletten beklentilerin artmasına yol açmıştır (Özdemir, 2007, s.198-200). Bu kapsamda sosyal devlet anlayışı özellikle sanayileşme sürecini tamamlamış ülkelerde devletle işçi ve işveren arasındaki ilişkiyi tesis etmek için taraflar arasında

uzlaşmayı sağlama görevini yerine getirme maksadıyla ortaya çıkmıştır (Şaylan, 2003, s.93). Sosyal devletin varlığı toplumda yaşayan bireylerin iyi koşullarda yaşamalarını sağlayacak hakları tesis etmeyi gerekli kılmaktadır. Bu haklar insanların ortak servete katkısının ne düzeyde olduğuna bakılmadan sağlanmalıdır. Sosyal devletin insanların hizmetine sunduğu bu haklar genel olarak sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, gelirin adil dağılımı ve sosyal refahın maksimizasyonudur. Bu hakların tesisi sosyal devletin bütçesinden sağlanıp insanların faydasına sunulmaktadır. Sosyal devlet anlayışında, mevcut dezavantajlı durumları dolayısıyla yeterli düzeyde gelir elde edemeyen bireylere gerekli desteği sağlayarak gelir dağılımında adalet fonksiyonunu yerine getirmek ve bu sayede devletin sosyal yönünü ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır (Arpa ve Kolçak, 2017, s.653). Dolayısıyla sosyal refah devletinin bir tezahürü olan sosyal hizmet programları yalnızca yoksul kesimi hedeflememekte yaşlılar, engelliler, kadınlar, göçmenler, hastalar, özel ihtiyaç grupları ve aileleri de kapsamına almaktadır. Sosyal kalkınmada oldukça önemli bir role sahip olan sosyal hizmetler ile yaşam kalitesini artırmak, gelir dağılımını düzenlemek, eşitsizlikleri gidermek mümkündür (Özdemir, 2007, s.101).

Sosyal devlet, temelde toplum içerisinde insanların karşı karşıya kalacakları ancak bunlarla tek başlarına mücadele edemeyecekleri hastalık, sakatlık, yoksulluk ve işsizlik gibi ekonomik ve sosyal sorunlara karşı koruma sağlamak maksadıyla ortaya çıkmıştır. Ancak değişen ekonomik ve sosyal koşulların ardından bu sayılan amaçların dışında insanların asgari düzeyde yaşamlarını sürdürebilecekleri refah ortamını sağlamak amacıyla sosyal politikalar üretmek ve bu politikalarla bireylerin refahlarını güvence altına alma görevini üstlenen bir hale gelmiştir (Koç, 2019, s.55). Sosyal devlet; eğitim, sağlık ve sosyal harcamalar gibi sosyal refahı artırıcı mal ve hizmetleri bütçeleme süreci içerisine dahil ederek sosyal devlet olmanın gereklerini yerine getirebilmektedir. Bu harcamaların bütçe içerisinde yer almasındaki temel amaç sosyal refahın sağlanmasıdır (Şeker, 2011, s.22). Sosyal devlet anlayışında, gelir dağılımında adaleti ve sosyal refah maksimizasyonunu sağlama arayışı öncelikli amaçlar arasında yer almaktadır (Geyik, 2020a, s.51). Sosyoekonomik hayata müdahale sosyal devletin temel görevleri arasında yer almaktadır. Devlet bu amacını gerçekleştirirken toplumsal düzeyde refah maksimizasyonunu sağlamayı, insanların yeterli düzeyde karşılanmayan ihtiyaçlarını karşılamayı ve insanların temel haklardan faydalanmalarını

nesnel normlar çerçevesinde sağlamayı amaçlar (Gökbunar ve Kovancılar, 1998, s.252).

Sosyal devlet anlayışının yaygınlaşmasının ardından, dezavantajlı grupların ve işçilerin önemli kazanımlar elde ettiğini vurgulamakta yarar vardır. Sosyal devlet, kötü koşullarda yaşamlarını sürdürmek ya da kötü şartlarda çalışmak zorunda olan bireylere sosyal koruma harcamaları yardımıyla daha iyi şartlarda hayatlarını sürdürmeyi ya da çalışmalarını sağlayarak sosyal refahın artmasına imkan tanımaktadır. Bu sayede toplumsal adaletin sağlanmasında sosyal devlet önemli bir araç olarak ekonomik ve sosyal sistem içerisinde varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Başkaya, 2001, s.16). ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü, *International Labour Organization*) sosyal koruma kapsamına sağlık hizmetlerine erişim (özellikle yaşlılık), işyerinde yaralanmalar, işsizlik, gelir güvencesi, doğum yardımları ve haneye gelir sağlayan kişinin kaybı gibi durumları dahil etmektedir (ILO, 2021a). OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü, *Organisation for Economic Co-operation and Development*) sosyal harcamaları; sosyal amaçlı vergi indirimleri, aynı mal/hizmet sunumu ve nakdi yardımları içerecek şekilde tanımlamaktadır. Buna göre söz konusu yardımlar dezavantajlı gruplar olarak da nitelendirilebilecek işsizler, gençler, engelliler, yaşlılar, hastalar ve düşük gelirli hanelere yöneliktir (OECD Data, 2021a). Sosyal koruma politikaları hazırlanırken bu politikaların dezavantajlı kesimlerin tamamını kapsayacak şekilde hazırlanması gerekmektedir. Bunun yanı sıra sosyal koruma harcamalarına yönelik bütçeden tahsis edilen kaynakların artırılması ve çeşitlendirilmesi sosyal koruma harcamalarının amaca hizmet edebilmesi açısından önem arz etmektedir. Çocuklar, yaşlılar, kadınlar, engelliler ve diğer dezavantajlı grupların mevcut aleyhteki durumlarının bertaraf edilmesi sosyal koruma politikalarının ve bu bağlamda yapılacak harcamaların niteliğiyle doğrudan ilişkilidir (Geyik, 2020b, s.62). Sermaye birikim rejiminde özellikle 1970'li yılların sonunda başlayan değişim süreci ve önemli düzeyde yaşanan siyasi değişiklikler refah devleti modelinin uygulanabilirliğinin ve bunun başarısının sorgulanmasına neden olmuştur. Ancak; sosyal politikaların toplumsal ölçekte kabul düzeyinin artması ve desteklenmesi bu devlet modelinin önemli bir değişime maruz kalmayacağını bu duruma ek olarak gelirin yeniden dağıtım fonksiyonunda etkinliğini sürdüreceği fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu fikrin biraz zayıflamasına neden olan durum neoliberal politikalar dolayısıyla sosyal politikalarda kısıtlamalara gidilmesi ve ortaya çıkan yeni toplumsal sorunlara sosyal koruma

önlemlerinin sağlanamamış olmasının refah devleti anlayışının normal seyrinde devam edip etmediği sorusunu ortaya çıkarmasıdır (Yentürk, 2018, s.5).

## **TÜRKİYE'DE SOSYAL KORUMA HARCAMALARI**

Bu bölümde Türkiye'de sosyal koruma harcamalarının önemi, kapsamı ve 2000-2019 yılları arasındaki gelişim seyri incelenmiştir.

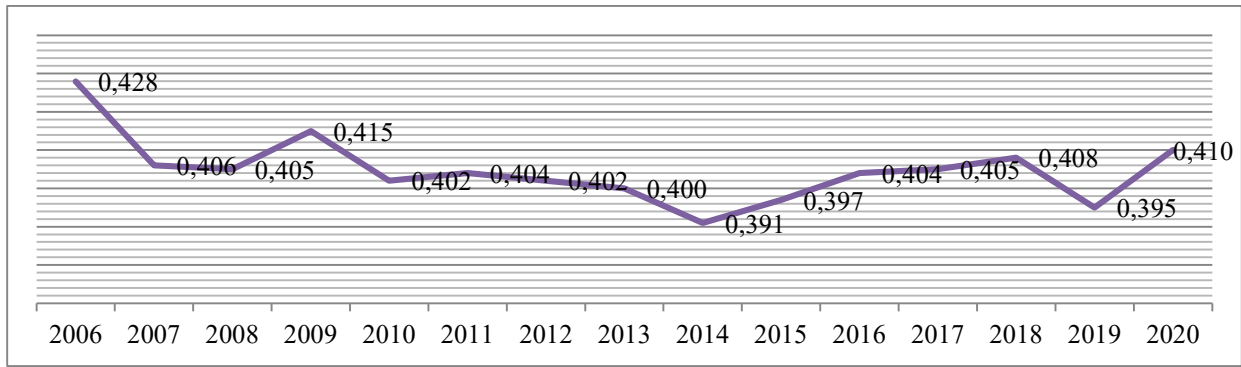
### **Türkiye'de Sosyal Koruma Harcamalarının Önemi**

Sosyal koruma harcamalarının gelir dağılımında adaleti sağlama fonksiyonu, sosyoekonomik anlamda oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu tür harcamalar büyüme ve kalkınma açısından anlamlı sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Sosyal koruma harcamaları yardımıyla gelirin yeniden dağıtım fonksiyonunun yerine getirilmesi toplumsal uzlaş ve refah maksimizasyonu için gerekli bir konudur. Bireylerin toplam gelirden yeterli düzeyde pay almaları sosyal adaletin sağlanması için gereklidir. Devlet, dezavantajlı grupların faydalanmaları gereken; ancak çeşitli sebepler dolayısıyla faydasından mahrum kaldıkları mal ve hizmetlere erişimlerini sağlayarak ortaya çıkabilecek ekonomik ve sosyal sorunların önüne geçmeyi başarabilir. Türkiye'de sosyal koruma harcamaları nominal düzeyde artış göstermesine karşın bu harcamaların GSYH içerisindeki payı kayda değer düzeyde artış göstermemektedir. Sosyal koruma harcamalarının GSYH içerisindeki payının mevcut düzeyin üzerinde olması, dezavantajlı kesimlerin gelirden daha fazla pay almalarına bu sayede gelir dağılımdaki çarpıklığın nispeten azalmasına katkı sağlayacaktır. Türkiye'de sosyal koruma harcama miktarının artırılması gelir eşitsizliğinin azaltılmasında önemli rol oynamaktadır (Güvenoğlu ve Erçakar, 2018, s.50). 1990'lı yıllar sonrasında Avrupa Birliği (AB) ile olan ilişkiler Türkiye'de sosyal politika alanında değişimlerin yaşanmasına sahne olsa da halen kimi işleyiş sorunları ve teknik yetersizlikler söz konusudur (Buğra ve Adar, 2007, s.2). Sosyal koruma harcamalarının refah dönemlerinde konjonktüre uygun bir şekilde artırılması ya da azaltılması bu tür harcamaların uzun vadede yaratacağı enflasyonist etkilerin ortadan kalkmasına neden olacaktır. Refahın arttığı dönemlerde örneğin; işsizliğin azalmasıyla hane halkına yapılacak olan işsizlik ödemelerinde kesintiye gidilmesi hem bütçe üzerindeki yükleri



azaltacak hem de enflasyonist baskıların nispeten kontrol altına alınmasına olanak sağlayacaktır. Diğer taraftan işsizliğin arttığı dönemlerde işsizlik sigortası yardımlarının devreye girmesiyle işsizlik dolayısıyla ortaya çıkabilecek talep daralması sorununun belirli ölçüde ortadan kalkması söz konusu olacaktır. Aynı şekilde refah dönemlerinde artan vergi gelirlerinin ekonomik daralma dönemlerinde sosyal harcamalar yardımıyla gelirin yeniden dağıtım aracı olarak kullanılması, ortaya çıkabilecek ekonomik ve sosyal sorunlarla mücadele açısından da önemli bir yere sahiptir (Tüğen ve Eroğlu, 2017, s.36). Bu tür sosyal koruma harcamalarının birer otomatik stabilizatör olarak konjonktürel dalgalanmaların olduğu dönemlerde devreye girmesi sosyal koruma harcamalarının bir maliye politikası aracı olarak kullanılmasını sağlamaktadır.

**Grafik 1:** Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre Gini katsayısı, 2006-2020

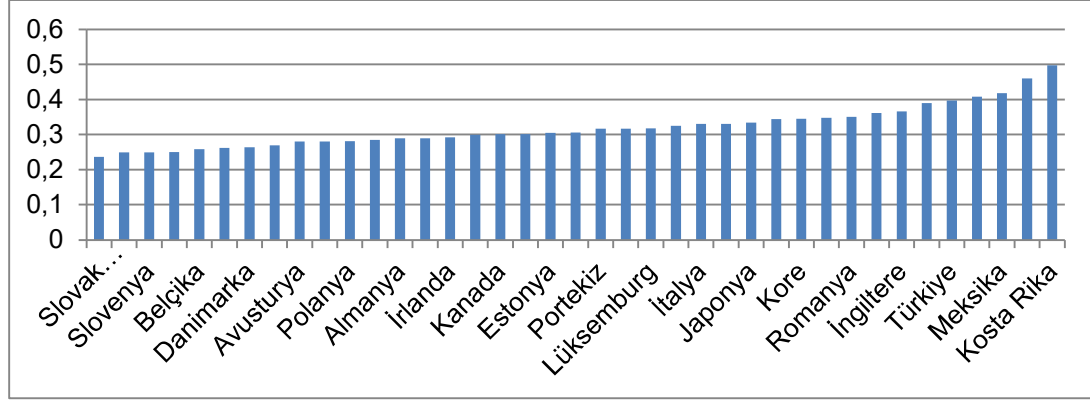


**Kaynak:** (TÜİK, 2021b)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur

Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının önemi yoksulluk oranları ve gini katsayıları<sup>3</sup> üzerinden de okunabilir (Bkz: Grafik 1 ve Grafik 2). Bu kapsamda yoksullukla mücadelede kamu harcamalarının önemi dikkate alındığında sosyal koruma harcamalarının nitel ve nicel yapısının önemi de ortaya çıkmaktadır. Özellikle kaynakların doğru aktarımının sağlanması yoksulluğun ortadan kalkmasında hafifletici de olsa bir etkisi söz konusudur. Sosyal devlet olma özelliği doğrultusunda bu manada sosyal koruma harcamalarının anlamı daha net anlaşılabilir (Kayalidere ve Şahin, 2014, s.72-73).

<sup>3</sup>Gelir eşitsizliğinin bireyler arasında ölçüm yöntemlerinden birisi gini katsayısıdır. Nüfusun kümülatif oranlarının elde ettiği geliri kümülatif oranlarla karşılaştırmasına dayanan gini katsayısı tam eşitsizlik durumunda 1, tam eşitlik durumunda 0 (sıfır) değerini almaktadır (OECD Data, 2021b)

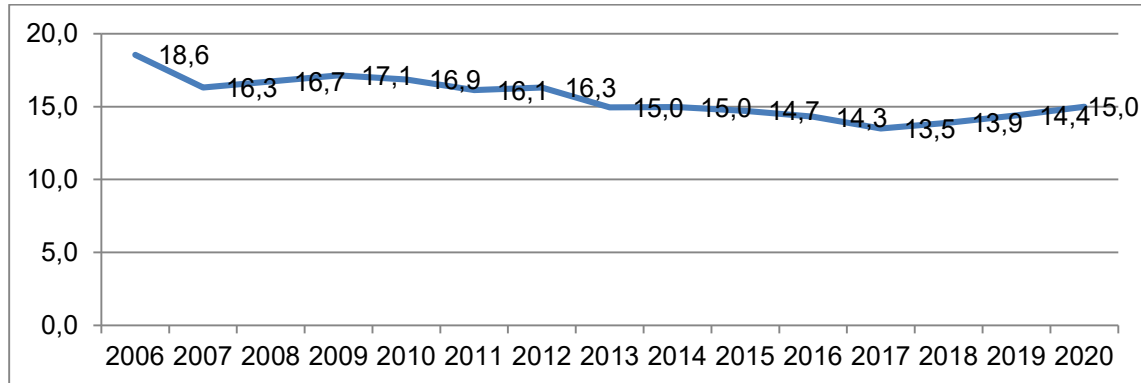
**Grafik 2:** OECD Ülkelerinde Gini katsayısı (2020)



**Kaynak:** (OECD Data, 2021b)

Yoksulluk oranları yıllar içinde düşme kaydetse de özellikle 2018 yılı sonrasında yoksulluk oranlarında bir artış gözlemlenmektedir (Bkz: Grafik 3). Özellikle Covid-19 kapsamında bir bakış açısı geliştirildiğinde salgının yoksulluğun arttığı bir dönemde gerçekleşmesinin yoksulluk riskini daha da artıracığı ifade edilebilir (Yorğun, 2020, s.101). Bu kapsamda Türkiye’de yoksulluk riski altındaki gruplara yönelik sosyal harcamaların artış kaydetmesi gerekmektedir (Buğra ve Adar, 2007: 29).

**Grafik 3:** Eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanan yoksulluk oranı (2006-2020, %)



**Kaynak:** (TÜİK, 2021b)’den yazarlar tarafından oluşturulmuştur

Sosyal koruma kavram özelinde değerlendirildiğinde gün geçtikçe bilhassa uluslararası kuruluşlar arasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Yoksulluk ve ekonomik krizlere karşı sosyal korumanın geliştirilmesi elzem bir unsur olmakla beraber kavramın içeriği anlamında açık bir uzlaşma söz konusu değildir. Bununla beraber sosyal korumayı; yoksulluğun önlenmesi adına bir nevi sigorta ve sosyal adaletin tesisinde kullanılacak bir araç olarak tanımlamak mümkündür. Sosyal korumalar çeşitli şekillerde

ihtiyaç sahiplerine ulaşmaktadır. Bunlar; sağlık sigortaları, ev yardımı, çocuk destekleri, işsizlik yardımları ve emeklilik gibi pek çok mekanizmalar şeklinde olabilmektedir. Türkiye’de bütçede bu gibi kamu harcamaları sosyal koruma harcamaları/sosyal kamu harcamaları şeklinde ifade edilmektedir. Hiç kuşkusuz bir ülkede sosyal kamu harcamalarının milli gelirden aldığı pay söz konusu ülkede yaşayan vatandaşların refahına ve sosyal devlet anlayışının gelişmişliğine işaret eden bir unsurdur (Kayalidere ve Şahin, 2014, s.62-63). Türkiye’de 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK)<sup>4</sup> sosyal koruma harcamaları özelinde de önemli bir gelişmedir. KMYKK ile analitik bütçe sınıflandırması doğrultusunda harcamalar kurumsal, ekonomik ve fonksiyonel olarak sınıflandırılmıştır. Sosyal güvenlik/sosyal yardım harcamaları bu sınıflandırma içerisinde fonksiyonel sınıflandırma kapsamında yer almakta olup, idarelerin harcamalarını söz konusu sınıflandırma doğrultusunda yayımlamaları sosyal koruma harcamalarının hesaplanması açısından oldukça mühim bir aşama olarak değerlendirilmektedir (Kayalidere ve Şahin, 2014, s.63-64).

### **Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının Kapsamı ve 2000-2019 Yılları Arasındaki Seyri**

Türkiye’de sosyal koruma harcamaları genel olarak idari masraflar, sosyal koruma yardımları ve diğer harcamalardan meydana gelmektedir (TÜİK, 2019). Buna ek olarak Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının kapsamı içerisinde yer alan değişkenler şu şekildedir (TÜİK, 2021a):

- Sosyal koruma maksadıyla kullanılan kira gideri, faiz, kar hissesi
- Engellilik
- Yaşlılık/emeklilik
- Aile/çocuk
- Sosyal dışlanma
- Hasta bakımı
- Dul/yetim
- Konut
- Sosyal koruma harcamaları ve sosyal koruma gayesiyle yapılan yardımların toplamı
- Nakdi yardımların toplamı

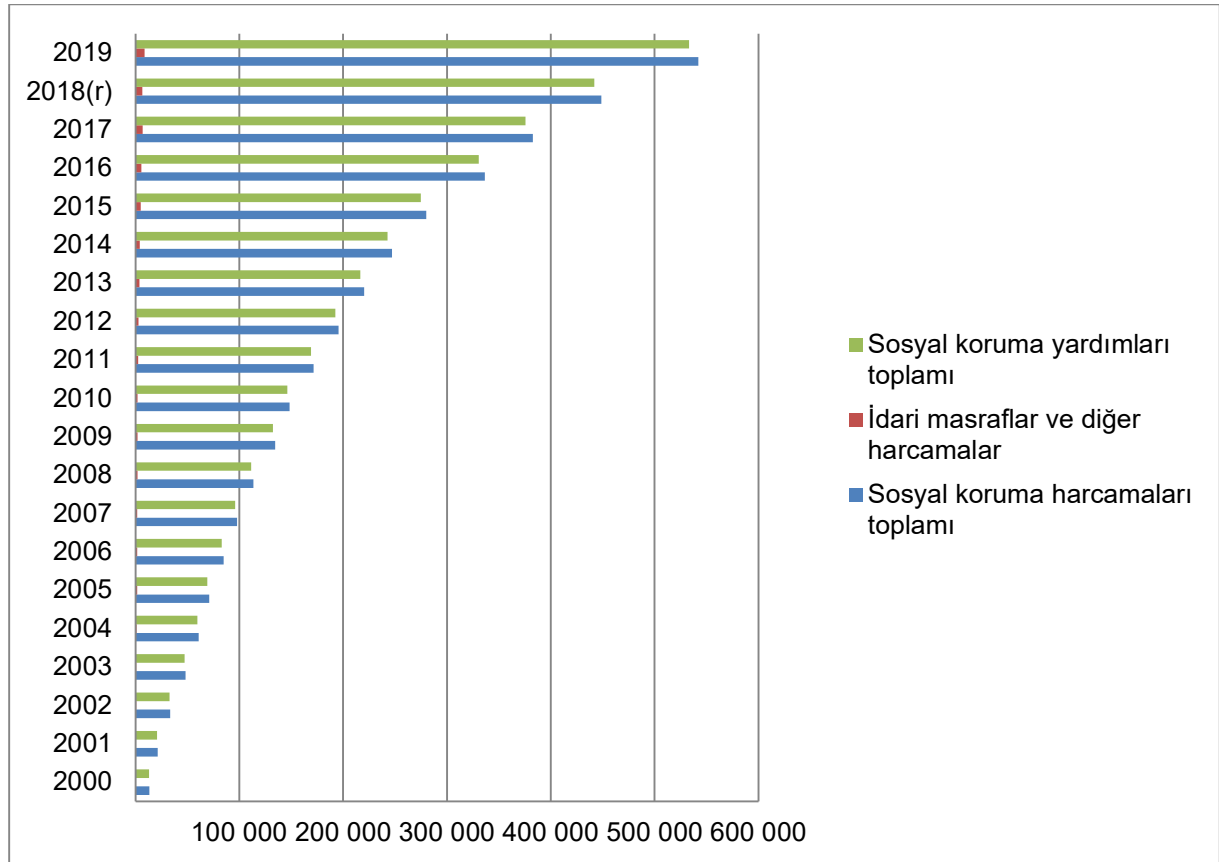
---

<sup>4</sup> Söz konusu kanunla kamu kaynaklarında hesap verilebilirlik ve mali saydamlık ön plana çıkartılmış, bu ilkeler doğrultusunda kamu mali yönetimindeki tüm süreçlerde düzenlemeler sağlanması öngörülmüştür (Bkz: 5018 Sayılı KMYKK)

- Aynı yardımların toplamı
- Yetersiz geliri olan kimselere yapılan yardımların toplamı
- Hibeler (sosyal koruma kurumuna yapılan)
- Sosyal koruma gayesiyle yapılan idari masraflar
- Düzenli yapılan yardımlar
- Bir defa için yapılan toplu para yardımları
- Düzenli yapılan yardımların toplamı
- Gelirin yeterli olup olmadığı şartına bakılmaksızın yapılan yardımların toplamı

Türkiye’de sosyal koruma harcamaları toplamının gelişimine bakıldığında 2000 yılından günümüze devamlı bir artış kaydedildiği görülebilmektedir. 2019 senesinde Türkiye’de sosyal koruma harcamaları %20.8 artışla yaklaşık 542 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Grafik 4’ten de görülebileceği üzere söz konusu sosyal koruma harcamalarının yaklaşık 533 milyar TL’sini yani %98.4’üne tekabül eden kısmını sosyal koruma yardımları oluşturmaktadır (TÜİK, 2019). İdari masraflar ve diğer harcamalar ise sosyal koruma harcamaları içerisinde oldukça düşük bir paya sahiptir<sup>5</sup>.

**Grafik 4:** Sosyal Koruma Harcamaları Toplamı Gelişim Seyri (2000-2019, Milyon TL)



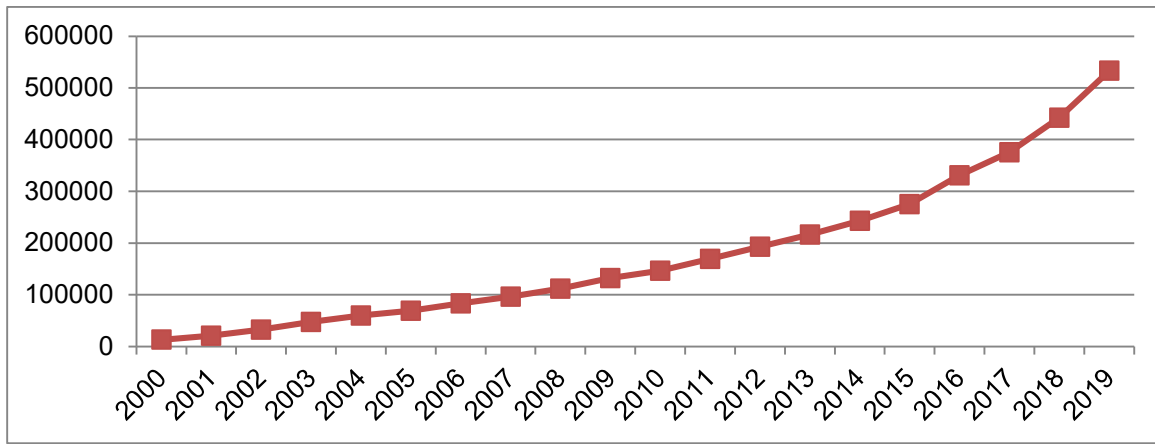
<sup>5</sup> Benzer şekilde 2017 yılı için AB27 ülkelerine bakıldığında sosyal koruma harcamalarının %95.7’sini sosyal koruma yardımları oluşturmaktadır. Geriye kalan pay ise diğer harcamalar ve yönetim maliyetleridir (Eurostat, 2020).

**Kaynak:** (TÜİK, 2019) 'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur

(r): Revize edilmiş

Toplamda 8 risk ve ihtiyaç grubunu içeren<sup>6</sup> sosyal koruma yardımları toplamının gelişim seyrine bakıldığında düzenli bir artış eğilimi karşımıza çıkmaktadır (Bkz Grafik 5). Burada sosyal koruma yardımlarının içerisinde en fazla payı emekli/yaşlılar için yapılan harcamalar oluşturmaktadır (yaklaşık 263 milyar TL). Söz konusu harcamayı hastalık/sağlık bakımı için yapılan harcamalar izlemektedir (yaklaşık 146 milyar TL) (TÜİK, 2019).

**Grafik 5:** Sosyal Koruma Yardımları Toplamının Gelişim Seyri (2000-2019, Milyon TL)

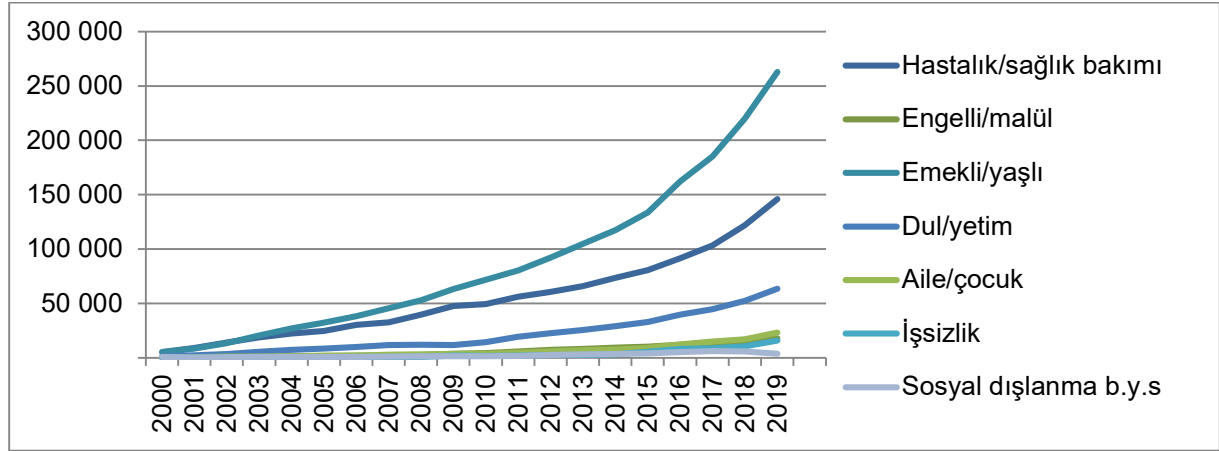


**Kaynak:** (TÜİK, 2019)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur

Sosyal koruma harcamalarının artış seyri yalnızca sosyal refahta meydana gelen bir artış olarak görülmemelidir. Bu durumun bir diğer boyutu emekli aylıkları için ayrılmış olan payların yüksekliği karşısında genç nüfus yoğunluğudur (Kayalidere ve Şahin, 2014, s.66). Sosyal koruma harcamalarının yardım türlerine göre dağılım seyrinin gösterildiği grafikte (Bkz: Grafik 6) en fazla harcama emekli/yaşlı yardım türüne ayrılmıştır. Hastalık/sağlık bakım harcamaları ise emekli/yaşlı yardımlarından sonra ikinci sıradadır. Onu sırasıyla dul/yetimlere yapılan harcamalar, aile/çocuk, engelli/malül, işsizlik seyretilmektedir. En az harcama sosyal dışlanma b.y.s için yapılmıştır.

<sup>6</sup> Sosyal dışlanma başka yerde sınıflandırılmayan (b.y.s.), dul/yetim, engelli/malül, konut, aile/çocuk, işsizlik, emekli/yaşlı, hastalık/sağlık bakımı (Bkz: TÜİK, 2019).

**Grafik 6:** Sosyal Koruma Harcamalarının Yardım Türlerine Göre Gelişim Seyri (2000-2019, Milyon TL)



**Kaynak:** (TÜİK, 2019) 'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur

Tablo 1'de sosyal koruma harcamalarının GSYH içerisindeki payı gösterilmektedir. Buna göre Türkiye'de sosyal koruma yardımları ve kapsamındaki dezavantajlı gruplara yapılan yardımların GSYH içerisinde almış olduğu pay 2019 yılında 2018 yılına nazaran artış sergilemektedir.

**Tablo 1:** Sosyal Koruma Harcamalarının GSYH İçindeki Payı (2018-2019, %)

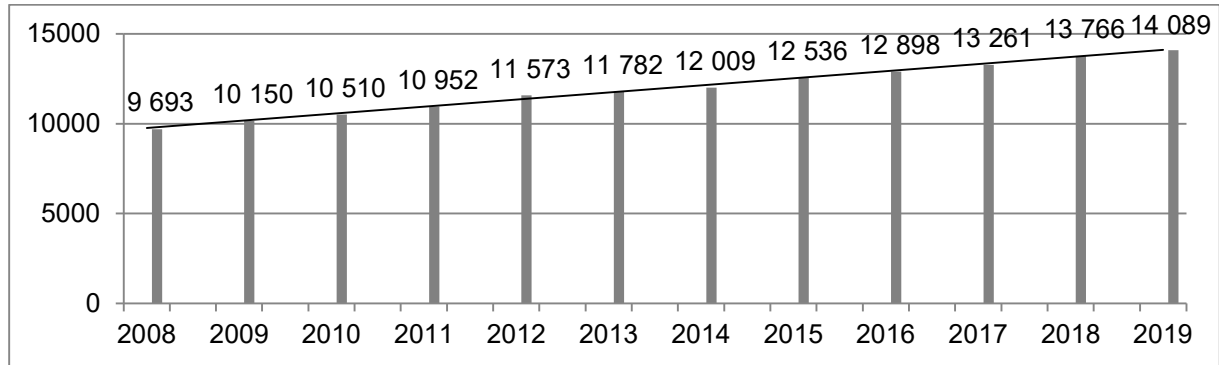
	2018	2019
<b>Sosyal Koruma Harcamaları Toplamı</b>	11,9	12,5
<b>Sosyal Koruma Yardımları Toplamı</b>	11,8	12,3
<b>Hastalık/Sağlık Bakımı</b>	3,2	3,4
<b>Engelli/Malul</b>	0,4	0,4
<b>Emekli/Yaşlı</b>	5,9	6,1
<b>Dul/Yetim</b>	1,4	1,5
<b>Aile/çocuk</b>	0,5	0,5
<b>İşsizlik</b>	0,3	0,4
<b>Sosyal Dışlanma b.y.s</b>	0,2	0,1

**Kaynak:** (TÜİK, 2019)

Türkiye'de sosyal koruma kapsamında maaş alan kişi (dul/yetim, engelli/malül, emekli/yaşlı) sayısı da 2008'den günümüze artış kaydetmektedir (Bkz: Grafik 7). Burada dikkat çekici olan nokta maaş alan kişilerin cinsiyetlerine göre dağılımının adaletli bir yapı sergilememesidir. Buna göre sosyal koruma kapsamında maaş alan kişilerde erkekler kadınlara nazaran fazladır. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve yardım politikalarının toplumsal cinsiyete duyarlı olması gerekliliği kapsamında dikkatle ele alınması gereken bir husustur. Örneğin 2018 senesinde sosyal koruma

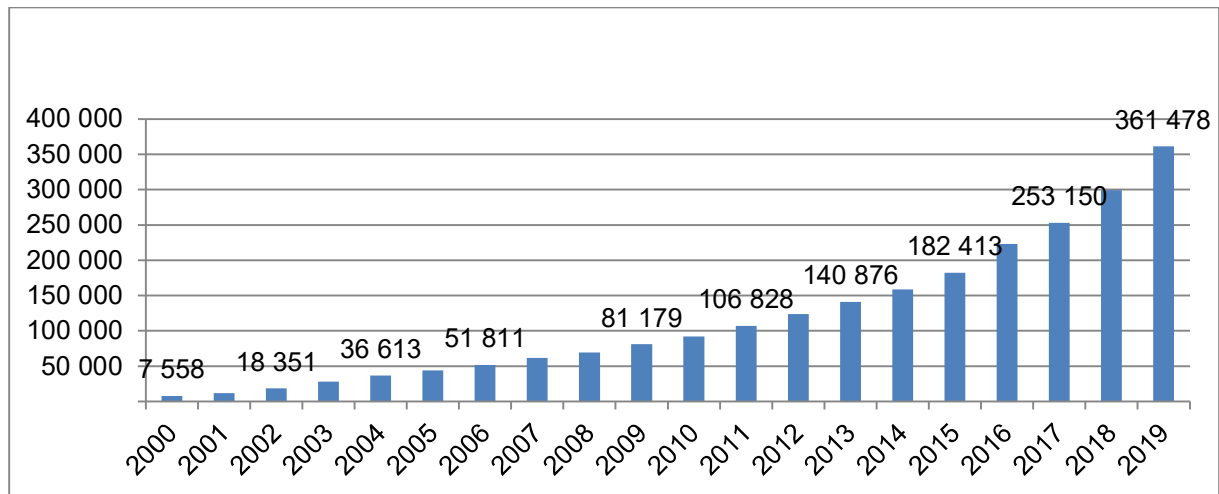
kapsamında maaş alan erkek sayısı 7861 iken kadın sayısı 5905'tir. Benzer şekilde 2019 senesinde söz konusu sayı erkeklerde 8031 iken kadınlarda 6058'dir. Bu önceki yıllar için de benzer bir durum sergilemektedir (TÜİK, 2019).

**Grafik 7:** Sosyal Koruma Kapsamında Toplam Maaş Alan Kişi Sayısının Gelişim Seyri



**Kaynak:** (TÜİK, 2019)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

**Grafik 8:** Nakdi Sosyal Koruma Yardımları<sup>7</sup> (Milyon TL)

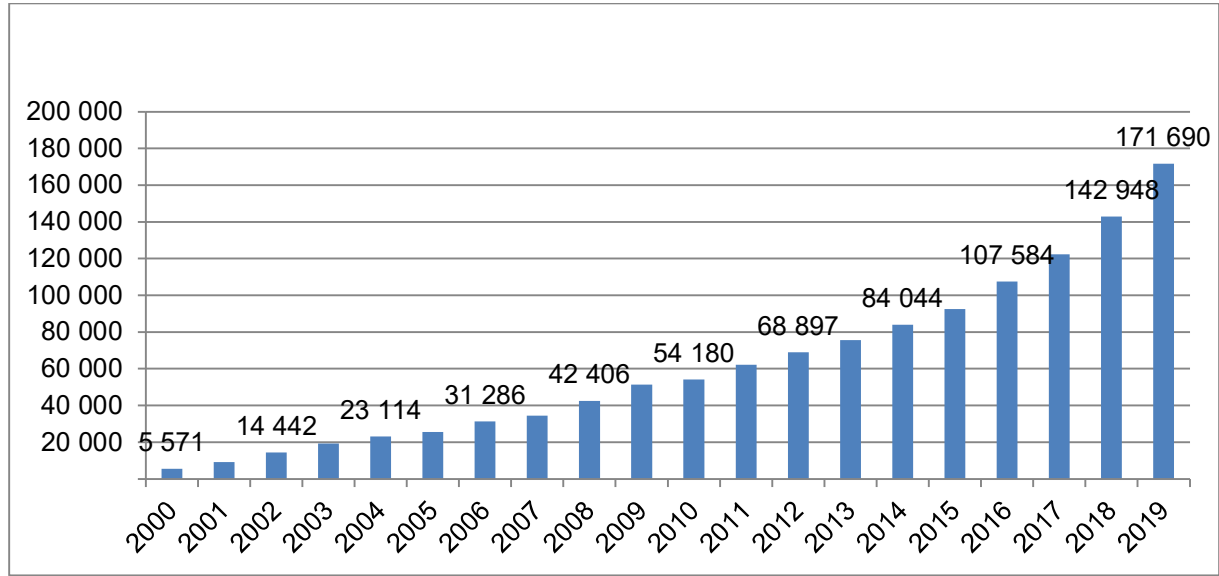


**Kaynak:** (TÜİK, 2019)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Sosyal koruma yardımlarına aynı ve nakdi ayırında bakıldığında (Bkz: Grafik 8 ve Grafik 9) her iki yardım türünde de artış gözlemlenmekle beraber nakdi yardımlar aynı yardımların yaklaşık iki katından fazladır.

<sup>7</sup> Nakit para olarak ödemesi gerçekleşen, yararlanıcıdan belge, kanıt istenmeyen yardım türü (TÜİK, 2021c, s.1).

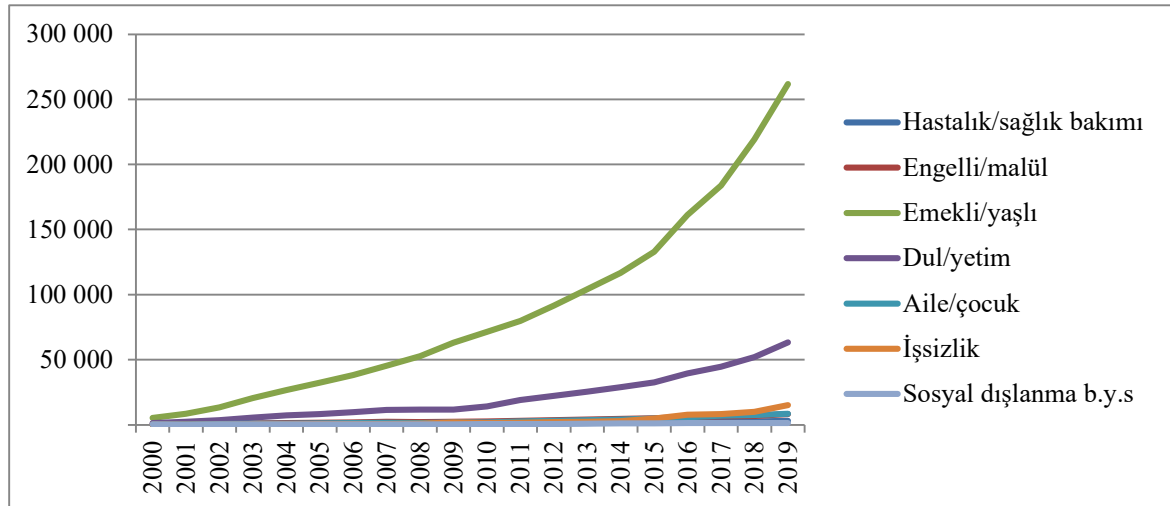
**Grafik 9:** Aynı Sosyal Koruma Yardımları<sup>8</sup> (Milyon TL)



**Kaynak:** (TÜİK, 2019)' dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Nakdi sosyal koruma yardımlarının risk grupları arasındaki dağılımına bakıldığı vakit (Bkz: Grafik 10) nakdi yardımlar en fazla emekli/yaşlılara yapılırken onu dul/yetimlere yapılan yardımlar takip etmektedir.

**Grafik 10:** Nakdi Sosyal Koruma Yardımlarının Risk Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon TL)



**Kaynak:** (TÜİK, 2019)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

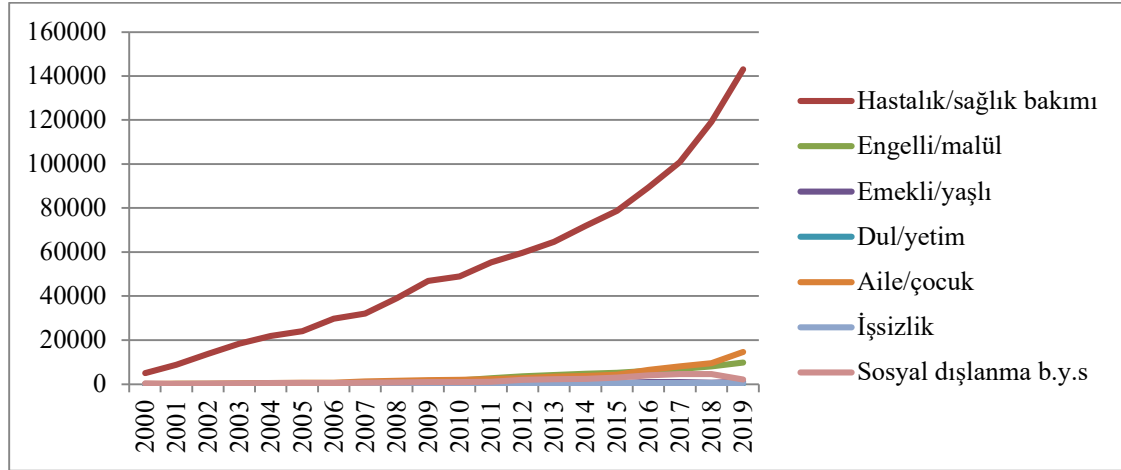
En az nakdi yardımın yapıldığı risk grupları ise sosyal dışlanma ve hastalık/sağlık bakımındır (Bkz: Grafik 10). Aynı sosyal koruma yardımlarının risk gruplarına dağılımına

<sup>8</sup> Doğrudan mal ve hizmet şeklinde gerçekleşen yardımlar (TÜİK, 2021c, s.1).



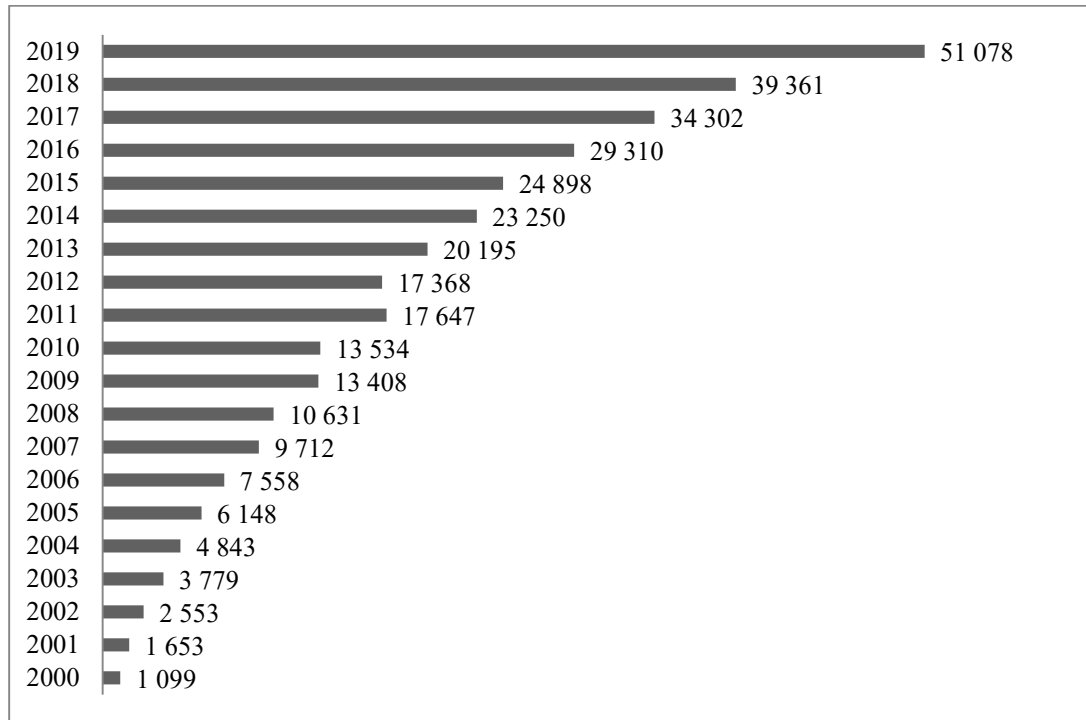
bakıldığında hastalık/sağlık bakımı ve aile/çocuk en fazla payı alırken işsizlik ve dul/yetim bu alanda en düşük payı alan risk gruplarıdır (Bkz: Grafik 11).

**Grafik 11:** Aynı Sosyal Koruma Yardımlarının Risk Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon TL)



**Kaynak:** (TÜİK, 2019)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

**Grafik 12:** Şartlı Sosyal Koruma Yardımları<sup>9</sup> Toplamı (Milyon TL)

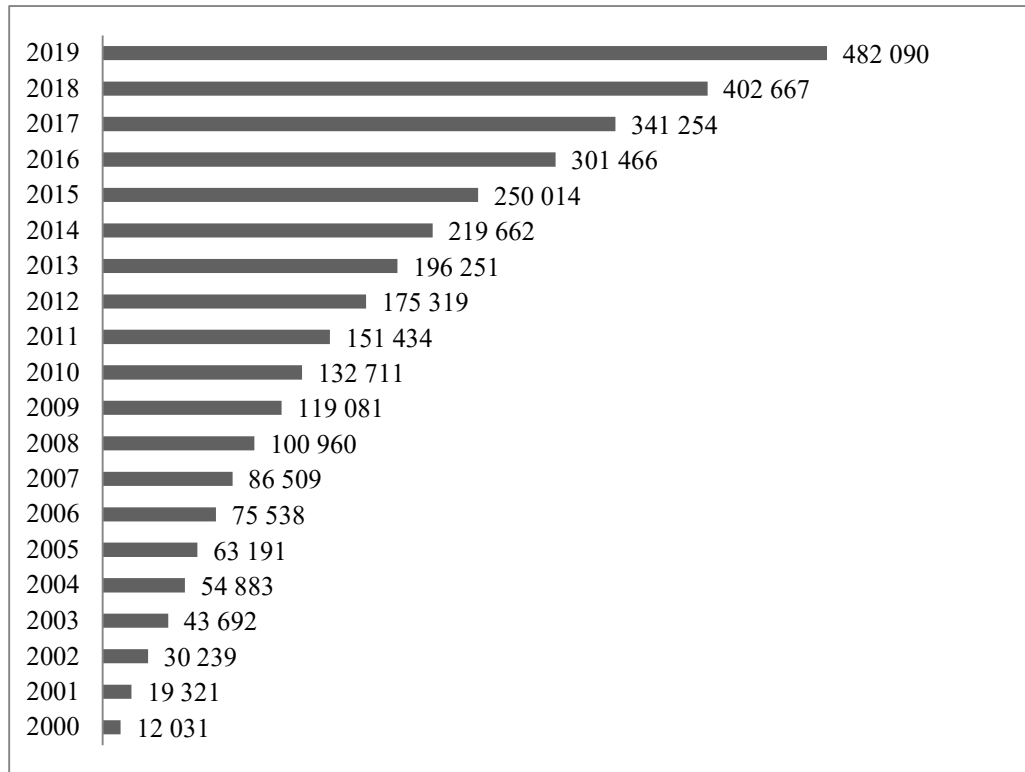


**Kaynak:** (TÜİK, 2019)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

<sup>9</sup> Yararlanıcının aldığı yardımın gelirinin veyahut varlığının belli bir seviyenin altında olma koşuluna bağlı olduğu, finansmanının devlet katkısıyla sağlandığı yardımlar (TÜİK, 2021c, s.2)

Şartlı ve şartsız sosyal koruma yardımlarına bakıldığında Türkiye’de şartsız koruma yardımlarına çok daha fazla kaynak ayrıldığı gözlemlenmektedir. Buna göre gerek şartlı gerek şartsız yardımlar toplamı 2000’li yıllardan günümüze artış sergilemekle beraber 2019 senesi için şartlı sosyal koruma yardımları toplamı 51.078 milyon iken şartsız sosyal koruma yardımları toplamı 482.090 milyondur (Bkz: Grafik 12 ve Grafik 13).

**Grafik 13:** Şartsız Sosyal Koruma Yardımları<sup>10</sup> Toplamı (Milyon TL)

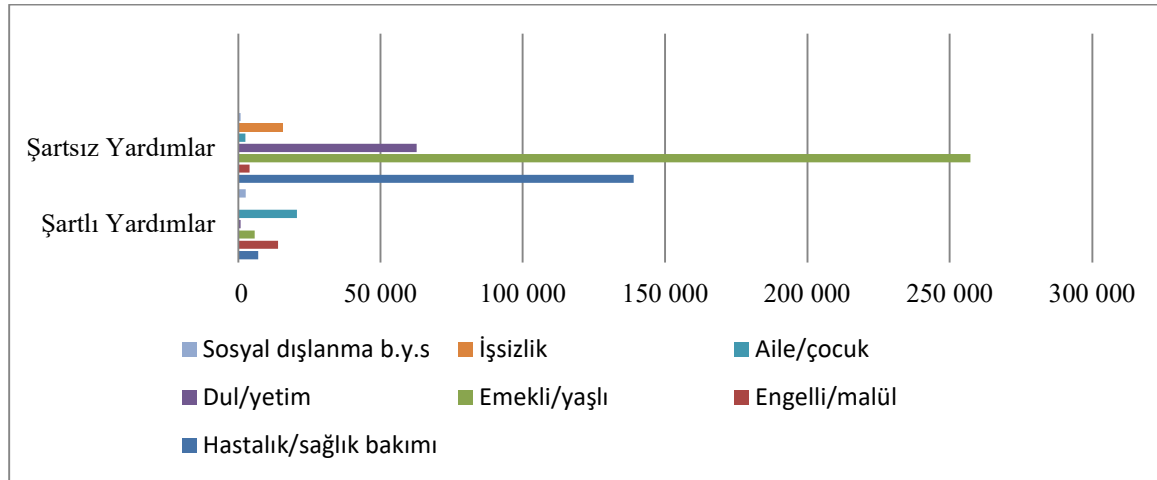


**Kaynak:** (TÜİK, 2019)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şartsız ve şartlı sosyal koruma yardımlarının risk gruplarına göre dağılımı ise Grafik 14'te görülebilir.

<sup>10</sup> Yararlanıcının gelir veyahut refah seviyesine bakılmadan yapılan yardımlar (TÜİK, 2021c: s.2).

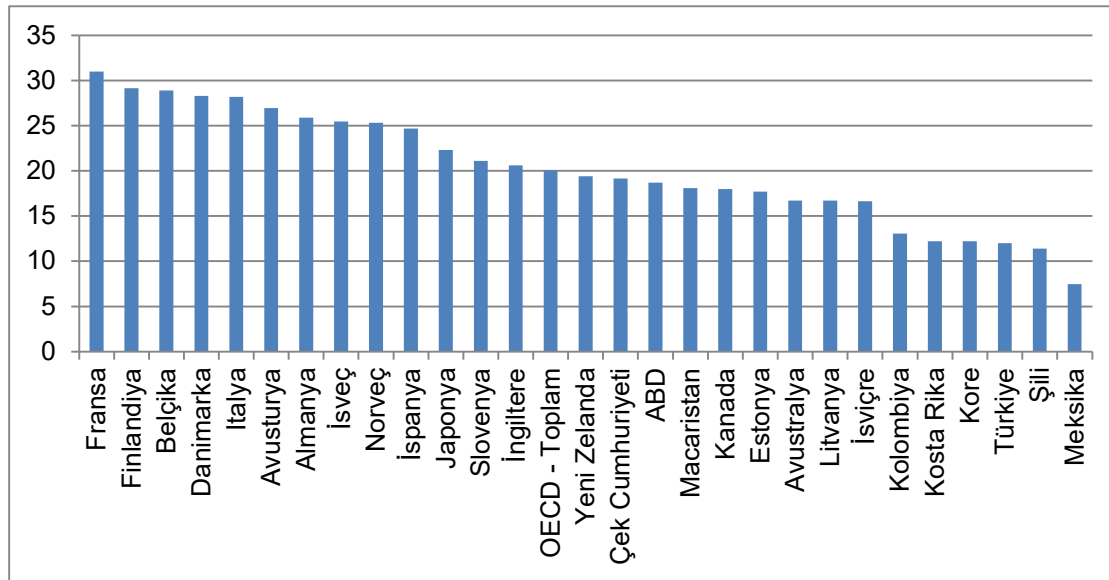
**Grafik 14:** Şartsız ve Şartlı Sosyal Koruma Yardımlarının Risk Gruplarına Göre Dağılımı (2019, Milyon TL)



**Kaynak:** (TÜİK, 2019)'dan yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Buna göre şartsız yardımlar en fazla emekli/yaşlı, hastalık/sağlık bakımı ve dul/yetimlere yapılırken, şartlı yardımlar en fazla aile/çocuk, engelli/malül ve emekli/yaşlıya yapılmaktadır.

**Grafik 15:** OECD Ülkelerinde Sosyal Harcamaların GSYH İçerisindeki Payı (% , 2019)



**Kaynak:** (OECD Data, 2021b)

OECD ülkeleri içerisinde Türkiye'de yapılan sosyal harcamalara bakıldığında, Türkiye'nin OECD ortalamasının oldukça altında olduğu gözlemlenebilir. Buna göre

sosyal harcamaların GSYH içindeki payının OECD ortalaması %20,031 iken söz konusu oran Türkiye’de %11,991’dir.

## COVID-19 SONRASI SOSYAL NİTELİKLİ HARCAMALAR

Küresel çapta etkisini gösteren bir sağlık krizi olan Covid-19 pandemisi gelir dağılımı özelindeki farklılıkları daha belirgin hale getirmiştir. ILO’nun son yayımlanan “*Dünya Sosyal Koruma Raporu 2020-22: Sosyal Koruma Yol Ayrımında*”<sup>11</sup> başlıklı raporunda sosyal korumanın dünyada yakaladığı gelişim hızına rağmen halen 4 milyardan fazla insanın (dünya nüfusunun %53’ü) bir sosyal koruma altında olmadığına dikkat çekilmiştir. Söz konusu raporda ayrıca Covid-19’un ülkeler arası gelir farklılıklarını derinleştirdiğine dikkat çekilerek, sosyal koruma bağlamında ihtiyaçların yeterince giderilemediğinin altı çizilmiştir. Raporun başlığından da anlaşılabilir üzere dünya bir yol ayrımında olarak görülmekte dolayısıyla sürdürülebilir bir gelecek için atılacak adımlar arasında hak temelli sosyal koruma sistemlerinin oluşması gerekliliği vurgulanmaktadır. Raporda üzerinde durulan bir diğer nokta ise sosyal korumanın meydana getireceği ekonomik faydalardır. Eğitim, sağlık, temel hakların gözetilmesi gibi unsurların yaratacağı olumlu etkiler göz önüne alındığında yoksul ülkeler için uluslararası bir dayanışma ortaya konulmalıdır (ILO, 2021a).

Covid-19 pandemisi sonrasında ülkeler gerek sosyal gerek ekonomik manada gerekli düzenlemeleri sağlayarak söz konusu sağlık krizinin etkilerini hafifletmeye çalışmıştır. Türkiye sosyal yardımlar özelinde “Sosyal Koruma Kalkanı” programını hayata geçirerek ilave yardımlar ve doğrudan nakit yardımları sağlamıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021b, s.291). Söz konusu kalkan programı kapsamında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı “Salgın Sosyal Destek Programı”nı üç faz halinde uygulamıştır (Bkz: Tablo 2). 2020 senesine göre 2021’de sosyal nitelikteki harcamalar 81.2 milyara çıkartılarak %17 artış kaydetmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021a, s.6).

---

<sup>11</sup> Detaylı bilgi için bkz: (ILO, 2021c)

**Tablo 2:** Salgın Sosyal Destek Programı Kapsamında Yapılan Nakdi Yardımlar

1.FAZ	2.FAZ	3.FAZ
2.122.483 haneye	2.053.859 haneye	1.949.785 haneye hane başı 1.000 TL
2.122.483.000 TL <sup>12</sup>	2.053.859.000 TL <sup>13</sup>	toplamda 1.949.785.000 TL <sup>14</sup>

**Kaynak:** (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021: 155-156).

Buna göre toplamda 6,5 milyar lirayı aşkın nakdi destek “Salgın Sosyal Destek Programı” kapsamında sağlanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021a, s. 6). 2021 senesi için sosyal yardımlara ayrılan kaynaklar Tablo 3’te görülmektedir.

**Tablo 3:** 2021 Yılı İçin Sosyal Yardımlara Ayrılan Kaynaklar

<b>Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Sağlık Prim Giderleri</b>	<b>16 Milyar TL</b>
<b>Engelli, Engelli Yakını, Yaşlı Aylıkları</b>	12.7 Milyar TL
<b>Engelli Evde Bakım Desteği</b>	10.6 Milyar TL
<b>Sosyal ve Ekonomik Destek Ödemeleri</b>	2.1 Milyar TL
<b>Doğum Yardımı</b>	554 Milyon TL
<b>Koruyucu Ailelere Yapılan Ödemeler</b>	232 Milyon TL

**Kaynak:** (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021a, s.6)’ dan faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’nin mevcut ekonomik durumu göz önüne alındığında pandeminin etkileri daha belirgin bir şekilde görülmüştür. Özellikle işsizlik ve yoksulluk riski bu noktada artış kaydetmektedir. Kayıt dışı istihdam edilenler, dezavantajlı gruplar da dikkate alındığında sosyal koruma harcamalarının önemi pandemi koşullarında daha da artmaktadır. Gelir desteği ve nakit harcamalar gibi sosyal politika araçlarıyla yoksulluk azaltılarak, gelir dağılımında adaleti sağlamak mümkün olabilir (Balun, 2021, s.2316).

Sosyal koruma harcamalarının pandemi sonrasındaki seyri küresel bağlamda düşünüldüğünde sürdürülebilir sosyal korumaya evrensel erişimin sağlanması, pandemi sebebiyle iş kaybına uğrayanların işsizlik korumasından yararlandırılması, sağlık ve bakım hizmetlerine erişimin sağlanması gerekmektedir. Bunlar için ise kamu sektörünün rolünün güçlendirilmesi şarttır. Ayrıca sosyal korumayla ilgili kurum

<sup>12</sup>65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun kapsamında düzenli merkezi sosyal yardım alan haneler

<sup>13</sup>3294 sayılı Kanun kapsamında olup son bir yıl içinde süreli yardımlardan faydalanmış haneler, 5510 sayılı Kanunun 60/c-1 sayılı maddesi kapsamında sağlık primi Devlet tarafından karşılanan haneler ve 2828 sayılı Kanun kapsamında evde bakım aylığı alan haneler

<sup>14</sup>Her iki fazdan yararlanamayan ve daha çok salgın nedeniyle ihtiyaç sahibi hale gelen haneler

kapasitelerinin güçlendirilmesi ve küresel destekler yoluyla finansman stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir (ILO, 2021b, s.8-12). Covid-19 beraberinde pek çok belirsizlik getirmiş ve tüm dünyayı etkisi altına alan sorunsallar yaratmıştır. Bu noktada sosyal koruma ve yoksullukla mücadelede devletin sorumlulukları daha da artış göstermektedir. Fakat bu durum sosyal politikalarda yeni bakış açılarının ortaya konmasına bir vesile olarak görülebilir. Söz konusu sağlık krizinin etkilerinin azaltılması adına sosyal korumayı artırmak gerekmektedir (Yorğun, 2020, s.107).

## **SONUÇ**

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada uygulama alanı bulan sosyal devlet olgusuyla beraber sosyal harcamalar da artış kaydetmiştir. Her ne kadar 1970'li yıllarda yaşanan gelişmeler sonrasında hakim paradigma gereği sosyal harcamalar sorgulanan bir döneme girmiş olsa da günümüze değin artışını sürdürmüş ve gelişmişliğin bir göstergesi olarak görülmüştür. Günümüzde yaşanan Covid-19 pandemisi ise sosyal koruma harcamalarının yoksulluk, işsizlik ve gelir dağılımı adaletsizliği risklerine karşı ne denli önemli olduğunu göstermiştir. Çünkü söz konusu sağlık krizi mevcut adaletsizlikleri daha da derinleştiren bir rol oynamıştır.

Türkiye'de sosyal koruma harcamalarının 2000'li yıllardan günümüze değişimini mercek altına alan bu çalışmaya göre sosyal koruma harcamaları devamlı bir artış trendindedir. Özellikle pandemi sürecinde de bu artışın devam ettiği gözlemlenmiş, Sosyal Koruma Kalkanı Programı ile sosyal yardımlar sağlanmıştır. Bu durumu destekleyecek şekilde 2021 senesi için sosyal nitelikli harcamalar %17 artış sergilemiştir. Küresel düzlemde de sosyal koruma harcamalarının bu sağlık krizi döneminde yoksulluk ve diğer eşitsizliklerle mücadelede önemine dikkat çekilerek kamu sektörünün güçlendirilmesine yönelik tavsiyeler verilmiştir.

Türkiye'de sosyal koruma harcamalarının GSYH içerisindeki payının OECD ülke ortalamaları (yaklaşık %20) ile mukayesesinde yaklaşık %11 ile geride kaldığı görülmektedir. Yoksulluk rakamlarının artış kaydettiği bir dönemin üzerine pandeminin yaşanmasının yoksulluk riskini daha fazla artıracığı ve dezavantajlı kesime yönelik yapılacak sosyal koruma harcamalarının gelir dağılımında görece adalet sağlayacağı

düşünüldüğünde sosyal koruma harcamalarının artması gerekliliği eşitsizliklerin derinleşmemesi adına elzem bir adım olacaktır.

## KAYNAKÇA

5018 Sayılı KMYKK. (2003). Kabul Tarihi: 10/12/2003. Yayımlandığı Resmi Gazete Tarih: 24/12/2003 Sayı: 25326. Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5 Cilt: 42.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf> (Erişim Tarihi: 09.11.2021)

Arpa, A. T. & Kolçak, M. (2017). Türkiye ve OECD ülkelerinde sosyal güvenlik harcamaları. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(3), 651-677. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/325124> (Erişim Tarihi: 09.11.2021)

Balun, B. (2021). Covid-19'un Türkiye'deki sosyal yardım anlayışına etkisi. Journal of Social and Humanities Sciences Research, 8(74), 2307-2318. [http://www.jshsr.org/Makaleler/795133879\\_01-8-74.2678-2307-2318.pdf](http://www.jshsr.org/Makaleler/795133879_01-8-74.2678-2307-2318.pdf) (Erişim Tarihi: 09.11.2021)

Başkaya, F. (2001). Küresel Kapitalizm, Neoliberalizm, Devlet. Özgür Üniversite Forumu, (16), 5-22.

Buğra, A. & Adar, S. (2007). Türkiye'nin Kamu Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi. Sosyal Politika Forumu. <https://spf.boun.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr/files/T%C3%BCrkiye%E2%80%99nin%20Kamu%20Sosyal%20Koruma%20Harcamalar%C4%B1n%C4%B1n%20Kar%C5%9F%C4%B1la%C5%9Ft%C4%B1lmal%C4%B1%20Bir%20Analizi%20%282007%29.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2021)

Erçakar, M. E. & Güvenoğlu, H. (2018). Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Sosyal Koruma Harcamalarına Bir Bakış. Sosyal Bilimler Metinleri, 2018 (1) , 38-53. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/468051>, (Erişim Tarihi: 23.11.2021).

Eurostat. (2020). Social protection statistics – overview. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics->

[explained/index.php?title=Social\\_protection\\_statistics\\_-\\_overview#Recent\\_developments\\_in\\_social\\_protection\\_expenditure](https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_818247/lang--tr/index.htm) (Erişim Tarihi: 23.11.2021).

Geyik, O. (2020b). Türkiye’de Dezavantajlı Gruplara Yönelik Yapılan Mali Yardımlar Üzerine Bir İnceleme. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 20 (1) , 52-66. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uobild/issue/58856/833403>, (Erişim Tarihi: 21.11.2021).

Geyik. O. (2020a). Mali ve Mali Olmayan Yönleriyle Sosyal Bütçe Uygulaması ve Türkiye Örneği, Mali ve Sosyal Yönleriyle Bütçe Üzerine Yazılar, Ed: Geyik, O.; Altunakar Mercan, S.Ş. “ Mali ve Sosyal Yönleriyle Bütçe Üzerine Yazılar ” ISBN: 978-605-196-433-1, Çizgi Kitabevi.

Gökbunar, R. & Kovancılar, B. (1998). Sosyal Refah Devleti ve Değişim, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3: 251-266.

ILO. (2021a). ILO raporuna göre 4 milyarı aşkın insan sosyal korumadan yoksun. [https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS\\_818247/lang--tr/index.htm](https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_818247/lang--tr/index.htm) (Erişim Tarihi: 10.11.2021)

ILO. (2021b). Global call to action for a human-centred recovery from the COVID-19 crisis that is inclusive, sustainable and resilient. [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed\\_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms\\_806092.pdf](https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_806092.pdf) (Erişim Tarihi: 10.11.2021)

ILO. (2021c). World Social Protection Report 2020–22. Social Protection at the Crossroads-in Pursuit of a Better Future. Geneva, [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms\\_817572.pdf](https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_817572.pdf) (Erişim Tarihi: 10.11.2021)

Kayalidere, G. & Şahin, H. (2014). Sosyal devlet anlayışı çerçevesinde Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının gelişimi ve yoksulluk. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2(2), 57-75. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1025015> (Erişim Tarihi: 10.11.2021)



- Koç, Ö.E. (2019). Sosyal Devlet ve Sosyal Bütçe Perspektifinden Türkiye’de Sosyal Harcamalar, <https://www.researchgate.net/publication/337630339>, (Erişim Tarihi: 28.11.2021).
- OECD Data. (2021a). Social spending. <https://data.oecd.org/social-expending.htm> (Erişim Tarihi: 10.11.2021)
- OECD Data. (2021b). Income inequality. <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm> (Erişim Tarihi: 10.11.2021)
- Özdemir, S. (2007). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti. İTO Yayınları. No: 2007-57. Genişletilmiş 2.Baskı. İstanbul.
- Şaylan, G.(2003). Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge Kitabevi, Ankara.
- Şeker, M. (2011). Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Raporu. TESEV Yayınları, İstanbul. [https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor\\_Yerel\\_Yonetimlerde\\_Sosyal\\_Butceyi\\_Izleme\\_Raporu.pdf](https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Yerel_Yonetimlerde_Sosyal_Butceyi_Izleme_Raporu.pdf) (Erişim Tarihi: 11.11.2021)
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). 2020 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.aile.gov.tr/media/73627/2020-faaliyet-raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2021)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2021a). 2021 Yılı Bütçesi Vatandaşın Bütçe Rehberi. [https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/04/2021\\_Vatandasin-Butce-Rehberi.pdf](https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/04/2021_Vatandasin-Butce-Rehberi.pdf) (Erişim Tarihi: 09.11.2021)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2021b). 2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/10/2022-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi-26102021.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2021)
- Tüğen, K. & Eroğlu, A. (2017). Yoksulluğu Önlemeye Yönelik Sosyal Bütçe Uygulamaları ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, (627), 31-46. [http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/files/articles/15282000656\\_2.pdf](http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/files/articles/15282000656_2.pdf) (Erişim Tarihi: 09.11.2021)

- TÜİK. (2019). Sosyal Koruma İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2019-33668> (Erişim Tarihi: 02.11.2021)
- TÜİK. (2021a). Sosyal Koruma Veri: Kapsam, Dönem ve Zamanlama. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2019-33668> (Erişim Tarihi: 02.11.2021)
- TÜİK. (2021b). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Income-and-Living-Conditions-Survey-2020-> (Erişim Tarihi: 05.11.2021)
- TÜİK. (2021c). Sosyal Koruma İstatistiklerine İlişkin Açıklamalar. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Social-Protection-Statistics-2019-33668> (Erişim Tarihi: 02.11.2021)
- Yentürk, N. (2018). Sosyal yardımlardan güvenliğe Türkiye'nin kamu harcamaları (2006-2017). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. <https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2019/12/25/KAMU%20HARCAMA.pdf> (Erişim Tarihi: 09.11.2021)
- Yorğun, S. (2020). Covid-19 Salgını'nın Sosyal Politikalara Etkileri. Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri,(Ed. Dilek Demirbaş, Veysel Bozkurt ve Sayım Yorğun), İstanbul Üniversitesi Yayınevi, ss, 100-113. <https://cdn.istanbul.edu.tr/file/JTA6CLJ8T5/D37B0F8E3C544A4F8288AC9271433E43> (Erişim Tarihi: 09.11.2021)



**Özgün Makale (Derleme)**

**Unique Article (Review)**

*Geliş Tarihi – Submitted: 15.12.2021*

*Kabul Tarihi – Accepted: 25.12.2021*

Atıf Bilgisi / Reference Information

Tekindal, M. & Tonbalak, K. (2021). Nitel araştırmalarda meta-sentezin kapsamı ve yaşlılık alanında meta-sentez örnekleri. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (2), 235-268.

Doi: <https://doi.org/10.54961/uobild.1036670>

**NİTEL ARAŞTIRMALARDA META-SENTEZİN KAPSAMI VE YAŞLILIK ALANINDA  
META-SENTEZ ÖRNEKLERİ**

**Melike TEKİNDAL<sup>1</sup>**

**Kübra TONBALAK<sup>2</sup>**

**ÖZET**

Meta-sentez, nitel araştırmalardan elde edilen bulguların sistematik olarak gözden geçirilmesi, bütünleştirilmesi ve yorumlanması olarak tanımlanmaktadır. Ulusal ve uluslararası literatürde meta-sentez yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen birçok araştırma bulunmakla birlikte, ulusal literatürde meta-sentezin kapsamını ve sürecini açıklayan sistematik bir çalışmaya ihtiyaç olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle bütünsel olarak bir araya getirilen meta-senteze ait bilginin örneklerle de desteklenmesi uygulayıcılar için gerekli olduğu düşünülmüştür. Bu çalışma ile nitel araştırmalarda meta-sentezin tanımı, kapsamı ve sürecinin açıklanması ile birlikte, yaşlılık alanında yapılmış meta-sentez örneklerine yer vererek, bu alanda rehber niteliğinde bilgi bütününe ortaya koymayı amaçlamaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Nitel araştırma, meta-sentez, yaşlılık.

<sup>1</sup> Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: meliketunctekindal@gmail.com ORCID: 0000-0002-3453-3273

<sup>2</sup> Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Yaşlı Sağlığı Anabilim Dalı, e-posta: kubratonbalak@gmail.com ORCID: 0000-0002-6483-1132

## THE SCOPE OF META-SYNTHESIS IN QUALITATIVE RESEARCH AND EXAMPLES OF META-SYNTHESIS IN AGING

### ABSTRACT

Meta-synthesis is defined as the systematic review, integration and interpretation of findings from qualitative research. Although there are many studies carried out using the meta-synthesis method in the national and international literature, it has been observed that there is a need for a systematic study explaining the scope and process of meta-synthesis in the national literature. It was thought that it was necessary for practitioners to support the knowledge of meta-synthesis, which was brought together holistically, with examples. With this study, the definition, scope and process of meta-synthesis in qualitative research is explained, together with examples of meta-synthesis in the field of old age, it aims to reveal the body of information as a guide in this field.

Keywords: Qualitative research, meta-synthesis, aging,

### GİRİŞ

Nitel araştırma, insanların dünyayı nasıl deneyimlediklerini anlamak için kullanılır. Nitel araştırmaya yönelik birçok yaklaşım olsa da, bunlar esnek olma eğilimindedir ve verileri yorumlarken zengin anlamı korumaya odaklanılır. Yaygın yaklaşımlar; kuram oluşturma, etnografi, durum araştırması, fenomenolojik araştırma ve anlatı araştırmasını içerir. Bu yaklaşımlar, bazı benzerlikleri paylaşırlar ancak farklı amaç ve bakış açılarını vurgularlar. Nitel araştırma; araştırma sorusunun belirlenmesiyle başlayan, analitik genellemelere ulaşılmasıyla sonlanan bir süreçte oluşturulur. Meta-sentez, bireysel çalışmalarda nitel bulguları yorumlamak ve sentezlemek için bir tasarım işlevi görür. Yalnızca mevcut tüm verileri özetlemeyi amaçlamaz; hem bilgi hem de teorinin ilerlemesi için 'üçüncü düzey' bulgular oluşturmak için farklı nitel çalışmalardan elde edilen bulguları yorumlayarak konulara yeni bakış açıları sunar.

Meta-sentezde bulunması gereken bazı özellikler bulunmakla birlikte meta-sentezin, nitel araştırmaların sentezlenmesi ihtiyacından ortaya çıktığı düşünülmektedir. Meta-sentezin meta analizle benzerlik ve farklılıkları bulunur. Nitel araştırmalarda olduğu gibi

meta-sentezde de geçerlik ve güvenilirlik araştırmanın inanılabilirliği açısından ön planda tutulur. Meta-sentez çalışmalarında geçerlik ve güvenilirliğin sağlanabilmesi için belirli hususlar dikkate alınır. Meta- sentezin aşamaları ise araştırma sorusu oluşturmayla başlayan ve bulguların sunumuyla sonlanan bir süreci kapsar.

Meta-sentez çalışmaları yalnızca birden fazla çalışmadaki sonuçların toplanması, analiz edilmesi ve yorumlanması için sistematik bir yaklaşım değil, aynı zamanda senteze dahil edilen çalışmaların ortak yorumundan ortaya çıkan kapsamlı yorum geliştirmeyi de içerdiği için yaşlılık alanındaki verilecek örnekler ile meta-sentez sürecinin daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır.

Bu çalışmanın amacı, bu yöntemi uygulamak isteyen araştırmacılar için bir rehber oluşturmaktır. Bunun için meta-sentezin tanımını, kapsamını ve sürecini açıklamak ve yaşlılık alanında yapılmış meta-sentez örneklerine yer vererek önemini görünür kılmaktır.

Meta-sentezi açıklayabilmek ve anlayabilmek için, nitel araştırmanın temel bilgilerinin aktarılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Buradan hareketle çalışmada öncelikle nitel araştırmanın tanımı ve doğası; nitel araştırmanın özellikleri; ne zaman nitel araştırmaya ihtiyaç duyulduğu; nicel araştırmadan farkları; nitel araştırma sürecinin adımları açıklanmaktadır. Sonrasında da meta-sentezin tanımı ve içeriği; meta-sentezin özellikleri; meta-sentez çalışmasında bulunması gerekenler; meta-sentezde sentez yaklaşımları; meta analizden farkları; meta-sentezin sınırlamaları; meta-sentez hazırlanmasının metodolojik yönleri; meta-sentez çalışmalarında geçerlik ve güvenilirlik; meta-sentezin aşamaları açıklanmaktadır.

### **Nitel Araştırmanın Tanımı ve Doğası**

Nitel araştırma duyguların, davranışların derinlemesine incelenmesi ve yorumlanması için önemlidir. Nitel araştırma, “insanların ve kültürlerin ayrıntılı, derinlemesine bir tanımını yapmak, insanların gerçekliğe yükledikleri anlamı, olayları, süreçleri, kavrayış ve anlayışlarını ortaya koymak için yapılan bir eylemdir” (Kümbetoğlu, 2019). Neden ve nasıl sorularını yanıtlamaya odaklanan nitel araştırma, insan davranışlarıyla ilgilendir. İnsanların ihtiyaçları, deneyimleri, davranışları, güdüleri, arzuları ve beklentileri dahil olmak üzere sosyal olarak oluşturulmuş fenomenlerin anlaşılması nitel araştırma ile sağlanır (Glass, 1976). Nitel araştırma, deneyimleri görünür kılmak için farklı süreçlerden oluşmaktadır. Bu deneyimler; gözlemci notları, görüşmeler,

fotoğraflar, günlükleri içeren bir temsiller serisine dönüştürür (Creswell, 2013). Nitel araştırma, bir fenomenin davranışının veya bağlamının tüm karmaşıklığını kapsayan bir tanımını sunmaktadır. Fenomenin deneyiminin karmaşıklığı ve çokluğu belgelenmeye çalışılır (Whitley ve Crawford, 2005). Nitel araştırma, bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarının, farklı veri oluşturma yöntemleri kullanılarak, amaca yönelik belirlenen katılımcıların yaşam deneyimlerinin bütüncül ve derinlemesine incelenmesidir. Nitel araştırma aynı zamanda sosyal problemlerin kültürel bağlamda incelenmesidir (Creswell, 2013; Tekindal ve Uğuz- Arsu, 2020).

Nitel verilerle, nicel çalışmalardan elde edilen kanıtların daha iyi anlaşılmasına ve daha fazla yorumlanmasına yardımcı olunur (Glass, 1976). Nitel sentezlerle, nitel çalışmalardan oluşturulan verilerin yeniden okunması ve bütünleştirilmesi için farklı yöntemlerin birleştirilmesi sağlanır (Ring, Jepson, Ritchie, 2011). Nitel sentezler, birden çok çalışmada sonuçları toplamak, analiz etmek ve yorumlamak için yalnızca sistematik bir yaklaşım değildir. Aynı zamanda senteze dahil edilen çalışmaların ortak yorumundan ortaya çıkan kapsayıcı bir yorumlama da gerekli görülmektedir (Barnett ve Thomas, 2009). Bu nedenle, "bütünü parçaların tek başına verdiği anlamdan daha fazla anlamı olan bir şeye dönüştürmek" için herhangi bir çalışmanın bulgularının ötesine geçmek hedeftir (Noblit ve Hare, 1988). Nitel araştırmalar katılımcıların deneyimlerini, yükledikleri anlamları ve bakış açılarını hem derinlemesine hem de genel olarak incelemek için değerli araçlar olarak kabul edilmektedir. Araştırmadaki boşlukları belirlemek, birincil çalışmaların gelişimini göstermek ve sağlık müdahalelerinin geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesiyle kanıt sağlamak için özellikle yararlı oldukları görülmektedir (Tong, Flemming, McInnes, Oliver, Craig, 2012). Nitel araştırmalar öncelikle soruları neden ve nasıl olarak yanıtlamaya odaklanır. İnsan ve insan deneyimleriyle ilgilidir ve bireylerin ihtiyaçları, deneyimleri, davranışları, güdüleri, istekleri ve beklentileri dahil olmak üzere sosyal olarak yapılandırılmış fenomenlerin anlaşılmasını sağlayabilir. Aynı zamanda nitel araştırma, araştırmaya dayalı kanıtların üretilmesinde ve araştırma kapsamındaki olgunun derinlemesine kavranmasında önemli bir rol oynamaktadır (Ludvigsen vd., 2016).

Beş nitel araştırma yaklaşımına bakıldığında; anlatı araştırması, bir olay veya birbiriyle kronolojik ilişkisi bulunan olaylar hakkında yazılı metinler veya konuşmalardır. Etnografi araştırmasıysa, araştırmacının ortak kültüre sahip bir grubun değerlerinin, davranışlarının, inançlarının ve dilinin paylaşılan ve öğrenilen modelleri tanımladığı ve

yorumladığı nitel bir desendir. Durum araştırması, araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir sistem ya da belli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış sistemler hakkında çoklu bilgi kaynakları aracılığıyla detaylı bilgi topladığı bir yaklaşımdır. Fenomenolojik araştırmada birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamı keşfedilir. Kuram oluşturma araştırmasındaysa, betimlemenin ötesine geçmek, bir süreç veya eyleme ilişkin “birleştirilmiş kuramsal açıklama” ortaya koymaktır. Aynı zamanda bir kuram oluşturmak, keşfetmektir (Creswell, 2013). Ayrıca nitel araştırmanın özellikleri de meta-sentez için bilinmesi gereken bilgiler arasında yer almaktadır.

### ***Nitel Araştırmanın Özellikleri***

Nitel araştırmayı ve meta-sentezi daha iyi kavrayabilmek adına özelliklerini bilmek önemlidir. Creswell (2020)'e göre nitel araştırma yapmak için benimsenen özellikler şunlardır:

- Nitel araştırmalar çalıştıkları ve aşına oldukları konuyu ya da sorunu çalışırlar, bunun için görüşme ya da gözlem yöntemlerini kullanırlar.
- Veri toplamada temel araç olarak araştırmacıya güvenilir. Araştırmacı tarafından dokümanlar incelenerek, davranışlar gözlemlenerek ve katılımcılarla bizzat görüşülerek veri oluşturulur.
- Genellikle tek bir veri kaynağı yerine çoklu veri kaynakları kullanılır (gözlem, görüşme, döküman)
- Tümevarım ve tümdengelim içerir.
- Araştırma sürecinde katılımcıların yaşanan sorun ya da konu ile ilgili yorumları ve deneyimleri görünür kılınmaya çalışılır.
- Yapılandırılmış bir desen yerine zamana ve sürece göre değişen deseni kapsar.
- Yansıtıcı ve yorumlayıcıdır.
- Odağa alınan konu ile ilgili büyük resim çizilmeye çalışılır.

Bunlara ek olarak Kümbetoğlu'na (2019) göre nitel araştırmalarda bulunan özellikler şunlardır:

- Nitel araştırmaların amacı anlamak, araştırma faaliyetlerinin sonucu gerçekliği olduğu gibi tanımlamak olduğundan, nitel araştırmalarda niçin sorusundan çok ne ve nasıl sorularına odaklanılır.
- Sınırları belirli bir araştırma planına sahip değildir.
- Araştırma sorusunu oluşturan kavramsal temel esnektir.
- İncelenen birey veya grup davranışlarının ya da doğal süreçlerin insanlarca algılanan ve yeniden kurgulanan bir resmi sunulur.
- Bilgiyi oluştururken belirli kurallar, yöntem ve tekniklere dayanır.

Bu zellikler bize nitel araştırmanın ne zaman yapılması gerektiği ile ilgili soruları da akla getirmektedir.

### ***Ne Zaman Nitel Araştırmaya İhtiyaç Duyarız?***

Nitel araştırmaya birçok sebepten dolayı ihtiyaç duyulabilmektedir. Creswell (2020)'e göre nitel araştırma yapmaya ihtiyaç duyulan sebepler şu şekilde sıralanabilir:

- Karmaşık bir konunun detaylı olarak anlaşılmasını sağlamak için,
- Katılımcıların yaşam deneyimlerini aktarmaları, deneyimlerin görünürlüğünü sağlamak için katılımcıların güçlenmesi ve gücün dengelenmesi için,
- Nicel araştırma sonrası yetersizlik hissedilip daha derin bir araştırma yapmak için,
- Yapılandırılmış bir yazım tekniği yerine, yaratıcı yazım teknikleri kullanılarak istendiği için,
- Katılımcıların ele alınan konuyu ya da sorunu içinde buldukları bağlama ve ortama göre ele alınmak istendiği ve ölçülemeyen değişkenlerin belirlenmesi için,
- Nicel araştırma sonuçlarının bağlantılarını ve nedenselliğini açıklamak için,
- Belirlenmiş olan konuda yeterli evren ve örnekleme ulaşılamadığı, var olan teoriler sorunu açıklamada yetersiz kaldığında teori geliştirmek için,
- Deneyimler incelenmek istendiği için,
- Katılımcılardan doğrudan bilgi edinmek için,
- Bastırılmış sesleri duyurmak için nitel araştırma yapılır.



Nitel araştırmanın tanımı ve doğası, özellikleri, gerçekleştirilme sebepleri ve nicel araştırma ile olan farklarını açıklanması nitel araştırma sürecinin adımlarını açıklamak için temel oluşturmaktadır.

### ***Nitel Araştırma Sürecinin Adımları***

Nitel araştırma, yalnızca neyin, nerede ve ne zaman olduğunun ayrıntıları yerine davranışların, tutumların ve motivasyonların nedenlerini kapsamaya çalışma eğilimindedir. Creswell'e (2013) göre nitel araştırmanın süreci probleminin belirlenmesiyle başlayan ve analitik genellemelere ulaşılarak sonlanan aşamaları içerir:

1. Araştırma problemi belirlenir: Araştırma probleminin belirlenmesinde nitel araştırmalarda üç temel kaynak kullanılır. Bunlardan bir tanesi alan yazın taramasının yapılmasıdır. Özellikle bir çerçeve oluşturmak için ve problemin saptanmasında alan yazın taraması araştırmacıya yardımcı olmaktadır. Bir diğer kaynak ise özellikle araştırmanın problemini ortaya koymak açısından önemlidir. Bu, araştırmacının bireysel ve mesleğe dönük deneyimleridir. Araştırma probleminin belirlenmesi merkezde yer alır ve diğer aşamaları etkiler. Araştırma problemini net bir şekilde en başta belirlemek her zaman mümkün olmayabilmektedir. Süreç içinde ortaya çıkan bulgular, araştırma probleminin kapsamının ve derinliğinin belirlenmesinde ve değiştirilmesinde etkili olabilir. Araştırma probleminin değerlendirilmesinde iki önemli ölçüt bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi araştırmanın önemi, diğeri ise araştırmanın yapılabilirliği ile ilgilidir. Araştırmanın önemi, sorunun anlaşılabilirliği ve sonraki planlamalar için gereklilik taşıırken, araştırmanın yapılabilirliği ise var olan kaynaklar dahilinde bu araştırmanın yürütülüp yürütülemeyeceğine ilişkin bilgi sunmaktadır.
2. Kuramsal çerçeve oluşturulur: Araştırmacı kuramsal bir çerçeveye sahipse problemle ilgili boyutları tanımlayabilir, bu boyutların birbiriyle olan ilişkisini saptayabilir. Bilgi toplama araçlarını daha işlevsel olarak belirleyebilir. Aynı zamanda analiz aşamasından temaların belirlenmesini daha işlevsel olarak yapabilir. Ancak bu tür araştırmalarda araştırmacının her zaman kuramsal bir dayanağı olmayabilir.
3. Araştırma soruları yazılır: Araştırma sorusu, araştırma problemi ve kavramsal çerçeveye göre belirlenir. Aynı zamanda araştırma sorusu nitel araştırmada veri

toplama sürecinde farklılık gösterebilir. Süreç içinde yapılan görüşmelere göre farklı sorular eklenebilir. Genel bir yaklaşım, genel bir sorudan başlayarak alt araştırma soruları oluşturmak şeklindedir.

4. Araştırma katılımcıları belirlenir: Nitel araştırmalarda araştırmacının odağına bakmak önemlidir. Eğer birden fazla durum varsa her durumu temsilen katılımcının araştırmaya dahil edilmesi gerekir. Veri miktarına da bakılmalıdır. Nitel araştırmalarda genellikle veri miktarı arttıkça katılımcı sayısı azalır. Diğer bir önemli husus da araştırmada veri doyumuna ulaşılmasıdır. Farklı durumlar incelendikten sonra artık farklı ve yeni bir bilgiye ulaşılamıyorsa, aksine yeni katılımcılarla konuşulduğunda hep aynı içerik tekrarlanır hale geldiyse daha fazla durumu incelemenin çalışmaya katkısı olmayacağı anlamına gelir. Bu kriterlere bakılarak örneklem belirlenir.
5. Araştırmacının rolü belirlenir: Araştırmacı kendisinin sahip olduğu önyargı ve ön kabullerinin farkında olması ve araştırma sürecine bu ön kabullerini yansıtması gerekir. Bu nedenle araştırma sürecinde araştırmacının rolünün yani nerede ve nasıl konumlandığının şeffaf bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir. Araştırmacı genellikle çalışılan alanı tanır ve katılımcılar ile yakından ilişki kurar. Bu nedenle araştırmacı araştırma sürecinde verinin oluşmasını sağlayan kişidir. Dolayısıyla da araştırmacının gözlemleri ve yorumları da sonuç üzerinde belirleyici olmaktadır.
6. Veriler toplanır/ oluşturulur: Veri toplama sürecinde görüşme, gözlem veya doküman incelemesi yoluyla veri toplama gerçekleştirilebilir. Veri toplama araçları geliştiriliyorsa, özellikle görüşmelerdeki hazırlanan sorular için uzman görüşü olarak kapsam geçerliğinin elde edilmesi bu kısımdaki önemli boyutlardan bir tanesidir. Nitel araştırmalarda farklı veri toplama yöntemleri kullanılır. Birden fazla veri toplama yönteminin kullanılması nitel araştırmalarda önerilen yaklaşımlardan bir tanesidir.
7. Veriler analiz edilir ve yorumlanır: Nitel araştırmalarda veri analizinde iki temel analiz yöntemi vardır. Bunlardan bir tanesi betimsel analiz yani derinlemesine analiz gerektirmeyen verilerin işlenmesinde kullanılan analizdir. Bir diğer analiz yöntemi ise içerik analizidir. Bu analiz yöntemi verilerin daha derinlemesine incelenmesi, verileri açıklayan kavram ve temalara süreç içerisinde ulaşılması için kullanılır.

8. Sonuçlar sınıflandırılır ve analitik genellemelere ulaşılır: Aynı sosyal olayı tekrar tekrar yaşamak mümkün olmadığından, bir sosyal olayı inceleyen araştırmancın bir başka sosyal olaya da genellenebilirliğinin sağlanmasının güç olduğu bilinir. Önceden ortaya konan kuramlar teyit edilebileceği gibi çürütülebilir. Yeni bir kuram ortaya çıkartılabilir. Ancak bu araştırma deseninden uygulamacıların direkt olarak neleri yapmaları ya da yapmamaları gerektiğine ilişkin keskin çıkarımlarda bulunulmaması gerekir. Bunun yerine bir öneri ya da bir bakış açısı olarak elde edilen bulguları sunmak ve tartışmak daha doğru olabilir.

Bu çalışmada meta-sentezi açıklayabilmek için nitel araştırmancın ne olduğu, içeriğinin özelliklerinin, süreç adımlarının öncelikli olarak verilmesi gerekmektedir. Meta-sentez yöntemini uygulayabilmek için nitel araştırma yöntemi ve sürecine hakim olmak ve deneyimlemek gerekmektedir. Çünkü meta-sentez araştırmaları belirli konuda gerçekleştirilmiş olan niteliksel araştırmaların sonuçlarının, benzer şekilde nitel felsefe ile incelenip, benzerlik ve farklılıklarının karşılaştırmalı olarak ele alınmasını (Aspfors ve Fransson, 2015) kapsadığı için, araştırmacıların nitel araştırma yöntemini bilmeleri gerekmektedir.

### **Meta-Sentezin Tanımı ve İçeriği**

Yeni teoriler üretmek, kavramsal modeller geliştirmek, araştırmadaki boşlukları tanımlamak, mevcut bilgiye geniş kapsamlı anlayışlar eklemek ve mevcut bilgi durumuna kanıt sağlamak için meta-sentez yapılır (Chrastina, 2018).

Meta-sentez araştırmayı değerli bulgularla zenginleştiren önemli bir yöntemdir (Mohammed, Moles, Chen 2016). Meta-sentez, nitel çalışmaların sonuçlarının ve bulgularının yalnızca bir özeti değildir. Sürecin bulgularının yeniden kavramsallaştırılmasını ve daha sonra bunların, bireysel çalışmalardan elde edilenlerin ötesinde yeni anlayışlar yaratmak için yorumlamasını sağlamaktadır. Meta-sentez sonucunda, yeni teoriler üretmek, kavramsal modeller geliştirmek, araştırmadaki boşlukları belirlemek, mevcut bilgiye geniş kapsamlı anlayışlar eklemek ve mevcut bilgi durumuna kanıt oluşturmak sağlanır (Campbell vd., 2003). Kavramsal olarak zengin nitel araştırmaların meta-sentezleri, araştırma ve bilgi aktarımı için yüksek düzeyde kanıt üretme potansiyeline sahiptir (Chrastina, 2018).

Meta-sentez, belirli bir ilgi alanı hakkında daha bilinçli bir anlayış geliştirmek amacıyla geniş bir şekilde literatürü gözden geçirmek ve bulguları sistematik olarak sentezlemek

için kullanılan bir araştırma metodolojisidir (Tang, 2009). Meta-sentez, literatürde var olan nitel araştırma sonuçlarının sadece incelenmesi değil, aynı zamanda literatürdeki nitel araştırma verilerinin anlamsal analizine ve sentezine dayanan, yeni geniş bilgilerin üretildiği metodolojik bir yaklaşımdır (Lachal, Revah-Levy, Orri, Moro, 2017). Meta-sentez, aydınlatıcıdır ve fenomenlere bütüncül bir bakış sunan çok sayıda araştırmadan elde edilen nitel bulguların sentezinden kaynaklanmaktadır (Glass, 1976). Meta-sentez yaklaşımı, olgudan ve bağlamından etkilenenlerin bakış açılarını, olguyu ve kavramı araştıran yazarların çıkarımlarını yakından incelemek için uygun bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımla, bir fenomenin anlamı ve önemine ilişkin daha sağlam bir açıklama üretmek için nitel çalışmadan elde edilen bulguları bütünleştirme fırsatı sağlanır (Willig ve Wirth, 2018). Bir meta-sentezde amaç, özetlerin ötesine geçmek ve birincil çalışmalardan elde edilen bulguların yeni yorumlarını sunmaktır. Meta-sentez, konuyla ilgili çeşitli çalışmaların niteliksel açıklamalarını bir araya getirerek mevcut bilgileri ilerletebilir, böylece yeni bilgiye dayalı araştırma uygulaması için daha geniş bir çerçeve sağlanır (Clemmens, 2003). Kişilerin deneyimlerinin, fenomenolojik çalışmalarının sonuçlarını bütünleştirmek için kullanılan bir yöntemdir. Meta-sentez yaklaşımının bir diğer amacı da, mevcut bilgiyi anlamaktır (Atkins vd., 2008). Meta-sentezler doğaları gereği açıklayıcı, tanımlayıcı ve yorumlayıcıdır. Bir fenomenin anlayışının ve mevcut teorilerle ilişkilerinin genişletilmesi sağlanır. Bu, birbiriyle ilişkili çok sayıda nitel çalışmanın entegrasyonu yoluyla gerçekleşir (Chrastina, 2018). Tanımlardan da görüldüğü gibi meta-sentez ikincil nitel analiz yöntemi olup, sistematik nitel analizi; açıklamayı, tanımlamayı ve çözümlenmeyi içerir; nitel olarak var olan bilgiyi genişletir ve ilerletir.

Meta-sentezde önceki çalışmalarda bildirilen nitel bulgular, belirli olayları daha derinlemesine anlamak için yapı taşları olarak kullanılır. Analiz edilebilecek bulgu türleri şunları içerir: *yorumlanmış veriler, analiz edilmemiş alıntılar, alan notları ve belgelerdir*. Araştırmacıların belirli bir araştırma sorusunu tanımlamasını ve ardından araştırma sorusunu ele almak için nitel kanıtları aramasını, seçmesini, değerlendirmesini, özetlemesini ve birleştirmesini sağlayan bir süreçtir. Meta-sentez, özetleyici bulguları veya yeni teoriyi bildirmek için tümevarımsal yorumlama yöntemlerini kullanır. Meta-sentez, birden fazla nitel çalışmanın bulgularını bir araya getirir ve ardından parçalara ayırır. Kavramları ve kalıpları açıklığa kavuşturabilen, bireysel çalışmalardan daha sağlam olan yeni bulgular üretmeyi amaçlayan eksiksiz

ve titiz bir çalışmadır. Meta-sentezde, araştırma kriterleri önemlidir ve kapsamlı olması gerekir. Ancak son zamanlarda araştırmacılar tarafından meta-sentezin metodolojik adımları tartışılmış, meta-sentez yapmak için farklılıklar ve karşılıklı anlayış vurgulanmıştır (Erwin, Brotherson, Summers, 2011).

Sandelowski ve Barroso'ya (2003) göre meta-sentez için üç farklı yaklaşım olabileceği öne sürülür:

- İlgili bir alanda bir araştırmacının birden fazla çalışmasının bulgularının entegrasyonu;
- İlgili bir alanda farklı araştırmacılar tarafından yapılan çalışmaların sentezi;
- Nitel araştırmalardaki kilit unsurların nicel özeti.

Meta-senteze ilişkin yaklaşımlardan ilki, oluşturulan bilginin bu temel ilkesini kabul ettiği için "en saf" olarak görülür. Dezavantajı, çoklu bakış açılarının keşfedilmesine izin vermemesidir. İkincisi, bugüne kadar en yaygın olarak benimsenen yaklaşımdır. Üçüncüsü, aslında buluşsal bir noktadan ziyade metodolojik bir noktadır ve tartışmalı olarak, bu teknik yüzeysel olsa da herhangi bir meta-sentezde kullanılabilir (Walsh ve Downe, 2005).

Meta-sentezde ilgili bir konu için bir araştırmacıya ait ya da farklı araştırmacılara ait yorumlanmış veriler, analiz edilmemiş alıntılar, alan notları ve belgeler kullanılacak veri türleri arasında yer almaktadır. Ayrıca nitel araştırmalar için önemli odakların nicel özeti de meta-sentez kapsamında kullanılabilir.

### ***Meta-Sentezin Özellikleri***

Meta-sentezi daha iyi anlayabilmek adına özellikleri iyi bilinmelidir. Meta-sentez araştırmalarında nicel araştırmalarda var olan istatistiksel analizlerden ziyade, senteze dâhil ettiği her bir çalışmanın bulgularını yorumlayan ve açıklayan yorumlayıcı anlatılara yer verilir (Polat ve Ay, 2016). Bir meta-sentezde, araştırma alanının yeni bir yorumunu oluşturmak için nitel veriler bir araya getirilir. Yeni teoriler oluşturmaya yardımcı olunur. Meta-sentez çalışmalarında sadece nitel araştırmaların bulgularını veya karma yöntem ile gerçekleştirilmiş araştırmaların nitel bulgularını değerlendirmek gerekir. Meta-sentezler, süreç için nesnel bir çerçeve ve veri analizine titiz bir bilimsel yaklaşım sunar. Aynı zamanda araştırmacının öznelliğinin çalışmanın sonucuna gerekli katkısı arasında uygun bir denge kurar ([University Libraries, 2021](#)).

Bir meta-sentez çalışmasında bulunması gereken özellikler vardır. Bunlar; deneyim, ilgi alanı, hedefler, örnekleme, değerlendirme kriterleri, sentez yöntemi ve başlıkla ilgilidir.

- Deneyim: Önceden yapılmış nitel araştırma deneyimi, herhangi bir araştırmacının sahip olması gereken önemli bir özelliktir. İdeal olanıysa, araştırmacının önceden meta-sentez deneyimine sahip yetkin nitel araştırmacılarla birlikte çalışmasıdır. Bu mümkün değilse, deneyimli bir nitel araştırmacının desteği büyük önem taşır (Jensen ve Allen, 1996).
- İlgi alanı: Konu alanı araştırmacının ilgisini çekmelidir. Aynı konu alanında önceden bir meta-sentez çalışmasının yapıp yapılmadığını belirlemek de önemlidir (Jones, 2004).
- Hedefler: Önerilen sentezin hedefleri, meta-sentez çalışmasının amaçlarından biri veya daha fazlası ile uyumlu olmalıdır. Başlangıçta net hedeflerin belirlenmesi, sentez odağını verecek, örnekleme ve sentez yöntemiyle ilgili sonraki kararları daha kolay hale getirecektir (Sandelowski ve Barroso, 2003).
- Örnekleme: Dikkatlice oluşturulmuş bir araştırma sorusu önemlidir çünkü bu sorular hem çalışmanın yönünü hem de belirlenen makalelerin sayısını ve aralığını etkileyecektir. Araştırılacak yıllar da çalışmaların niceliğini ve çeşitliliğini etkileyecektir. Kitapların, yayınlanmamış tezlerin, yabancı dil bildirilerinin ve aynı çalışmadan birden çok makalenin dahil edilmesine ilişkin kararlar alınmalıdır. Tüm bu kriterler değerlendirilmeli ve gerektiğinde gerekçelendirilmelidir (Finlayson ve Dixon, 2008).
- Değerlendirme kriterleri: İlk olarak, birincil çalışmaların bir ön sentez değerlendirmesinin yapıp yapılmayacağına ilişkin karar alınmalıdır. Değerlendirme kriterlerinin önemli olduğu düşünüldüğünde, kullanılan format üzerinde anlaşmaya varılmalıdır. Hiçbir değerlendirme kriterinin uygulanmadığı durumlarda, gözden geçiren kişi, liyakatlerine (vaka çalışmaları ve otobiyografik açıklamalar) bakılmaksızın tüm çalışmaların dahil edilip edilmeyeceğini yine de değerlendirmelidir (Finlayson ve Dixon, 2008).
- Sentez yöntemi: Yöntem, büyük ölçüde sentezin amaçlarına ve bir sentezin analiz yoluyla neye izin verdiğine bağlı olacaktır. Örneğin, sentezin amacı teori geliştirmekse, o zaman birincil çalışmalardaki bulguların teorik gelişime ve daha

yüksek düzeyde soyutlamaya katılmaları koşuluyla, bir sentez yöntemi olarak en yararlı yöntem biçimsel teori olabilir. Bununla birlikte, esneklik için yer vardır ve araştırmacının belirli bir bilinen yöntemi benimsemesi veya uyarlaması makul olacaktır. En önemli husus, verilerin analizinin ve yorumlanmasının mümkün olduğunca şeffaf olduğundan emin olmaktır (Finlayson ve Dixon, 2008).

- Başlık: Sentezin başlığı, önceki aşamalarda alınan kararları yansıtmalıdır. Araştırmacı, sentez yöntemine atıfta bulunarak başlığı daha spesifik hale getirmek isteyebilir (Campbell vd., 2003).

Maddelerden de görüldüğü gibi meta-sentez araştırmacısının bilgili ve deneyimli olması gerektiği ilk maddede vurgulanmaktadır. Çalışılacak konunun araştırmacının ilgi alanına girmesi önemli bir gerekliliktir. Bunlarla birlikte meta-sentez araştırmasının hedefleri dikkatli kurgulanmalı, örnekleme hedefler odağında belirlenmelidir. Ayrıca hangi nitel araştırmanın meta-sentez kapsamında alınacağı belirlenmesi için değerlendirme kriterlerinin önceden belirlenmesi gerekmektedir. Belirli değerlendirme kriterleri ile araştırmaya dahil edilen nitel araştırmaların sentez yöntemi belirlenmelidir.

### ***Meta-Sentezde Sentez Yaklaşımları***

Meta-sentez çalışması Noblit ve Hare (1988) tarafından eğitim bilimleri alanında gerçekleştirmişler, gerçekleştirdikleri yönteme "meta-etnografi" olarak adlandırmışlardır. Ayrıca Stern ve Harris (1985), bir grup nitel çalışmanın birleşmesine atıfta bulunarak 'nitel meta-sentez' ifadesini kullanan ilk araştırmacılarıdır. Amaçları, bir grup benzer nitel çalışmanın bulgularını açıklayabilecek açıklayıcı bir teori veya model geliştirmektir. Bu amaç, bu yöntem ile nicel çalışmaların meta-analizi arasındaki temel farklılıklardan birini vurgulamaktadır.

Nitel çalışmaları sentezlemek için çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir: (1) meta etnografi; (2) tematik sentez; (3) anlatı sentezi; (4) meta özet; (5) eleştirel yorumlayıcı sentez; (6) teori temelli; (7) üst anlatı; (8) çerçeve çalışması sentezi; (9) ekolojik nirengi; (10) niteliksel çapraz durum analizi; ve (11) meta-çalışma (meta-yöntem, meta-veri ve meta-teori dahil) şeklindedir. Meta-etnografi; ilk geliştirilen, sosyal bilimlerde, psikoloji ve eğitim araştırmalarında en sık kullanılan yöntemdir (Hannes ve Macaitis, 2012). Meta-etnografi aynı zamanda son yıllarda yayınlanan meta-sentezlerin çoğunda en yaygın kullanılan yöntemdir (Chrastina, 2018).

Tıp ve hemşirelik araştırmalarında diğer alanlardan daha yaygın olarak yer alan meta sentez, geniş çerçevede araştırılan bilimsel literatürle, sağlam teoriler üretmek ve incelemelerin yapılmasını sağlamak amacıyla oluşturulmuş bir metodolojidir (Debout, 2016). Meta-sentez çalışması yapmanın üç özel hedef vardır: (1) teori oluşturma; (2) teori açıklama ve (3) teori geliştirme şeklindedir. (Willig ve Wirth, 2018).

Meta-sentezin özelliklerinde yer alan “sentez yöntemi”nin belirlenmesi meta-sentezin gerçekleştirilmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Meta-sentez yaklaşımları incelendiğinde tarihsel süreçte ilk ortaya çıkan “meta-etnografi” yaklaşımıdır. Literatürde en sık kullanılan yaklaşımı oluşturmaktadır. Amacı da var olan nitel araştırma bulgularının bir araya getirilerek yeniden sentezlenmesi, yorumlanmasını içermektedir. Meta-etnografi ile birlikte alanda kullanılan farklı yaklaşımlarda bulunmaktadır.

### ***Meta-Analiz ile Meta-Sentezin Farkları***

Meta-sentezi daha iyi kavrayabilmek adına meta-analizle olan farklarını bilmek önemli görülür. Meta-sentezin arkasında yatan mantık, meta-analiz ile aynıdır. Yani belirli bir çalışmanın ötesinde bir çalışma alanını değerlendirmektir (Timulak, 2014). Meta analiz ise sistematik olarak yani önceden tanımlanmış adımlar izlenerek bir inceleme yapılması ve sonuçlarının nicel olarak analiz edilmesidir (Hernandez,Marti, Roman, 2020).

Meta-sentezin istisnai özelliği, “birincil nitel bulguların titiz bir ikincil nitel analizini yürütme” çalışmasıdır; meta-analizde ise “birincil çalışmalarda rapor edilen nicel sonuçların 'gerçek' parametrelerinin daha kesin tahminlerini getirmek” amaçlanır (Timulak, 2014). Amaç, bir meta-analizde olduğu gibi 'çalışmaları bir araya getirmek' anlamının ötesinde belirli bir fenomenin anlaşılmasını genişletmektir. (Grant ve Booth, 2009). Genel anlamıyla meta-sentez, tümdengelimli (Tang, 2009) ve toplayıcı (Timulak, 2014) olmaktan ziyade daha yorumlayıcıdır. Dolayısıyla, salt “analiz” yerine “sentez” teriminin tercih edilmesinin nedeni budur (Timulak, 2014). Meta-sentezin amacı iki yönlüdür. İlk olarak bir grup çalışmacı tarafından araştırılan bir olgunun, birincil çalışmalarda bulunan belirsizlikleri ve farklılıkları dahil olmak üzere daha kapsamlı bir tanımını sağlamak ve ikinci olarak ise araştırma yönteminin bulgular üzerindeki etkisinin bir değerlendirmesini sağlamaktır (Timulak, 2009).



Meta-analiz ve meta-sentez arasındaki temel farklılıklar nicel ve nitel araştırma arasındaki farklılıkları da kapsamaktadır.

*Nicel araştırma ve nitel araştırma arasındaki farklar*

Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birbirinden farklılıkları bulunur. Nicel ve nitel araştırma yöntemlerine ilişkin karşılaştırmalar keskin ve sınırlayıcı görünmektedir. Gerçek hayatta bu kadar kesin çizgilerden söz edilemeyebilir ancak idealize edilmiş hali ile nicel ile nitel arasındaki farkı anlamamız önemlidir. İki farklı felsefi dayanaklara sahiptir. Bu nedenle ön kabulleri farklıdır. Nitel araştırmalarda gerçeklik deneyim sonucu yorumlanırken, nicel araştırmalarda gerçeklik açık, kesin, belirgin ve nesnedir. Nicel araştırmalarda değişkenler kesin sınırlarla belirlenir ve bu değişkenler arasındaki ilişkiler ölçülebilirken nitel araştırmalarda değişkenler karmaşık ve iç içe geçmiştir ve bunlar arasındaki ilişkileri ölçmek zordur. Nicel araştırmalarda araştırmacı sürecin dışındadır ve olaylara nesnel bir tavır sergilerken nitel araştırmalarda araştırmacı sürecin içinde olur ve olaylar yakından izlenir. Nitel araştırmalar teori oluşturmayla sonlanırken nicel araştırmalara kuram ve denencelerle başlanılır. Nitel araştırmacının görevi genel teoriler ve açıklamalar yapmadan veya denemeden önce insanların özel durumlarını ve deneyimlerini anlamayı içerirken nicel araştırma özel durumlarda kavram oluşturmak, belli kişi ve gruplara ne olacağını tahmin etmek için var olan kurumsal bilgilerden yararlanır (Büyüköztürk, 2017).

Nicel araştırmalarda kullanılan tümdengelimli bir yaklaşım, dünyanın bir yönüne ilişkin önceki anlayışlara dayanır ve bu anlayıştan test edilen bir hipotez geliştirilir. Hipotez desteklenirse, önceki teorik anlayış desteklenir, eğer desteklenmezse anlayış değiştirilir. Tümevarımsal bir yaklaşım, önceki teorileri bir kenara bırakır ve verilerden dünyaya dair bir anlayış oluşturmaya çalışılır. Tümdengelimli bir yaklaşımla oluşturulan nicel araştırmalarda anketler uygun olabilir ancak tümevarımsal bir yaklaşımla oluşturulan nitel araştırmalarda açık uçlu sorulardan oluşan anketler kullanılır (Dew, 2007).

Meta-analiz ve meta-sentez arasındaki fark temelinde nitel ve nicel araştırma arasındaki farkları içermektedir. Ayrıca meta-analiz nicel araştırma bulgularına ait geniş çaplı kesinlik sonuçları vermek iken, meta-sentez nitel araştırma ile elde edilmiş olan nitel bulguları birer veriye dönüştürerek ikincil nitel analizinin gerçekleştirilmesidir.

### ***Meta-Sentezin Sınırlamaları***

Meta-sentezde bazı sınırlamalar mevcuttur. İlk olarak meta-sentez yalnızca yüksek kaliteli nitel araştırmalar için uygundur ve yalnızca sınırlı sayıda birincil çalışma barındırabilir. Niteliksel yöntemlerle ilgili araştırmacıların önemli metodolojik becerileri ve deneyimi olması gerekir. Dahil edilecek nitel çalışmaların detaylı inceleme, analiz ve yorumlanması gerekeceğinden nitel araştırma deneyimi olan araştırmacıların olması gerekir. Nitel araştırma hakkında gerekli bilgisi bulunmayan, deneyimi olmayan araştırmacıların meta-sentez çalışması yürütebilmesi güçleşir. Kanıtlarla ilgilenmek ve teori geliştirmek zaman alabilir. Meta-sentez birincil çalışmaların yeniden analizi ve yorumlanmasını gerektirdiğinden uzun ve yorucu bir süreç içerir. Meta-sentezde sayısal veriler yerine deneyimler ve yorumlamalar inceleneceği için meta-sentez bulguları politika yapıcılar ve uygulayıcılar tarafından daha fazla yorum yapılmasını gerektirir (Arai, 2007). Bu kapsamda meta-sentezi uygulayabilmek için yüksek kaliteli nitel araştırma bulgularının var olması gerekir. Ayrıca meta-sentezi gerçekleştirecek araştırmacıların konu ve yöntem hakkındaki bilgi-beceri-deneyimleri önemlidir.

### ***Meta-Sentez Çalışmalarının Hazırlanmasında Kullanılan Metodolojik Kriterler***

Meta-sentez süreci için; dahil edilen çalışmaların kapsamı, dahil etme kriterleri, kalite değerlendirmesi, en iyi veri sentezi yöntemi, bulguların raporlanması için kriterler gibi bileşenler tanımlanır (Sandelowski ve Barroso, 2003). Bu bileşenler; dahil edilen çalışmaların kapsamı ve dahil edilme kriterleri, arama ve erişim süreçleri, hedef konu, örneklem, zaman ve yöntem gibi bir dizi parametre içermektedir (Ludvigsen vd., 2016).

- Kapsam. Meta-sentez çalışmasına nitel yöntem (temelli teori, fenomenolojik analiz, vaka çalışmaları, anlatılar vb.) kullanan; açık, ayrıntılı yöntem ve metodolojiye sahip yalnızca yüksek kaliteli çalışmalar dahil edilir. İkincil olarak doktora tezleri de dahil edilebilir.
- Arama ve erişim süreçleri sırasında, üç temel ve önerilen prosedürün tamamı kullanılır. Bunlar, veritabanı eş anlamlılar sözlüğü terimlerinin kullanılması, serbest metin terimlerinin kullanılması ve geniş terimlerin kullanılmasıdır. Araştırmacılar tarafından genellikle ilgili kaynakları aramak için konu başlıkları, yazar adları ve anahtar sözcükler kullanılır.
- Dahil etme-hariç tutma kriterleri için örnekler şunlardır: (1) Çalışmanın türü niteldir; (2) çalışma akademik bir yayındır ve hakem tarafından gözden

geçirilmektedir; (3) çalışma, verilen fenomenin bağlamında araştırılan bir yayındır; (4) çalışma birincil verileri kullanır; (5) çalışmanın yazarları tanımlanmış bir örnek ve / veya örnekleme kullanır; (6) nitel veri toplama, tanınan bazı nitel yöntemler ile yapılır; (7) çalışma İngilizce (veya başka bir dilde) yazılır; (8) çalışma, araştırma probleminin tanımlanmış yönlerini de tanımlayabilir. Mümkünse, hem uygun olmayan hem de uygun olan çalışmalar başlangıçta tüm araştırmacılar tarafından belirlenir. Dışlama kriterleri için örneklerse şunlardır: (1) tamamen kavramsal veya teorik bir geçmişe sahip ve araştırma tasarımı olmayan çalışmalar; (2) nicel bir yöntem kullanan çalışmalar; (3) veri toplama aracı olarak kapalı uçlu anket soruları kullanılan çalışmalar; (4) nitel verileri temalar halinde düzenlenmeyen veya çalışma bulguları deneyimi yansıtmayan çalışmalar dışlanır. Araştırmacılar tarafından meta-senteze uygun olan ve olmayan tüm çalışmalar başlangıçta belirlenir.

- Zaman çerçevesi konusunda dikkat edilecek hususlara örnekler verilecek olursa; (1) bilimsel bulguların güncelliğini sağlamak için yayın süresi son 5 yıla sınırlandırılabilir (dahil çalışmaların yakın zamanda olması ve tarihsel deneyimlerden ziyade güncel bilgi durumunu yansıtmaması gerekir); (2) son 10 yıldaki (ikincil dönem) yayınlar kabul edilir; (3) üçüncül dönem araştırmada, araştırmacıların özel gereksinimlerine göre kaynakları içerir.
- Örneklem-kalite değerlendirmesi. Meta-sentez için seçilen makaleler, esas olarak araştırma hedeflerine, teorik geçmişine, veri toplamaya bağlı olarak tablo haline getirilir. Temel amaç katılımcıların belirli bir fenomeni anlaması, açıklaması ve fenomeni deneyimlemeleridir. Doğrulanmış bir kontrol listesi kullanılarak desteklenebilir. Metodolojik literatür çalışmasına ve daha önce yayınlanmış meta-sentezlere dayanarak, Niteliksel Değerlendirme ve Gözden Geçirme Aracı (Qualitative Appraisal and Review Instrument- QARI) ve Klinik Değerlendirme Becerileri Programı (Clinical Appraisal Skills Programme- CASP) kontrol listesi kullanılabilir (The Joanna Briggs Institute Reviewers' Manual, 2014 ve CASP 2018). Her iki araç da nitel çalışmaların kalitesinin sistematik olarak değerlendirilmesini sağlar ve meta-sentez çalışmalarında yaygın olarak uygulanır. Bu programlar, her üç güvenilirlik düzeyine de katkıda bulunur (kesin, güvenilir, desteklenmeyen) (Hannes vd., 2010). QARI, çevrimiçi olarak erişilebilen uyumlu bir araçtır ve 4 puanlık bir ölçek kullanan 10 net soru

içerir (evet - hayır - net değil - uygulanamaz) (Hannes vd., 2010). CASP Kontrol Listesi, 3 ölçekli bir değerlendirme kullanan 3 değerlendirme bölümü içerir ("Çalışmanın sonuçları geçerli mi?", "Sonuçlar nelerdir?" , "Sonuçlar yerel olarak yardımcı olacak mı?") (CASP 2018).

- Veri Sentezi. Açıklayıcı veya teoriye dayalı yapıları tanıtmak yerine, katılımcıların deneyimlerini yazarlar tarafından tanımlanan şekilde yakalayan ana temalar kullanılmasına özen gösterilir. Katılımcıların ifadelerine göre yeni tema etiketleri oluşturulur. Bu gereksinim, tema kümelerinde sürekli olarak yapılan karşılaştırmalarla da desteklenir.

Meta-sentez araştırmaları hazırlanırken kullanılan metodolojik kriterler; kapsam, arama-erişim süreçleri, dahil etme-hariç tutma kriterler, zaman çerçevesi, örneklem-kalite değerlendirmesi, verilerin sentezi kriterler arasında yer almaktadır.

### ***Meta-Sentez Çalışmalarında Geçerlik ve Güvenirlik***

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlilik, araştırmanın inanılabilirliği açısından ön planda tutulur. Meta-sentez çalışmalarında geçerlik ve güvenirliliğin sağlanabilmesi için birtakım hususlar dikkate alınır. İlk olarak çalışmanın amacı ve araştırma soruları açık bir şekilde ifade edilir. Bulguların geçerliliği için veri toplama metodu, dâhil edilme ve hariç tutulma ölçütleri detaylı bir şekilde anlatılır. Konu ile ilgili ulaşılan çalışmaların sayısı ve bu çalışmalardan analize dâhil edilenler detaylı bir şekilde açıklanır. Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların; metodolojisi, alanı, örnekleme ve çalışmanın gerçekleştiği coğrafya, veri toplama tekniği ve veri çözümlene yöntemleri belirtilir veya tablo şeklinde sunulur. Araştırmada inanılabilirliği artırmak için incelenen çalışmaların bulgularından kesitler sunulabilir. Ortak temaların belirlenmesi işlemi birden fazla alan uzmanı tarafından yapılır ve kodlayıcılar arasındaki uyum sağlanır (Polat ve Ay, 2016). Görüldüğü gibi nitel araştırmalarda olduğu gibi meta-sentez araştırmalarında da sürecin şeffaflığının yansıtılması geçerlik ve güvenirlilik açısından önceliklidir. Sürecin adımlarının detaylı olarak aktarılması ve süreç bilgisinin verilmesi ile araştırmaya olan inanılabilirliği arttıracaktır. Ayrıca uzman görüşünün alınması, kodlayıcılar arası uyumun sağlanması önemli geçerlik ve güvenirlilik kriterleri arasında yer almaktadır. Bunlarla birlikte araştırmacıların bilgisayar destekli nitel veri analizi programlarını kullanmaları süreçlerinin şeffaflığını sağlayacaktır. Analiz işlemlerini kolaylaştıracaktır.

### ***Meta-Sentezin Aşamaları***

Meta-sentez, araştırma sorularının belirlenmesiyle başlayan ve bulguların sunumuyla sonlanan bir süreci kapsamaktadır. Meta-senteze başlamadan önce bir araştırma grubu oluşturulur. Ekip çalışması önemlidir. Araştırma grubunun oluşumu ve çalışma yönteminin tanımı, herhangi bir sentez çalışmasında olduğu gibi meta-sentez çalışmasına başlamadan önce de önemli bir adımdır. Araştırmacı, farklı geçmişlere sahip araştırmacılarla işbirliği içinde çalışmalıdır (Toye vd., 2014). İşbirlikçi bir yaklaşım kaliteyi ve titizliği geliştirir (Lee, Hart, Watson, Rapley, 2015). Araştırma ekibi, meta-sentez konusunda eğitilmiş üyelerin yanı sıra çalışılan konuda uzman olanları içermelidir (Atkins vd., 2008). Meta-sentez yapmanın birçok yolu olduğundan, araştırma ekibinin araştırma sorusuna ve grubun uzmanlığına uyarlanmış birini seçmesi gerekmektedir (Noyes ve Lewin, 2011). Meta sentezin aşamalarına ilişkin en yaygın iki model vardır. Bunlardan birincisi, Hirshon ve diğerleri (2013)'ne göre meta-sentez çalışması yedi aşamada oluşturulur. Bu aşamalar şu şekildedir:

- “Araştırma sorularının belirlenmesi,
- Çalışmanın konusuna uygun anahtar kelimeler belirlenip alan yazın taramasının yapılması,
- Kaynakların sağlanması, gözden geçirilmesi, kimliklendirilmesi ve değerlendirilmesi,
- Araştırmanın dâhil edilme ve hariç tutulma ölçütlerinin belirlenmesi ve değerlendirmeye alınacak çalışmaların seçilmesi,
- Seçilen çalışmaların çözümlenmesi ile ortak temalar ve bu temalara ait alt temaların oluşturulması, benzer ve farklı yönlerinin ortaya konulması,
- Temalar çerçevesinde elde edilen bulguların sentezlenerek çıkarımların yapılması,
- Sürecin ve bulguların ayrıntılı bir şekilde raporlaştırılması” (Mark Hirshon vd., 2013).

Bir diğer model olan birleşik metodolojik model meta-sentez aşamalarında sıklıkla kullanılan modeldir. Bu model de yedi aşamadan oluşur. Bu model aynı zamanda etnografik olmayan çalışmaların sentezlenmesine ve metodolojik olarak heterojen çalışmaların birleştirilmesine izin verir (Campbell vd., 2003). Aynı zamanda meta-

sentez metodolojik prosedürünün dört kısmına göre oluşturulur (Sandelowski ve Barroso, 2013). Bunlar: kapsamlı araştırma, nitel birincil çalışmaların raporlarının değerlendirilmesi, çalışmaların sınıflandırılması ve bulguların sentezidir (Barnett ve Thomas, 2009).

Yukarıda kullanılan modeller ve aşamalar bu şekildedir ancak en çok kullanılan ve tercih edilen model Sandelowski ve Barroso (2013)'ün kullandığı meta-sentez aşamalarıdır. Bunlar:

1. Araştırma sorusunun belirlenmesi,
2. Sistemik literatür taramasının yapılması,
3. Araştırmaların dikkatli yeniden okunması (bulguların sınıflandırılması, bulguların çıkarılması, düzenlenmesi, gruplanması ve soyutlanması),
4. Nitel bulguların analizi,
5. Çalışmaların birbirine çevrilmesi,
6. Nitel bulguların sentezi,
7. Bulguların sunumudur.

#### *Araştırma Sorusunun Belirlenmesi*

Dikkatle oluşturulmuş bir araştırma sorusu, hem çalışmanın yönünü hem de belirlenen makalelerin sayısını ve aralığını etkileyeceğinden önemlidir (Finlayson ve Dixon, 2008). Meta-sentezin amacı, mevcut bilgi durumuna bilimsel bir katkı sağlanması, bir araştırma boşluğunun doldurulması ve fenomenin kavramsal modellerinin tasarlanmasıdır (Chrastina, 2018). Araştırma sorusunu tanımlamak çok önemli bir alt adımdır (Toye vd., 2014). Bu soru ilgi çekici olacak kadar geniş ancak yönetilebilecek kadar küçük olmalıdır (Evans ve Pearson, 2001). Ayrıca yeterince araştırmacı tarafından araştırılmış olmalıdır (Finfgeld-Connett ve Johnson, 2013). Meta-sentezde uygulamaya yönelik sonuçlar çıkarmak için yayınlanmış bilgileri entegre etmek ve yeni bir yorum sunarak görünen tutarsız bulguları ele almak amacıyla araştırma soruları oluşturulur. PICO: Population, Intervention, Comparison and Outcomes (Nüfus, Müdahale, Karşılaştırma ve Sonuçlar) yöntemine göre araştırma soruları belirlenmektedir (Dixon-Woods vd., 2006). Dahil etme ve dışlama kriterleri; metodolojik yönlere, seçilen katılımcılara, tematik odaklara veya dil özelliklerine göre sabitlenebilir (Higgins vd., 2019).

### *Sistematik Bir Literatür Taramasının Yapılması*

Bu aşamada araştırmacı tarafından, literatür taramasına rehberlik edecek anahtar kelimeler seçilir. Kim, ne ve zaman parametreleri, dahil etme ve hariç tutma kriterlerini belirlemektedir. Arama boyunca araştırmacı sürekli olarak arama terimlerinin veya zaman çerçevesinin tanımlarını yapmaktadır (Chrastina, 2018). Meta-sentez süreci kavramsal olarak ilgili çalışmaları içerir.

Hem dar hem de daha geniş kapsamlı arama prosedürlerinin bir kombinasyonu sıklıkla kullanılır. İlgili çalışmalar çok sayıda veri tabanında ve arama motorunda aranabilir. Tam metinler, Google Scholar veya ResearchGate platformu aracılığıyla aranabilir. El ile arama ile elektronik aramaların bir kombinasyonu sıklıkla kullanılır. Tanımlanan ilgili çalışmaların asgari sayısı belirtilmemiş olsa da, genellikle iki ila üç yüz çalışma olmalıdır (meta-sentez temasına, araştırma sorularının kapsamına ve araştırma hedeflerinin karmaşıklığına bağlı olarak). Meta-sentez sürecine dahil edilen son çalışma sayısı, araştırmacıların kararına, araştırma bağlamına ve kaynakların mevcudiyetine bağlıdır. Bazı yazarlar tarafından, bir meta-sentezin en az 10 veya 12 birincil çalışmayı içermesi gerektiği söylenir (Barnett ve Thomas, 2009). Dahil edilecek çalışmaların sayısında herhangi bir sınır yoktur; bu, sonuçların mümkün olduğunca doygun ve aktarılabilir olmasını sağlamak içindir. Arama terimleri, araştırmanın ilk aşamasında kullanılır ve diğer arama terimleri, ikinci arama aşamasına eklenebilir (Chrastina, 2018).

### *Çalışmaların Dikkatli ve Yeniden Okunması*

Araştırmacılar bu aşamada, dahil edilen çalışmaları kapsamlı bir şekilde dikkatli ve yeniden okumaktadır. Bu süreç aynı zamanda hangi verilerin çıkarılacağı ve nasıl elde edilebileceğinin belirlenmesine de yardımcı olmaktadır. Çalışmalar, metinlerin ve her çalışmadan çıkarılan temaların ayrıntılarına özellikle dikkat edilerek tekrar tekrar okunur. Bireysel metin değerlendirmesinin temel amacı iki yönlüdür: Çalışmaların dahil etme kriterlerini karşılayıp karşılamadığını keşfetmek ve metodolojik olarak güçlü ve zayıf yönleri değerlendirmek şeklindedir (Ludvigsen vd., 2016). Araştırmada, her çalışmada temel temaların araştırmacı ekip tarafından önceden tanımlanmış kayıt sayfalarına kaydedilmesi aşaması sürekli olarak tekrar etmektedir (Clemmens, 2003). Şeffaflık en önemli hususlardandır ve araştırmacılar, stratejilerine nasıl ulaştıklarını ve bunun zaman içinde nasıl geliştiğini belirtmelidir. Bu, ulaşılan sonucun gerçekliğini en üst düzeye çıkarır. Bu şeffaflık, stratejiyi kullanan çalışmaların sayısının bir akış

şemasını ve hariç tutulanların gerekçesi ile birlikte gözden geçirilen makalelerin nihai listesine kadar olan aşamaları içerir (Walsh ve Downe, 2005). Farklı araştırmacılar tarafından temel kavramları çıkarmak ve bulguları karşılaştırmak, ortak bir anlayış kazanmak için gerekli adımlardır. İlk aşamada, yazarların veri yorumlarının ana temalarına odaklanan verilerin çıkarılması tercih edilir. İkinci aşamada bireysel katılımcıların alıntıları birinci dereceden yapılar olarak kabul edilir. Üçüncü dereceden yapılar, meta-sentezin yayınlama süreci içeriğine dahil edilir; bu en yüksek düzeydeki yorumlamadır (Sandelowski ve Barroso, 2003). Üçüncü aşamanın temel amacı, benzerlikleri ve farklılıkları belirlemek ve sonraki adımlar için verileri hazırlamaktır. Birinci dereceden yapılar, birinci dereceden şemada tablo haline getirilip açıklanır. Bu şema, yapıları olan bir sütunu, tema başlığı ve makale numaralarını içeren başka bir sütunu ve temanın bir açıklamasını içerir (Chrastina, 2018).

Meta-sentezde nitel araştırma çalışmalarını değerlendirmek amacıyla çeşitli kontrol listeleri mevcuttur. Birincil nitel araştırma çalışmalarının kalitesini değerlendirme aracı, Kritik Değerlendirme Becerileri Programıdır (CASP). Kritik Değerlendirme Becerileri Programı nitel araştırmaya yeni başlayan araştırmacılar için özel olarak geliştirilmiştir. Değerlendirme süreci boyunca araştırmacıya rehberlik edilir. Nitel araştırma çalışmalarının titizliğini, güvenilirliğini ve ilişki düzeyini belirlemeye yardımcı olur (CASP 2018). Meta-sentez çalışması için bulguların yorumlanması; kavramsal bir çerçeve oluşturmak için her bir çalışmadan elde edilen bulguların özetlenmesi ve bu özetlerin temalaştırılması şeklinde yapılmaktadır (Öz, 2019).

Bulgular yeniden ve dikkatli bir şekilde okunduktan sonra bulguların sınıflandırılması, bulguların çıkarılması, düzenlenmesi, gruplanması ve soyutlanması aşamaları izlenir (Sandelowski ve Barroso, 2006).

*Bulguların Sınıflandırılması:* Bu aşama tarihsel olarak en yakın veriden en uzaktaki veriye nitel bulguların tipolojisinin oluşturulmasını içerir.

*Bulguların Çıkarılması:* Veri çıkarma aşamasında, rapor edilen bir çalışmanın sınırları içinde üretilen Bulgular ayrılır.

*Bulguların Düzenlenmesi:* Bu aşamada bulgular herhangi bir okuyucu için olabildiğince erişilebilir kılmak için düzenlenir.

*Bulguları Gruplama:* Bu aşamada aynı konuyla ilgili görünen bulgular gruplanır.



*Bulguları Soyutlama:* Bu aşamada sınıflandırma yapılarak ve kısa ifadeler kullanılarak içerik kapsamlı bir şekilde yakalanır.

#### *Nitel bulguların analizi*

Nitel bulguların analizi aşamasında meta-senteze dahil olan çalışmalarda ortaya çıkan temalar belirlendikten ve gruplandırıldıktan sonra, tüm temalara bakılarak temalar arasındaki ilişkilerin aranmasını içeren zorlu ve dikkatli bir süreç gerçekleşir. Bu süreç araştırmacılar tarafından nihai kategorileri geliştirmeden önce belirlenen temaları kategoriler halinde birleştirmek için tematik bir analiz yaklaşımının uygulanmasını da içerir. Aynı zamanda sürecin ayrıntılı bir açıklaması ve şeffaflığının gerekliliğine uygun olarak ilerlenir. Araştırmacılar kademeli olarak gelişen kavramsal bir kodlama çerçevesi kullanmaktadır. Bu yaklaşım zaman açısından verimlidir ve tüm veri setine ilişkin ayrıntılı iç görüler oluşturmada, özellikle çalışmalar doğrudan ilişkili değilse son derece yararlıdır (Chrastina, 2018). Ek olarak, oluşturulan çerçeve genişletilebilir veya azaltılabilir

#### *Çalışmaların birbirine çevrilmesi*

Meta-sentez analizinde en zor aşamalardan birisi çalışmaların birbirine çevrilmesi aşamasıdır. Bu aşamada önerilen üç yaklaşım kullanılabilir. Bunlar, “*kavramsal çeviri*” (aynı zamanda karşılıklı çeviri olarak da adlandırılır), “*çürütücü çeviri*” (dahil edilen çalışmalardan çelişkili bulguların araştırılması, incelenmesi ve bütünleştirilmesi) ve “*argüman satırı*” (kısa bir paragraf, diyagram veya kavramsal model kullanarak sentezlenen parçaların tüm yönlerinin bir resmini oluşturmak) olarak sıralanabilir. Her çalışmayı diğer çalışmaların terimlerine veya metaforlarına çevirme süreci, her çalışmanın ayrıntılarını bir bütün olarak korumak amacıyla benzersizdir (Clemmens, 2003). Bu aşamada genellikle benzerlik ve farklılıkların sürekli karşılaştırması yapılır. Bu aşamanın sonucu, tematik olarak kodlanmış tüm verilerin ayrıntılarının ve boyutlarının bir açıklaması ve bir sentez modeli olmaktadır.

#### *Nitel bulguların sentezi*

Bu aşama, yeni anlayışlar geliştirmek için daha yüksek düzeyde bir yorumlamayı içerir (Joanna Briggs Institute Reviewers' Manual: 2014). Bu yorumlama, çevrilen temaların bir araya getirilmesi ve anlamlandırılmasıyla elde edilir. Tüm temalardan sentezlenen veriler, tüm kategoriye yansıtan bir sentez üretmek için birlikte eşleştirilir. Böylece, araştırmacıların görüşlerini yansıtmaya ve kavramsal modeller oluşturmaya yardımcı

olunur. Literatür taraması ve seçilen makalelerin meta-sentezine dayanarak, fenomenin kavramsal bir modeli önerilir. Nitel araştırma bulgularını meta özetler halinde sentezlemek, Sandelowski ve Barroso (2003)'nun yaklaşımının özelliklerinden biridir. Meta özet, metin bulgularının çıkarılması, ayrılması, gruplandırılması, sayılara ve ifadelere soyutlanmasını içeren yinelemeli bir süreçtir.

### *Bulguların sunumu*

Bu aşama, meta-sentez sürecinin son aşamasıdır. Bu aşamada sentezin oluşturulmasında atılan adımlar açıklanır. Yazarlar grafikler, tablolar ve şekiller gibi görsel görüntüler kullanabilir. Aynı zamanda sayısal veriler sunulur. Verilerin, alıntılarının ve entegrasyondan elde edilen kavramsal modelin veya çalışma hipotezlerinin gelişiminin zengin açıklamaları sunulur (Chenail vd., 2018). Bulguların (sonuçlar, yorumlar, kavramsal model/modeller) etkin bilgi aktarımını sağlayacak akademik ürüne dönüşmesi ve uluslararası karşılaştırmaların yapılması araştırmaların değerini artıracaktır.

### **Yaşlılık Alanında Gerçekleştirilen Meta-Sentez Örnekleri**

Bu çalışmada yaşlılık alanında yapılmış olan meta-sentez örneklerinin verilme amacı öncelikli olarak araştırmacılara yukarıda belirtilmiş olan meta-senteze ait tanım, içerik, süreç, veri sentezi ve raporlama üzerinde örnek oluşturmaktır. Bu örnek birikimini araştırmacılara sunabilmek için "yaşlılık" olgusu ele alınmıştır. Hem araştırmacılara meta-sentezin gerçekleştirilmesi için örnekler sunabilmek, hem de ulusal literatürde yaşlılık alanında meta-sentez çalışmasının yapılmamış olması bu bölümü oluşturmayı gerekçelendirdi.

Uluslararası düzeyde gerçekleştirilen meta-sentez çalışmaları ise Tablo 1'de gösterilmektedir. Her bir makaleye ait açıklama ve süreçler aşağıda yer almaktadır.

**Tablo 1: Yaşlılık Alanında Gerçekleştirilen Meta-Sentez Örnekleri**

Yazar Adları	Makalenin Adı	Yılı	Makalenin Amacı
1. Kevin Moore, Emma O'Shea, Lorna Kenny, John Barton, Salvatore Tedesco, Marco Sica, Colum Crowe, Antti Alamäki, Joan Condell, Anna Nordström, Suzanne Timmons	Older Adults' Experiences With Using Wearable Devices: Qualitative Systematic Review and Meta-synthesis	2021	Yaşlı bireylerin giyilebilir cihaz kullanımıyla ilgili deneyimini ve giyilebilir cihazların kabulüne ve kullanımına katkıda bulunan faktörleri anlamak için giyilebilir bir cihazla denemedikten sonra kullanıcı deneyimine ilişkin nitel araştırmaları sentezlemek amaçlanmaktadır.
2. Anne Clancy, Nina Simonsen, Johanne Lind, Anne Liveng, Aud Johannessen	The meaning of dignity for older adults: A meta-synthesis	2021	İskandinav ülkelerindeki yaşlı yetişkinlerin bakış açısıyla haysiyet anlayışlarını araştırmak amaçlanmaktadır.
3. Gail J Sullivan Christine L Williams	Older Adult Transitions into Long-Term Care A Meta-Synthesis	2017	Yaşlı bireylerin uzun süreli bakıma geçiş deneyimlerinin bir değerlendirmesinin sağlanması amaçlanmaktadır.
4. Kimberly Charlton, Carolyn M. Murray , Saravana Kumar	Perspectives of older people about contingency planning for falls in the community: A qualitative meta-synthesis	2017	Toplulukta yaşayan yaşlı insanların, düşme sonrası hızlı bir şekilde yardım almak için acil durum planlamasının kullanımına ilişkin bakış açılarını keşfetmek amaçlanmaktadır.
5. R. Turner Goins, Jacqueline Jones, Marc Schure, Dori E. Rosenberg, Elizabeth A. Phelan, Sherry Dodson, Dina L. Jones	Older Adults' Perceptions of Mobility: A Metasynthesis of Qualitative Studies	2015	Yaşlı bireylerin hareketlilik algılarını bildiren çalışmalarını belirlemek, standartlaştırılmış bir metodolojik kalite değerlendirmesi yapmak ve çalışmaların meta-sentezini yürütmek amaçlanır.

1. Moore ve arkadaşlarının (2021) yaptığı meta-sentez çalışmasında kullanıcı deneyimini ve giyilebilir cihazların kullanımına katkıda bulunan faktörleri anlamak için giyilebilir bir cihazla günlük bir denemeden sonra kullanıcı deneyimine ilişkin nitel araştırmaları sentezlemek amaçlamış ve altı çalışma dahil edilmiştir. Bu altı çalışmadan da on iki alt temadan oluşan dört anahtar kavram bulunmaktadır. Bu anahtar kavramlar şunlardır: “kullanıcının etkileşime açıklığı ve işlevsel yeteneği”, “cihaz kullanımı için motivasyon”, “günlük hayata entegrasyon” ve “cihaz özellikleri” şeklindedir. Bu inceleme sonucunda, birkaç kilit faktörün, yaşlı bireyler tarafından giyilebilir cihazların kabulünü ve kullanımını etkilediği bulunmuştur.

2. Clancy ve arkadaşlarının (2021) yürüttüğü meta-sentez çalışmasını aşamalar halinde incelediğinde araştırma sorusu “İskandinav ülkelerindeki yaşlı bireylerin bakış

açısıyla haysiyet anlayışları nedir?" olarak belirlenmiştir. Sonrasında 'onur' anahtar kelimesinin *yaşlı bireyler, kişiler, deneyimler, algılar, zorluklar, engeller ve zorluklarla* birleştirildiği çok sayıda elektronik veri tabanında bir pilot araştırma yapılmıştır. Tarama dili olarak İngilizce seçilmiştir. PICO aracı, araştırma odağını netleştirmeye, dahil etme ve hariç tutma kriterlerini belirlemeye yardımcı olmuştur. PICO tablosuna, dahil etme ve dışlama kriterleri tablolarına yer vermişlerdir. Arama, Ocak ve Şubat 2018'de yapılmıştır. PubMed (Medline dahil), EMBASE, PsycINFO, CINAHL, AgeLine, SweMed + ve Norart çevrimiçi veri tabanlarından bilimsel dergilerde yayınlanan ilgili ampirik araştırma makaleleri alınmıştır. Arama işlemi için kullanılan anahtar kelimeler, 'haysiyet', 'deneyimler', 'algı', 'zorluklar', 'engeller', 'zorluklar' ve 'niteliksel' ile birlikte 'yaşlı' ve 'en yaşlı' olarak belirlenmiştir.

Sistemik literatür taramasını bir akış şeması olarak göstermişlerdir. Araştırma süreci ve sonuçta ortaya çıkan değerlendirme, yazarlar tarafından önce bireysel daha sonra çiftler halinde ve son olarak beş yazarın da hazır bulunduğu bir grup toplantısında gerçekleştirilmiştir. Süreç 10 çalışma ile sonuçlanmış ve dahil edilmek için uygun kabul edilmiştir. Makalelerin kalitesini değerlendirmeye yardımcı olan 10 sorudan oluşan CASP kılavuzu kullanılmıştır. Bu değerlendirme Tablo 3 olarak gösterilmiştir. Dahil edilen 10 çalışmanın özellikleri Tablo 4 olarak sunulmuştur. Sonrasında analiz aşamasında her çalışmadan elde edilen bulgular dikkatle okunmuştur. Ana kavramlar ve metaforlar, benzer veya birbirine zıt olup olmadıklarını belirlemek için çalışmalar arasında karşılaştırılmıştır. Bu strateji, bulguları sunmak için bir argüman hattı oluşturmayı kolaylaştırmıştır. Çalışmalar arasında bulguların karşılaştırılması, haysiyet olgusunun yeni ve kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını destekleyen yeni temaların yaratılmasına yol açmıştır. Çalışmalar, çalışmalar arasında bulguların karşılıklı çeviri analizini sağlamak için yeterince benzer bulunmuştur. Metaforlar, temalar, kavramlar ve bağlamlar çalışmalar arasında karşılaştırılmıştır. Yazarlar, benzerlik ve tutarsızlıkların dikkate alınması için tüm bulgulara dikkat etmeye özen göstermişlerdir. Çeviri sürecinde ekip toplantılarında olası alternatif yorumlar tartışılmıştır. Yazarlar, çalışma boyunca şeffaflık için çabalamışlardır. Yaşlı bireylerin ifadelerinin incelenmesi ve metafor kullanımı, çalışmalar arasında geçerli olan yeni temaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 10 çalışmadaki bulguların yorumlanmasına dayanarak 4 tema ortaya çıkmıştır. Bunlar: "Hasta bir beden ve zihin – onur için bir tehdit mi?", "Hiç kimse olma korkusu – kabul edilme ihtiyacı", "Katılımın

ve yeteneklerin önemi”, “Kurban olmak, kapana kısılmış hissetmek” şeklindedir. Bu 4 tema başlıklar altında katılımcıların ifadeleri ve araştırmacıların yorumlarıyla açıklanmıştır. Sonrasında araştırmacılar çalışmada metodolojik yansımalar, güçlü yönler ve sınırlamalardan bahsetmişlerdir. Ve son olarak öneriler ve ulaşılan sonuç kısmıyla çalışmayı sonlandırmışlardır.

3. Sullivan ve arkadaşlarının (2017) yaptığı meta-sentez çalışmasında yaşlı yetişkinlerin uzun süreli bakıma geçiş deneyimlerinin bir değerlendirmesini sağlamak amaçlanmış ve dokuz çalışmanın dahil edildiği görülmüştür. Bu meta-sentez üç temayı ortaya çıkarmaktadır. Bu temalar; “Bir yas süreci gerektiren acılı kayıp”, “Yeni bir benlik duygusunu sürdürmek için özerklik kazanarak istikrar arayışı” ve “Benzersiz bir iç dengeye ulaşıldığında kabul” şeklindedir. Bulgular, uzun süreli bakıma geçiş yapan yaşlı bireylerin kaçınılmaz bir kayıp yaşadığını göstermektedir. Sakinlerin, özerklik, mahremiyet ve kişisel anlam sağlayan etkinliklere sahip olmakla ilgili olarak ev özlemini dile getirdikleri; kim oldukları ve hayatta başardıklarıyla tanınmak ve değer görmek istedikleri görülmektedir.

4. Charlton ve arkadaşlarının (2017) yaptığı meta-sentez çalışmasında toplulukta yaşayan yaşlı insanların, düşme sonrası hızlı bir şekilde yardım almak için acil durum planlamasının kullanımına ilişkin bakış açılarını keşfetmek amaçlanmış ve altı çalışma dahil edilmiştir. Bu çalışmalardan elde edilen bulguların yorumlayıcı analizinden, yaşlıların bir düşüşün ardından hızla yardım almak için acil durum planlamasına ilişkin bakış açıları hakkında üç tema geliştirilmiştir. Bu temaların 'tutumların bir karışımı', 'dikkatli müzakereler' ve 'bir endişe kaynağı' olarak belirlendiği görülmektedir. Düşmeler için yaşlılarda acil durum planlaması alanında türünün ilk örneği olan bu meta-sentezde, acil durum planlarına sağlık profesyonellerinin yaşlı bireyler kadar değer verilmeyebileceğinin vurgulandığı görülmektedir. İstenen acil durum planları bireyler arasında farklılık gösterir ve genellikle farklı tutumlar, korkular, endişeler gibi bir dizi faktörden etkilenir. Bu faktörleri tanımadan, herhangi bir uygulamanın başarısız olması muhtemeldir. Bu nedenle, sağlık profesyonellerinin yaşlıların koşullarını göz önünde bulundurması ve düşmeler için acil durum planlamasına yönelik hedeflenen stratejilerin uygulanabilmesi için karar vermede seçenekler sunması önemlidir şeklinde bir sonuca varılmıştır.

5. Goins ve arkadaşlarının (2015) yaptığı meta-sentez çalışmasında yaşlı yetişkinlerin hareketlilik algılarını bildiren çalışmaları belirlemek, standartlaştırılmış bir metodolojik

kalite değerlendirmesi yapmak ve tanımlanan çalışmaların bir meta-sentezini yürütmek amaçlanmış ve on iki çalışma dahil edilmiştir. Bu on iki çalışmanın sonucunda üç ortak tema oluşturulmaktadır. Bu temalar ise şunlardır: “Hareketlilik benlik duygusunun ve bütün hissetmenin ayrılmaz bir parçasıdır”, “Destekli hareketlilik yaşamak için temeldir” ve “Uyum sağlama, ilerlemenin anahtarıdır” şeklindedir. Bu meta-sentezin sonucunda hareketliliğin yalnızca fiziksel işlevi değil, aynı zamanda zihinsel sağlığı, duygusal sağlığı, sosyal sağlığı ve benlik duygusunu da etkilediğini vurgulanmıştır. Hareketliliğin, yaşlı bireylerin bildikleri gibi yaşama katılmaya devam edebilmeleri için hayati önem taşıdığı görülmektedir.

Örneklerden de görüleceği gibi yaşlılık alanında meta-sentez çalışmalarının odağı, giyilebilir teknolojiler, haysiyet, bakım deneyimleri, düşme sonrası acil durum planlaması, hareketlilik algılarının belirlenmesine yönelik düşünce ve deneyimlerine ilişkindir. Verilen örneklerde yaşlılık alanında meta-sentezin özellikleri yer almış ve süreçleri takip edilmiştir.

## SONUÇ

Meta-sentez nitel araştırmalar arasında ilgili verileri bütünleştirme ve yorumlamaya yönelik bu sistematik süreç, bir nitel araştırma bütününe açıklamak ve belirli bir konunun anlaşılmasını derinleştirmek için bir çerçeve sağlarken, araştırma ve uygulama arasındaki boşluğun azaltılmasına benzersiz ve önemli bir katkı sağlar.

Nitel araştırma yönteminin özellikleri ve felsefesini temel alırken kendi içinde yapılandırılmış bir süreci barındırır. Özelinde meta-sentez ilgi duyulan alanda yeni teoriler üretmek, kavramsal modeller geliştirmek, boşlukları doldurmak, geniş ve derin anlayış geliştirmek ve bilgi birikimi arttırmak için kullanılmaktadır. Meta-sentezin özellikleri arasında nitel veriyi kullanmak öncelikli olarak yer alırken; araştırmacıların bilgili ve deneyimli olması, çalıştıkları alana ilgi duyulması, senteze ait hedeflerin, örneklemin, değerlendirme kriterlerinin, sentez yöntemlerinin belirlenmesi gerekir. Yaklaşımları arasında “meta-etnografi” ön planda yer alırken, farklı yaklaşımları da bulunmaktadır.

Bunlarla birlikte meta-sentez çalışmaları yüksek kaliteli nitel araştırmaların azlığı ve araştırmacıların deneyimleri konusunda sınırlılık göstermektedir.

Meta-sentezin metodolojik kriterleri; kapsamının belirlenmesi, arama ve erişimin standartlaştırılması, dahil etme-hariç tutma kriterlerinin belirlenmesi, zaman çerçevesinin belirlenmesi, örneklem ve kalite değerlendirmesinin yapılması, veri sentezinin yapılması gerekmektedir. Bu metodolojik kriterler temelinde meta-sentez çalışmasının süreci genel itibari ile; araştırma sorusunun belirlenmesi, literatür taramasının yapılması, araştırmaların yeniden okunması, nitel bulguların analizi, çalışmaların birbirine çevrilmesi, nitel bulguların sentezi ve bulguların sunum aşamalarından oluşur. Araştırmaları yeniden okurken bulguların sınıflandırılması, bulguların çıkarılması, düzenlenmesi, gruplanması ve soyutlanması işlemlerinin gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Ayrıca bu sürecin bir araştırma ekibi ile birlikte gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Meta-sentezden elde edilen kanıtın olası doğasına yönelik ve bazı yönleri hakkında şu anda fikir birliği olmamasına rağmen, meta-sentez nitel araştırmacılar için önemli bir yaklaşımdır ve yaşlı bireylere yönelik hizmetlerin bağlamsal boyutlarının anlaşılmasını derinleştirebilir.

Yaşlılık alanında yapılan meta-sentez çalışmaları yaşlıları ve yaşlılığın bağlamını açıklaması açısından kıymetlidir. Önemli olan yaşlı bireyin ne hissettiği, deneyimlediği ve çevresindekilerle etkileşimi sırasında nelerin ortaya çıktığıdır. Nitel araştırmaların ortak yorumu olan meta-sentez çalışmalarıyla bu durum sağlanır.

Her alanda olduğu gibi yaşlı sağlığı alanında da meta-sentez araştırmaları yapılması oldukça gereklidir çünkü meta-sentez araştırmaları, araştırmacıların yaşlı bireylerin deneyimlerini daha iyi anlamalarına olanak tanır. Literatürdeki boşlukları belirlemek ve gelecekteki araştırmaların nereye odaklanılacağına dikkat çekmek için meta-sentez kullanmak değerli olacaktır.

Bu çalışmanın sonucunda uygulayıcıların nitel araştırma konusunda bilgi ve deneyim edinmesi; meta-sentez konusunda bilgi ve deneyim edinmeleri; ilgi duydukları alanlar ile ilgili meta-sentez aşamalarını takip ederek meta-sentez denemeleri yapmaları önerilmektedir.

Özellikle ulusal literatürde yaşlılıkta olduğu gibi farklı alanlarda da boşluklar bulunmaktadır. Bu çalışmadan yola çıkarak okuyucular kendilerine ulusal literatürde yer almayan konulara ait meta-sentez araştırması gerçekleştirebilirler. Bu açıdan bakıldığında söz konusu alanlara ilişkin çalışmaların arttırılması önerilebilir. Ayrıca

ulusal meta-sentez çalışmalarının niteliği ve niceliği artırılarak, uluslararası meta-sentez araştırmaları da gerçekleştirilebilir.

## KAYNAKLAR

- Arai, L., Britten, N., Popay, J., Roberts, H., Petticrew, M., Rodgers, M., & Sowden, A. (2007). Testing methodological developments in the conduct of narrative synthesis: A demonstration review of research on the implementation of smoke alarm interventions. *İçinde Evidence and Policy*. <https://doi.org/10.1332/174426407781738029>
- Aspfors, J., & Fransson, G. (2015). Research on mentor education for mentors of newly qualified teachers: A qualitative meta-synthesis. *Teaching and Teacher Education*. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2015.02.004>
- Atkins, S., Lewin, S., Smith, H., Engel, M., Fretheim, A., & Volmink, J. (2008). Conducting a meta-ethnography of qualitative literature: Lessons learnt. *BMC Medical Research Methodology*. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-8-21>
- Barnett-Page, E., & Thomas, J. (2009). Methods for the synthesis of qualitative research: A critical review. *BMC Medical Research Methodology*. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-9-59>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Erkan Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2017). Bilimsel araştırma yöntemleri. *İçinde Bilimsel araştırma yöntemleri*. <https://doi.org/10.14527/9789944919289>
- Campbell, R., Pound, P., Pope, C., Britten, N., Pill, R., Morgan, M., & Donovan, J. (2003). Evaluating meta-ethnography: A synthesis of qualitative research on lay experiences of diabetes and diabetes care. *Social Science and Medicine*. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(02\)00064-3](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(02)00064-3)
- CASP 2018: Critical Appraisal Skills Programme (2018) – Qualitative Checklist.[<https://casp-uk.net/casp-tools-checklists/>] adresinden 23.05.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Charlton, K., Murray, C. M., & Kumar, S. (2017). Perspectives of older people about contingency planning for falls in the community: A qualitative meta-synthesis. *İçinde PLoS ONE*. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0177510>
- Chenail, R. J., Thomas-Purcell, K. B., George, S. St., & Wulf, D. (2018). An Introduction to Qualitative Meta-Synthesis TQR Conference 2018. *TQR Conference 2018*.
- Chrastina, J. (2018). META-SYNTHESIS OF QUALITATIVE STUDIES: BACKGROUND, METHODOLOGY AND APPLICATIONS. *NORDSCI Conference proceedings Book 1 Volume 1*. <https://doi.org/10.32008/nordsci2018/b1/v1/13>
- Clancy, A., Simonsen, N., Lind, J., Liveng, A., & Johannessen, A. (2021). The meaning of dignity for older adults: A meta-synthesis. *Nursing Ethics*.



<https://doi.org/10.1177/0969733020928134>

- Clemmens, D. (2003). A Meta-Synthesis of Qualitative Studies. *MCN: The American Journal of Maternal/Child Nursing*.
- Creswell JW.(2013). Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni. In:Nitel araştırma yöntemleri. Ankara:Tarcan.
- Creswell JW.(2020). Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni. In:Nitel araştırma yöntemleri. Ankara:Tarcan.Debout, C. (2016). La méta-synthèse. *Soins*. <https://doi.org/10.1016/j.soin.2015.11.001>
- Dew, K. (2007). A health researcher's guide to qualitative methodologies. *Australian and New Zealand Journal of Public Health*. <https://doi.org/10.1111/j.1753-6405.2007.00114.x>
- Dixon-Woods, M., Bonas, S., Booth, A., Jones, D. R., Miller, T., Sutton, A. J., Shaw, R. L., Smith, J. A., & Young, B. (2006). How can systematic reviews incorporate qualitative research? A critical perspective. İçinde *Qualitative Research*. <https://doi.org/10.1177/1468794106058867>
- Erwin, E. J., Brotherson, M. J., & Summers, J. A. (2011). Understanding qualitative metasynthesis: Issues and opportunities in early childhood intervention research. *Journal of Early Intervention*. <https://doi.org/10.1177/1053815111425493>
- Evans, D., & Pearson, A. (2001). Systematic reviews of qualitative research. *Clinical Effectiveness in Nursing*. <https://doi.org/10.1054/cein.2001.0219>
- Finfgeld-Connett, D., & Johnson, E. D. (2013). Literature search strategies for conducting knowledge-building and theory-generating qualitative systematic reviews. *Journal of Advanced Nursing*. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2012.06037.x>
- Finlayson, K. W., & Dixon, A. (2008). Qualitative meta-synthesis: a guide for the novice. *Nurse researcher*. <https://doi.org/10.7748/nr2008.01.15.2.59.c6330>
- Glass, G. V. (1976). Primary, Secondary, and Meta-Analysis of Research. *Educational Researcher*. <https://doi.org/10.2307/1174772>
- Goins, R. T., Jones, J., Schure, M., Rosenberg, D. E., Phelan, E. A., Dodson, S., & Jones, D. L. (2015). Older adults' perceptions of mobility: A metasynthesis of qualitative studies. *Gerontologist*. <https://doi.org/10.1093/geront/gnu014>
- Grant, M. J., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: An analysis of 14 review types and associated methodologies. İçinde *Health Information and Libraries Journal*. <https://doi.org/10.1111/j.1471-1842.2009.00848.x>
- Hannes, K., Lockwood, C., & Pearson, A. (2010). A comparative analysis of three online appraisal instruments' ability to assess validity in qualitative research. *Qualitative Health Research*. <https://doi.org/10.1177/1049732310378656>
- Hannes, K., & Macaitis, K. (2012). A move to more systematic and transparent

- approaches in qualitative evidence synthesis: Update on a review of published papers. *Qualitative Research*. <https://doi.org/10.1177/1468794111432992>
- Higgins, J. P. T., Thomas, J., Chandler, J., Cumpston, M., Li, T., Page, M. J., & Welch, V. A. (2019). *Cochrane handbook for systematic reviews of interventions*. Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions, 1–694.
- Jensen, L. A., & Allen, M. N. (1996). Meta-Synthesis of Qualitative Findings. *Qualitative Health Research*. <https://doi.org/10.1177/104973239600600407>
- Jones, M. L. (2004). Application of systematic review methods to qualitative research: Practical issues. İçinde *Journal of Advanced Nursing*. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2004.03196>.
- Kümbetoğlu, B. (2019). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. Türkiye.
- Lachal, J., Revah-Levy, A., Orri, M., & Moro, M. R. (2017). Metasynthesis: An original method to synthesize qualitative literature in psychiatry. *Frontiers in Psychiatry*. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2017.00269>
- Lee, R. P., Hart, R. I., Watson, R. M., & Rapley, T. (2015). Qualitative synthesis in practice: some pragmatics of meta-ethnography. *Qualitative Research*. <https://doi.org/10.1177/1468794114524221>
- Ludvigsen, M. S., Hall, E. O. C., Meyer, G., Fegran, L., Aagaard, H., & Uhrenfeldt, L. (2016). Using Sandelowski and Barroso's Meta-Synthesis Method in Advancing Qualitative Evidence. *Qualitative Health Research*. <https://doi.org/10.1177/1049732315576493>
- Mark Hirshon, J., Risko, N., Calvella, E. J. B., de Ramirez, S. S., Narayan, M., Theodosis, C., & O'Neill, J. (2013). Health systems and services: The role of acute care. *Bulletin of the World Health Organization*. <https://doi.org/10.2471/BLT.12.112664>
- Mohammed, M. A., Moles, R. J., & Chen, T. F. (2016). Meta-synthesis of qualitative research: the challenges and opportunities. *International Journal of Clinical Pharmacy*. <https://doi.org/10.1007/s11096-016-0289-2>
- Moore, K., O'Shea, E., Kenny, L., Barton, J., Tedesco, S., Sica, M., Crowe, C., Alamäki, A., Condell, J., Nordström, A., & Timmons, S. (2021). Older adults' experiences with using wearable devices: Qualitative systematic review and meta-synthesis. İçinde *JMIR mHealth and uHealth*. <https://doi.org/10.2196/23832>
- Noblit, G. W., & Hare, R. D. (1988). Meta-Ethnography: Synthesizing Qualitative Studies (Qualitative Research Methods). İçinde *Counterpoints*.
- Noyes, J & Lewin, S. . (2011). Chapter 6: Supplemental Guidance on Selecting a Method of Qualitative Evidence Synthesis , and Integrating Qualitative Evidence with Cochrane Intervention Reviews Key points. *Supplementary Guidance for Inclusion of Qualitative Research in Cochrane Systematic Reviews of*

*Interventions.*

- Polat, S., Ay O.(2016). Meta-sentez: Kavramsal bir çözümleme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi- Journal of Qualitative Research in Education*.
- Ring, N., Jepson, R., & Ritchie, K. (2011). Methods of synthesizing qualitative research studies for health technology assessment. *International Journal of Technology Assessment in Health Care*. <https://doi.org/10.1017/S0266462311000389>
- Sandelowski, M., & Baroso, J. (2006). Handbook for Synthesizing Qualitative Research About the Authors.
- Sandelowski, M., & Barroso, J. (2003). Focus on research methods toward a metanalysis of qualitative findings on motherhood in HIV-positive women. *İçinde Research in Nursing and Health*. <https://doi.org/10.1002/nur.10072>
- Stern, P. N., & Harris, C. C. (1985). Women's health and the self-care paradox. A model to guide self-care readiness. *Health Care for Women International*. <https://doi.org/10.1080/07399338509515689>
- Sullivan, G. J., & Williams, C. (2017). Older adult transitions into long-term care: A meta-synthesis. *Journal of Gerontological Nursing*. <https://doi.org/10.3928/00989134-20161109-07>
- Systematic Reviews & Other Review Types.[ <https://guides.temple.edu/c.php?g=78618&p=4178716>] adresinden 10.04.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Tang, X. (2009). Qualitative meta-synthesis techniques for analysis of public opinions for in-depth study. *Lecture Notes of the Institute for Computer Sciences, Social- Informatics and Telecommunications Engineering*. [https://doi.org/10.1007/978-3-642-02469-6\\_111](https://doi.org/10.1007/978-3-642-02469-6_111)
- Tekindal, M. & Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme . *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi* , 20 (1) , 153-172 .
- The Joanna Briggs Institute. (2014). Joanna Briggs Institute Reviewers' Manual:2014 Edition. *İçinde Journal of Chemical Information and Modeling*.
- Timulak, L. (2014). Meta-analysis of qualitative studies: A tool for reviewing qualitative research findings in psychotherapy. *İçinde Quantitative and Qualitative Methods in Psychotherapy Research*. <https://doi.org/10.4324/9780203386071>
- Tong, A., Flemming, K., McInnes, E., Oliver, S., & Craig, J. (2012). Enhancing transparency in reporting the synthesis of qualitative research: ENTREQ. *BMC Medical Research Methodology*. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-12-181>
- Toye, F., Seers, K., Allcock, N., Briggs, M., Carr, E., & Barker, K. (2014). Meta-ethnography 25 years on: Challenges and insights for synthesising a large number of qualitative studies. *BMC Medical Research Methodology*. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-14-80>

- Walsh, D., & Downe, S. (2005). Meta-synthesis method for qualitative research: A literature review. İçinde *Journal of Advanced Nursing*.  
<https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2005.03380.x>
- Whitley, R., & Crawford, M. (2005). Qualitative research in psychiatry. İçinde *Canadian Journal of Psychiatry*. <https://doi.org/10.1177/070674370505000206>
- Willig, C., & Wirth, L. (2018). A meta-synthesis of studies of patients' experience of living with terminal cancer. *Health Psychology*.  
<https://doi.org/10.1037/hea0000581>



**Özgün Makale (Nitel Araştırma)**

**Unique Article (Qualitative Research)**

*Geliş Tarihi – Submitted: 17.12.2021*

*Kabul Tarihi – Accepted: 30.12.2021*

Atıf Bilgisi / Reference Information

Borozancı, İ., Sezer, S., Türe, D., Panış, B. İ., Arıcı, A. & Bolat, G. B. (2021). Pandemi sürecinde fiziksel engelli bireylerin sorun ve beklentileri üzerine nitel bir inceleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (2), 269-289.

Doi: <https://doi.org/10.54961/uobild.1038111>

**PANDEMİ SÜRECİNDE FİZİKSEL ENGELLİ BİREYLERİN SORUN VE BEKLENTİLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR İNCELEME**

**İlayda BOROZANCI<sup>1</sup>**

**Sena SEZER<sup>2</sup>**

**Duygu TÜRE<sup>3</sup>**

**Bilge İrem PANIŞ<sup>4</sup>**

**Aylin ARICI<sup>5</sup>**

**Gizem Burcu BOLAT<sup>6</sup>**

**ÖZ**

**Amaç:** Bu araştırmanın amacı tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemi sürecinin, halihazırda pek çok sorunla mücadele eden, dezavantajlı gruplardan fiziksel

<sup>1</sup> Sosyal Hizmet Uzmanı, e-posta: [ilaydaborozanci@gmail.com](mailto:ilaydaborozanci@gmail.com), ORCID: 0000-0002-0 748-7611

<sup>2</sup> Sosyal Hizmet Uzmanı, e-posta: [sena\\_sezerr@hotmail.com](mailto:sena_sezerr@hotmail.com), ORCID: 0000-0002-2439-8696

<sup>3</sup> Sosyal Hizmet Uzmanı, e-posta: [duyguture@hotmail.com](mailto:duyguture@hotmail.com), ORCID: 0000-0001-9942-9437

<sup>4</sup> Sosyal Hizmet Uzmanı, e-posta: [bilgeiremp@gmail.com](mailto:bilgeiremp@gmail.com), ORCID: 0000-0002-5148-6464

<sup>5</sup> Arş. Gör. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: [aylin.a\\_@hotmail.com](mailto:aylin.a_@hotmail.com), ORCID: 0000-0003-3872-2984

<sup>6</sup> Sosyal Hizmet Bilim Uzmanı, e-posta: [bolatgizemburcu@gmail.com](mailto:bolatgizemburcu@gmail.com), ORCID: 0000-0002-2442-5658 (iletişim y.)

engelli bireylere etkisini araştırmak ve fiziksel engelli bireylerin Covid-19 pandemi sürecinde sağlık, sosyal, eğitim, fiziksel çevre koşulları, ulaşım, ekonomi ve medya alanlarında yaşadıkları sorunları belirlemektir. **Yöntem:** Çalışma, nitel araştırma yöntemi üzerine modellenmiştir. Çalışmada derinlemesine görüşme türlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Çalışmanın örneklemini, yaşları 18 ile 65 arasında değişen fiziksel engele sahip 16 katılımcı oluşturmaktadır. Çalışmada örnekleme yöntemlerinden kartopu tekniği kullanılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından hazırlanan demografik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Görüşmeler çevrimiçi ortamda gerçekteştirilmiştir. **Bulgular:** Araştırmaya katılan 16 katılımcının 10'u erkek 6'sı kadındır. Erkeklerin 2'si evli, geri kalan katılımcılar bekindir. Kadınların ise tamamı bekindir. Erkeklerin çoğu 26-49, kadınların çoğu 18-25 yaş aralığındadır. Araştırma bulgularına göre katılımcıların pandemi sürecinde; hastaneye ulaşım güçlüğü, rehabilitasyon ve fizik tedavi sürecinde aksaklık, sosyalleşme imkanında azalma ve ekonomik sorunlar yaşadığı belirlenmiştir. **Sonuç:** Yapılan araştırmada elde edilen bulgulardan hareketle pandemi sürecinde yararlanılan uzaktan eğitim modelinde, okula gidip gelme konusunda yaşanan zorluklar ortadan kalktığı için katılımcıların çoğunun eğitim hayatlarının olumlu etkilendiği tespit edilmiştir. Pandemi sürecinde; katılımcıların çoğu sağlık alanında hastaneye ulaşım sorunları, randevu bulmakta zorlanma, hijyen sorunları ve tedavilerinde aksaklıklar yaşamıştır. Katılımcıların çoğu, kısıtlandıklarını ve evden çıkmadıkları için sosyalleşme imkanlarının olmadığını belirtmiştir. Bazı katılımcılar işsiz kaldıkları için ekonomik sorunlarla mücadele ettiklerini, desteklerin yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla pandeminin, katılımcıların eğitim hayatlarını genellikle olumlu; sosyal hayatları ve sağlık süreçlerini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Engellilik, Engelli Sorunları, Pandemi, Fiziksel Engelli, Covid-19.

## A QUALITATIVE EXAMINATION ON THE PROBLEMS AND EXPECTATIONS OF PHYSICALLY DISABLED INDIVIDUALS DURING THE PANDEMIC PROCESS

### ABSTRACT

**Purpose:** The aim of this research is to investigate the effects of the Covid-19 pandemic process, which has affected the whole world, on individuals with physical disabilities from disadvantaged groups, who are currently struggling with many problems, and to examine the effects of physical disabilities on health, social, education, physical environmental conditions, transportation to identify the problems they experience in the fields of economy and media. **Method:** The study was modeled on the qualitative research method. In the study, semi-structured interview technique, which is one of the in-depth interview types, was used. The sample of the study consists of 16 participants with physical disabilities, aged between 18 and 65. Snowball technique, one of the sampling methods, was used in the study. In the study, demographic information form and semi-structured interview form prepared by the researchers were used as data collection tools. The data were analyzed by descriptive analysis method. The interviews were conducted online. **Results:** Of the 16 participants participating in the study, 10 were male and 6 were female. 2 of the men are married, the remaining participants are single. All of the women are single. Most men are in the 26-49 age range, and most women are in the 18-25 age range. According to the research findings, during the pandemic process of the participants; It was determined that he had difficulty in reaching the hospital, disruption in the rehabilitation and physical therapy process, reduced socialization opportunities and economic problems. **Conclusion:** Based on the findings obtained in the research, it was determined that the educational lives of most of the participants were positively affected since the difficulties experienced in commuting to school were eliminated in the distance education model used during the pandemic process. In the pandemic process; Most of the participants experienced transportation problems, difficulties in finding an appointment, hygiene problems and problems in their treatment in the field of health. Most of the participants stated that they were restricted and did not have the opportunity to socialize because they could not leave the house. Some participants stated that they struggled with economic problems because they were unemployed and that the support was not enough. Therefore, the pandemic has generally affected

the educational lives of the participants in a positive way; It has been concluded that it negatively affects social lives and health processes.

**Keywords:** Disability, Disability Problems, Pandemic, Physical Disability, Covid-19.

## GİRİŞ

2019 yılı Aralık ayının sonlarında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan, bir solunum yolu hastalığı olan Covid-19, kısa sürede hızla yayılmış ve 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmiştir (Türk Tabipler Birliği Covid-19 İzleme Kurulu, 2020). Türkiye'de ilk Covid-19 vakası 11 Mart 2020'de açıklanmıştır. Bu tarih, Türkiye için pandeminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Türk Tabipler Birliği Covid-19 İzleme Kurulu, 2021). Toplumların devamlılığında aksaklık yaratan, hayatın olağan seyrini değiştiren veya bölen; ekonomik, sosyal ve fiziksel açıdan hasara neden olarak kişilerin fiziksel ve psikolojik açıdan iyi olma hallerini etkileyen her olay afet olarak değerlendirilmektedir. Covid-19 pandemi süreci de bireylerde fiziksel veya ruhsal etkiler bırakması, çok sayıda insanın kaybına neden olması; küresel çapta karantina, çalışma saatlerinde değişiklik, sokağa çıkma kısıtlamaları gibi alışlagelmişin dışında uygulamaları gerekli kılması gibi sonuçları açısından afet niteliğindedir (Artan, Atak, Karaman ve Cebeci, 2020).

Pandemide alınan tedbirler her bireyi farklı açılardan etkilemektedir. Ancak pandemi öncesinde çeşitli sıkıntılarla mücadele eden engellilerin bu süreçten daha çok etkilendiği düşünülmektedir. Engelli, toplumsal yaşama uyum sağlayamayan veya günlük ihtiyaçlarını karşılayamayan her türlü eksiklik ve bozuklukları olan kişilere denir. Engellilik; kişinin bedensel, duyuşsal, ruhsal, zihinsel, sosyal fonksiyonlarının azalması veya çalışmamasıdır. Bu bağlamda engelli bireyler, diğer bireyler ile eşit koşulları sağlayamamakta ve kısıtlanmaktadır (Erkoç ve Güner, 2021). Dünya nüfusunun önemli bir oranını engelliler oluşturmaktadır. Öyle ki günümüzde, dünyadaki toplam engelli insan sayısı 1 milyarı aşmıştır. Bu sayı toplam nüfusun yaklaşık %15'inin engelli olduğunu göstermektedir. Ulusal Engelli Veri Tabanı'na göre Ekim 2020 tarihinde Türkiye'deki engelli sayısı 2.535.233'tür. Bu veriye göre engelli bireylerin %56'sını erkekler %44'ünü kadınlar oluşturmaktadır (Engelli Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020).



Engelli çeşitleri birçok farklı şekilde sınıflandırılmış olup genel olarak “Bedensel (Fiziksel) Engelli”, “Zihinsel Engelli” ve “Duygusal ve Ruhsal Engelli” olarak üç ana başlıkta toplanmıştır. Bu araştırmada yalnızca fiziksel engelli bireyler ele alınmıştır.

Fiziksel engellilik, normal yaşamı sürdürmek için gerekli olan bedensel fonksiyonlardan, doğuştan ya da sonradan yoksun olma durumudur. Beden, dış veya iç organlarda kısmi ya da tam sorun yaşar. Çeşitli nedenlerle kemik, eklem veya kasların kısmi ya da tamamen fonksiyonunu kaybetmesi sonucu oluşabilir (Kumtepe, 2001).

Engelli bireyler günlük yaşamda birçok sorun ile yüz yüze gelmekte; sağlık, istihdam, eğitim başta olmak üzere birçok alanda ciddi sıkıntılar yaşamaktadırlar (Altındağ ve Sağlam, 2017). Fiziksel çevre sorunları, iç ve dış mekânlarda engelliler için gerekli ve yeterli düzenlemelerin yapılmaması sebebiyle ulaşım zorlukları ve gündelik yaşama katılamama gibi durumlara neden olmaktadır. Engellilerin istihdam alanında yaşadıkları en büyük sorun iş hayatına aktif bir şekilde katılamamalarıdır. Engellilerin, zorunlu ihtiyaçlarının yanı sıra tıbbi tedavilerinin gerektirdiği malzemeleri rahatlıkla temin edebilmeleri için ekonomik gelir kaynağına sahip olmaları gerekir. Her ne kadar engelli çalıştırma zorunluluğu gibi düzenlemeler olsa da toplam engelli sayısı göz önünde bulundurulduğunda işyerlerinde açılan engelli kadrolarının yetersiz olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple engellilerin hem engel durumları hem de mevcut koşullardan dolayı iş bulmaları daha da güç bir hal almaktadır. Engelli bir birey, engellilik hali dışında vücutta yara oluşumu, diğer bireylere göre kronik hastalıklara daha yatkın olma, engelliliğin getirdiği fonksiyon kayıpları, tedavinin daha uzun ve daha karmaşık yapıda olması gibi dezavantajlı durumlar yaşayabilmektedir (Karip, 2016). Eğitim konusunda ise engelli bireyler, küçük yaşlarda ailelerinin desteği ile eğitimlerini belli bir seviyeye kadar getirebilseler de yükseköğretimde farklı sorunlar ile karşılaşabilmektedir. Bu seviyede engelliler, gerekli imkânlar sağlanmadığı için eğitimlerine devam edememekte ya da üniversitede karşılaştıkları sorunlar sebebiyle devam etmek istememektedir. Bu konuda yaşanan sosyal sorunlar ise engellinin içinde bulunduğu toplumun engelliliğe bakış açısı ile doğrudan alakalıdır. Kimi zaman ailesinin, çoğu zaman ise toplumun engellileri farklılaştırması, onlara acıması ya da onları yok sayması, dışlaması, eksik görmesi gibi sebepler engellilerin sosyal sorunlarını oluşturmaktadır. Bu sorunların çözümü için çalışmalar yapılırsa da tamamen ortadan kaldırmak hiçbir dönemde mümkün olmamıştır.

Hayatımıza yeni dâhil olan pandemi süreci engelli bireylerin hayatında değişimlere yol açmıştır. Covid-19 pandemisi, sosyal düzeni derinden etkileyerek tüm toplumu fiziksel, psikolojik ve ekonomik alanda değişime uğratmıştır. Engellilerin fiziksel temasa ihtiyaç duymaları; hijyen konusunda zorluk yaşamalarına ve salgından yeterince korunamamalarına neden olmaktadır. Bununla birlikte engelli bir bireyin ölüm riski, vücudunun virüse karşı daha hassas olabileceği düşünülerek sağlıklı bir insana göre daha yüksek görülmektedir (BM, 2020). Dolayısıyla Covid-19 pandemisi fiziksel engelli bireyleri sadece fiziksel olarak değil sosyal, ekonomik ve psikolojik açılardan da etkilemiştir.

## **GEREKÇE VE YÖNTEM**

Bu çalışmada halihazırda sağlık, sosyal, eğitim, fiziksel çevre ve ulaşım, ekonomi ve medya alanlarında sorun yaşayan fiziksel engelli bireylerin pandemiden nasıl etkilendiklerini ve bu süreçteki beklentilerini tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışmanın özgün yanı, engelli sorunlarının pandemi çerçevesinde ele alınmış olmasıdır. Çalışmada, elde edilen verilere dayanarak bu alanda gerçekleştirilebilecek uygulamalara ilişkin önerilere yer verilmiştir. Bu çalışmanın, pandemi gibi yaşamı her açıdan etkileyen durumlarda engellilere yönelik yapılacak düzenlemeler ve politikalara referans olabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırma nitel yöntem üzerine modellenmiştir. Nitel araştırmalar; insanlara yönelik algı ve olayları, sosyal gerçeklikte ve doğal ortamında değerlendirerek yapılmaktadır. Bu yöntem, özellikle veri toplamanın zor olduğu veya az çalışılmış konuların incelenmesinde kolaylık sağlamaktadır (Baltacı, 2019). Nitel araştırmalarda konu, katılımcıların perspektifinden ele alınmaktadır (Yüksel, 2020). Nitel araştırmalar, daha az sayıda katılımcı ile daha fazla görüşme yaparak araştırmacıya meselenin detayını anlayabilme olanağı tanımaktadır (Yaman, 2014). Bu araştırmada; fiziksel engelli bireylerin pandemi sürecinde karşılaştıkları sorunlar ve bunu etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla katılımcıların bakış açıları ve deneyimlerine yer verilmek istendiğinden nitel yöntem tercih edilmiştir.

## **Veri Toplama Tekniği**

Nitel araştırmalarda görüşme, doküman ve gözlem gibi veri toplama teknikleri kullanılmaktadır (Baltacı, 2019). Bu araştırmada görüşme tekniğinden yararlanılmıştır.

Görüşmelerde amaç katılımcının iç dünyasını anlamaya çalışmaktır. Bu teknikte, araştırılan konu hakkında bireyin deneyimleri, tutumları, düşünceleri, algıları ve tepkileri gibi gözlenemeyen bilgilere ulaşılması amaçlanır. Görüşme tekniğinin; yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış veya yapılandırılmamış türleri bulunmaktadır (Karataş, 2015).

Bu araştırmada görüşme türlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte, görüşmelerde kullanılmak üzere sorular oluşturulur. Hazırlanan sorular katılımcılara aynı sıra ile yöneltilir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği katılımcılara, soruları istediği esneklikte yanıtlayabilme imkânı tanımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada görüşmeler, 07.04.2021/15.05.2021 tarihleri arasında telefon ve çevrim içi uygulamalar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin yaklaşık 45 dakika sürdüğü gözlenmiştir.

### **Veri Toplama Araçları**

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan 11 sorudan oluşan demografik bilgi formu ile 14 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

### **Örnekleme**

Araştırmada olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme kullanılmıştır. Kartopu örnekleme; kişiden kişiye, kişiden de durumlara ulaşarak farklı olguları açıklayabilmek için kullanılır (Baltacı, 2018). Bu çalışmada da önceden belirlenen fiziksel engelli bireylerle temasa geçilmiş, daha sonra onlar aracılığıyla diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Çalışmanın örneklemini, yaşları 18 ile 65 arasında değişen fiziksel engele sahip 16 gönüllü katılımcı oluşturmaktadır.

### **Araştırmanın Etiği**

Araştırmaya başlamadan önce İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan 06.04.2021 tarihli toplantı ve 2021/95 numaralı karar ile etik kurul onayı alınmıştır. Katılımcılar, araştırmanın konusuna ve sorularına ilişkin bilgilendirilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce katılımcılara gönüllü formu iletilmiştir. Katılımcıların gönüllü formundaki bilgileri anladıkları ve araştırmaya katılmayı onayladıkları teyit edildikten sonra görüşme yapılmaya başlanmıştır. Görüşmeler, katılımcıların izinleri alınarak ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir.

## Verilerin Analizi

Araştırma sonuçları betimsel analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Betimsel analiz yaklaşımında amaç, görüşmeler ve yapılan gözlemler sonucunda elde edilen verileri düzenlemek ve yorumlamaktır. Bu yöntemde görüşme yapılan kişilerin görüşlerini daha çarpıcı yansıtmak için doğrudan alıntılar yapılabilir. Veriler temalara göre sınıflandırılır ve bulgular arasında neden sonuç ilişkisi kurulur (Karataş, 2015). Bu araştırmada da ulaşılan veriler; sağlık, sosyal, eğitim, fiziksel çevre/ulaşım, ekonomi ve medya temalarına göre düzenlenmiştir. Araştırma sırasında güvenirliliği artırmak amacıyla elde edilen verilerin deşifresi ve kodlaması iki farklı kişi tarafından gerçekleştirilmiştir. Deşifre esnasında veriler üzerinde hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Metin içerisinde görüşmeci kelimesi kısaltılmış, kadın görüşmeciler “GK”, erkek görüşmeciler “GE” şeklinde kodlanmıştır.

## BULGULAR

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bölümde öncelikle demografik bulgulara değinilerek pandemi sürecinde fiziksel engelli bireylerin; sağlık, sosyal, eğitim, fiziksel çevre/ulaşım, ekonomi ve medya alanlarında yaşadıkları sorunlara ilişkin bulgulara geçilecektir.

### Demografik Bulgular

**Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri**

	Cinsiyet					
	Kadın			Erkek		
	Yaş Aralığı			Yaş Aralığı		
Medeni Durum	18-25	26-49	50-65	18-25	26-49	50-65
Bekar	GK2	GK1	GK5	GE4	GE1	GE3
	GK4	GK3		GE5	GE2	GE6
	GK6				GE7	GE9
Evli					GE10	GE8

**GK:** Görüşmeci kadın; **GE:** Görüşmeci erkek

Araştırmaya katılan 16 katılımcınının 10'u erkek 6'sı kadındır. Erkeklerin 2'si evli (GE8, GE10) geri kalan katılımcılar bekadır. Kadınların ise tümü bekadır. Erkeklerin 2'si 18-

25, 5'i 26-49 ve 3'ü 50-65 yaş aralığındadır. Kadınların 3'ü 18-25, 2'si 26-49 ve 1'i 50-65 yaş aralığındadır (Tablo 1).

**Tablo 2. Engellik Çeşitlerinin Oranlara Göre Dağılımı**

ENGELLİLİK DERECESESİ	50-84	85-100
Görme Engelli		GE4 GE5 GE7 GE10 GK2 GK3 GK4 GK6
Ortopedik Engelli	GE1 GE2 GE8 GE9 GK1	GE3 GE6 GK5

Katılımcıların 8'i görme 8'i ortopedik engellidir. Görme engellilerin tamamı 85-100 derece aralığındadır. Ortopedik engellilerin 5'i 50-84 derece, 3'ü 85-100 derece aralığındadır (Tablo 2).

### **Covid-19 Pandemisinin Fiziksel Engelli Bireylerin Sağlık Sorunlarına Etkisi**

Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen herhangi bir kronik rahatsızlıklarının olup olmadığına ilişkin soruda; bir katılımcı (GE1) emboli, bir katılımcı (GE3) şeker ve tansiyon, bir katılımcı (GE8) KOAH ve bir başka katılımcı (GE10) tiroid, diyabet ve kardiyolojik sorunları olduğunu ve diğer katılımcılar ise kronik rahatsızlıklarının olmadığını belirtmiştir. Fiziksel engelli bireylerin pandemi sürecinde yaşadığı sağlık sorunlarını tespit etmek amacıyla katılımcılara çeşitli sorular yöneltilmiştir. “*Pandemi öncesi sağlık hizmetlerinde karşılaştığınız sorunlar nelerdir?*” sorusuna çoğu katılımcı; bekletilme, öncelik verilmeme, hastanelerin engellilere uygun olmaması, hastaneye ulaşma güçlüğü, hastane içinde ulaşım güçlüğü, rehabilitasyon ve fizik tedavi yetersizliği sorunları yaşadığını belirtmiştir.

“*Sağlık hizmetlerinden ek beklentiniz var mı?*” sorusuna bir katılımcı (GE3) kullandıkları araçların ücretli ve yedek parçalarının da çok pahalı olduğunu, bu nedenle kendilerine ücretsiz verilmesi gerektiğini; iki katılımcı (GE7, GK1) hastanelerde nakil için yardımcı bir personel olması; bir başka katılımcı (GK1) rehabilitasyon gibi hizmetler için rapor alma zorunluluğu olmaması gerektiğini; diğer katılımcılar ise ek bir beklentilerinin olmadığını belirtmiştir.

“*Pandemi, sağlık hizmetlerinden yararlanma sürecinizi nasıl etkiledi?*” sorusuna altı katılımcı (GE1, GE2, GE3, GE4, GK1 ve GK5), kötü etkilediğini ve bu süreçte hastaneye gitmeye korktuklarını; ayrıca iki katılımcı (GE3, GK1) ise bir senedir fizik tedaviyi durdurduğunu belirtmiştir. Bir katılımcı (GE7), bu dönemde psikolojik olarak sorun yaşadığını ifade ederken; bir başka katılımcı (GK4) hastaneye gitmekten korkmadığını fakat randevu bulmakta zorlandığını belirtmiştir. Geri kalan katılımcılar

pandemide hiçbir sorun yaşamadıklarını, pandeminin hastane ve tedavi süreçlerini etkilemediğini söylemişlerdir. “*Pandemide sağlık hizmetlerinde yaşadığınız sorunların çözümü için yapılan uygulamalar nelerdir?*” sorusuna bütün katılımcılar yapılan uygulamaları yetersiz bulduklarını ve iyileştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

### **COVID-19 Pandemisinin Fiziksel Engelli Bireylerin Sosyal Sorunlarına Etkisi**

Katılımcılara yöneltilen “*Sosyal hayatınızdan bahseder misiniz?*” sorusuna katılımcıların çoğu pandemi öncesinde aktif bir sosyal hayatlarının olduğunu ve engel durumlarının sosyalleşmelerini olumsuz yönde etkilemediğini belirtmiştir. Üç katılımcı (GE8, GK1, GK5) ise sosyal hayatlarının üye oldukları engelli alanındaki dernekler aracılığıyla aktifleştiğini, daha öncesinde sosyalleşme konusunda sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

“*Sosyal hayatınızda karşılaştığınız sorunlar nelerdir?*” sorusuna katılımcıların çoğu mevcut sosyal sorunlarının toplumun engellilere olan bakış açılarından kaynaklandığını dile getirmiştir. İki katılımcı (GE3, GE4), insanların onlara engel durumlarından dolayı hiçbir şey yapamazmış gibi davrandıklarını, dışarı çıktıklarında neden dışarı çıktıklarını bile sorguladıklarını ve kendileri ile iletişim kurmak yerine yanındaki insanlarla onların hakkında konuştuklarını bu yüzden de kendilerini dışlanmış hissettiklerini belirtmiştir. Katılımcıların bir kısmı fiziksel çevre koşullarının yetersizliğinden dolayı sorun yaşadıklarını ve bunun sosyalleşmelerini engelleyen önemli unsurlardan biri olduğunu, bir katılımcı (GK2) ise ulaşım ile ilgili sorunlar nedeniyle sosyalleşemediğini ifade etmiştir. Ayrıca bazı katılımcılar (GE3 ve GK4), gençlerin engellilere bakış açılarının orta ve ileri yaş gruplarına kıyasla daha olumlu olduğunu ifade etmiştir.

“*Pandemi sosyal hayatınızı nasıl etkiledi?*” sorusuna bir katılımcı (GK6) dışındaki bütün katılımcılar, pandeminin sosyalleşmeleri üzerinde olumsuz bir etki yarattığını, sosyal hayatlarını durdurduğunu; bir katılımcı (GE9) hastalık kapmamak için sosyalleşemediğini ve kızı ile görüşemediğini; bir başka katılımcı (GK6) ise pandemi öncesinde de sosyal bir hayatının olmadığını, çok fazla dışarı çıkmadığını ve bu yüzden pandeminin sosyal hayatını olumsuz yönde etkilemediğini belirtmiştir.

### **Covid-19 Pandemisinin Fiziksel Engelli Bireylerin Eğitim Sorunlarına Etkisi**

“*Eğitim hayatınızdan bahseder misiniz?*” sorusuna katılımcıların çoğu eğitim hayatlarında çeşitli sorunlar ile karşılaştığını dile getirmiştir. Eğitim hayatında sorun

yaşayan katılımcıların çoğu (GK3, GK6, GE4, GE7, GE10) görme engelli olduğu için materyal erişimi ile ilgili sorun yaşadığını söylemiştir. Katılımcıların bir kısmı (GK2, GK5, GK6, GE3, GE4), eğitim alanında karşılaştıkları sorunlardan birinin eğitimcilerin ve velilerin bilinçsiz tutumlarından kaynaklandığını belirtmiştir. Dört katılımcı (GK1, GK4, GE1, GE9), eğitim hayatlarında bir zorluk ile karşılaşmadıklarını; iki katılımcı (GK1 ve GE1) eğitim aldıkları kurumlardaki eğitimcilerin ve akranlarının duyarlı olduğunu, bu yüzden sorun yaşamadığını ifade etmiştir.

*“Pandemi eğitim hayatınızı nasıl etkiledi?”* sorusuna katılımcıların çoğu bu dönemde eğitim almadıkları için eğitim alanında olumlu ya da olumsuz olarak etkilenmediklerini belirtmiştir. Pandemi döneminde eğitim alan katılımcılardan bazıları (GK2, GK3, GK6) pandeminin eğitim olanaklarını kolaylaştırdığını dolayısıyla olumlu yönde etkilediğini; bir katılımcı (GK3) okula gidip gelme konusunda yaşadığı sıkıntıları uzaktan eğitim sürecinde yaşamadığını; bir katılımcı (GK6) ise uzaktan eğitim ile sınavlara bireysel olarak girebildiği için olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir. Bazı katılımcılar (GK2, GK4, GE5) ise pandemi sürecinin eğitim hayatlarını olumsuz etkilediğini aktarmıştır. Bu durumun oluşmasına ise; eğitimcilerle iletişimin zorlaşması, ders anlatımlarının görsel araçlar üzerinden gerçekleşmesine bağlı olarak görme engelli öğrencilerin dersten verim alamaması gibi faktörlerin sebep olduğu belirtilmiştir.

### **Covid-19 Pandemisinin Fiziksel Engelli Bireylerin Fiziksel Çevre ve Ulaşım Sorunlarına Etkisi**

Katılımcılara fiziksel çevre koşulları ve ulaşımında karşılaştıkları zorluklar sorulduğunda bir katılımcı (GE9) dışındaki bütün katılımcılar, fiziksel çevre koşulları için en az bir sorun yaşadığını belirtmiştir. Katılımcılar; sarı çizgilerin dayanıksız olması, sarı çizgilere tezgâh, direk vb. engellerin konulması, rampaların çok dik olması, rampaların önüne ve kaldırımlara araç park edilmesi, bazı yerlerde rampa olmaması, bazı merdivenlerin bozuk olması ve kaldırım basamaklarının yüksek olması konularında sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcılar, otobüste karşılaştıkları zorluklardan bahsederken; otobüs şoförlerinin yaklaşımı, sesli anonsların yetersizliği, otobüs numaralarını görememe ve otobüs kartı vize değişikliği sorunlarına değinmişlerdir. Bir katılımcı (GE10) metroda raylara düşme tehlikesinden dolayı istasyonlarda peron ayırma sistemi olması gerektiğini belirtmiştir. Üç katılımcı (GE3, GE8, GE9), ulaşımında bir sorun yaşamadığını belirtirken; iki katılımcı (GE1, GE3) dışındaki tüm katılımcılar evlerinin fiziksel koşullarının uygun olduğunu; bir

katılımcı (GE1) evinin ulaşımının uygun olmadığını ve bir başka katılımcı (GE3) ise evinin uygun olmadığını fakat gerekli düzenlemeyi yaptırdığını ifade etmiştir. Ayrıca, iki katılımcı (GE4, GE7) alışveriş yaparken reyondaki ürünlerin yerinin sıklıkla değişmesinden dolayı ve bir katılımcı da (GE8) marketteki engelli park yerlerinde sorun yaşadığını dile getirmiştir.

*“Pandemi fiziksel çevre koşullarınızı nasıl etkiledi?”* sorusuna dört katılımcı (GE4, GE7, GK2 ve GK3) pandemi sürecinde hijyen konusunda sorun yaşadığını; yedi katılımcı (GE3, GE5, GE6, GE8, GE10, GK4, GK5) kısıtlandıklarını ve/veya dışarı çıkamadıklarını, bir katılımcı (GK4) ise otobüs saatlerinin azalmasının sorun oluşturduğunu belirtirken; beş katılımcı (GE1, GE9, GK1, GK3, GK6) ise bir sorun yaşamadıklarını ifade etmiştir. *“Fiziksel çevre koşullarında yaşadığınız sorunların çözümü için yapılan uygulamalar nelerdir?”* sorusuna beş katılımcı (GE2, GE3, GE6, GE7, GK2) yapılan uygulamaları yeterli bulmadığını söylemiş; bir katılımcı (GE2) ise gerekli uygulamaların sadece seçim zamanı gerçekleştirildiğini belirtmiştir.

### **Covid-19 Pandemisinin Fiziksel Engelli Bireylerin Ekonomik Sorunlarına Etkisi**

*“Ekonomik durumunuzdan bahsedebilir misiniz?”* sorusuna bazı katılımcılar işsiz olduklarını, bazı katılımcılar ise öğrenci olduklarını, bu yüzden çalışmadıklarını söylemişlerdir. Geri kalan katılımcılar bir işte çalışmaktadır. İki katılımcı (GE1, GE3) sosyal yardım aldıklarını belirtmiş; bir katılımcı (GE3) tek ekonomik gelirinin sosyal yardımlar olduğunu ve bu yardımlar ile sadece ihtiyaçlarının bir kısmını karşılayabildiğini, desteklerin yetersiz olduğunu ama bu yardımlar olmadan geçimini sağlayamayacağını aktarmıştır.

*“İstihdamla ilgili sorun yaşadınız mı?”* sorusunu katılımcılar genel olarak istihdamın yetersiz olduğu şeklinde cevaplamıştır. İki katılımcı (GK1, GE8) iş bulmakla ilgili sıkıntı yaşadığını; üç katılımcı (GK3, GE8, GE10) ise istihdama yönelik politikaların yetersiz olduğunu, var olan politikaların da yeteri kadar uygulanmadığını ve gerekli denetlemelerin yapılmadığını, bu sebeple engellilerin kamu ve özel sektörde ciddi bir istihdam sorunu yaşadığını belirtmiştir.

*“Pandemi dönemi ekonomik durumunuzu nasıl etkiledi?”* sorusuna katılımcıların çoğu etkilenmediğini söylemiştir. Katılımcılardan dördü (GE1, GE3, GE4, GE6) ise ekonomik olarak olumsuz etkilendiğini, bu süreçte işsiz kaldığını belirtmiştir.



## Covid-19 Pandemisinde Medyanın Engelli Sorunlarına Yaklaşımı

Fiziksel engelli bireylerle yapılan görüşmede “*Medyanın engellilere bakış açısını nasıl buluyorsunuz?*” sorusunda tüm katılımcıların medyadaki engelli algısına karşı olumsuz tutumlar geliştirdiği gözlemlenmiştir. Katılımcıların tamamı, medyanın engelli bireylerin asıl sorunlarına değinmediğini düşünmektedir. Üç katılımcı (GE2, GE8, GE9) medyanın engellilerin sorunlarını yeterli ve doğru bir şekilde yansıtmadığını, engelliliğe ilişkin çoğu zaman piar ve çıkar amaçlı yaklaşımlar sergilediğini ve ötekileştirici bir üslup kullandığını dile getirmiştir. Üç katılımcı (GE3, GE6, GK1), medyanın engellileri çoğu zaman sadece engelliler gününde hatırladığını kalan günlerde yok saydığını; diğer katılımcılar (GE1, GE4, GE5, GE7, GE10, GK2, GK3, GK4 GK5 ve GK6) ise medyanın engelliler üzerinden şov amacı güderek, onların engel durumlarını ajite ve dramatize ederek prim/rejting elde etmeye çalıştıklarını, dolayısıyla medyada engellilik konusunun yalnızca gösteriş niteliğinde ve yüzeysel bir şekilde işlendiğini düşünmektedir.

Araştırmaya göre katılımcıların çoğu, medyanın pandemide engellilerin sorunlarına değinmediğini düşünmektedir. Fiziksel engelli bireyler, pandemi sürecinde de medya ile alakalı sorunlarının değışmediğini ve aynı sorunların devam ettiğini ifade etmiştir.

## TARTIŞMA

Araştırma kapsamında sağlık, sosyal, eğitim, fiziksel çevre ve ulaşım, ekonomi ve medya alanlarında fiziksel engelli bireylerin pandemi öncesi ve pandemi sürecinde karşılaştıkları sorunların seyri ve çözümlerine yönelik yapılan uygulamalar değerlendirilmiştir.

Araştırma verilerine göre, fiziksel engelli bireylerin sağlık hizmetlerinde bekletilmesi, öncelik verilmemesi, hastanelerin fiziki olarak engellilere uygun olmaması, hastaneye ulaşma ve hastane içinde ulaşım güçlüğü yaşamaları, rehabilitasyon ve fizik tedavi yetersizliği gibi sorunları bulunmaktadır. Katılımcıların neredeyse yarısının ise sağlık hizmetlerinde bir sorunla karşılaşmadığı tespit edilmiştir. Literatürde benzer sonuçlara ulaşılan çalışmalar mevcuttur. Karip ve Özata'nın (2017) yaptıkları çalışmada engelli bireylerin sağlık hizmetlerinde; ulaşım zorlukları, engelli otoparkının kullanılamaması, engellilere yönelik hostes hizmetinin sunulmaması, sağlık tesisi içerisinde hareket güçlüğü yaşama, öncelik hakkının kullanılamaması ve sağlık tesislerindeki işlemlerinin

başka günlere ertelenmesi sorunları ile karşılaştıkları tespit edilmiştir. Aydın (2020) ise işitme engelli bireylerin sağlık hizmetlerinde karşılaştıkları engelleri; sağlık hizmeti sunan kurumların yeterli bilgi ve becerisinin olmamasından kaynaklanan aksaklıklar, engelli kişilerin sağlığı geliştirme veya hastalık önleme hizmetlerini yanlış anlamaları, iletişim zorluğu yaşamaları ve sağlık hizmetlerine erişim hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları şeklinde sıralamıştır.

Elde edilen bulgulara göre bazı katılımcılar pandemi sürecinde sağlık hizmetlerine ilişkin bir sorun yaşamazken; bazılarında ise bu sürecin fizik tedaviyi durdurma, randevu bulmakta zorlanma, normalin üstünde anksiyete yaşayarak virüs bulaşacağı endişesiyle hastaneye gitmekten korkma gibi olumsuz yansımaları olmuştur. Fiziksel engelli bireylerin normal zamanlarda dahi sağlık hizmetlerine erişimde zorluklar yaşadığı görülmektedir. Araştırma sonucunda fiziksel engelli bireyler için Covid-19'dan kaynaklanan riskler başka faktörlerle de birleşince sağlık hizmetlerine ilişkin sorunların daha vahim bir boyut kazandığı gözlemlenmiştir. Literatürde benzer sonuçlara ulaşılan çalışmalar mevcuttur. Jesus ve arkadaşları (2021) yaptıkları araştırmada fiziksel engelli bireylerin pandemi sürecinde yaşadığı sağlık sorunlarını; sağlık hizmetlerine erişimde aksama, bozulan rutinler nedeniyle psikolojik sorunlar yaşama ve fiziksel aktivitenin azalması sonucu sağlığın bozulması şeklinde sıralamaktadır. Kara ise 2020 yılında yaptığı çalışmada engelli bireyler için sunulan olağan hizmetlerin ve desteğin kesintiye uğraması, genellikle eşlik eden kronik rahatsızlıklar, sağlık ile ilgili bilgilendirmelerin yetersiz olması, gerekli mal ve hizmetlere erişimin zor olması gibi unsurların bir araya gelmesinin, bu bireyler için ölümle sonuçlanacak enfeksiyon risklerini arttırmakta olduğu sonucuna ulaşmıştır. Nitekim konuya ilişkin olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın (ASHB), pandemi sürecinde bulaşıcı hastalık riskini azaltmak amacıyla engelli bireylere yönelik bazı düzenlemeler yaptığı görülmektedir. ASHB'nin aldığı karara göre pandemi sürecinde engelli evde bakım yardımı alan ve engelli aylığından faydalanan kişilere sağlanan nakdi aylık yardımlar ile evde bakım yardımlarının devamlılığı için belirli sürelerde yenilenmesi gereken sağlık raporlarının geçerliliği uzatılmıştır (ASHB, 2020).

Araştırma kapsamında katılımcıların pandemi sürecinde en çok etkilendiği alanın, sosyal alan olduğu tespit edilmiştir. Toplumda fiziksel engelli bireylerin günlük hayata katılımının riskli ve yanlış olduğu, tek başına dışarıda bulunmamaları gerektiği gibi önyargılar oldukça yaygındır. Literatür incelendiğinde fiziksel engellilerin sosyal

alandaki toplumun onları ayırıştırması, onlara acıyarak bakması ya da onları yok sayması, dışlaması, eksik görmesi gibi sorunlar ile karşılaştıkları görülmektedir (İkizoğlu, 2005). Bu çalışmada elde edilen bulgulara bakıldığında, bütün katılımcılar, pandemi döneminin sosyal hayatları üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Sosyalleşememe nedenleri ise virüs kapma korkusu, sokağa çıkma yasakları, uzaktan eğitim ve evden çalışma şeklinde sıralanabilir. Bulgular, literatür ile paraleldir. Başaran (2020) engelli bireyler ile yaptığı araştırmada, engelli bireylerin pandemi sürecinde sosyal sorunlarının daha da kötüleştiğini tespit etmiştir. Aynı zamanda engelli bireylerin bu süreçte daha çok ayrımcılığa maruz kaldıkları ve hizmetlere erişim sıkıntılarının arttığı sonucuna ulaşmıştır. Koon ve arkadaşları (2020) araştırmalarında engelli bireyleri en olumsuz etkileyen konunun sosyalleşme olduğunu tespit etmişlerdir. Bu süreçte genel olarak topluma katılmanın zorlaştığı, aile ve arkadaşlarla iletişimin sınırlandırıldığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında ele alınan alanlardan biri olan eğitim konusunda katılımcıların bazıları, eğitim hayatlarının olumsuz etkilendiğinden ve çeşitli sorunlar yaşadıklarından bahsetmiştir. Bu sorunlar genel olarak fiziksel çevre koşullarının yetersizliği, materyal erişiminin zorluğu; öğrenci, veli ve öğretmenlerin bilinçsiz tutumlarından kaynaklanan sorunlar olarak belirlenmiştir. Bu durum engellilerin, temel bir hak olan eğitim hakkına eşit bir şekilde erişmelerine engel olmaktadır. Literatürde benzer sonuçlara ulaşılan çalışmalar mevcuttur. Sart ve arkadaşlarının (2016) yaptıkları araştırmada engellilerin eğitim sorunlarının; okulların fiziksel altyapı ve materyal eksiklikleri, kilit personelin sayıca yetersiz olması, engeli olan öğrencinin arkadaş ortamına kabul edilmemesi veya ayrımcılığa uğraması, öğrenci sınıftan alınsın diye imza kampanyaları yapılması, engeli olan bir çocuğun başka bir velinin şiddetine maruz kalması, akranları tarafından duygusal zorbalığa uğraması gibi sosyal dışlanma şeklinde gözlemlendiği tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmada elde edilen bulgulara göre pandemi dolayısıyla eğitimin uzaktan devam etmesinin, engelli bireyleri bazı alanlarda olumlu bazı alanlarda ise olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Olumlu etkilenen katılımcılar; fiziksel çevre koşulları ve ulaşımdan kaynaklanan zorluklar, örgün eğitim gördükleri zaman diliminde sınavların ve ödevlerin uygulanma şekli ile ilgili yaşadıkları problemlerin uzaktan eğitimle ortadan kalktığını ifade etmiştir. Bulgu, literatür ile paraleldir. Kalaç ve arkadaşları (2020) çalışmalarında engellilerin kullanılan dokümanlara ulaşabildiklerini ancak sınavların

çevrimiçi olması durumunda erişilebilirlikte zorluk yaşayacaklarını belirterek, sesli betimleme talep ettiklerini ve sadece Covid-19 süreci için değil, engelli öğrencilerin okula fiziki olarak gidip gelme zorlukları göz önünde bulundurulduğunda eğitimin onlar için kolayca çevrimiçi erişilebilir düzeyde olmasının önemli bir avantaj olabileceğini belirtmişlerdir.

Fiziksel engelli bireylerin yaşadığı sorunlardan biri de fiziksel çevre koşullarıdır. Yapılan araştırma kapsamında katılımcıların sarı çizgilerin üstüne engel konulması veya dayanaksız olması, rampaların dik olması, önüne araç park edilmesi veya rampaların eksik olması, arabaların kaldırıma park edilmesi, kaldırım basamaklarının yüksek olması, otobüs şoförlerinin yaklaşımı, sesli anons yetersizliği, otobüs numaralarını görememe ve metro raylarına düşme tehlikesi sorunlarıyla karşılaştıkları görülmüştür. Bulgular, literatür ile örtüşmektedir. Kozan ve arkadaşlarının (2018) yaptıkları çalışmada, görme engelli bireylerin ulaşım konusunda; otobüslerde ya da duraklarda sesli anons sisteminin olmaması veya çalışmamasından kaynaklanan sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Mülayim ve Pala'nın (2020) tekerlekli sandalye kullanan engelli bireylerle yaptıkları çalışmada ise rampaların yetersiz olduğu, rampaların önüne taşıt park edildiği, esnafların sattıkları ürünleri kaldırımda sergiledikleri için alanın işgal edildiği, engelli park yeri alanlarının denetlenmediği, toplu taşıma araçları için duraklarda engelliler için bekleme yerlerinin bulunmadığı ve toplu taşıma araçlarının engellilere uygun olarak düzenlenmediği tespit edilmiştir.

Araştırma sonucunda pandemi sürecinde fiziksel çevre koşullarına ilişkin sorunların arttığı, engellilerin pandemi sürecinde dışarı çıkamadıkları için kısıtlandıkları gözlemlenmiştir. Konuya ilişkin bulgulardan yola çıkarak katılımcıların hijyen konusunda yeterli özeni gösterememekten korktukları tespit edilmiştir. Bu sonuç literatür ile uyumludur. Kara'nın (2020) yapmış olduğu çalışmada, engelli bireyler yardım ve desteğe ihtiyaç duyduklarından sosyal mesafe kurallarını uygulama ve kendilerini izole etmede zorluk yaşayabilecekleri tespit edilmiştir. Goggin (2020) ise çalışmasında, dokunma duyusunu sıklıkla kullanan engelli bireylerin sosyal mesafenin sağlanması noktasında diğer insanlara göre daha çok zorlandıkları için sıklıkla hijyen problemi yaşadıklarını tespit etmiştir.

Araştırma alanlarından bir diğeri de ekonomik durumdur. Bu alanda katılımcıların çoğu öğrenci veya memur olmaları nedeniyle istihdamda ve ekonomik alanda sorun yaşamadıklarını fakat genel olarak istihdamı yetersiz bulduklarını ifade etmişlerdir.

Bununla birlikte iş bulamayan ve maddi durumu yeterli olmayan fiziksel engellilerin ekonomik olarak ciddi sıkıntılar yaşadığı gözlemlenmiştir. 2011 yılında Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen Nüfus ve Konut Araştırması verilerine göre engelli nüfusunun iş hayatına katılımı %22,1'dir (ASHB, 2020). Fiziksel engellilerin iş hayatına katılımı ekonomik açıdan bir zorunluluktur fakat engel durumları fiziksel engellilerin iş bulmasını diğer bireylere oranla daha fazla etkilemektedir. Türkiye'deki engellilerin iş hayatına katılmaları sistemdeki noksanlıklar ve uygulamadaki yetersizlikler nedeniyle oldukça zordur (Şen, 2018). Araştırma kapsamında edinilen bilgilere göre, bazı fiziksel engellilerin sosyal yardımlar dışında maddi bir geliri bulunmamaktadır. Dolayısıyla Covid-19 pandemisinin fiziksel engellilerin ekonomik durumu üzerinde genel olarak olumsuz etkiler bıraktığı söylenebilir.

Araştırmanın son alanı olan medyanın engellilere bakış açısına ilişkin bütün katılımcılar olumsuz değerlendirmeler yapmış; medyanın engelli bireylerin asıl sorunlarına değinmediğini belirtmişlerdir. Yavalar (2020) çalışmasında, dezavantajlı konumda olan engelli kişilere sınırlı bir biçimde yer veren gazetelerde engelli bireylerin özelliklerinden çok onları üreten ve yayanların yargılarına yer verildiğini belirtmiştir. Ortaya çıkan kalıp yargılar genelde iki temel kategoride ortaya çıkmaktadır. İlki engelli bireyleri acıma ve yetersizliklerini ön plana çıkarma şeklinde betimlerken, ikincisi ise onları süper kahraman olarak görmektedir. Bu çalışmada, katılımcıların çoğu medyanın pandemide engellilerin sorunlarına değinmediğini belirtmiştir. Literatür incelendiğinde, pandemi sürecinde medya ve engelli sorunlarını ele alan yeterli düzeyde çalışmanın bulunmadığı gözlemlenmiştir. Ancak, Engelli Kadın Derneği'nin (2020) pandemi sürecini de kapsayan tarihlerde gerçekleştirdiği medya taramasında; yazılı, elektronik ve görsel basında çıkan haberler taranmış, bu haberlerden pandemi sürecinde "engelli kadın" ve "koronavirüs" kelimeleri geçen toplamda 2763 haber tespit edilmiştir. Haberlerin bir bölümünde engellilerin pandemi sürecinde yaşadıkları sorunlara yer verildiği belirlenmiştir.

## **SONUÇ VE ÖNERİLER**

Araştırma kapsamında fiziksel engelli bireylerin sorunlarının pandemi sürecindeki değişimi incelendiğinde pandeminin katılımcıları çoğunlukla olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Pandemi sürecinde fiziksel engelli bireylerin; genel olarak sağlık

hizmetlerinde yaşadıkları sorunların arttığı, sosyal hayatlarının durma noktasına geldiği, ekonomik sıkıntılar ve işsizlik sorunları ile karşı karşıya kaldıkları, hijyen sorunu ve ulaşım zorlukları yaşadıkları tespit edilmiştir. Buna karşın araştırmaya katılan engelli bireylerin çoğu pandeminin eğitim olanaklarını kolaylaştırdığını belirtmiştir. Okula erişimde yaşanan fiziksel çevreden kaynaklanan zorlukların uzaktan eğitim sürecinde ortadan kalktığı ve engel durumundan dolayı hareket kabiliyeti kısıtlı olan ve buna ilişkin ciddi ağrılar yaşayan katılımcılar için uzaktan eğitimin konfor oluşturduğu, bu sebeple pandeminin katılımcıların eğitim süreçlerini olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre pandemi ve salgın hastalıklarda öncelik, kamu sağlığını korumak olmuştur da hassas ve dezavantajlı gruptaki insanlar için alınan önlemlerin yeterli olmadığı düşünülmektedir. Covid-19 pandemisi küresel olarak önlem alınması gereken bir problemdir. Normal hayatta da birçok sorun ile karşılaşan dezavantajlı gruplar için koruyucu müdahale ve tedbirlerin artırılması gerektiği görülmektedir. Fiziksel engelli bireyler; pandemi sürecinde sorunlarının çözümüne dair uygulamaları yeterli bulup bulmadıklarına ilişkin soruyu çoğunlukla, uygulama yapılmadığı ya da uygulamaların yeterli olmadığı şeklinde yanıtlamıştır. Dolayısıyla Covid-19 sürecinde düzenlenen uygulama ve çalışmaların azımsanmayacak düzeyde olduğu fakat fiziksel engellilerin sorunlarının çözümü için yeterli olmadığı düşünülmektedir.

Özetle; pandemi sürecinde fiziksel engelli bireylerin birçok alanda olumsuz etkilendiği, mevcut olan sorunlarının çoğu alanda daha da katlandığı, beklentilerinin karşılanmadığı, sorunlarının çözümü için ihtiyaçları doğrultusunda gerekli düzenlemelerin yapılmadığını düşündükleri tespit edilmiştir. Aşağıda, araştırmada elde edilen veriler ışığında bu alanda yapılabilecek düzenleme ve öneriler sıralanmıştır:

- Pandemide karşılaştıkları zorluklar göz önünde bulundurularak, engelli bireylerin refahına yönelik ihtiyaç odaklı düzenlemeler yapılması ve bu alanda koruyucu önleyici tedbirler alınması elzemdir.
- Fiziksel engelli bireylerin hem genel sağlık ihtiyaçları hem de Covid-19 kaynaklı ihtiyaçlarının tespiti ve mevcut sağlık sorunlarının tedavisine ilişkin en uygun düzenlenmenin sağlanabilmesi için tıbbi sosyal hizmet ekibi tarafından çalışmalar yürütülmelidir. Karantina uygulamalarında engelli bireyler için kısıtlamalar esnetilmeli veya engellilere yönelik belli bir saat dilimi ayrılmalıdır.

- Uzaktan eğitime erişimde zorlanan tüm engelli öğrencilere internet desteği sağlanmalıdır. Görme engelli öğrenciler görsel olarak sunulan ders materyallerine erişemedikleri için ders materyalleri açıklanmalı ve video paylaşımları betimlenerek anlatılmalıdır. Sınavlar erişilebilir olmalı ve özel olarak ek süre verilmelidir.
- Pandemide görme engelli bireylerin fiziksel temasını en aza indirmek ve destek almadan buldukları durakları anlayabilmeleri için tüm durak ve ulaşım araçlarında sesli anons sistemleri etkinleştirilmelidir. Fiziksel engelli bireylerin çalıştığı işyerlerine esnek ve evden çalışma modeline uygun gerekli teknolojik ekipman ve destek sağlanmalıdır. Uzaktan çalışmak mümkün değilse riski yüksek engelliler için ücretli izin gibi uygulamalar düzenlenmelidir.
- Bu alanda yapılan akademik çalışmalar desteklenerek, daha geniş örneklem gruplarıyla çalışmalar yürütülmesi önerilmektedir.

## KAYNAKÇA

- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020). Erişim: 12 Aralık 2020  
[https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/60415/istatistik\\_bulteni\\_ekim20.pdf](https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/60415/istatistik_bulteni_ekim20.pdf)
- Altındağ, Ö. & Sağlam M. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Engelli Bireyler Hakkındaki Farkındalıkları, *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 17(1), 22-37.
- Artan, T., Atak I., Karaman, M., & Cebeci, F. (2020). Koronavirüs (COVID-19) Salgınında Sosyodemografik Özellikler, Psikolojik Sağlık ve Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Electronic Turkish Studies* 15 (6), 79-94.
- Aydın, E. (2020). COVID-19 Pandemisinde Toplumsal Gerçeğimiz: İşitme Engelliler, *Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Dergisi*, 2(1), 12-15.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Başaran, E. (2020). "Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi Sürecinde Dezavantajlı Gruplar: Engelli Bireyler Üzerinde Nitel Bir Çalışma", *Pandemi Sürecinde Sosyoekonomik Değişim ve Dönüşümler (Fırsatlar, Tehditler, Yeni Normaller)*, Edt: Fatih Kaleci, Emrah Başaran), NEÜ Yay, 405-445.

- BM (2020). BM” Covid-19 ve Engelli Bireyler” Raporu Erişim Adresi: <https://kasder.org.tr/bm-covid-19-ve-engelli-bireyler-raporu/>.
- Engelli Kadın Derneği. (2020). *Covid-19 Pandemi Sürecinde Engelli Kadınların İnsan Hakları İzleme Raporu*. Erişim: 6 Ocak 2021. <http://engellikadin.org.tr/wp-content/uploads/2021/03/ENGKAD-COVID-19-IZLEME.pdf>.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). *2020 Faaliyet Raporu*. Erişim: 12 Mart 2021. <https://www.csgb.gov.tr/media/73621/2020-faaliyet-raporu.pdf>.
- Erkoç, B. & Güner, T. (2021). Engelli Bireye Sahip Ailelerin Akılcı İlaç Kullanımına İlişkin Tutum ve Davranışlarının Belirlenmesi, *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 8(1), 14-20.
- Goggin, G. (2020). Disability, communication, and life itself in the COVID-19 pandemic, *Health Sociology Review*, 29(2), 168-176.
- İkizoğlu, M. (2005). Özürlü, Özürlü Ailesi ve Toplum İlişkisi, *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 5(1), 48-58.
- Jesus, T., Bentley, J. & Bogdanova, Y. (2021). Lockdown-Related Disparities Experienced by People with Disabilities during the First Wave of the COVID-19 Pandemic: Scoping Review with Thematic Analysis, *Int J Environ Res Public Health*, 28 (12).
- Kalaç, M.Ö., Telli G., & Eronal Y. (2020). Covid-19 Mücadelesi Kapsamında Uzaktan Eğitim Sürecinde Engelli Öğrencilerin Durumu Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları* Yayın No:0040.
- Kara, E. (2020). KOVİD-19 Pandemisindeki Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet İşgücünün İşlevi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*,4(1), 26-34.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*,1(1),62-80.
- Karip, S., (2016). Engelli Bireylerin Sağlık Hizmetleri Kullanımında Yaşadıkları Sorunlar: Konya Örneği. *Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı*, Konya.



- Koon, L., Greiman, L., Schulz, J., Goddard, K., Nzuki & I. Hall, J. (2020). Examining The Effects of The COVID-19 Pandemic on Community Engagement For People With Mobility Disabilities, *Disabil Health J.*, 15(1S).
- Kozan, H. Ö., Bozgeyikli, H., & Kesici, Ş. (2018). Engelsiz Kent:Görme Engelli Bireylerin Kentlerde Yaşadıkları Problemler, *Kent Araştırmaları Dergisi*, 23(9), 216-235.
- Kumtepe, H. (2001). Ankara İlinde Yaşayanların Engellilere Yönelik Tutumları, *Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı*, Ankara.
- Mülayim, A. & Pala, G. (2020). Tekerlekli Sandalye Kullanan Engellilerin Sosyal Hayata Katılımında En Büyük Engel; Yapılı Çevrede Yaşanan Problemler ve Çözüm Önerileri, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Özel Sayı(2), 357-382.
- Sart, H., Barış, S., Sarıışık, Y., & Düşkün, Y. (2016). Engeli Olan Çocukların Türkiye'de Eğitime Erişimi: Durum Analizi ve Öneriler, *Eğitim Reformu Girişimi*. Erişim: 4 Ocak 2021. [http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG\\_Engeli-Olan-%C3%87ocuklar%C4%B1n-T%C3%BCrkiyede-E%C4%9Fitime-Eri%C5%9Fimi.pdf](http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_Engeli-Olan-%C3%87ocuklar%C4%B1n-T%C3%BCrkiyede-E%C4%9Fitime-Eri%C5%9Fimi.pdf).
- Şen, M. (2018). Türkiye'de Engellilere Yönelik İstihdam Politikaları: Sorunlar ve Öneriler, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 137-147.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Covid-19 Bilgilendirme Sayfası, (2020). Erişim: 25.03.2021. <https://Covid19.Saglik.Gov.Tr/Tr-66300/Covid-19-Nedir-.Html>.
- Yaman, Ö. M. (2016). Apaçi Gençlik, Gençlerin Toplumsal Davranış ve Yönelimleri: İstanbul'da Apaçi Altkültür Grupları Üzerine Nitel Bir Çalışma, (7. Basım). İstanbul: Şenyıldız Matbaacılık.
- Yavalar, D. E. (2020). Yazılı Basında Engellilerin Temsili: Hürriyet, Milliyet, Sabah Gazetesi Örneği, *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 28(1), 305-323.
- Yıldırım, A., & Şimşek H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüksel, A. N. (2020). Nitel Bir Araştırma Tekniği Olarak: Görüşme. *Social Sciences Studies Journal*, 547-552.



**Özgün Makale (Nitel Araştırma)**

**Unique Article (Qualitative Research)**

*Geliş Tarihi – Submitted: 17.12.2021*

*Kabul Tarihi – Accepted: 30.12.2021*

Atıf Bilgisi / Reference Information

Arslanoğlu, B. S., Demirci, Z., Arıcı, A. & Bolat, G. B. (2021). Pandemi dönemi uzaktan eğitim süreci sorunları: geçici koruma altındaki Suriyeli öğrenciler özelinde nitel bir inceleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (2), 290-316

Doi: <https://doi.org/10.54961/uobild.1038116>

**PANDEMİ DÖNEMİ UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİ SORUNLARI: GEÇİCİ KORUMA  
ALTINDAKİ SURIYELİ ÖĞRENCİLER ÖZELİNDE NİTEL BİR İNCELEME**

**Berre Sena ARSLANOĞLU<sup>1</sup>**

**Zehra DEMİRCİ<sup>2</sup>**

**Aylin ARICI<sup>3</sup>**

**Gizem Burcu BOLAT<sup>4</sup>**

**ÖZET**

**Amaç:** Bu çalışmanın amacı İstanbul'da ikamet eden geçici koruma altındaki Suriyeli öğrencilerin, pandemi sürecinde yararlanılan uzaktan eğitim modelinde yaşadıkları sorunları belirlemek ve bu süreçte karşılaştıkları zorlukları sosyal hizmet perspektifinden değerlendirmektir. **Yöntem:** Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada görüşme tekniklerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Çalışmanın örneklemini 12-16 yaş aralığında bulunan,

<sup>1</sup> Sosyal Hizmet Uzmanı, e-posta: berre137@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8520-9270

<sup>2</sup> Sosyal Hizmet Uzmanı, e-posta: demircizehra062@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2581-1032 /

<sup>3</sup> Arş. Gör. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: aylin.a\_@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3872-2984

<sup>4</sup> Sosyal Hizmet Bilim Uzmanı, e-posta: bolatgizemburcu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2442-5658 (iletişim y.)

İstanbul'da ikamet eden ve ortaokul düzeyinde eğitim gören geçici koruma altındaki 15 mülteci öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada örnekleme yöntemlerinden kartopu tekniğinden yararlanılmıştır. Veriler, demografik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin analizi betimsel analiz yöntemi ile sağlanmıştır. **Bulgular:** Araştırmaya katılan 15 katılımcıdan 11'i uzaktan eğitime erişmekte dolaylı ya da doğrudan zorluk yaşamaktadır. Katılımcıların yalnızca 4'ü uzaktan eğitimde zorlanmadığını bildirmiştir. 11 katılımcı uzaktan eğitime dair; elektronik cihaz eksikliği ya da yetersizliği, evde uzaktan eğitim gören öğrenci sayısının fazlalığı, bazı katılımcıların ekonomik destek amaçlı çeşitli işlerde çalışması, uygulama dilinin anlaşılmasız bulunması, evde düzenli internet erişiminin veya buna uygun altyapının olmayışı gibi sorunlar yaşadığını belirtmiştir. **Sonuç:** Pandemi öncesi sosyal yaşam ve eğitim alanında halihazırda yabancılık, yalnızlık, adaptasyon güçlükleri gibi sorunlar yaşayan mülteci öğrenciler, uzaktan eğitim sürecinde de ek birçok zorluk ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu nedenle katılımcıların büyük bir çoğunluğu yüz yüze eğitimi tercih etmektedir. Bununla birlikte katılımcıların, meslek edinme arzuları ve geleceğe dair umut ve beklentileri yüksektir. Bu sonuç, yaşanan zorlu süreç dikkate alındığında sosyal hizmet açısından anlamlı ve çarpıcıdır.

**Anahtar Kelimeler:** Pandemi, Online Eğitim, Suriyeli Mülteci Öğrenciler, Mülteci Çocuklar

## PROBLEMS OF THE DISTANCE EDUCATION PROCESS DURING THE PANDEMIC PERIOD: A QUALITATIVE STUDY ON SYRIAN STUDENTS UNDER TEMPORARY PROTECTION

### ABSTRACT

**Purpose:** The aim of this study is to determine the problems experienced by Syrian students under temporary protection residing in Istanbul in the distance education model used during the pandemic process and to evaluate the difficulties they encounter in this process from social work. **Method:** Qualitative research method was used in the study. In the study, semi-structured interview technique, which is one of the interview techniques, was used. The sample of the study consists of 15 refugee students under temporary protection, aged 12-16, residing in Istanbul and studying at secondary school level. Snowball technique, one of the sampling methods, was used

in the study. Data were collected through demographic information form and semi-structured interview form. The analysis of the data was provided by the descriptive analysis method. **Findings:** 11 of the 15 participants participating in the research have direct or indirect difficulties in accessing distance education. Only 4 of the participants reported that they had no difficulties in distance education. 11 participants on distance education; he stated that he had problems such as the lack or insufficiency of electronic devices, the high number of students receiving distance education at home, the fact that some participants were working in various jobs for economic support, the language of the application was incomprehensible, and the lack of regular internet access or infrastructure at home. **Conclusion:** Refugee students, who were already experiencing problems such as alienation, loneliness and adaptation difficulties in social life and education before the pandemic, had to struggle with many additional difficulties in the distance education process. For this reason, the majority of the participants prefer face-to-face training. However, the participants' desire to acquire a profession and their hopes and expectations for the future are high. This result is meaningful and striking in terms of social work, considering the difficult process experienced.

**Keywords:** Pandemic, Online Education, Syrian Refugee Students, Refugee Children

## GİRİŞ

Covid-19 virüsü ilk olarak 2019 Aralık ayında Çin'in Hubei eyaleti Wuhan kentinde ortaya çıkan, solunum yolunda birtakım belirtiler (ateş, öksürük, nefes darlığı) ile kendini gösteren ve 13 Ocak 2020'de tanımlanan bulaşıcı bir hastalık olarak belirlenmiştir (TC. Sağlık Bakanlığı, 2020). Covid-19 salgını kısa bir sürede engellenemez bir şekilde 6 kıtada yüzlerce ülkeye yayılmış ve tüm dünyada pandemi ilan edilmiştir (Birinci & Bulut, 2020). Pandemi, birey ve toplumu çeşitli alanlarda etkileyen ve sorunlara neden olan bir olgudur; çünkü bulaşıcı hastalığın tehditleri ve bu tehditlerin yayılması insanlarda panik ve stresi arttırdığından alışılmışın dışında davranış ve tepkilere sebep olmaktadır (Batubara, 2021). Covid-19'un neden olduğu bu salgın insanları; ekonomik, sosyal ve psikolojik açıdan derinden etkilemiştir. Özellikle salgının yaratmış olduğu korku ve konu hakkındaki net bilgilerin olmayışı neredeyse tüm dünyada travmaya sebep olmuştur. Virüs, salgının yanı sıra çaresizliği de beraberinde getirmiştir. İnsanların çoğunun böyle bir durumla daha önce

karşılaşmaması, alışkanlıkların ani bir şekilde değişmesi ve virüs hakkındaki belirsizlikler, insanlarda korku ve endişe yaratmıştır (Urhan & Arslankoç, 2021). Enfekte olan nüfus, fiziksel bir savaş verirken henüz enfekte olmayan nüfus ise psikolojik bir savaş vermektedir (Aşkın & ark. 2020).

Toplumlar, pandemi nedeni ile neredeyse her alanda değişiklikler yapmak ve belirli alternatiflere yönelmek zorunda kalmıştır. Bu zorunluluklar, ülkeler tarafından alt yapılar ile desteklenmiş ve bu değişikliklerin hayata geçirilmesi virüsün yayılma hızını azaltma amacıyla süreç içinde hızlandırılmıştır (Daniel, 2020). Böylece pandemi birtakım zorunlu değişimleri beraberinde getirmiş ve bu zorunlu değişimlerin toplumlarda birtakım sosyolojik yansımaları olmuştur (Avçin & Erkoç, 2021). Ülkemizde de pandemi; ekonomik, sosyal, dini, askeri, idari, kültürel vb. alanlarda değişimlere neden olmuştur. Eğitim-öğretim kurumları pandemiden ve bu değişikliklerden fazlaca etkilenen kurumlar arasındadır. Öğrencilerin, öğretmenlerin ve diğer çalışanların bulunduğu okullar ve eğitim kurumlarında, virüsün yayılma hızını engellemek amacıyla yüz yüze eğitime ara verilmiştir. Türkiye’de ilk vakanın görülmesinin ardından (10 Mart 2020), okullarda 3 haftalık bir tatil süreci başlamış, daha sonra virüsün ciddiyeti anlaşılacak bu sürenin yeterli olmayacağı kanısına varılmıştır. Neticede 3 haftalık tatil uzatılmış ve en sonunda da eğitim öğretimin uzaktan olması için yeni teknolojik alt yapılar geliştirilmeye başlanmıştır (Çiftçi & Gençoğlu, 2020).

Uzaktan eğitim; geniş kitlelere eğitim hizmeti sağlamak amacıyla öğreten ve öğrenenin farklı mekanlarda olduğu, teknoloji sayesinde ekranlar aracılığı ile iletişim ve etkileşimde bulunulan bir sistemdir (Gelişli, 2015). Ülkemizde uzaktan eğitime; ilkökul, ortaokul ve lise için Eğitim Bilişim Ağı (EBA) ile erişim sağlanmıştır. Daha önce örgün eğitime destek amacıyla kullanılan EBA, bu süreçte yetersiz kalmış ve öğrenci ve öğretmenlerin kolay erişimi için alt yapısı genişletilerek 23 Mart 2020’de EBA TV üzerinden ve EBA canlı ders platformunda uzaktan eğitim yayın hayatına başlamıştır (Aydın, 2020).

Okulların geçici olarak kapatılması üzerine küresel bir eğitim krizi baş göstermiştir (Mikuskova & Veresova, 2020). Bunun üzerine ülkeler, pratik bir çözüm yolu olarak uzaktan eğitim yöntemlerini kullanmaya başlamıştır. Ancak uzaktan eğitim, öğrencilerin eğitime erişiminde birtakım adaletsizlik ve eşitsizlikler yaratabileceğine ilişkin kaygıları beraberinde getirmiştir. Çünkü uzaktan eğitime erişmek için teknolojik

bir alt yapı, teknolojik bir araç ve bunları kullanabilme becerisi gerekmektedir (Fırat & Sezgin, 2020).

Eşitsizlik kaygısını ortaya çıkaran durum, uzaktan eğitim için gerekli donanım ve becerilere ne yazık ki herkesin sahip olmayışıdır. Toplumun dezavantajlı bireyleri, bu eşitsizlikten ve pandeminin diğer alanlarda yarattığı sorunlardan en derinden etkilenen kesimdir. Toplumun dezavantajlı kesiminin azımsanmayacak bir kısmını mülteci konumundaki kişiler oluşturmaktadır. Mülteciler Derneği'nin (2020) açıkladığı verilere göre; 16 Aralık 2020 tarihinde Türkiye'deki geçici koruma altındaki Suriyeli sayısı 3 milyon 639 bin 572 kişidir. Bu sayının büyük çoğunluğunu çocuklar oluşturmaktadır. Türkiye'deki resmi kayıtlı Suriyeli çocuk (0-18 yaş) sayısı 1 milyon 728 bin 540'tır. 2019-2020 eğitim öğretim yılında okula kayıtlı yaklaşık 685 bin Suriyeli öğrenci vardır. Buna karşılık herhangi bir okula kaydı bulunmayan da yaklaşık 400 bin Suriyeli çocuk bulunmaktadır (Şimşek, 2020).

Sığınmacı veya mülteci statüsündeki kişiler, travmatik göç süreci ve yaşam koşullarındaki değişikliklerin getirdiği güvenlik, cinsiyete ve etnik kökene dayalı ayrımcılık, dil, çalışma koşulları, hijyen, beslenme, barınma ve sağlık gibi pek çok sorunla mücadele etmektedir (Artan & Arıcı, 2017). Yetişkinlere göre daha kolay incinebilir durumda olan çocuklar; göç, sığınmacılık ve mültecilik gibi içerisinde birçok zorluk barındıran süreçlerde, yetişkinlerden daha fazla etkilenmektedir. Mülteci çocuklar, diğer tüm çocuklar gibi yetişkinlerin korumasına, gözetimine ve ilgisine ihtiyaç duymaktadır; fakat çoğunlukla bunlardan yoksun veya yetersiz hayat koşullarında yaşamlarını devam ettirdikleri gözlemlenmektedir. Türkiye'de yaşayan mülteci çocukların yaşadıkları sorunlar; aile içi dinamiklerden kaynaklanan sorunlar, eğitime devam edememe ya da kaliteli eğitim alamama, sağlık sorunları, maddi sıkıntılar, dışlanma (ayrımcılık), psikolojik sorunlar, uyum süreci zorlukları ve diğer sorunlardır (Yenen & Ulucan, 2020).

Türkiye'de mülteci çocukların eğitim sorunlarını ele alan birçok bilimsel araştırma, haber ve rapor bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda, eğitim çağındaki mülteci öğrencilerin birçoğunun eğitim almadığı, Geçici Eğitim Merkezleri'nde eğitim alanların entegrasyon sorunları yaşadığı, bu merkezlerden devlet okullarına geçiş yapan öğrenci sayısının çok az olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Tosun, Yorulmaz, Tekin & Yıldız, 2018).

Görüldüğü üzere mülteci çocuklar halihazırda eğitim alanında pek çok sorunla mücadele etmektedir. Dolayısıyla mülteci çocukların, pandemi sürecininin beraberinde getirdiği aksaklık ve zorluklardan da daha derinden etkilendiği düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı; mülteci çocukların, mevcut düzende yaşadıkları sorunların pandemide ne tür değişikliklere uğradığını tespit etmek ve uzaktan eğitime erişimde yaşadıkları zorlukları sosyal hizmet perspektifinden değerlendirmektir. Sosyal hizmet dezavantajlı gruplar ve bunlardan biri olan mülteciler ile yakından ilgilenen, sorunları tespit etmek ve çözüm önerileri sunmak ile sorumlu bir meslek dalıdır (Zengin & Altındağ, 2016). Dolayısıyla mülteci çocukların eğitim hayatını tehdit eden unsurlarla mücadele etmesi sosyal hizmet adına kabul edilebilir bir durum değildir. Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu'na (IFSW) göre sosyal hizmet disiplini temelinde; adalet, insan hakları ve farklılıklara saygı ilkelerini barındırır. Uygulamalarında baz aldığı bu ilkeler; dil, din, cinsiyet, ırk ve sınıf ayrımı gözetmeksizin her çocuğun eğitim hakkına sahip olduğunu savunur (IFSW, 2014).

Yapılan literatür çalışmaları sonucunda pandeminin güncel bir konu olması ve henüz bitmemiş olması nedeniyle bu alanda yapılan araştırmaların güncel durumda yetersiz kaldığı fakat bu araştırmaların günden güne arttığı gözlemlenmiştir. Bu araştırma çalışma grubunun geçici koruma altında olan Suriyeli mülteci çocuklardan oluşmasının literatür açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca hassas bir grup olan mülteci çocukların mevcut düzende ve pandemi koşullarında sorunlarını tespit etmek, göç ve adaptasyon süreçlerinde psikolojik rahatlık sağlamak ve çözüm önerilerini hayata geçirmek amacıyla yapılan her çalışma önemlidir. Bu araştırma, ekonomik nedenlerin ya da göç ile gelen sorunların günümüz koşullarında uygulamada olan online eğitim modelinin önüne geçmemesi ve gerekli kurumların ya da kişilerin çözüm üretmesi adına önem taşımaktadır. "Covid-19 ve Eğitim" alanında yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde araştırmaların daha çok Türk çocuklar üzerinden yürütüldüğü gözlemlenmiştir. Bu araştırmanın özgünlüğü pandemi sürecinde online eğitime devam eden mülteci çocuklar ile yapılmış nitel bir çalışma örneği olmasıdır. Bir diğer özgün yanı ise örneklemini ilkökul ve ortaokul düzeyindeki çocukların oluşturuyor olmasıdır. Çünkü uzaktan eğitim ile ilgili mevcut çalışmalar, çoğunlukla yükseköğretim kurumlarını kapsamaktadır ve dolayısıyla literatürde bu alandaki çalışmalar yetersizdir. Her alanda olduğu gibi eğitim alanında da pandeminin etkileri uzun vadede ortaya çıkacaktır. Radikal bir değişiklik olarak hayatlarımıza giren uzaktan eğitimin uzun

vadede sonuçlarının değerlendirilmesi için bu araştırmanın gerekli ve anlamlı olduğu düşünülmektedir.

## YÖNTEM

Pandemi sürecinde mülteci çocukların online eğitime ilişkin sorunlarının araştırıldığı bu çalışmada nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Nitel araştırmalar bireylerin algılarını, deneyimlerini ve gözlemlerini içeren ve deneyim odaklı araştırma türüdür. Katılımcıların bakış açılarını, araştırmacının düşüncelerini, problemin çok boyutlu açıklanmasını ve yorumlamasını içerir (Tekindal & ark. 2021). Bu çalışmada nitel yöntemin tercih edilmesinin nedeni; nitel araştırmanın gözlem, mülakat ya da görüşme yolu ile araştırılan konu hakkında katılımcılara dair derin bir bilgi sağlaması, konuyu katılımcıların bakış açılarından ele alması (Baltacı, 2019), amacının kesin bilgilere ulaşmaktan daha ziyade farklı bir perspektif sunmak olması (Şimşek, 2020) ve bu çalışmada mülteci çocukların araştırılan konu hakkındaki algı ve deneyimlerine yer verilmek istenmesidir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar, araştırma kapsamında görüşülen geçici koruma altındaki 15 mülteci öğrenci ile sınırlıdır, genellenemez.

### Veri Toplama Tekniği

Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmede araştırmacı, önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme protokolünü hazırlar. Ancak araştırmacı planladığı soruların yanında görüşme akışına göre farklı alt sorularla görüşmenin seyrini etkileyebilir (Bozan & Ekinci, 2018). Bu çalışmada da görüşmeler sırasında konuşmanın akışına göre ilave sorular sorularak meseleye derin bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır. Görüşme tekniğinde konu çok boyutlu olarak ele alınır temel amaç bireyin iç dünyasının anlamlandırılmaya çalışmaktır. Görüşmeler, genellikle yüz yüze yapılmakta olsa bile telefon ve kameralı telefon gibi araçlarla da gerçekleştirilebilir (Yüksel, 2020; Karataş, 2015). Bu çalışmada görüşmeler pandemi şartlarından dolayı telefon aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

### Veri Toplama Süreci

Görüşmeler, 10.04.2021-21.05.2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 30 dakika sürmüştür. Görüşme süresi katılımcıların cevaplarına göre artıp azalmıştır. Görüşme öncesinde görüşmeciler araştırmanın amacı konusunda



bilgilendirilmiştir. Katılımcılara görüşmenin kayıt altına alınacağı bilgisi önceden verilmiş olup kabul etmeyenler örnekleme dahil edilmemiştir.

### **Veri Toplama Araçları**

Çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan ve 11 sorudan oluşan Kişisel Bilgi Formu, 7 sorudan oluşan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu ve Çocuk Gönüllü Onam Formu kullanılmıştır.

### **Çalışma Grubu**

Katılımcıları seçerken kartopu tekniğinin kullanılması uygun görülmüştür. Kartopu tekniğinde; referans olabilecek uygunlukta bir katılımcının yönlendirmesiyle diğer katılımcılara ulaşarak veri toplanmaktadır (Baltacı, 2019). Araştırma grubunu 12-16 yaş aralığındaki İstanbul'da ikamet eden ve ortaokul düzeyinde eğitim gören geçici koruma altındaki mülteci öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma sahasının bu bölge seçilmesindeki neden; İstanbul'da, Türkiye'nin diğer şehirlerine göre daha fazla mülteci öğrenci bulunmasıdır (Mülteciler Derneği, 2021). Araştırma grubunun seçilmesindeki neden ise ortaokul seviyesindeki öğrencilerle gerçekleştirilen çalışmaların azlığından dolayı literatüre katkı sunulmak istenmesidir.

### **Verilerin Analizi ve Yorumlanması**

Bu çalışmada veriler betimsel analiz tekniğiyle çözümlenmiştir. Bu yöntemde görüşmeler sonucunda elde edilen bilgilerin, düzenlenerek ve yorumlanarak okurlara sunulması amaçlanmaktadır. Elde edilen veriler temalara göre sınıflandırılarak özetlenir, yorumlanır ve bulgular arasında ilişkiler kurularak karşılaştırılır (Karataş, 2017). Bu araştırmada da elde edilen veriler; göçün eğitime etkisi, pandemi sürecinin eğitim ve sosyal hayata etkisi ve online veya yüzyüze eğitim tercihinine ilişkin görüşler olmak üzere üç ana temaya göre sınıflandırılmıştır. Çalışmada belirlenen ana temalardan göçün eğitime etkisi, okula uyum ve geleceğe ilişkin beklentiler olmak üzere iki alt temaya; pandemi sürecinin eğitim ve sosyal hayata etkisi ana teması ise, uzaktan eğitimi etkileyen durumlar ve değişen sosyal hayata ilişkin tutumlar olmak üzere iki alt temaya ayrılmıştır. Görüşmeler sonucunda ulaşılan ses kayıtları araştırmacılar tarafından deşifre edilerek toplamda 70 sayfalık veri elde edilmiştir. Güvenilirliğin sağlanması amacıyla elde edilen ses kayıtlarının deşifresi iki farklı kişi tarafından gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde kadın görüşmeciler "GK", erkek

görüşmeciler ise "GE" şeklinde kodlanmıştır (G1K: 1. görüşmeci kadın, G2E: 2. görüşmeci erkek).

### **Araştırmanın Etik Yönü**

Araştırma öncesinde İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan 06.04.2021 tarihli ve 2021/96 numaralı karar ile etik kurul onayı alınmıştır. Bu araştırmada katılımcılar ve ebeveynleri sorular ve araştırma hakkında bilgilendirilmiştir. Araştırmanın amacı, verilerin kullanım şekli ile saklanma süresi, verilerin gizli kalacağı bilgisi ve araştırmacıların iletişim bilgilerini içeren gönüllü onam formu katılımcılara iletilmiştir. Katılımcıların gönüllü onam formundaki bilgileri anladıkları ve araştırmaya katılmaya kabul ettikleri teyit edildikten sonra görüşme yapılmaya başlanmıştır.

### **BULGULAR**

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulgular, demografik bulgular ve diğer bulgular olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir.

#### **Demografik Bulgular**

**Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri**

	KATEGORİLER	KİŞİ SAYISI
<b>Cinsiyet</b>	Kadın	8
	Erkek	7
<b>Yaş</b>	12	2
	13	3
	14	2
	15	7
	16	1
<b>Kardeş Sayısı</b>	2	2
	3	7
	4	5
	5	1
<b>Katılımcıların Kaç Yıldır Türkiye'de Yaşadıkları Bilgisi</b>	3	2
	4	1
	5	4
	6	1
	7	4
	8	2
	10	1

Katılımcıların 8'i kadın, 7'si erkektir. Katılımcıların tamamının doğum yeri Suriye'dir. 8 kadın katılımcının yaş aralığı 12-15; 7 erkek katılımcının yaş aralığı 12-16'dır. 15 katılımcının tamamı Türkiye'de ortaokul düzeyinde eğitim gören mülteci öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcılar en az 3 en fazla 10 yıldır Türkiye'de ikamet etmektedir (Tablo 1).

Ayrıca pandemi döneminde 1 katılımcı (G2K) hazır giyim mağazasında çalıştığını, 2 katılımcı (G8E, G14E) bazen çalıştığını, 12 katılımcı ise çalışmadığını belirtmiştir.

Katılımcılara internet erişim durumları sorulduğunda; 14 katılımcının düzenli internet erişimi bulunduğu, sadece bir katılımcının (G10K) düzenli internet erişiminin olmadığı öğrenilmiştir.

### **Diğer Bulgular**

Araştırma bulgularından elde edilen veriler konunun daha iyi kavranması için üç ana temaya ayrılmıştır. Bu temalar; göçün eğitim hayatına etkisi, pandemi sürecinin eğitim ve sosyal hayata etkisi, online veya yüz yüze eğitim tercihinin ilişkili görüşlerdir.

### **Göçün Eğitime Etkisi**

Suriye iç savaşı nedeniyle eğitim hayatlarına Türkiye'de devam eden öğrencilerin adaptasyon sürecinde yaşadıkları zorlukları ve bu zorlukların geleceğe dair hayallerini ne düzeyde etkilediğini tespit etmek amacı güden bu tema; okula uyum ve geleceğe ilişkin beklentiler olmak üzere iki alt temaya ayrılmıştır.

#### **• Okula Uyum**

Yapılan araştırmada katılımcılar ile görüşmelerden elde edilen verilere göre eğitim hayatlarına Türkiye'de devam ettiklerinde karşılaştıkları sorunların genel olarak; dil, kimliksizlik, dışlanma ve yabancılık olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu "*Türkiye'ye geldiğinizde eğitim konusunda ne gibi zorluklar yaşadınız?*" sorusuna; Türkçe bilmedikleri için zorlandıklarını, başkalarını anlamamanın ve kendini anlatamamanın zor bir durum olduğunu fakat Türkçe'yi öğrendikçe okul hayatına alıştıklarını belirtmiştir. Türkçe bilmedikleri için iletişim konusunda zorlandıklarını ifade eden bazı katılımcılar (G8E, G14E) ayrıca okulda yabancılık da çektiklerini ve bu durumun onlarda korku yarattığını ifade etmiştir.

*"5. sınıfa gittiğimde ben okumak istemiyordum. Ben diyordum ki 'Ben şimdi nasıl çıkacam burdan?' Hiç kimseyi tanıımıyordum ya (G14E)."*

İki katılımcı (G9E, G13E) Türkiye'ye geldiklerinde Türkçe bilmediklerini ve bu sorunu çözmek amacıyla dil kursuna gittiklerini belirtmiştir. Ayrıca bir katılımcı (G15K) Türkiye'ye ilk geldiğinde yabancılik çektiğini ilk önce dil öğrendiğini daha sonra okula başladığını belirtmiştir.

*“İlk Türkiye'ye geldiğimizde işte kursa gittik üç dört ay sonra okula başladık. Okula başladığımda işte başlarda biraz zorluyordu hani hiçbir şey anlamıyordum çünkü bazı konular zor geliyordu bana diyordum acaba yapamayacak mıyım ama sonra zamanla alıştığında gayet kolay oldu yani şu an rahatlıkla konuşabiliyorum anlaşılabiliyorum (G9E)”*

Bir katılımcı (G6K) Türkiye'ye geldiklerinde kimliğinin olmadığını ve bu nedenle de okula gidemediğini ancak kimlik çıkarınca okula gidebildiğini, bir başka katılımcı (G12K) okula uyum sürecinde dil konusunda herhangi bir sıkıntı yaşamadığını fakat Suriyeli olduğu için arkadaşları tarafından dışlanmaya maruz kaldığını, bir diğer katılımcı (G1K) okula başladığında bir arkadaşıyla sıkıntı yaşadığını fakat kısa süre içerisinde çözüldüğünü, bir başka katılımcı ise (G3E) herhangi bir sıkıntı yaşamadığını belirtmiştir.

*“Sadece arkadaşlarım benimle Suriyeli olduğum için dalga geçtiler başka sorun yok zaten okula başladığımda Türkçe biliyordum (G12K).”*

- **Geleceğe İlişkin Beklentiler**

Yapılan araştırmada göçün beraberinde getirdiği birtakım zorlukların katılımcıların geleceğe dair hayal kurmalarına çoğunlukla engel olmadığı gözlemlenmiştir. Katılımcılara yöneltilen *“Eğitime ilişkin beklentiniz nedir, ileride ne olmak istiyorsunuz?”* sorularına verilen cevapların çoğunluğu geleceğe dair umut ve beklentilerinin olduğunu göstermektedir.

*“Okuyacağım büyüyünce ve bir de yani nasıl diyeyim ben büyüyünce ev dikeceğim bina yapacağım (G3E).”*

*“Ee hani hemşireler var ya öyle olmak istiyorum ben de (G10K).”*

*“Şu anda yani okulu bitirmek istiyorum inşallah güzel bir puan alırsam güzel bir liseye geçmek istiyorum oradan da işte güzel bir üniversiteye geçmek istiyorum eğitimime devam etmek istiyorum. Gelecekte doktor olmak istiyorum. Doktor olmak istiyorum kendi halkım için ne denir...(G9E).”*

*“Ben mühendis olmak istiyorum yani ben çünkü Türkiye’yi çok sevdim ve Türkiye’de güzel şeyler yapmak istiyorum. Hedefimde mühendislik var (G11E).”*

Katılımcılardan ikisi (G2K, G6K), şu anda bir meslek hedefinin olmadığını fakat üniversite okumak istediklerini, bir katılımcı (G12K) bu konuda herhangi bir şey düşünmediğini, başka bir katılımcı (G14E) ise düşüncelerinin zaman zaman değiştiğini belirtmiştir.

### **Pandemi Sürecinin Eğitim ve Sosyal Hayata Etkisi**

Pandemi sürecinin ülkemize getirdiği değişikliklerin en başında eğitim hayatı gelmektedir. Pandemi sürecinde eğitim neredeyse tüm dünyada çevrimiçi platformlarda öğreten ve öğrenenin mekân olarak birbirinden bağımsız olduğu ortamlarda gerçekleşmektedir. Bu araştırmada yeni eğitim modelinin Suriyeli öğrenciler üzerinde etkisini görmek amacıyla katılımcılara *“Pandemi sürecinde eğitimde ne gibi zorluklar yaşadınız, ekonomik olarak zorlandınız mı, pandemi sonrası arkadaşlık ilişkilerinizde, öğretmenlerinizle görüşme sıklıklarında bir değişiklik oldu mu?”* soruları yöneltilmiştir. Tema, daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla uzaktan eğitimi etkileyen durumlar ve değişen sosyal hayata ilişkin tutumlar olmak üzere iki alt temaya ayrılmıştır.

#### **• Uzaktan Eğitimi Etkileyen Durumlar**

Araştırmada, pandemi sürecinde öğrencilerin uzaktan eğitim görebilmesi için bazı koşulları sağlamaları gerektiği gözlemlenmiştir. 15 katılımcıdan 11’i EBA’ya telefon olmadığından, evde uzaktan eğitim gören öğrenci sayısının çokluğu sebebiyle ders saatlerinin çakıştığından ya da evde telefon olsa bile yetersiz kaldığından veya bir işte çalıştığından vb. sebeplerden dolayı giremediğini belirtmiştir.

*“Ee şimdi sınav dersleri dilim değil ya o yüzden birazcık zorladı, ama canlı derste çok zorlandım çünkü yani böyle hep girmiyorum çünkü yani bir telefon var ya yani bir de şifresi benim küçük kız kardeşim koymuş yani ben nasıl gireceğim o nasıl girecek çok zorlanıyoruz (G6K).”*

Ev içerisinde uzaktan eğitim gören öğrenci sayısındaki nicel çokluğun, ders saatlerinin çakışması sebebiyle sorun yarattığı gözlemlenmiştir. Bir katılımcı (G13E) evde bir adet bilgisayar olduğunu fakat evde uzaktan eğitim gören öğrenci sayısı fazla olduğundan dolayı EBA’ya giremediğini belirtmiştir.

*“Yani mesela öğretmen diyor ki siz saat 4 buçuk açacaksınız ders, sonra abim saat 4’te var dersi ne zaman bitiyor ee 1 saat, yani abim 9. sınıf. Ee ben ve kardeşim 5. sınıf 2 tane ve bir tane 3. sınıf ve bir tane 7. sınıf (G13E).”*

Yapılan araştırmada uzaktan eğitimin harici bir harcamaya yol açtığı görülmüştür. Katılımcılardan ikisi (G7K, G11E) uzaktan eğitimin başlarında telefon, tablet ve bilgisayar olmadığı için EBA’ya giremediklerini bu nedenle tablet ve telefon aldıklarını belirtmişlerdir.

*“... ilk başta giremedik telefonda tablettten dolayı çünkü yoktu bizim sadece bir tane vardı sonra aldık bir tane tablet ve telefon ondan girebildik yani bazen zorlanıyoruz evet ilk girdiğimizde EBA şifresi olarak böyle zorlandık (G7K).”*

*“Zorlandım yani zordu. Evde telefon yok bilgisayar yok annemin telefonuyla girmeye çalıştım başta derslere. Sonra tablet aldık babam aldı. Şimdi idare ediyoruz (G11E).”*

İki katılımcı (G1K, G2K) uygulamayı anlamadıklarından dolayı EBA’ya giremediklerini belirtmiştir. G1K, evdeki bilgisayarın youtube dışında bir uygulamaya girmediğini, telefonda EBA’ya girdiğinde anlayamadığını, kardeşinin ise telefonu olmadığından dolayı EBA’ya giremediğini belirtmiştir.

*“Telefon 3 tane var, bilgisayar var ama sadece youtube içinde, hiçbiri çalışmıyor yani sadece youtube izliyoruz, ben giriyorum ama anlamıyorum, ama kardeşim giremiyor (G1K).”*

*“Eba’ya giremiyorum, sonra ben EBA’ya girdim ama Eba’ya nasıl gireceğim hiçbir şey anlamıyorum, anladın mı hocam? Eba’ya hiçbir şey anlamıyorum yani girdim şifresi aldım hiçbir şey anlamadım yani (G2K).”*

Uzaktan eğitim için gerekli olan teknolojik aletleri satın alamayan bazı katılımcılar, bu ihtiyacını yakın kişilerden sağlayarak gidermeye çalıştıklarını ifade etmiştir. G12K, başta uzaktan eğitime giremediğini ancak daha sonra komşusunun bilgisayarını ödünç aldığını, katılımcılar arasında evinde düzenli internet erişimi olmayan tek katılımcı (G10K) ise bazen ders saatlerinde onlara yakın bir yerde oturan halasına gittiğini belirtmiştir.

*“Evet abla o da 7. sınıfa gidiyor aynı okuldaydık ama şu an derslere çok giremiyoruz biz bazen halama gidersek telefon var onlarda EBA ama bizim ders saatlerini ben fazla bilmiyorum karıştırıyorum hep (G10K).”*

Pandemi döneminde okula ayrılan zamanın boşuna olduğu algısının, bazı aileleri ve öğrencileri ekonomik amaçlı çeşitli işlerde çalışmaya ittiği gözlemlenmiştir. Katılımcılardan üçü (G8E, G2K, G14E) pandemi döneminde zaman zaman çalıştıkları için derslere giremediklerini belirtmiştir.

*“...bazı çalışıyorum bazı evde oturuyorum, zaten tablet okul verdi ama ben girmiyorum kardeşime veriyorum ben (G14E).”*

*“Pandemi sürecinde fazla eğitime girmedim ben aslında ee çalışıyordum bu iki aydır giriyorum... fazla bir zorluk yaşadım mı yok yani (G8E).”*

Pandemi sürecinde uzaktan eğitim alabilmek için gelir düzeyinin ve teknolojik aletlere sahip olma durumunun önemli ve gerekli olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda evde uzaktan eğitim gören kişi sayısı çok olsa dahi yeterli teknolojik alete sahip katılımcıların (G3E, G4K, G9E, G15K) uzaktan eğitime düzenli erişebildikleri tespit edilmiştir. Katılımcılara yöneltilen *“Evinizdeki telefon, tablet ve bilgisayarlar uzaktan eğitim ihtiyacınızı karşılıyor mu?”* sorusuna üç katılımcı (G3E, G4K, G9E) *“evet karşılıyor”* şeklinde yanıt vermiştir. Ayrıca G15K daha önce eve bilgisayar alındığını, okulun da bu süreçte tablet verdiğini belirtmiştir:

*“Yani çok zorlanmadık. Bilgisayarı önceden almıştık zaten. Tableti de okuldan verdiler. Ben tableten giriyorum derslerime (G15K).”*

#### • Değişen Sosyal Hayata İlişkin Tutumlar

Katılımcıların aile dışındaki kişilerle görüşme sıklıklarının değişken olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcılardan üçü (G1K, G2K, G4K) bu süreçte hem arkadaşlarıyla hem de öğretmenleriyle eskisi gibi görüşemediklerini belirtmiştir. Mesafelerin uzaklığı, virüsün yaygınlaşması, virüs bulaşma riskinin görüşme sıklıklarının azalmasında etkili olduğu belirlenmiştir.

Pandemi sürecinde eğitimin uzaktan da olsa devam etmesi ama bunun fiziksel bir ortamda gerçekleşmemesi katılımcıların okuldaki arkadaşlarıyla olan ilişkilerini etkilemiştir. Katılımcılardan 4’ü (G3E, G5E, G6K, G11E) pandemi sürecinde

öğretmenleriyle istedikleri zaman iletişim kurabildiklerini fakat arkadaşlarıyla görüşmediklerini belirtmiştir.

*“Arkadaşlarımla görüşemiyorum. Yasaklar geliyor dışarı çıkamıyoruz zaten. Hastalık da var, öğretmenlerimi de derslerde görüyorum, orda istediğimi sorabiliyorum (G11E).”*

Araştırmada uzaktan eğitime düzenli devam eden katılımcıların hem öğretmenleriyle hem de okuldaki arkadaşlarıyla iletişiminin sürdüğü gözlemlenmiştir. Bazı katılımcılar bu süreçte (G9E, G7K) öğretmenleri ve arkadaşlarıyla iletişiminin kopmadığını belirtmiştir.

Bir katılımcı (G13E) sınıfında tek Suriyeli öğrencinin kendisi olduğunu, Türk arkadaşı olmadığını, bu süreçten de çok fazla etkilenmediğini belirtirken; bir katılımcı (G12K), bu süreçte arkadaşlarıyla görüşemediğini, öğretmenlerinin ise bazen okula çağırıp ona kitap verdiğini söylemiştir. Bir katılımcı (G10K), bulunduğu şehre pandemi öncesi taşındığını, okula tam alışma sürecinde okulların kapandığını bu nedenle okulda arkadaşı olmadığını ancak mahallesindeki arkadaşlarıyla görüştüğünü, öğretmenleriyle ise telefonda iletişim kurduğunu belirtmiştir. Bir başka katılımcı ise (G15K), okuldaki arkadaşlarıyla pek görüşemediğini fakat mahalledeki arkadaşlarıyla görüştüğünü, öğretmenleriyle de telefonda görüştüğünü belirtmiştir.

İki katılımcı (G8E, G14E), pandemi sürecinin sosyal hayatlarında herhangi bir değişiklik yaratmadığını belirtmiştir.

*“Hocam yani bizim sınıfta tek Suriyeli var biz. Türkiyeli ben yani arkadaş değil yani (G13E).”*

*“Yani hocalar benden okula çağırıyor kitap veriyorlar başka görüşmüyoruz telefonda soru oluyor onu soruyorum sadece arkadaşlarımla görüşemiyoruz (G12K).”*

### **Online veya Yüzyüze Eğitim Tercihine İlişkin Görüşler**

Online ya da yüz yüze eğitim tercihleri sorulduğunda 15 katılımcıdan 12’si yüz yüze eğitimi tercih ettiklerini belirtmiştir. Katılımcıların yüz yüze eğitimi tercih etmelerinde; derslerin internet üzerinden anlaşılması, EBA uygulamasının komplike olması, görerek öğrenmenin daha etkili olması, uzaktan eğitimde süre sıkıntısının ve teknik sorunların yaşanması faktörlerinin neden olduğu gözlemlenmiştir.



Öğretmenlerin yüz yüze eğitimde daha iyi ders anlattığını, görerek daha iyi öğrendiklerini ve uzaktan eğitimin verimsiz geçtiğini belirten katılımcıların (G4K, G7K, G9E) ifadeleri şu şekildedir:

*“Yüz yüze hocayla bir sınıfta olduğumuz için daha iyi anlayabiliyoruz mesela hoca hepimizi görüyor ee dersi daha iyi anlatıyor ama canlı derslerde pek iyi değildi yani (G4K).”*

*“Bence işte yüz yüze eğitim daha nasıl desem bir öğrenciye daha etkili yani bir insana göz göze anlatmak daha etkili yani (G9E).”*

Bazı katılımcılar (G3E, G5E, G6K, G8E, G12K) uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimden daha zor ve anlaşılmaz olduğunu belirtmiştir.

*“Uzaktan eğitimde çünkü düzgün anlamıyorum... Yani anlıyorum ama çok değil yani...(G5E).”*

*“Yani dersleri... Uzaktan eğitim ben derslere girmiyorum, bir de yani anlamıyorum, ama yüz yüze daha iyi dersler... Okula gidiyorum dersleri anlıyorum (G6K).”*

Bir katılımcı (G11E) uzaktan eğitimin daha kolay olduğunu fakat okulda sosyalleşmenin daha iyi olduğunu bu nedenle yüz yüze eğitimi tercih ettiğini belirtirken başka bir katılımcının (G2K) yüz yüze eğitimi tercih etmesindeki neden ise EBA uygulamasının kullanım açısından zor olmasıdır. Bir diğer katılımcı ise (G13E), uzaktan eğitimde saatlerin karıştığını ve süre sıkıntısının olduğunu belirtmiştir.

*“Yani biz biraz mesela derse 3 dakika 5 dakika sonra giriyoruz. Yani şey tablettten yani böyle nasıl desem sana baktık gidiyor mesela abim geliyor ya biz baktık yok sonrasına 2 dakika 3 dakika kala görüyoruz (G13E).”*

Bir başka katılımcı (G1K), uzaktan eğitim ile yüz yüze eğitim arasındaki farkın sadece mesafeden kaynaklandığını verim açısından herhangi bir fark olmadığını ve bu nedenle uzaktan eğitimi tercih ettiğini belirtmiştir. Katılımcılardan biri (G5E), uzaktan eğitimde anlamadığını fakat yine de uzaktan eğitimi tercih ettiğini belirtmiş; bir başka katılımcı ise (G9E), pandemi sürecinde uzaktan eğitime devam etmek istediğini fakat pandemi bittiğinde yüz yüze eğitime dönmek istediğini belirtmiştir.

*“Bilmiyorum, bence bir fark yok, sadece mesafe ve de uzaktan eğitim çok daha iyi... Okuldan daha iyi (G1K).”*

*“Tabi yüz yüze daha etkili oluyor ama tabi şu anki durumumuzda uzaktan eğitim daha iyi çünkü şu anki hali gördünüz vaka sayısı 70 bin olmuş hani bize bir şey olmasa da ailemize bir şey olur ondan korkuyoruz bence online daha iyi (G9E).”*

Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların büyük çoğunluğu uzaktan eğitimin daha verimsiz ve daha anlaşılmasız olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle katılımcıların büyük çoğunluğu yüz yüze eğitime devam etmek istemektedir. Araştırmada aynı zamanda; yüz yüze eğitimde teknik sıkıntı riskinin bulunmaması, öğretmene daha kolay ulaşılabilmesi ve derslerden alınan verimin daha yüksek olması gibi faktörlerin bu tercihin yönünü belirlemede etkili olduğu tespit edilmiştir.

## **TARTIŞMA**

Bu araştırmada Türkiye’de eğitim gören mülteci öğrencilerin okula uyum süreçlerinde önlerine çıkan ilk engelin dil olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgular literatür ile kıyaslandığında benzer çalışmalara rastlanmaktadır. Şahin ve Şener’in (2019) İstanbul Fatih ilçesindeki Suriyeli öğrencilerin eğitim süreçlerindeki sorunları üzerine yaptıkları nitel araştırmada katılımcıların tamamı (10 kişi) en büyük problemin dil olduğunu belirtmiştir (Şahin & Şener, 2019). Çerçi ve Çanalıcı’nın (2019) Türkiye’deki mülteci çocukların entegrasyon ve iletişimleri üzerine 8 mülteci öğrenci ile yaptıkları araştırmada katılımcıların tamamı dile yeterince hâkim olmadıklarını, karşıdaki kişilerin hızlı konuştuklarını ve konuşmaktan çekindiklerini belirtmişlerdir. Tosun ve arkadaşlarının (2018) Eskişehir’de yaşayan mülteci öğrencilerin eğitimle ilgili sorunları ve beklentileri üzerine yaptıkları araştırmada, Türkçe bilmemenin bir engel olduğunu düşünen katılımcıların oranı %50’dir. Dolayısıyla dil probleminin yabancılık çekmeye, arkadaşlık kurmakta zorlanmaya ve yalnız hissetmeye neden olabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırmada ulaşılan bulgular değerlendirildiğinde, katılımcıların ve ailelerinin Türkiye’deki hayatlarına uyum sağlamakta zorlanmalarının nedenleri; travmatik göç süreci, kişisel özellikler, kültürel farklılıklar, dış görünüş, giyim ve yaşam tarzı, psikolojik nedenler, ait hissetmeme, vatan özlemi vb. olabilir. Mülteci öğrencilerin okula uyum sürecinde yabancılık çekmesi konusunda literatürde benzer bulgulara rastlanmıştır. Sezgin ve Yolcu’nun (2016) sosyal uyum ve toplumsal kabul süreçlerine ilişkin 11 Suriyeli öğrenci ile yaptıkları araştırma kapsamında öğrencilerin en çok yabancılık,

yalnızlık ve boşluk duygusu yaşadıkları belirlenmiştir. Karaağaç ve Güvenç (2019), Suriyeli öğrencilerin eğitim sorunlarına ilişkin 25 öğretmen ile yaptıkları araştırmada öğretmenlerin %31,8'i öğrencilerin yabancılık ve yetersizlik duygusu yaşadıklarını belirtmiştir. Fakat bu araştırmada yabancılık hissinin geçici bir süreç olduğu ve katılımcıların okullarında arkadaş çevresi ve sosyal hayatlarının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durumun sebebi çocukların yetişkinlere göre daha arkadaş canlısı ve ırkçı tutumlardan daha uzak olmaları veya yetişkinlerin, çocuklara göre yeniliğe daha az açık oluşu ve kalıplaşmış alışkanlıklarını bırakmakta zorlanmaları olabilir. Literatür incelendiğinde benzer bulgulara rastlanmıştır. Kultas (2017), yaptığı araştırmada okulun göç eden öğrenciler için bir sosyal ortam oluşturduğu ve çocuklar arasındaki ayrımcılık, ırkçılık benzeri davranışların yetişkinlere nazaran hiçe yakın olduğu sonucuna ulaşmıştır. Suriyeli 10 öğrenci ile yürütülen bir diğer araştırmada ise öğrencilerin %90 oranında akran kabulü yaşadıkları ve akranlarının kendilerine yönelik tutumlarından memnun oldukları tespit edilmiştir (Yüce, 2018).

Katılımcıların uzaktan eğitim için yeterli donanıma sahip olanların başta zorlandıklarını fakat zaman geçtikçe alıştıklarını ifade etmeleri, uzaktan eğitim modelinin oryantasyon şeklinde bir alışma sürecine ve bazı şartların gerekliliğine ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Uzaktan eğitim için gerekli teknolojik alete ya da gerekli şartlara sahip olamayan öğrenciler, uzaktan eğitimde fırsat eşitsizliğine maruz kalmaktadır (Emin, 2020). Suriyeli öğrencilerin halihazırda dezavantajlı gruplar içerisinde yer alması bu fırsat eşitsizliğine maruz kalmalarını daha kolay hale getirmektedir. Uzaktan eğitime erişim için gerekli alt yapı ve teknolojik araç eksikliğini gidermek ise harici bir harcama ile mümkün olmaktadır. Ülkemizdeki Suriyelilerin; genelde ucuz iş gücü olarak görüldüğü için vasıfsız işlerde çalıştığı, ekonomik koşullarının yeterli düzeyde olmadığı ve hanedeki üye sayısının nicel fazlalığı göz önünde bulundurulduğunda, harici harcamadan mümkün mertebe kaçınılması anlaşılabilir bir durumdur. Bu nedenle yapılan araştırmada sadece üç katılımcının (G7K, G11E, G15K) bu harcamaya bütçe ayırabilmesi ne şaşırtıcı ne de tesadüfidir. Katılımcılardan bazılarında da okuldan tablet verildiği ancak verilen tabletlerin ihtiyacı olan herkese ulaşmadığı ve bu nedenle bazı katılımcıların teknolojik araç eksikliğinden dolayı uzaktan eğitime katılamadığı tespit edilmiştir. Uzaktan eğitime erişim, bazı durumlarda araç-gereç eksikliğinin temini ya da teknik sorunların çözümü ile de mümkün olmayabilmektedir. Bazen bir çocuğa devlet tarafından tablet verilse dahi çocuk çalışmak zorunda olduğu için eğitimden geri

kalmaktadır. Ancak görüşmeler esnasında bu durumun çocuk tarafından bir sorun olarak değil tam tersine olumlu bir durummuş gibi algılandığı gözlemlenmiştir. Öyle ki yaşanan travmatik sürecin ardından göç edilen ülkede maruz kalınan ekonomik ve sosyal sıkıntıların çocukta, ailesine ekonomik destek sağlama isteğini doğurması beklenen bir durumdur.

Görüşme yapılırken dikkat çeken başka bir durum ise; bazı katılımcıların uzaktan eğitime erişmekte zorluk çekmelerine rağmen bu durumun, onlar tarafından herhangi bir sorun teşkil etmediğidir. Bunun nedeni, gelinen ülkedeki şartların çok daha kötü olması ve savaşın getirdiği karamsar ortam ya da yakınların kaybı gibi travmatik deneyimler olabilir. Bu da uzaktan eğitimde internet erişiminin tek başına yeterli olmayacağı, derslere katılım için farklı şartların da yerine getirilmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilir. Değerlendirme yaparken travmatik süreçler yaşayan kişi ile travma deneyimi bulunmayan diğerlerinin olaylara bakış açısının farklı olacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Katılımcılar ile yapılan görüşmelerde ailelerin öğretmenler ile iletişimlerinin eksik ya da yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Bazı katılımcılar ise ailesinin normalde de okula gelmediğini bu süreçte sadece toplantı olursa katıldığını ifade etmiştir. Yapılan bir araştırmada (Kuzu, 2020) uzaktan eğitimde veli öğrenci etkileşimi ile eğitimin niteliği arasında doğrusal bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Çocukların tek başına uzaktan eğitim için zamanı kontrol edebilmeleri, gerekli ortamı sağlayabilmeleri ve bu konuda sorumluluk bilinci geliştirmeleri zor olabilir. Bu nedenle çocuklar salgın sürecinde uzaktan eğitim için ailelerinin maddi ve manevi desteğine ihtiyaç duymaktadır. Fakat Suriyeli ailelerin gerekli maddi desteği vermeleri diğer ailelere göre daha zor olabilir. Örneğin; yapılan araştırmada bir katılımcı (G6K) “*Uzaktan eğitim için teknolojik araç gereçleriniz yeterli mi?*” sorusuna “...*tek babam çalışıyor ya almıyoruz çünkü tek babam çalışıyor.*” cevabını vermiştir. Araştırmada aynı zamanda uzaktan eğitimin her çocukta aynı seviyede etki göstermediği belirlenmiştir. Bir aile çocuğu için bilgisayar alabilirken başka bir aile evine düzenli internet erişimi dahi sağlayamamıştır. Dolayısıyla uzaktan eğitim modelinden alınan verimin çocukların fiziksel ve ekonomik koşulları ile doğrudan bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Görüldüğü üzere, maddi imkanların kısıtlılığı yüz yüze eğitim şeklinde de belirleyici bir unsur olabilir fakat uzaktan eğitimde bu belirleyiciliğin oranı oldukça yüksektir. Öyle ki mülteci öğrenciler, halihazırda normal eğitim sürecinde zorlandığı için uzaktan modelin getirdiği zorluklardan daha derinden etkilenmiştir. Katılımcılardan G10K, pahalı olduğu için

evlerine internet bağlatamadıklarını ifade etmiştir. Bir araştırmada (Akbal & Akbal, 2020) uzaktan eğitimin başlıca sorunlarından birinin çalışma ortamının yetersizliğinden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bu araştırmaya göre de eğitim hizmetinin kaliteli olması için fiziki ortamın yeterli olması gerekmektedir. Bulgular literatür ile paraleldir.

Suriyeli ailelerde hane halkı sayısının fazla olması uzaktan eğitime elverişli fiziki ortamın yetersiz kalması sonucunu doğurabilmektedir. Bu sebeple uzaktan eğitimin bu yönünün, herkes için aynı olmadığı ve bu durumun koşullara göre değişebileceğini söylemek mümkündür (Etlioğlu & Tekin, 2020). Uzaktan eğitim modelinin ortak mekânda gerçekleşmediği göz önünde bulundurulduğunda hem öğretmen hem de öğrenci açısından alınan verim ve odaklanma süresinde azalma gözlemlenebilir. Bu nedenle uzaktan eğitimde alınan verimin olabildiğince yüksek olması, gerekli şartların sağlanmasına bağlıdır. Katılımcıların bu şartları yerine getiremediklerinden dolayı yüz yüze eğitimi tercih ettikleri düşünülmektedir. Yüz yüze eğitimde fiziki ortamın uygunluğu, göz teması, teknik sıkıntıların azlığı vb. etkenler verimin artmasına sebep olmaktadır.

Yapılan araştırmada önemli bulgulardan biri, katılımcıların EBA uygulamasını anlamadıklarını söylemeleridir. Buna neden olan durumun, online eğitimin öğrenci ve öğretmenlerin hayatına aniden girmesi ve öğrencilerin yabancı oldukları bir durumla karşı karşıya kalmaları olduğu söylenebilir. Uzaktan eğitim için uygun donanımların mutlak surette temin edilebilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda teknolojik araç gereçlere alışmanın zaman alabileceği düşünülmektedir. Pandemi öncesi de evlerinde teknolojik araç gereç olduğunu söyleyen katılımcıların, uzaktan eğitime katılırken bu durum ile alakalı daha az sıkıntı yaşadıkları söylenebilir. Fakat ilk kez bu dönemde tablet, telefon ya da bilgisayara sahip olduğunu belirten katılımcıların bu sürece alışmakta güçlük çektikleri gözlemlenmiştir. Uzaktan eğitime geçişin gerekliliğini zorunlu hale getiren pandemi sürecinde EBA eğitimleri hızlı bir şekilde başlamıştır. Hâlihazırda EBA'ya ilişkin öğrencilerin anlama düzeyinde olup olmadığı üzerine araştırmalar yapılmaktadır. Arslan ve arkadaşlarının (2021) pandemi sürecinde velilerin uzaktan eğitime dair görüşlerini inceledikleri araştırmada; ebeveynlerin EBA platformunu tam olarak anlamadıkları ve kullanamadıkları, derse katılımında güçlük yaşadıkları bulgusuna ulaşılmıştır.

Uzaktan eğitim ile ilgili yapılan araştırmalarda uzaktan eğitimi etkileyen durumların benzer olduğu görülmüştür. Karalı ve arkadaşlarının (2020) yaptığı araştırmada

uzaktan eğitimde yaşanan sorunların bilgi eksikliği, EBA kaynaklı, donanım, zaman, fırsat eşitsizliği vb. gibi faktörlerden ileri geldiği görülmüştür. Başka bir araştırmada ise (Güner & ark. 2020) uzaktan eğitime alışmanın bir süreç olduğu, uzaktan eğitimin fırsat eşitsizliğine yol açtığı, uzaktan eğitim için belli bir sosyo-ekonomik düzey gerektiği ve öğretmenlerin bu süreçte veli ve öğrenciler ile iletişimi sürdürmesi gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Katılımcıların çoğu uzaktan eğitimdeki dezavantajlar sebebiyle yüz yüze eğitimi tercih etmiştir. Bunun nedenlerinden biri okullardaki sosyalleşmedir. Teneffüslerdeki sosyalleşmenin bir sonraki ders için motivasyon kaynağı olduğu düşünülmektedir. Fakat uzaktan eğitimde yüz yüze eğitime kıyasla motive edici kaynak oldukça azdır. Aynı ortamda derse girip, aynı ortamda teneffüs yapıp, aynı ortamda yemek yemek bile motivasyonu düşürmektedir. Yüz yüze eğitimin tercihindeki sebep alışılmış bir düzenden ve alışılmış bir işleyişten kaynaklı olabileceği gibi öğretmenlerin ve öğrencilerin uzaktan eğitimde motivasyon düzeyleriyle de alakalı olabilmektedir. Bu açıdan Balaman ve Tiryaki'nin (2020) 12 öğretmen ile gerçekleştirdiği mecburi uzaktan eğitim sürecine ilişkin araştırmada uzaktan eğitimin, etkileşim ve geri bildirim sınırlılığı sebebiyle öğretmenlerde motivasyon kaybı yarattığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Pandemi sürecindeki uzaktan eğitiminin verimliliği konusunda farklı araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmada ulaşılan bulgular literatür ile benzerdir. Arslan ve arkadaşlarının (2021) çalışmasında, araştırmaya katılan 15 velinin nerdeyse tamamı uzaktan eğitimi verimsiz bulmuştur. Gören ve arkadaşları (2020) salgın sürecindeki uzaktan eğitimin değerlendirilmesi üzerine Ankara ilinde yaşayan öğrenci, öğretmen ve yönetici statüsündeki katılımcılardan oluşan nitel araştırmalarının sonucunda ise, tüm katılımcılar tarafından uzaktan eğitimin yüz yüze eğitim kadar verimli olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Bu çalışmada ortaya çıkan katılımcıların göç sürecinde yaşadığı sorunların, onların geleceğe ilişkin beklentilerini olumsuz yönde etkilemediği bulgusu, çalışmanın önemli sonuçları arasındadır. Bazı katılımcıların, kendileri gibi zorlu göç sürecini yaşamış ve mülteci ya da sığınmacı konumunda olan diğer kişilerin yaşadığı mağduriyetler sebebiyle eğitim hayatlarında daha istekli oldukları düşünülmektedir. Literatür incelendiğinde, ulaşılan bulgunun literatürdeki çalışmalardan ayrıldığı gözlemlenmiştir. Türkiye'de yaşayan 15-17 yaş arası 20 Suriyeli çocuk ile yapılan araştırmada, çocukların göç sürecinde ve sonrasında yaşadıkları zorluklar sebebiyle eğitim

alamadıkları ve bu nedenle geleceğe ilişkin herhangi bir beklentilerinin de olmadığı ve hayallerini gerçekleştiremeyeceklerini düşündükleri tespit edilmiştir. (Gül & Türkmen, 2019). Gül ve Türkmen'in (2019) çalışmasında aynı zamanda Suriyeli çocukların eğitimsiz kalmak ile geleceksiz kalmak kavramlarını eş anlamlı olarak kullandıkları dikkat çekmektedir. Bu araştırmada ulaşılan bulgunun nedeni katılımcıların zor koşullarda eğitim görmeye yatkınlığı ve eğitimi kurtarıcı olarak görmeleri olabilir. Yapılan araştırma bu bağlamda değerlendirildiğinde, Suriyeli çocukların aktif eğitim hayatlarının olup olmaması ile geleceğe ilişkin beklentilerinin paralel olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla ulaşılan bulgu, sosyal hizmet ve bu konuyla yakından alakalı diğer disiplinler açısından oldukça önemlidir. Bu noktada yapılan araştırma, Suriyeli mülteci çocukların eğitim hayatının önündeki engellerin kaldırılması ve sekteye uğramaması adına koruyucu önleyici uygulamaların ve çözüm odaklı düzenlemelerin gerekliliğini gözler önüne sermektedir.

## **SONUÇ VE ÖNERİLER**

Eğitim, bir kişinin hayatında önemli derecede yer tutan unsurlardan biridir. Kişinin eğitimi ailede başlar, ömrü boyunca devam eder ve hayat kalitesi aldığı eğitim ile doğru orantılı olarak artar. Özellikle okul hayatının ilk yıllarında alınan eğitim kişinin geleceği adına alt yapı oluşturduğu için oldukça önemlidir. Ülkelerinden göç etmek zorunda kalan ve ülkemizde eğitim hayatlarına devam eden mülteci öğrenciler için eğitim; gelecek kaygısı, zor yaşam koşulları, vasıfsız işlerde çalıştırılma gibi sebeplerden dolayı daha da önemli hale gelmektedir. Mülteci çocukların Türkiye'de yaşamlarını sürdürürken yaşadıkları travmanın izlerini en aza indirmek mümkün olmakla birlikte toplumun her kesimi için fedakârlık ve özveri gerektirdiği düşünülmektedir.

Pandemi döneminde mülteci öğrencilerin uzaktan eğitime erişiminin araştırıldığı bu çalışmanın sonucuna göre Türkiye'deki eğitim hayatına alışma sürecinde zorluk yaşayan mülteci öğrenciler; yabancılık, yalnızlık, iletişim kurmakta zorlanma gibi çeşitli sorunlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Örgün eğitimde de birtakım zorluklar yaşayan öğrencilerin pandeminin ilan edilmesi ve uzaktan eğitime geçilmesi ile var olan sorunlarının katlandığı düşünülmektedir. Bu sorunlardan en dikkat çekici olanı ve aynı zamanda çalışmanın en önemli sonucu mülteci öğrencilerin uzaktan eğitimin sürdürülebilmesi ve verimli olması için başlıca ihtiyaç olan tablet, telefon ya da bilgisayar gibi teknolojik aletlerden uzak kalmalarıdır. Bu ihtiyaç bazen komşu ya da

akraba gibi yakın çevre tarafından karşılanmış fakat yine de yetersiz kalmıştır. Teknolojik ihtiyaçları devlet, bakanlık veya aileleri tarafından karşılanan çocukların, evde kendileri gibi uzaktan eğitim gören kardeşleri olması halinde de teknolojik aletlerin yetersiz kaldığı görülmüştür. Teknolojik araç gereçlerin yeterli olmadığı hanelerde, aynı anda derse girmesi gereken kardeşlerden en az biri derslere katılım sağlayamamıştır.

Araştırmaya katılan Suriyeli öğrencilerin büyük bir kısmı eğitim hayatlarına devam etmek ve gelecekte bir meslek sahibi olmak istediğini belirtmiştir. Göç, ekonomik sıkıntı, pandemi ve uzaktan eğitim gibi birçok durumun mülteci öğrencilerin geleceğe dair beklentilerini azaltmamış olduğunu görmek, sosyal hizmet açısından sevindiricidir. Çünkü her çocuğun eğitim hakkı olduğu prensibinden hareketle mülteci öğrencilerin eğitim hakkından yoksun bırakılması sosyal hizmet adına kabul edilebilir bir durum değildir. Toplumun dezavantajlı kesimlerinin uzaktan eğitimde fırsat eşitsizliğine maruz kalmaması için gerekli tespitler yapılmalı, her çocuğun eğitim hakkından yararlanması sağlanmalıdır. Çünkü maddi zorluklar yaşayan ve teknolojik araç gereç ihtiyacını karşılayamayan mülteci öğrencilerin tespitinin yapılması ve uzaktan eğitim sürecinde gerekli desteğin sağlanması sosyal devlet anlayışının bir gereğidir.

Bu alanda karşılaşılan sorunların çözümü için Türkiye’de henüz uygulamada olmayan okul sosyal hizmet modelinin önemli olduğu düşünülmektedir. Okul sosyal hizmeti müdahaleleri ile okul, aile ve çocuk arasındaki iletişim dengesi sağlanabilir. Aynı zamanda okul sosyal hizmet modeliyle mülteci çocukların yaşadıkları sorunları tespit etme noktasında da çalışmalar yürütülebilir. Okul sosyal hizmet uzmanı, çevresi içinde birey anlayışından hareketle, mülteci çocukların eğitim süreçlerinde karşılaştıkları veya karşılaşılabilecekleri sorunları belirleyerek koruyucu önleyici ve çözüm odaklı müdahaleler gerçekleştirebilir. Bununla birlikte bütüncül bakış açısıyla mülteci çocukların yaşadıkları sorunlara karşı mikro, mezo ve makro boyutlarda uygulamalar gerçekleştirerek sorunları daha da ayrıntılandırabilir. Öyle ki mikro boyutta; mülteci öğrencilerin eğitimde karşılaştıkları sorunları tespit ederek bu sorunların ortadan kaldırılması ile onların daha nitelikli eğitim almalarını sağlayabilir. Mezo boyutta öğrencilerin ebeveynleri ve okulda çalışan diğer personeller ile görüşmeler düzenleyerek çevresel sıkıntıların ve iletişim aksaklıklarının giderilmesi noktasında önemli çalışmalar yürütebilir. Makro boyutta ise mülteci çocuklara ilişkin sorunların toplumsal açıdan görünür kılınması ve bu konuya yönelik politika ve yasal düzenlemeler yapılmasına vesile olabilir. Dolayısıyla okul sosyal hizmet modelinin



mülteci çocukların eğitim haklarına erişmede karşılaştıkları tehdit unsurlarının tespit edilerek ortadan kaldırılması açısından son derece yararlı olacağı düşünülmektedir.

Türkiye'nin yüksek oranda göç almaya devam etmesi halinde olası ihtimaller de göz önünde bulundurularak sağlıklı bir toplum yaratabilmek ve yüksek refah seviyesine ulaşabilmek adına eğitimin daha nitelikli hale getirilmesi, eğitim hakkını tehdit eden tüm engellerin kaldırılması ve bu alanda koruyucu önleyici gerekli tedbirlerin alınmasının hayati önem taşıdığı düşünülmektedir.

Araştırma ile ilgili literatür incelendiğinde bu alanda yapılan araştırmaların yetersiz kaldığı gözlemlenmiştir. İlkokul, ortaokul ve lise düzeyinde uzaktan eğitimin etkilerini araştıran çalışmalar, öğrencilerin eğitimden aldıkları verimi arttırmak adına önemlidir. Bu sebeple uzaktan eğitim sürecinde mülteci öğrencilerin ve dezavantajlı grupların sorunlarını tespit etmek ve gerekli kişi ve kurumları bilgilendirmek amacıyla bu alanda geniş örneklem gruplarıyla daha fazla çalışmalar yapılması önerilmektedir.

## KAYNAKÇA

- Akbal, H. ve Akbal, H. İ. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitim ile İlgili Yaşanan Sorunların Öğrenci Bakış Açısına Göre AHP Yöntemi İle İncelenmesi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(22), 533–546.
- Arslan, K., Görgülü Arı, A. ve Hayır Kanat, M. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Verilen Uzaktan Eğitim Hakkında Veli Görüşleri. *Ulakbilge* 57, 192–206. doi: 10.7816/ulakbilge-09-57-03
- Artan, T. & Arıcı, A. (2017). İstanbul'da Yaşayan Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 1 (1), 1-21.
- Aşkın, R., Bozkurt, Y. ve Zeybek, Z. (2020). Covid-19 Pandemisi: Psikolojik Etkileri ve Terapötik Müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (37), 304-318.
- Avçın, E. & Erkoç, B. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Sağlık Anksiyetesi, Yaşam Doyumu ve İlişkili Değişkenler. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 0 (17), 1-13.
- Aydın, E. (2020). Covid-19 Döneminde Eba Tv Üzerinden Yapılan Türkçe Derslerinin Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, *Salgın Sürecinde Türkiye'de ve Dünyada Eğitim*, 877-894. Doi: 10.37669/Milliegitim.787592

- Balaman, F., ve Hanbay Tiryaki, S. (2021). Corona Virüs (Covid-19) Nedeniyle Mecburi Yürütülen Uzaktan Eğitim Hakkında Öğretmen Görüşleri. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 10(1).
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. DOI: 10.31592/aeusbed.598299
- Birinci, M. ve Bulut, T. (2020). Covid-19'un Sosyo-Ekonomik Yönden Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri: Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1). 62-68.
- Batubara, M. B. (2021). The Problems Of The World Of Education İn The Middle Of The Covid-19 Pandemic. *Budapest International Research and Critics Institute Journal*, 4(1), 450-457.
- Bozan, S. & Ekinci, A. (2018). Öğretmen Performans Değerlendirme Sürecine İlişkin Okul Müdürü ve Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Nitel Bir Çalışma. *Mukaddime*, 9(2), 213-239.
- Çerçi, A. ve Canalıcı, M. (2019). Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine Entegrasyon Sürecinde Yaşadığı İletişim Sorunları. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1).
- Daniel, J. S. (2020). Education And The Covid-19 Pandemic. *Prospects*, 49, 91-96.
- Emin, M. N. (2020). Koronavirüs Salgını ve Acil Durumlarda Eğitim. *Seta Perspektif*, 268, 1-4. <https://setav.org/assets/uploads/2020/04/P268.pdf>
- Etlilioğlu, M. ve Tekin, M. (2020). Elektronik Öğrenmede Öğrenci Tutum ve Akademik Başarı Arasındaki İlişkide Öğrenci Merak Ve Kaygısının Aracılık Rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 34-38.
- Gelişli, Y. (2015). Uzaktan Eğitimde Öğretmen Yetiştirme Uygulamaları: Tarihçe ve Gelişim. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 313-321.
- Gençoğlu, C. Ve Çiftçi, M. (2020). Covid-19 Salgınında Eğitim: Türkiye Üzerinden Bir Analiz. *Tarih Okulu Dergisi*, 16, 1648-1673.
- Gören, S., Gök, F., Yalçın, M., Göregen, F. ve Çalışkan, M. (2020). Küresel Salgın Sürecinde Uzaktan Eğitimin Değerlendirilmesi: Ankara Örneği. *Milli Eğitim Dergisi*, 69-94. Doi:10.37669/Milliegitim.787145

- Gül, S. S. ve Türkmen, E. (2019). Türkiye’de Eğitimin Dışında Kalan, Hayallerin Uzağına Düşen Suriyeli Mülteci Çocuk Olmak. *Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 3(2), 114-131.
- Güner, B., Mutlu, H. Yılmaz, E. ve Yılmaz Arın, D. (2020). Farklı Öğrenim Kademelerindeki Öğrencilere Verilen Uzaktan Eğitim Hizmetinin Veli Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 477-503.
- Karaağaç, C. F. ve Güvenç, H. (2019). Resmi İlkokullara Devam Eden Suriyeli Mülteci Öğrencilerin Eğitim Sorunları. *OPUS International Journal of Society Researches*. 11 (18), 530-568. DOI: 10.26466/opus.53073
- Karalı, Y., Aydemir, H., Coşanay, G. ve Şen, M. (2020). Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitimde Yaşanan Sorunlara İlişkin Veli ve Öğrenci Görüşleri, *Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 4(7), 70-84.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi. 1(1), 62-80.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1(1).
- Kultas, E. (2017). Türkiye’de Bulunan Eğitim Çağındaki Suriyeli Mültecilerin Eğitimi Sorunu (Van İli Örneği) (*Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Kuzu, İ. Ç. (2020). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Uygulanan İlkokul Uzaktan Eğitim Programı (Eba Tv) ile İlgili Veli Görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 505-527. Doi: 10.37669/Milliegitim.720556
- Mikuskova, E. B. ve Veresova, M. (2021). Distance Education During Covid-19: The Perspective Of Slovak Teachers. *Problems of Education in the 21st Century*, 78(6), 884-906.
- Mülteciler Derneği.Erişim Tarihi: 9 Ocak 2021. Türkiye’de Suriyeli Sayısı. <https://Multeciler.Org.Tr/>
- Sezgin, A. A. ve Yolcu, T. (2016). Göç İle Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum Ve Toplumsal Kabul Süreci. *Humanitas*, 4(7), 417-436.
- Sezgin, S. ve Fırat, M. (2020). Covid-19 Pandemisinde Uzaktan Eğitime Geçiş Ve Dijital Uçurum Tehlikesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 37-54.

- Şahin, F. ve Şener, Ö. (2019). Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Öğrencilerin Eğitim Süreçlerindeki Dil Ve İletişim Sorunları: İstanbul Fatih Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(9), 66-85.
- Şimşek, D. (2020, Ocak). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitime Erişimi: Engeller Ve Öneriler. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 17(65).
- TC. Sağlık Bakanlığı. Erişilen Tarih 2020. Covid-19 Nedir. <https://Covid19.Saglik.Gov.Tr/>
- Tekindal, M., Attepe Özden, S., Gedik, T. E., Ege, A., Erim, F. & Tekindal, M. A. (2021). Nitel Araştırmaların Raporlanmasında Standartlar: SRQR Kontrol Listesinin Türkçe Uyarlaması. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18 (42), 5425-5443
- Tosun, A., Yorulmaz, A., Tekin, İ. ve Yıldız, K. (2018). Mülteci Öğrencilerin Eğitim Sorunları, Eğitim ve Din Eğitiminden Beklentileri: Eskişehir Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 107-133. DOI: 10.17494/ogusbd.457087
- Uluslararası Sosyal Hizmet Çalışanları Federasyonu. Erişilen Tarih 2020. Sosyal Hizmet Nedir? <https://www.ifsw.org/sosyal-hizmet-nedir/>
- Urhan, G. & Arslankoç, S. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Politika Ve Yerel Yönetimler: İstanbul İlçe Belediyeleri Örneği. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(69), 945-980.
- Yenen, E. T. Ve Ulucan, P. (2020). Uzman Görüşleri Doğrultusunda Türkiye'de Yaşayan Mülteci Çocukların Sorunlarına Yönelik Çözüm Önerileri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(1), 292-305.
- Yüce, E. (2018). Geçici Koruma Altında Bulunan Suriyeli Öğrencilerin Okula Uyumları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yüksel, A. N. (2020). Nitel Bir Araştırma Tekniği Olarak: Görüşme. *Social Sciences Studies Journal*, 547-552.
- Zengin, O. & Altındağ, Ö. (2016). Bir İnsan Hakları Mesleği Olarak Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 179-190.



**Özgün Makale (Olgu Sunumu)**

**Unique Article (Case Report)**

*Geliş Tarihi – Submitted: 17.12.2021*

*Kabul Tarihi – Accepted: 30.12.2021*

**Atıf Bilgisi / Reference Information**

Arıcı, A., Bolat, G. B. & Artan, T. (2021). Sosyal hizmet uygulamalarında en sık karşılaşılan etik ikilemler: gizlilik-raporlama ve özerklik-paternalizm. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (2), 317-337.

Doi: <https://doi.org/10.54961/uobild.1038120>

**SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINDA EN SIK KARŞILAŞILAN ETİK İKİLEMLER: GİZLİLİK-RAPORLAMA VE ÖZERKLİK-PATERNALİZM**

**Aylin ARICI<sup>1</sup>**

**Gizem Burcu BOLAT<sup>2</sup>**

**Taner ARTAN<sup>3</sup>**

**ÖZET**

**Amaç:** Bu çalışmanın amacı sosyal hizmette etik muhakeme çerçevesinde en sık karşılaşılan çatışma durumlarından gizlilik-raporlama ile özerklik-paternalizm ikilemlerini açıklamak ve konuyu olgu örneği üzerinden ele alarak sosyal hizmet uygulamalarında çelişki yaratan etik ikilem durumlarının çözümlenmesine ilişkin alternatif öneriler sunmaktır. **Olgu:** Çalışmada olgu olarak; çocuk işçiliği, çocuk ihmal/istismarı ve aile içi şiddet öyküsü bulunan dört çocuklu bir aile ele alınmıştır. Baba, büyük iki erkek çocuğu sokakta çalışmaya zorlamıştır. Çalıştırılan çocuklar, ablanın ihbarı üzerine kuruma yerleştirilmiştir. Baba, çocuklarına ve eşine şiddet

<sup>1</sup> Arş. Gör. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: aylin.a\_@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3872-2984

<sup>2</sup> Sosyal Hizmet Bilim Uzmanı, e-posta: bolatgizemburcu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2442-5658 (iletişim y.)

<sup>3</sup> Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: taner.artan@iuc.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8716-2090

uygulamaktadır. Anne, eşinden şiddet gördüğü gerekçesiyle akrabasının yanına sığındıysa da bir süre sonra tekrar eşinin yanına dönmüştür. Olgu değerlendirme sürecinde aile yeniden bir arada olmak istediğini bildirmiştir. Ayrıca kuruma yerleştirilen çocuklardan biri de tekrar ailenin yanına dönmek istemektedir. Olguda çalışan sosyal hizmet uzmanı, özerklik-paternalizm ikilemiyle karşı karşıyadır. **Sonuç:** Olgu yönetim sürecinde müdahale yöntemleri planlanırken özerklik-paternalizm ikilemiyle karşılaşılmış, eylemlerde müracaatçının özerkliği prensibi baskın olmakla birlikte yararlandırma ilkesi çerçevesinde de uygulamalar yürütülmüştür. Bazı kararlar alınırken, karşılaşılan çatışma durumunun üçüncü bir yol gösterici değer olan kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde çözümlenmesi sağlanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Sosyal Hizmet, Etik İkilem, Gizlilik, Raporlama, Özerklik, Paternalizm

## **MOST FREQUENT ETHICAL DILEMMAS IN SOCIAL WORK PRACTICES: CONFIDENTIALITY-REPORTING AND AUTONOMY-PATERNALISM**

### **ABSTRACT**

**Purpose:** The aim of this study is to explain the dilemmas of confidentiality-reporting and autonomy-paternalism, which are the most common conflict situations within the framework of ethical reasoning in social work, and to offer alternative suggestions for resolving ethical dilemmas that create conflict in social work practices by considering the issue through case studies. **Case:** As a case in the study; A family with four children with a history of child labour, child neglect/abuse and domestic violence is discussed. The father forced the two older boys to work on the street. The children who were employed were placed in the institution upon the notice of the sister. The father is abusive to his children and his wife. Although the mother took refuge with her relative on the grounds that she was subjected to violence by her husband, she returned to her husband after a while. During the case evaluation process, the family stated that they wanted to be together again. In addition, one of the children placed in the institution wants to return to the family again. The social worker working on the case is faced with the autonomy-paternalism dilemma. **Conclusion:** While the intervention methods were planned in the case management process, the autonomy-paternalism dilemma was encountered. While taking some decisions, it was ensured that the conflict

situation encountered was resolved within the framework of a third guiding value, the right to self-determination.

**Keywords:** Social Work, Ethical Dilemma, Confidentiality, Reporting, Autonomy, Paternalism

## GİRİŞ

Etik belirsizliklerle hayatın her alanında karşılaşılabilir. Bu belirsizlikler kişileri, özellikle profesyonel meslek alanlarında eylemlere ilişkin karar verme aşamasında içinden çıkılması güç ikilemlerle karşı karşıya bırakabilir. Sosyal hizmete ilişkin etik konular ve ikilemler, piyasa odaklı stratejiler yoluyla sosyal hayatı şekillendiren küreselleşme sürecindeki derin sosyal, politik ve kültürel dönüşümler altında meydana gelen süreci yansıtır (Zaviršek, Rommelspacher, & Staub-Bernasconi, 2010). Öyle ki, Zygmunt Bauman'ın da belirttiği gibi, hayat giderek daha güvencesiz ve belirsiz hale gelmektedir (Bauman, 2007). Zenginler ve yoksullar arasında büyüyen eşitsizliklerin ve kutuplaşmanın arttığını söylemek elbette yeni bir şey değildir. Fakat toplumların ve kültürlerin yeniden uyarlanması; güçlü dini duyguların ve kültürel çatışmaların ortaya çıkmasına, devlet otoritesinin yeniden yapılandırılmasına ve her zaman var olan neo-liberal ideolojiler ise sosyal, politik ve ekonomik yaşamı bütünüyle kapsayan kaygılara zemin hazırlamaktadır (Zaviršek ve ark., 2010). Dolayısıyla, dünyanın değişen dinamikleri, tüm disiplinlerin çalışma yöntemlerini ve karşılaştıkları olgu çeşitliliği ile etik değerlendirmelerini etkilediği gibi en temel amacı sosyal adaleti sağlayacak çalışmalar yapmak olan sosyal hizmet mesleği de bu durumdan etkilenmiştir.

NASW (National Association of Social Workers) tarafından hazırlanan ve sosyal hizmet uygulamalarında etik standartların kapsamlı bir kılavuzu olan ilke ve değerler, etik ya da profesyonel davranış için temel bir çerçeve sağlar (Sasson, 2008). Etik ilkeler ışığında belirlenen; müracaatçının kendi kaderini tayin hakkı, bilgilendirilmiş onam, mesleki yeterlilik, kültürel yeterlilik/sosyal çeşitlilik, çıkar çatışması, mahremiyet ve gizlilik taahhütleri, uygulamalar esnasında sosyal hizmet uzmanına yol gösterici nitelik taşımaları açısından oldukça önemlidir. Etik standartlar; çatışan mesleki görevler, değerler veya çıkarlar karşısında da sosyal hizmet uzmanına yardımcı olabilir. Belirlenen etik kurallarının nihai amacı, kabul edilebilir ve kabul edilemez nitelikteki davranışları belirleyerek mesleki dürüstlüğü arttırmaktır (Reamer, 1997). Bireysel ve

toplumsal refahı artırmayı hedefleyen sosyal hizmet uzmanları, mesleki uygulamalar esnasında birçok etik ikilemle karşılaşmaktadır ve etik ikilem durumlarının etik değerler ışığında çözülmesi beklenir (Çiftçi & Gönen, 2011).

Etik ikilem, sosyal hizmet uzmanının iki veya daha fazla sayıda çelişkili etik yönerge arasından seçim yapması gereken durumlarda veya her alternatifin bir veya daha fazla kişi için istenmeyen bir sonuç verdiği durumlarda ortaya çıkar ve birbirini etkileyebilen en az iki karşıt değer çatışması, etik ikilem olarak değerlendirilir (Erkoç & Lofti, 2021). Etik ikilem, çatışmanın tarafları arasındaki kişilerarası bağlantıların bir sonucudur. Sosyal hizmet uzmanı için etik ikilem, yapılacak en etkili uygulamaya değil, koşullar altında yapılacak doğru uygulamaya dayanır. Levy (1976), uygulama sırasında görev ve yükümlülük temelinde yapılan eylemin sonucunu düşünmenin, etik sorumluluğun önemli bir parçası olduğunu belirtmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, sosyal hizmet mesleğine atfedilen değerlere ve etik değerlere bağlı kalmayı taahhüt eder. Bu etik değerler nadiren de olsa sosyal hizmet uzmanında çatışma yaratabilir. İki çelişkili değer varlığı, karmaşık ve dikkatli bir analiz gerektiren etik bir ikilem yaratır. Uygulamada ortaya çıkan etik sorunlar, çoğu zaman çatışan çıkarılara bağlı kalmaksızın çözülemez. Bu, belirli bir etik ilkeye daha fazla değer verilmesini gerektirir ve kişinin ek çıkarlarından yoksun bırakılmasına neden olabilir. Etik ikilem hem faydacı<sup>4</sup> hem de deontolojik<sup>5</sup> teorilerle açıklanabilir. Bu noktada sosyal hizmet uzmanı, yalnızca müracaatçının çıkarlarını ve refahını artıracak doğru kararı vermeyi amaçlamalıdır (Sasson, 2008).

Barker'a göre problemlerin en aza indirilmesi veya ortadan kaldırılması, çatışmaların çözümlenmesi ile mümkündür (akt. Çiftçi & Gönen, 2011). Uzmanlar genellikle müracaatçı ile alternatif çözümler yaratma, eğitme, aydınlatma, arabuluculuk, uzlaşma konularında çalışır (Çiftçi & Gönen, 2011). Loewenberg ve Dolgoff (1996)'a göre sosyal hizmet uygulamalarının yaşayabileceği etik ikilemin; rakip değerler, rakip bağlılıklar ve belirsizlikler olmak üzere üç ana sebebi vardır. Minahan'a göre ise sosyal hizmet

---

<sup>4</sup> Faydacı Teoriler: Faydacı etik prensibine dayanır. Bu prensibe göre bir eylem sonuçlarından bağımsız olarak düşünülemez. Eğer eylemin sonuçları kişiye fayda sağlıyorsa, o eylem doğrudur (Türer & Aydın, 2019).

<sup>5</sup> Deontolojik Teoriler: Deontolojik etik görüşüne dayanır. Bu prensip doğru eylemlerin, sonuçlarla ilgili olduğunu reddeder. Buna göre bir eylem yalnızca başlangıç noktası olan moral kural, ilke ve ödeve uygun olduğu takdirde doğrudur. Dolayısıyla eylemin ortaya çıkardığı sonuçlar, eylemin doğruluğunu etkilemez (Özateş, 2010).



uzmanlarının etik ikilemleri yedi temel alana ayrılır. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır (akt. Çiftçi & Gönen, 2011);

- Gizlilik ve gizli bilgi,
- Doğru söyleme,
- Biri tarafından kararın verilmesi veya kendi kaderini belirleme,
- Yasalar, kurallar, düzenlemeler, politikalar,
- Bir meslektaşını üzerinde baskı kurma,
- Sınırlı kaynakların dağıtımı,
- Bireysel ve mesleki değerler.

Bu bağlamda çalışmada, bir olgu üzerinde çalışırken sosyal hizmet uzmanlarının düşünme biçimlerini ve eylemlerini şekillendirmelerinde kritik bir öneme sahip olan etik muhakeme sürecine değinilecek, sosyal hizmet uygulamalarında en sık karşılaşılan gizlilik-raporlama ile özerklik- paternalizm etik iklimleri açıklanacak ve ardından konu, bir olgu örneği üzerinden değerlendirilecektir.

### **Etik Muhakeme**

Sosyal hizmet eğitiminin bir parçası, karar verme sürecine ilişkin değerlendirme yapabilme becerisi kazanmaktır (Çiftçi & Gönen, 2011). Sosyal hizmet müdahalesi esnasında müracaatçının yaşamsal ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak için kaynaklarla buluşmasına yardım eden uzman, karşısına çıkacak etik ikilemleri bilgi - beceri- değer temelinde ele almak durumundadır. “Değer” temeli, uzmanın uygulamalarında kişisel ve mesleki değerlerde bir çatışma olması durumunda uygulamaya etik ilkelere göre yön vermesini ifade eder (Koç, 2015).

Sosyal hizmette etik muhakeme, sadece bazı ahlaki değerlere bağlılığı ifade etmez. Etik standartlar ile ideal uygulamalara vurgu yapmaktan ve profesyonel kararları vicdani yükümlülüklerle uzlaştırmaktan daha fazlasını içerir. Diğer bir ifadeyle sosyal hizmet uzmanları mesleki uygulamalar gereği hukuka uygun olarak müracaatçıların kişisel alanlarına müdahale edebilir. Müdahaleleri planlarken en doğru yöntemi bulmak için hak temelli anlayış doğrultusunda her bir müracaatçının; toplumsal işlevselliğinin artırılması, kendini gerçekleştirme dinamiklerini tehdit eden unsurların ortadan kaldırılması ve sivil ya da kamusal alanda görünür kılınarak toplumla bütünleşmesinin sağlanması ideallerini göz önünde bulundurur. Bu durum, her müdahalenin sadece bilimsel bilgi ya da profesyonel yöntemlere değil aynı zamanda etik açıdan da

uygunluğu temin edilmiş bir karara dayandırılması gerektiği anlamına gelir. Dolayısıyla etik kararlar, şiddetli çatışmaların ve ikilemlerin çözülmesini gerektiren karmaşık süreçler içerir. Müracaatçı, uzman için önemli olan değerlerden çok daha farklı ahlaki normları benimsemiş olabilir ya da yıkıcı ve ihlal edici uygulamalarda ısrar edebilir. Veyahut kanunlarla belirlenen kurallar bazı müracaatçılar için adil olmayabilir ve sosyal hizmet kurumları, müracaatçıların ihtiyaçları ile sistem üzerinde ekonomik açıdan yük olabilecek uygulamalar gerçekleştirmek durumunda kalabilir. Böyle bir durumda sosyal hizmette etik muhakeme, mesleki kararları yansıtmak için teorik bir arka plana ve şeffaf kriterlere ihtiyaç duyar. Bu noktada sosyal hizmet uzmanının etik muhakeme sürecinde karar için bir gerekçe ararken siyasi ve ahlaki bilimsel bilgi ile gündelik koşullar arasında denge kurmaya çalışması önem kazanmaktadır (Grossmanns, 2010).

Bazı ülkelerin siyasi ve sosyal sistemleri diğerlerinden belli noktalarda ayrışabilmektedir. Bu nedenle nadiren de olsa yaşamın bazı alanlarında diğerlerinden farklı olağandışı etik ikilemlerle karşılaşılabilir. Ancak çoğu zaman sosyal hizmet değerlerine bağlılık, kültürler ve coğrafi sınırların üstünde bir noktadadır. Dolayısıyla etik ikilemler yaratan temel değer çatışmalarının her ülkede büyük oranda benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda diğer ülkelerin etik ikilem alanındaki uygulamaları örnek alınabilir. Elbette bu hipotezin doğruluğu ancak sosyal hizmet uzmanlarıyla yaşanan etik ikilem türlerine ilişkin uluslararası düzeyde araştırmalarla tam olarak anlaşılabilir (Linzer, Conboy, & Ain, 2003).

Etik muhakeme esnasında eleştirel düşünme becerisi son derece önemlidir. Eleştirel düşünme, kişinin pratiğini ve bilgisini sorgulamaya devam ettiği süreci ifade eder. Bir olgu üzerine düşünürken etik kuralları göz önünde bulundurmak; müracaatçının kendi kaderini tayin hakkına saygı duyma ve insanların potansiyellerine ulaşmalarına yardımcı olma idealleri açısından son derece önemlidir (Moorhead & Johnson, 2010).

Etik ikilemi değerlendirme ve keşfetme süreci, çözüm odaklı yaklaşımın sosyal hizmet değerleri ve etiği ile ne kadar uyumlu olduğunu ortaya çıkarmıştır. Çünkü her iki yaklaşım da kendi kaderini tayin etmeye, müracaatçıyı güçlendirmeye ve müracaatçının bulunduğu yerden başlamaya inanır. Dahası birbirini tamamlayan çerçevelerde çalışmak bir uzman için çok daha kolaydır (Moorhead & Johnson, 2010). Etik ikilemler konusunda kullanılan etkili yöntemlerden diğeri kanıta dayalı uygulamadır (KDU). Kanıta dayalı uygulama; alışılan paradigmalarda değişimi, bilgi, pratik,

araştırma, sosyal hizmet eğitimi ile politikasına dair yeni bir düşünme biçimini öngörmektedir (Maynard, 2007). Gibs, kanıta dayalı uygulamayı yalnızca bir müdahale yöntemi değil yaşam boyu devam eden bir süreç olarak tanımlamıştır (akt. Özkan & Çifçi). Bununla birlikte kanıt dayalı uygulamanın benimsenmesi birtakım zorluklar ve sınırlamalar barındırır. Ancak bu yöntem getirdiği çözümler ile dikkate değerdir. Çünkü bir sosyal hizmet uzmanının kanıta dayalı uygulamayı benimsemesi; etik yükümlülükleri yerine getirmesine yardımcı olacak yönerge ve ilkeler sağlamanın yanı sıra uzmanın bilgi birikimini artırmasına ve müracaatçıların münferit özellikleri ile değer ve koşullarının farkına vararak bunlara duyarlı yollarla etkili uygulamalar geliştirmesine zemin hazırlayacaktır. Kısacası kanıta dayalı uygulama, kanıta dayalı uygulamadan en çok yararlanacak kişiler olan müracaatçılara daha etkin bir şekilde yardımcı olmak için elverişli bir ortam yaratacaktır. Dolayısıyla kanıta dayalı uygulama ile; müracaatçıların kişisel özelliklerine ve koşullarına duyarlı etik uygulamalar ve ilkeler sunarak, yol gösterici nitelikte bilgilere ulaşılabilir. Kanıta dayalı uygulama planlanırken sorulması gereken sorular şunlardır (akt. Maynard, 2007):

- (1) Problem formülasyonunun altında hangi değerler yatmaktadır?
- (2) Problem formülasyonu hangi olası çözümlere yol açacaktır?
- (3) Bu problem formülasyonu neden önemlidir?
- (4) Müracaatçı kimdir ve araştırma müracaatçıya nasıl yardımcı olabilir?
- (5) Problem formülasyonunun altında yatan ontolojik ve epistemolojik varsayımlar nelerdir?
- (6) Hangi önyargılar belirgindir?
- (7) Önyargılar nasıl düzenlenebilir?

Kanıta dayalı uygulama ile ortaya atılan soruları cevaplamak kolay olmayabilir ancak KDU hareketinin araştırma, uygulama ve eğitim tartışmaları ile konuyu eleştirel perspektifle ele alması, kuşkusuz ne yapıldığı ve nasıl yapıldığı konusundaki farkındalığı artıracaktır (Maynard, 2007).

Etik ikilemler, bazı zamanlar alanda deneyimli bir uzman için bile çözülmesi zor bir hal alabiliyorken, yeni mezun bir uzman için çözüm çok daha karmaşıktır. Bu noktada süpervizyon, etik ikilemin aşılması ve gerekli müdahaleleri destekleyen değerlere ilişkin bir çerçeve sunabilir. Özellikle sosyal hizmet eylemlerinde bulunan yeni

mezunların, deneyim eksikliğinin göz önünde bulundurulması gerekir. Dolayısıyla bir sosyal hizmet uzmanının, bir süpervizörün deneyiminden yararlanması, karşılaşılan etik sorunların değerlendirilmesi ve çözüme kavuşturulması açısından hayati niteliktedir (Moorhead & Johnson, 2010).

### **Gizlilik ve Rapor Etme Zorunluluğu İkilemi**

Literatür, gizlilik taahhüdü doğrultusunda müracaatçıların mahremiyet haklarını korumaya çalışan mesleki etik kurallar ile rapor etmeyi zorunlu tutan yasal yetki arasındaki ikileme odaklanmaktadır. Bu ikilem temelde şudur: gizliliği ihlal etmek etik değildir; bildirmemekse yasa dışıdır. Örneğin bir müracaatçının gizlilik haklarının korunması ile yasal zorunluluğu olan çocuk istismarını bildirme yükümlülüğü arasında kalan sosyal hizmet uzmanı, bir ikileme karşı karşıyadır. Bu konuya ilişkin ruh sağlığı alanında çalışan profesyonellere yönelik araştırmalar yapılmaktadır; ancak yapılan çalışmalar, bu alanın dışında çalışan profesyonellere yönelik literatürün eksik olduğunu ortaya çıkarmıştır. Örneğin Amerika'da bir bölgede araştırmacılar, bölge avukatlarınca verilen gizlilik kararını ihlal etmek istemeyip, mahkemenin talep ettiği bilgileri vermeyi reddettikleri için mahkemeye saygısızlıktan hapsedilmişlerdir. Bu tarz örnekler olsa da sosyal bilimler içinde, mesleki etik kuralların yasa ile çatıştığı pek çok davada araştırmacılar çok sayıda emsal karar çıkarmışlardır (Farberman, Finch, & Bergman, 1997).

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki her bir eyalette; gerçek, şüpheli ya da çocuk istismarı potansiyeli taşıyan olguları yerel bir raporlama kurumuna bildirmesi yasalarca zorunlu kılınan belirlenmiş meslek grupları ve profesyoneller bulunmaktadır. Bu profesyoneller, sıklıkla bir tür terapötik ilişkiye dahil olan kişilerle doğrudan temas halindedir. Eyalet yasaları, küçük fakat önemli bazı tanımlarda ve raporlama gereklilikleri açısından farklılık gösterse de tamamı 1974 tarihli Çocuk İstismarını Önleme ve Tedavi Yasası'nda belirlenen zorunlu raporlamaya ilişkin federal standartları yansıtır ve çocuk istismarını iyi niyetle bildiren kişilere yasal dokunulmazlık verir. Yasanın özü, kişileri yanlışlık olsa bile çocuk istismarı ihbarı yapma konusunda teşvik etmektir (Farberman ve ark., 1997).

1998 tarihli ulusal bir araştırmada İsraili sosyal hizmet uzmanlarının en sık karşılaştıkları etik ikilemin "gizlilik" olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçlarına göre uzmanlar özellikle; kamu kurumlarını bilgilendirme ve uyarma görevi de dahil olmak üzere müracaatçıların iletişim bilgilerinin korunmasını sınırlamaları, çocuk ve aile

ikilemleri, aydınlatılmış onam belirsizliklerine karşı; bilgisayar ve teknoloji kullanımı söz konusu olduğunda gizlilik ihlallerinin önlenmesini, müracaatçının kendi kaderini tayin hakkının teşvik edilmesini, özellikle danışanın onuruna saygı duyulmasını önemsemişlerdir. Uzmanlar böyle durumlarda kendi danışmanlarına, meslektaşlarına, süpervizörün tavsiyelerine ve rehberlik için mesleki etik kurallara dikkat ettiklerini ifade etmişlerdir. Ancak İsrail’de ABD’den farklı olarak hizmetlerin çoğu, devlet tarafından finanse edilmektedir. İsrail’de özel uygulama minimum seviyededir. Bu nedenle uygulamalarda bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Araştırmadaki tespitlerden bir diğeri ise şudur: Bazı uzmanlar söz konusu ikilemi, önemli pozisyondaki bir başkasına ya da arkadaşına danışmaktadır. Oysa gizliliği korumak ve mesleki standartları yükseltmek için müracaatçıyla ilgili bilgileri eş ve arkadaşlarla paylaşmak doğru değildir. İş deneyimine ilişkin bu etik ilke, kişilerarası ilişkilerde sorunlar yaratabilmektedir. Çünkü açık iletişim arkadaşlıkların ve evliliklerin temel taşıdır. Ortaya çıkan bu konu ile ilgili dikkatli çalışma ve standarda ihtiyaç duyulmaktadır (Linzer ve ark., 2003).

İsrail’de yapılan araştırma uzmanların gerçekleştirdikleri sosyal hizmet müdahalelerinde genel anlamda; gizlilik, kendi kaderini tayin ve müracaatçının onuru ve değeri konularına büyük önem verdiklerini ortaya koymuştur. Çalışma aynı zamanda uzmanların doğru ve iyi olanı yapmak için içsel motivasyona sahip olduklarını göstermiştir. İsraili uzmanlar; bu alanda faaliyet gösteren profesyonellere bazı öneriler sunmuşlardır: Bunlar (Linzer ve ark., 2003);

- 1) Günlük etik ikilemlerle nasıl başa çıkılacağı ile ilgili küçük ya da büyük ölçekte araştırmalarla temel bir çerçeve oluşturmaya ve uygulamaya devam etmek, öğrencilere de etik ikilemler konusunda bilgi ve deneyim kazandırmak gerekmektedir.
- 2) Etik ikilemler konusuna sosyal hizmet eğitiminde olduğundan daha fazla yer verilmelidir. Özellikle en sık karşılaşılan; gizlilik, uyarma görevi, bağlantı kurulan müracaatçı sayısı, uygulayıcının yeterliliği, bilgilendirilmiş onam ve doğruyu söyleme ikilemlerine zaman ayrılması gerekmektedir.
- 3) Daha fazla hizmet içi eğitim ve süpervizyon, etik ikilemlerin çözülmesinde uzmanlara kolaylık sağlayacaktır.
- 4) Uzmanların eşleri ve yakın çevreleri ile deneyimlerini paylaşarak iletişimlerini güçlendirirken, müracaatçıların gizliliğinin de sağlanması için hassas yollar keşfedilmelidir.

- 5) Etik konusuna odaklanan daha fazla konferans ve halka açık formlar oluşturulmalıdır. Sosyal hizmet mesleği içindeki gizliliğe ilişkin, sosyal hizmet ve diğer meslekler arasında, sosyal hizmet ve hükümet kuruluşları arasında resmi ve resmi olmayan diyaloglar artırılmalıdır.

### **Özerklik ve Paternalizm İkilemi**

Müracaatçının -kendisi için zararlı olsa bile- özerk davranışlarda bulunma hakkı ile sosyal hizmet uzmanının faydayı arttırma ve zararı önleme yükümlülüğü arasında uygun bir denge var mıdır? Müracaatçının kendi hedeflerini belirleme ve hata yapma hakkına inananlar ile danışanın yalnızca kendi isteklerine bakılmaksızın, mesleki tavsiyeleri izleyerek bilinçli seçimler yapması gerektiğine inananlar arasındaki gerilim uzlaşma ile sonuçlanabilir mi? Felix Biestek, bu gerilimi “kendi kaderini tayin hakkı” yani olgu çalışmalarında müracaatçının kendi kararlarını verme hürriyetinin pratikteki hali şeklinde tanımlamıştır (akt. Abramson, 1985). Sosyal hizmet uzmanlarının; müracaatçıların mevcut kaynakları görmesine ve kullanmasına yardımcı olarak bu hakka saygı duyma, ihtiyacı tanıma, toplum ve kişiyi harekete geçirme noktasında yönlendirici olma görevleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, müracaatçının kendi kaderini tayin hakkı ile olumlu ve yapıcı karar verme kapasitesi; hukuki çerçeve ve kurumun işlevleri ile sınırlandırılmıştır. Müracaatçının özerkliği ile yararlandırma prensibi arasındaki gerilim; negatif özgürlük, müracaatçının özerklik hakkı ve pozitif özgürlük, yani bir müracaatçının refahını koruyacak ve onun gelecekte anlamlı hedefler peşinde koşma yeteneğini artıracak uygulamalar arasındaki çatışmayı dengelemenin bir yolu olup olmadığının belirlenmesiyle çözülebilir. Uzman; gerekli bilgilendirmeyi, alternatif yolları ve uygulamaları müracaatçıya aktardıktan sonra müracaatçının nihai seçimi farklıysa, onu terk etmeden geri adım atabilir ve müracaatçının seçim yapmasına izin verebilir mi? Uzman; müracaatçının özgür kararının onu, onaylamadığı ve onun için zararlı olabileceğini düşündüğü bir yöne götürdüğünde bile sorumluluk ve bağlılık duygusunu koruyabilir mi? Bu durum, uzman için müracaatçı adına anlamlı bir eylem olasılığına dönüşen özerklik hakkı ve yararlandırma prensiplerini birleştirme yeteneğinin gerçek sınavıdır (Abramson, 1985).

Özerklik kavramı temelde, başkaları tarafından kontrol edilmekten ve anlamlı seçimi engelleyen kişisel sınırlamalardan bağımsız olan benliğin üstünlüğünü ifade etmektedir. Bir seçimin gerçek olabilmesi ise onun çaresizce değil, özgürce seçilmiş olmasına bağlıdır. Dolayısıyla kişinin seçimleri, inceleme ve değerlendirmeye açık

olmalıdır. Moody (1998), yaşlıların özerkliğine yönelik kaygının, onların haysiyetine yönelik kaygıya dayanması gerektiğini savunmaktadır. Haysiyet etiğine yönelik duyarlılık; profesyonellerin, yaşamın son evrelerinde bulunan insanları tedavi ederken karşılaştıkları trajik seçimlerle yüzleşmelerini sağlayacaktır. Haysiyet etiği özerkliği ve aynı zamanda yararlılığı destekleyebilir. Beauchamp ve Childress (2001), yararlanma ilkesini bireylerin çıkarlarını artırmalarına yardımcı olma yükümlülüğü olarak görmektedir.

Yararlılığın birinci ilkesi, insanlara yarar sağlanmasını; ikincisi ise yarar ve zararın dengelenmesini gerektirir. Fayda üretme sürecinde birtakım riskler de ortaya çıktığı için, faydaya dayalı ikinci ilke, olumlu fayda ilkesine önemli bir ektir. Ruh sağlığı meslek profesyonellerinin; kişilerin, bazen profesyonellerin hizmetlerini zararlı olarak gördüklerini ve yaşamlarına izinsiz girilmesinden rahatsız olduklarını bilmelerine rağmen, onlara fayda sağlama ve onların refahını artırma yükümlülüğü bulunmaktadır. Dolayısıyla yararlılık, bazı durumlarda müracaatçıların istemediği ya da onları kendi tercihleri dışındaki kararlara uymaya zorlamaktadır. Meydana gelen bu durum paternalizme yol açmaktadır. Dolayısıyla paternalizm; bir kişiyi zorlama, aldatma veya bilgilerini ifşa etme amacı gütmeksizin başkalarının iyiliği için isteklerinin veya eylemlerinin geçersiz kılınmasıdır (Linzer, 2002). Bassford (1982), paternalizmi şu şekilde açıklamaktadır: “Birisi, bir başkasına babacan davranarak o kişiyi ne yapacağını ya da ne ile karşılaşacağını seçmekten mahrum bırakırsa, bunu kendi iyiliği için yapar”.

Paternalizm sosyal hizmette, müracaatçının rızası olmadan ona yardım etmeye çalışıldığında ortaya çıkar. Bu, müracaatçının onuruna ve bağımsızlığına bir hakaret olarak kabul edilir. Paternalizmin tüm tanımları, bireyin iyiliği için meşrulaştırılan zorlama veya müdahale unsurlarını içerir. Bu bağlamda Childress (1981), paternalizmin ilk bakışta yanlış olduğunu ve gerekçelendirilmesi gerektiğini iddia eder. Ancak paternalizm her zaman olumsuz olarak değerlendirilemez. Paternalizm algısı, şartlar, koşullar ve uygulanma şekline ve eylemin müracaatçının haysiyetine uygun olup olmadığına bağlı olarak değişir. Özetle, sosyal hizmet müdahalesinde özerklik, haysiyete saygı, yararlandırma ve paternalizmi ayıran ince çizgiler bulunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı, müdahaleleri seçerken söz konusu prensipleri göz önünde bulundurmaktadır. Ancak burada en kritik konulardan biri müracaatçının karar verme yetkinliği ve kapasitesinin yeterli olup olmadığıdır. Çünkü bazı durumlarda

müracaatçıların karar verme yetisi güvenilir olmayabilir. Bu sebeple özellikle müracaatçının yaşlı bir birey olduğu durumlarda kişinin karar verme kapasitesi, doğru bir şekilde değerlendirilmelidir (Linzer, 2002).

Linzer etik konusunda son derece önemli olan ikilemi olgu örnekleri üzerinden açıklamıştır. İlk olgu şu şekilde aktarılmaktadır: Evli bir çift olan A ve B, doktorları tarafından sosyal servise yönlendirilmiştir. Doktoru yaşlı kadının (B) artan kırılganlığı ve demansı konusunda endişelenmekte ve onun evde bakıma ihtiyaç duyduğunu düşünmektedir. A ve B iki odalı bahçeli bir apartmanda yaşamaktadır ve çocukları yoktur. Sosyal hizmet uzmanı eve gittiğinde 85 yaşındaki A'nın dağınık ve kirli olduğunu görür. Uzman, gözlemlerine dayanarak A'nın bilişsel açıdan zayıf olduğunu düşünür. 80 yaşındaki B ise yaşadığı büyük bunalımdan dolayı ölmek istediğini bildirir. Apartman kirli ve kağıtlarla doludur. Çamaşırıyla dolu dolap idrar kokmaktadır. B, ayda bir kez çamaşırları yıkamaya gönderdiğini, arada bir de temizlikçi tuttuğunu söyler. B yürürken zorlanmakta eşyalara tutunarak yürümektedir. Ancak yine de evde kendileri için yemek yapabilmektedir. Burada ikilem şudur: Aile; olgu yönetimi, danışmanlık ve evde bakım hizmetlerine ihtiyacı olduğu halde bir değişiklik istememekte, para yardımı almayı reddetmektedir. Bu durumda; A ve B'nin özerkliği desteklenmeli midir? Güvenlik sorunları, seçtikleri yaşama haklarını ne zaman geçersiz kılabilir? (Linzer, 2002).

Linzer'in diğer bir olgu örneği ise şu şekildedir: G, birden fazla kronik hastalığı olan ve tekerlekli sandalyeye mahkûm olan 73 yaşında bir erkektir. Görünüşü dağınık ve kirlidir. İdrar ve alkol kokmaktadır. Uyuşturucu kullanımının çok yaygın olduğu bölgede yaşayan G, evine hırsız girdiği için polise başvurmuştur. Soygun olayından sonra G, başka bir mahallede yaşayan oğlu ile kalmaya başlamış, ancak alkol kullanan oğlu bir süre sonra G'yi evde istememiştir. G, evine dönmek ve hizmet almak konularında olumsuz yanıt vermektedir. Sosyal hizmet uzmanı bu olguda bilişsel yetkinliği olduğu halde G'ye hizmet vermek ya da onun özerkliğine saygı duymak noktasında ikilem yaşamaktadır (Linzer, 2004).

Evde bakım hizmetlerini reddeden yaşlılara özgü bu olgular, sosyal hizmet uzmanı için özerklik-haysiyet-fayda-paternalizm ikilemini ve yaşlıların karar verme kapasitesine ilişkin karmaşık meseleyi çağrıştırmaktadır. Sosyal hizmet değerleri arasında kendi kaderini tayin hakkının merkeziliği göz önüne alındığında, zayıf yaşlılar için desteklenecek özerklik hakkının derecesine ilişkin karar, sosyal hizmet uzmanları için sıkıntı yaratabilir (Linzer, 2002).



Etik ikilem, evde bakım sağlama veya müracaatçının talebini kabul etme arasında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bu aşamada çatışma, özerkliğe ve haysiyete saygı göstermek ile faydalanmayı teşvik etmek ve paternalizme yol açmak arasında yaşanmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı, A ve B ile çalışmaya devam ettikçe, çiftin geçmişi ve sağlığı ile ilgili veriler elde ettikçe, müracaatçıların karar verme kapasiteleri ve yeterliliklerine dair şüphe duymasına rağmen onların özerkliğini destekleme eğiliminde olmuştur. Sosyal hizmet uzmanı, bu olguda evde bakımı dayatmaya çalışmamış ancak müracaatçı özerkliği ile fayda arasında bir orta yol aramıştır. Uzman, müracaatçılar ile sağlık durumları artık kendi kendilerine yetemeyecekleri noktaya gelirse, ihtiyaçlarını karşılamak için evde bakım teklifini kabul edecekleri noktasında anlaşmıştır. Sonuç olarak, kırılğan yaşlıların özerklik haklarının geçersiz kılınması konusu evde bakımda öne çıkan, zorlu etik ikilemlerden biridir. Bu ikilem, özerklik ve haysiyete saygıyı; yararlandırma yükümlülüklerini ve paternalizmin gerekçelerini aynı zamanda yetkinin belirlenmesine dayanan müzakereleri kapsar. Çünkü müracaatçıların yetkinliği açıkça belirtilmediği için ilkenin uygulanmasının şaibeli olduğu bir durumda alınan karar, önü alınamayacak hatalara sebebiyet verebilmektedir (Linzer, 2002).

İlk olguda ise sosyal hizmet uzmanı, özerkliğe ve onura saygı duymayı seçmesine rağmen, seçilmeyen alternatif karşısında rahatsızlık ve suçluluk içinde olmaya devam edebilir. Görüldüğü üzere yararlılık, mevcut durumda özerklik ve onur kadar ağır olmadığı düşünülse de geçerli bir yaklaşım olmaya devam etmektedir. Moody ise müracaatçının özerkliğine saygı duymak yerine, zayıf yaşlılara hizmet vermenin, haysiyeti koruyan bir tür örtülü paternalizm getirdiğini öne sürmüştür (Moody, 1998). Bu bakım şeklinde kurumun, müracaatçıların, sağlık veya diğer durumlarındaki herhangi bir değişikliği anında öğrenebilmesi için müracaatçıları izlemeye devam etmesi gerekir. Müracaatçıların mevcut durumu değiştikçe, çelişen değerlerin ağırlığı ve dengesi değişebilir. Bazı durumlarda etik ikilemler zamanla kendiliğinden çözülebilir. Sosyal hizmet uzmanı, müracaatçıların fiziksel ve zihinsel durumları hakkında yeni bilgiler edindikçe, bir karardan diğerine yönelebilir (Linzer, 2002).

Çatışan değerler, eylemler, kurallar, ilkeler ve teoriler alınacak kararı zorlaştırır. Olgu, müdahaleyi reddeden yetişkin bir mağduru içerdiğinde ikilem daha da artmaktadır. Quinn, sosyal hizmet uzmanının yetişkin bir mağdurla çalışırken, müracaatçının müdahaleyi reddetme hakkına saygı göstermesi gerektiğini, güvenlik ve korumanın

müracaatçının kendi kaderini tayin etme hakkına göre ikincil sırada olması gerektiğini iddia eder (Quinn, 1985). Etik ikilem bazen her iki ilkeyi de birleştiren bir sosyal hizmet uygulamasıyla çözülebilir ve böylece aralarında seçim yapmaya gerek kalmayabilir. Bu durumda yapılması gereken, müracaatçının kendi kaderini tayin hakkına saygı göstermek ve müracaatçının durumundaki değişiklikleri izlemektir. Yaşlı bireylerle gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamaları, kendi içinde zorluklar ve ikilemler barındırmaktadır. Yaşlılarla ilgili olgu süreçleri şunu göstermiştir ki, ilgili taraflar için kabul edilebilir uygulamaların bulunabileceği durumlarda, dayatılan kararlardan kaçınmakta fayda vardır. Sosyal hizmet uzmanının müracaatçıyı dinleyerek, kabul ederek ve iletişimi sürdürmeye teşvik ederek ilgilenme çabaları etik ikilemde olumlu bir çözüm elde etme konusunda başarılı olmuştur. Çünkü bu süreç; doğrudan ihtiyacı karşılamasa bile, müracaatçının dürüstlüğüne, terapötik ilişkiye girmeye hazır hissetmesine saygı gösterir (Linzer, 2004).

Örneklerden de anlaşılacağı gibi etik ikilemler bazen, zaman geçtikçe kendi kendilerine çözülebilmektedir. Dolayısıyla müracaatçının fiziksel ve zihinsel durumları hakkında yeni bilgiler elde edildikçe, sosyal hizmet uzmanının karar vermesi kolaylaşacaktır (Linzer, 2002).

## **OLGU**

Ömer K. ve Aydın K., 2008 ve 2005 doğumlu iki kardeştir. Babaları tarafından sokakta zorla çalıştırılmaları ve babaları tarafından şiddete maruz kaldıkları için 2004 doğumlu ablalarının yönlendirmesi ile emniyete başvurmuşlardır. Çocukların fiziksel görünüşleri yaşları ile uyumludur. Akranları ile iyi ilişkiler kuran, duygu ve düşüncelerini iyi bir şekilde ifade edebilme becerisine sahip olan çocukların babalarına karşı güven duyguları zayıftır. Genel adli muayene raporunda çocuklarda ekimozlar<sup>6</sup> tespit edilmiştir. Babanın tutarsız yanıtları ve diğer görüşmeler değerlendirildiğinde çocuklar için acil koruma tedbiri talep edilmiş ve kardeşlerin durumlarının değerlendirilmesi amacı ile görüşmeler sürdürülmüştür.

Mahmut K. ve eşi İnci K'nın biri kız üçü erkek olmak üzere toplam dört çocukları bulunmaktadır. Ailenin en büyük çocuğu Banu K. (2004 doğumlu), en küçük çocuğu

---

<sup>6</sup> Ekimoz: Cilt altı dokulara kanın sızması sonucu görülen morarma veya renk değişikliği olarak tanımlanır (Avşar & Kaşıkçı, 2012).

ise Oğuz K'dır (2014 doğumlu). Aile, apartman girişi ayrı olan 1+1 bir evde yaşamaktadır. Evin duvarlarının boyasının döküldüğü, evin hijyenik olmadığı, bir odada çok sayıda halının olduğu, koltukların üzerinde yer yataklarının bulunduğu, mutfaktaki beyaz eşyanın çok eski olan buzdolabı ve set üstü ocaktan oluştuğu, evin oldukça dağınık olduğu, evde ısıtma için bir adet elektrikli sobanın bulunduğu tespit edilmiştir. Ailenin daha önce kendisine ait olan evi, baba Mahmut K. aile üyelerine haber vermeksizin satmıştır, ev sahibine ödenecek kiranın gecikmesi ile gerçeğin ortaya çıktığı, Mahmut K.'nın, eşi İnci K.'nin ziynet eşyalarını çaldığı ve yerine sahte ziynet eşyaları bıraktığı öğrenilmiştir.

Anne İnci K. ile yapılan görüşme neticesinde; baba Mahmut K.'nin çalışmadığı, tüm aile üyelerine şiddet uyguladığı, 5 yıl önce Şule isimli bir kadınla birlikte yaşadığı, kadının ve çocuklarının yine şiddet sebebi ile kaçtığı öğrenilmiştir. Mahmut K.'nin iki yıl önce kaçak telefon sattığı için bir yıl iki ay cezaevinde kaldığı ve sonrasında denetimli serbestlik kararı ile serbest bırakıldığı tespit edilmiştir. Cezaevinden çıktığında ailesinin yanına uğrayan Mahmut K. çocukların mendil satarak para kazandığını görünce daha sık eve uğramaya başlamış, çocuklar üzerinde sokakta çalışmaları için baskı kurmuş ve şiddet uygulamaya başlamıştır. Baba Mahmut K.'nin eve gelmediği zamanlar vardır. Bu dönemlerde başka bir kadınla yaşadığı aile üyeleri tarafından bilinmektedir.

Anne İnci K., iki çocuğunun kuruma yerleştirilmesinden sonra anneanne Naime A.'nin yanına sığınmıştır. Anneanne Naime A., baba Mahmut K.'nin fiziksel ve psikolojik şiddetine tanıklık ettiğini söylemiştir. Naime A., kızı ve torunlarını geçici süre ile kabul etse de ekonomik durumunun yetersiz olması nedeni ile uzun vadede bir çözüm sunamadığını ifade etmiştir.

Anne İnci K., görüşme talebini kabul etse de sonraki görüşmelere gerekçeler sunarak katılmamıştır. Abla Banu K., kurum ziyaretine kardeşini görmek için gittiğinde kendisi ile görüşme yapılmıştır. Banu K., Ömer K.'nin kurumu izinsiz terk edip yanlarına geldiğini, annesinin babası ile barıştığını söylemiştir. Banu K. babası ile ilk kez alışverişe gittiğini, bir süredir babasının evde şiddet uygulamadığını, kardeşlerini sokakta çalışmaya zorlamadığını ancak babasına tam olarak güvenemediğini ve kardeşleri ile yaşamak istediğini belirtmiştir. Banu K. ile görüşme sonrasında yapılan ev ziyaretinde daha çok ekonomik sıkıntılar ifade edilmiş hem anne hem babanın çocukları ile bir arada yaşamak istediği gözlenmiştir. Tüm çocukların anne ile arası

iyidir ve Aydın K. dışındaki çocuklar aile yanında kalmayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

***Olguya Yönelik Etik Değerlendirme:***

Müracaatçının özerkliğini odak alma ve müracaatçıya fayda sağlama seçeneklerinin altyapısı sosyal hizmetin etik ilkeleriyle desteklendiğinden dolayı her iki seçenek de sağlam temellere dayanmaktadır. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi bazı olgularda söz konusu seçenekler doğrultusunda verilecek kararlar, tamamen zıt yönleri gösterebilir. Sosyal hizmet uzmanı, eylemlerin olguya uygunluğunu göz önünde bulundurarak, hangi tarafın daha baskın geldiğine karar vermek ve bu doğrultuda uygulanacak müdahale planları arasında uzlaşmaya yer olup olmadığını belirlemek zorundadır. Linzer (2004), etik ikilem durumlarının bazen her iki etik değeri de kapsayan ve bütünleştiren bir sosyal hizmet ilkesi kullanılarak çözülebileceğini ve böylelikle iki seçenek arasında hangisinin uygulanması gerektiğine karar verme zorunluluğunun önüne geçilebileceğini savunur. Yukarıda verilen olgu örneğinde bütünleştirici ilke, müracaatçının kendi kaderini tayin hakkına saygıdır. Dolayısıyla Aydın K.'nın kurumda kalma; Banu K., ve Oğuz K.'nin ailenin yanında kalma; İnci K.'nin ise eşiyile barışıp tekrar beraber yaşama tercihlerini bildirmeleri üzerine sosyal hizmet uzmanının yaptığı derin görüşmeler ve muhakemeler sonucu özerklik ilkesi ağır basmış ve bu doğrultuda müdahaleler uygulanmıştır. Ancak Ömer K.'nin aile yanında kalma talebi hemen gerçekleştirilmemiş, bu talebin yeniden değerlendirilmesi ve bu süreçte Ömer K.'nin başka bir kuruluşa naklinin sağlanmasına karar verilmiştir. Bu kararda yararlılık ilkesinin baskın geldiği görülmektedir.

Olguda uygulanan müdahaleler şu şekilde sıralanmaktadır:

- 2005 doğumlu Aydın K. hakkında 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun 5/1-c bendi gereği “çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirmemesi halinde, çocuğun resmi veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesi” hükmü yer aldığından bakım tedbiri uygulanmasının (Çocuk Koruma Kanunu, 2005: 5/1-c),
- Örgün eğitim çağında olan, herhangi bir suç öyküsü bulunmayan, bağımlılık yapıcı madde kullanımı olmayan, kuruluş kurallarıyla uyumlu davranış

sergileyen 2008 doğumlu Ömer K.'nın bireysel özelliklerine uygun bir kuruluşa naklinin gerçekleştirilmesinin,

- Yasal mevzuat çerçevesinde uygun görülen tarihlerde çocuğun ailesinin yanında izinli kalmasının,
- X kurumundan kaçak aranması devam eden 2008 doğumlu Ömer K.'nın belirtilen kuruluşa kabulü halinde X kurumu müdürlüğü 7-12 Yaş İlk Kabul Müdahale ve Değerlendirme Birimi tarafından durumunun yeniden değerlendirilmesinin,
- Eğitimine devamının sağlanması amacıyla 2004 doğumlu Banu K.'nın 5395 Çocuk Koruma Kanununun 5/1-b bendi gereği eğitim tedbiriyle desteklenmesinin (Çocuk Koruma Kanunu, 2005: 5/1-b),
- 2004 doğumlu Banu K.'nin karşılaşılabileceği sorun ve çatışmalarda uygun rehberliğin sağlanması, anne ve babanın hane içerisindeki problemlere yönelik uygun tutum geliştirmesinde yardımcı olunması, anne ve babanın çocuk yetiştirme ve çocuklarına yaklaşım konusunda bilinçlendirilmesi, aile öyküsü dikkate alınıp aile durumunun takip edilerek bu yönde rehberliğin sağlanması amacıyla 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 5/1-a bendi gereği 2004 doğumlu Banu K. ve 2014 doğumlu Oğuz K. adına "K." ailesine danışmanlık tedbiri uygulanmasının (Çocuk Koruma Kanunu, 2005: 5/1-a),
- Ailenin gelir düzeyinin düşük olması, eğitime devam etmesinde yararlı olacağı düşünüldüğünden Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Yönetmeliği'nin 6. maddesi (b) bendince uyarınca bir (1) yıl süreli olarak 2004 doğumlu Banu K. adına anne İnci K.'ya destek sağlanmasının uygun olacağı kanaatine varılmıştır (Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, 2015: 6-b)

Çalışmada ele alınan olgunun başlangıç noktası en büyük toplumsal sorunların başında gelen çocuk istismarı/ihmal, çocuk işçiliği ve aile içi şiddettir. Dolayısıyla olgunun çok boyutlu karmaşık yapısı, üzerine düşünülmesi gereken bir dizi müdahale planını gerekli kılmaktadır.

Olgu değerlendirme süreci devam ederken, müracaatçıların aile dinamiklerinde yaşanan değişiklikler doğrultusunda, tercihlerini beyan etmeleri üzerine sosyal hizmet uzmanı, özerklik ve yararlılık arasında seçim yapmak durumunda kalmıştır. Bu noktada uzman, sosyal hizmetin bir diğer değeri olan kendi kaderini tayin hakkını referans

olarak, ikilemin bütünlleştirici ve kapsayıcı başka bir ilke yoluyla çözümlmesini sağlamıştır.

Uygulanan sosyal hizmet müdahalesinde özerklik ilkesi baskındır. Ancak yararlılık ilkesi gereğince alınan kararlar da bulunmaktadır. Bu kararların bazı noktalarda paternalizme yol açtığı düşünülebilir. Ancak burada paternalizmi tümüyle olumsuz bir sonuç olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Çünkü paternalizm algısı; koşulların ve müdahale biçiminin, müracaatçının onuruna uygunluğuna göre değişebilir. Sosyal hizmet uzmanlarının, müracaatçılara fayda sağlama ve refahlarını artırma sorumluluğu bulunmaktadır. Söz konusu olguda, müracaatçının karar verme kapasitesi ve yetkinliğinin belirlenmesi; ailede şiddet, istismar ve ihmal sorunlarının kesin ve yoruma mahal vermeyecek şekilde sona erdiğinin tespit edilmesi için olgunun bir süre izlenmesi zorunludur. Bu süreçte durumunun tekrar değerlendirilmesi şartıyla müracaatçının kuruma nakledilmesine karar verilmiştir. Dolayısıyla uzman, mesleki sorumluluklar gereğince yararlandırma idealine uygun hareket etmiş ancak gerekli koşulların sağlanması halinde müracaatçının talebinin tekrar değerlendirilmesini sağlamıştır.

Ele alınan olguda uzmanın tamamıyla yararlandırma idealine göre hareket ettiği senaryoda tüm müracaatçıların tercihleri göz ardı edilecek ve müracaatçılar, yapılacak müdahaleleri reddetmelerine rağmen buna zorunlu tutularak verimli olacağı şaibeli bir değişime sürüklenecektir. Ayrıca sosyal hizmet müdahalelerinde üzerinde sıkça durulan hususlardan olan uzman ve müracaatçı arasındaki fikir birliği sağlanamayacak ve bu durum, taraflar arasındaki terapötik ilişkinin oluşmasına engel olacak ya da sürdürülmesini güçleştirecektir. Öyle ki sosyal hizmette vurgulanan “kişiyeye rağmen müdahale gerçekleştirilemez” söylemi de bu noktada önemli bir referanstır.

Çalışmada aktarılan olgunun yönetiminde sosyal hizmet uzmanı, müracaatçıları dinleyerek, iletişim halinde olmaya teşvik ederek onları müdahale sürecine dahil etmiş; müracaatçıların kendi tercihlerini göz önünde bulundurarak, karar verme aşamasında sosyal hizmetin en temel ilkesinin rehberliğinde ilerlemiştir. Aynı zamanda müracaatçıların tercihlerinin değişebileceği ihtimalini de göz ardı etmeyerek, oluşabilecek riskleri erken teşhis etme amacıyla müdahaleye olgu izleme planını da eklemiştir. Dolayısıyla mevcut planda özerklik baskın gelse de her an eyleme geçmeye hazır, yararlılık sağlamaya ilişkin müdahale planı da devrede olduğundan,

uygulanabilecek en verimli ve altyapısı sağlam olan yolun seçilmesine özen gösterildiğini söylemek mümkündür.

## SONUÇ

Etik ilke ve değerler, sosyal hizmet uzmanlarına mesleki müdahalelerinde rehberlik etmeyi amaçlamaktadır. Bu ilke ve değerlerin birbirleri ile çatışması etik ikilemleri ortaya çıkarmaktadır. Etik ikilemler sosyal hizmette sıklıkla karşılaşılan durumların başında gelmekte ve bazı olguların çözümlenmesini zorlaştırmaktadır.

Sosyal hizmet uygulamalarında çatışan ilkeler, müracaatçının karar verme kapasitesi ve yetkinliğinden etkilenebilir. Özerklik ilkesinin gereği olarak müracaatçının karar verme becerisinin belirlenmesi, bir dizi gözlem ve dikkatli analiz gerektirir. Bu çalışmada olgu üzerinden değerlendirilen etik ikilem; özerklik ve yararlandırma ilkelerinin çatışmasına dayanmaktadır. Her iki ilkenin de sağlam bir altyapısı ve haklı sonuçları bulunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanının derin muhakemeler sonrasında aldığı kararların çoğu müracaatçıların değişen yargıları çerçevesinde şekillenmiştir.

Sonuç olarak etik ikilem durumları, sosyal hizmet uzmanları için karmaşık etik muhakemeler barındıran süreçlerdir. Etik ikilemi değerlendirme ve çözüme süreci eleştirel düşünme becerisini gerekli kılar. Bir olguya ilişkin müdahale planı belirlerken etik ilkeler doğrultusunda ilerlemek, içinde bulunulan koşullar çerçevesinde müracaatçılar için en doğru olan sonuçlara ulaşabilmek açısından oldukça önemlidir. Çatışma durumlarında çözüm odaklı yaklaşım, kanıta dayalı uygulamalar ve süpervizyon desteğinden yararlanılabilir. Bu yöntemler, etik muhakeme sürecinin daha sağlıklı ve sağlam temellere dayanarak yürütülmesine olanak tanır. Etik ikilemin çözümlenmesi, çatışan ilkelerin daha kapsayıcı ve yol gösterici başka bir ilke çatısında bütünleştirilmesi yoluyla sağlanabilir. Ayrıca kararlı yapıda olan ve çözülmesi mümkün görülmeyen bazı etik ikilem durumları da zamanla kendiliğinden çözülebilir.

## KAYNAKÇA

Abrams, L. S., & Moio, J. A. (2009). Critical Race Theory And The Cultural Competence Dilemma In Social Work Education. *Journal of Social Work Education, 45*(2), 245-261.

- Abramson, M. (1985). The Autonomy-Paternalism Dilemma In Social Work Practice. *Social Casework: The Journal of Contemporary Social Work*, 387-393.
- Avşar, G., & Kaşıkçı, M. (2012). Subkütan Heparin Enjeksiyonlarında Ekimoz, Hematom ve Ağrıyı Önlemek İçin Nelere Dikkat Edilmeli? *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 20(3), 239-246.
- Bassford, H. A. (1982). The Justification Of Medical Paternalism. *Social Science & Medicine*, 16(6), 731-739.
- Bauman, Z. (2007). *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press.
- Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (2001). *Principle of Biomedical Ethics* (5 b.). New York: Oxford University Press .
- Bernasconi, S. M. (2010). Human Rights – Facing Dilemmas Between Universalism And Pluralism/Contextualism. D. Završek, B. Rommelspacher, & S. Staub-Bernasconi (Dü) içinde, *Ethical Dilemmas In Social Work: International Perspective*. Ljubljana: Faculty of Social Work.
- Childress, J. F. (1981). *Priorities in Biomedical Ethics* (1 b.). Philadelphia: Westminster John Knox Press.
- Çiftçi, E. G., & Gönen, E. (2011). Sosyal Hizmet Uygulamalarında Etik Karar Verme Süreci. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(2), 149-160.
- Çocuk Koruma Kanunu. (2005). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf> adresinden alındı
- Erkoç, B., & Lofti, S. (2021). Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Psikolojik Sağlık Düzeylerinin Etik İkilem Karşısında Tutumlarına Etkisinin Tespit Edilmesine Yönelik Bir Araştırma. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 11(2), 411-416.
- Farberman, H. A., Finch, S. J., & Bergman, P. K. (1997, & Stony Brook Suny; Volume 5, Number 1. Pages 101-111.). Confidentiality Vs. Mandated Reporting of Child Abuse: A Social Work Research Dilemma. *Applied Behavioral Science Review*, 5(1), 101-111.
- Grossmanns, R. (2010). Justice Versus Care A Dilemma Of Ethics. D. Završek, B. Rommelspacher, & S. Staub-Bernasconi (Dü) içinde, *Ethical Dilemmas In Social Work: International Perspective*. Ljubljana: Faculty of Social Work.
- Koç, S. Ç. (2015). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sorun Çözme Becerileri Üzerine Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Levy, C. S. (1976). *Social Work Ethics*. New York: Human Sciences Press.



- Linzer, N. (2002). An Ethical Dilemma in Home Care. *Journal of Gerontological Work*, 37(2), 23-34.
- Linzer, N. (2004). An Ethical Dilemma İn Elder Abuse. *Journal Of Gerontological Social Work*, 43(2-3), 165-173.
- Linzer, N., Conboy, A., & Ain, E. (2003). Ethical Dilemmas of Israeli Social Workers. *International Social Work*, 46(1), 7-21.
- Maynard, B. R. (2007). To EBP or Not To EBP?: Social Work's Dilemma with Evidence Based Practice. *Fall 2007*, 7, 5-15.
- Moody, H. R. (1998). The Cost of Autonomy, the Price of Paternalism. *Journal of Gerontological Social Work*, 29(2-3), 111-127.
- Moorhead, B., & Johnson, S. (2010). An Ethical Practice Dilemma Involving A New Social Work Graduate: Implications For Social Work Practice. *Practice: Social Work in Action*, 22(1), 45-53.
- Özateş, Ö. S. (2010). Sosyal Hizmet Etiğinin Felsefi Temelleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(1), 85-97.
- Özkan, Y., & Çiftçi, E. G. (2012). Sosyal Hizmette Kanıta Dayalı Uygulamalar: Sosyal Hizmet Eğitimi Açısından İrdelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1), 149-160.
- Quinn, M. J. (1985). Elder Abuse and Neglect: Raise New Dilemmas. *Generations: The Journal of the Western Gerontological Society*, 70(2), 22-25.
- Reamer, F. G. (1997). Ethical standards in social work: The NASW Code of Ethics. R. L. Edwards (Dü.) içinde, *Encyclopedia of Social Work* (19 b., s. 113-123). Washington DC: NASW Press.
- Sasson, S. (2008). Beneficence versus Respect for Autonomy. *Journal of Gerontological Social Work*, 33(1), 5-16.
- Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik. (2015). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/03/20150303-3.htm> adresinden alındı
- Türer, C., & Aydın, M. (2019). "Utilitarianism" ve "Pragmatism": Farklar Ortak Noktalar. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*(28), 121-149.
- Zaviršek, D., Rommelspacher, B., & Staub-Bernasconi, S. (Dü). (2010). *Ethical Dilemmas In Social Work: International Perspective*. Ljubljana: Faculty Of Social Work.



**Özgün Makale (Nicel Araştırma)**

**Unique Article (Quantitative Research)**

*Geliş Tarihi – Submitted: 17.12.2021*

*Kabul Tarihi – Accepted: 30.12.2021*

**Atıf Bilgisi / Reference Information**

Artan, T., Arıcı, A., Çiçek, M., Bolat, G. B. & Kocaoğlu, S. N. (2021). Sosyal hizmet mezunu istihdam araştırması: İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa örneği. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (2), 338-366.

Doi: <https://doi.org/10.54961/uobild.1038125>

**SOSYAL HİZMET MEZUNU İSTİHDAM ARAŞTIRMASI: İSTANBUL  
ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA ÖRNEĞİ**

**Taner ARTAN<sup>1</sup>**

**Aylin ARICI<sup>2</sup>**

**Merve ÇİÇEK<sup>3</sup>**

**Gizem Burcu BOLAT<sup>4</sup>**

**Seda Nur KOCAOĞLU<sup>5</sup>**

**ÖZET**

**Amaç:** Bu araştırma, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü'nden mezun olan öğrencilerin mevcut istihdam durumlarını,

1 Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: [taner.artan@iuc.edu.tr](mailto:taner.artan@iuc.edu.tr), ORCID: 0000-0002-8716-2090

2 Arş. Gör. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: [aylin.a\\_@hotmail.com](mailto:aylin.a_@hotmail.com), ORCID: 0000-0003-3872-2984

3 Sosyal Hizmet Uzmanı, e-posta: [mervecicek35@gmail.com](mailto:mervecicek35@gmail.com), ORCID: 0000-0002-5604-4964

4 Sosyal Hizmet Bilim Uzmanı, e-posta: [bolatgizemburcu@gmail.com](mailto:bolatgizemburcu@gmail.com), ORCID: 0000-0002-2442-5658 (iletişim y.)

5 Sosyal Hizmet Uzmanı, e-posta: [sedanurkcglu@gmail.com](mailto:sedanurkcglu@gmail.com), ORCID: 0000-0002-7841-2385

sosyal hizmet alanındaki istihdamın durumuna ilişkin gelecek beklentilerini, mezunların istihdam sürecinde yaşadıkları problemleri belirleme amacı taşımaktadır. Araştırmanın; istihdama etki eden faktörlerin belirlenmesine yardımcı olabileceği, mevcut sorunların anlaşılması ve çözümlenmesine ilişkin uygulamalara referans olabileceği düşünülmektedir. **Yöntem:** Araştırmanın yöntemi ardışık bağımsız örneklem tasarımıdır. Araştırma İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü'nden mezun olan, mezuniyet yılları 2015 ve 2021 yılları arasında değişen 401 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada olasılığa dayalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, ki-kare testi ve çapraz tablolardan yararlanılmıştır. **Bulgular:** Katılımcıların; mezuniyet yılları ile genel istihdam durumları, meslekle alakalı istihdam durumları ve çalıştıkları kurum türü arasında; cinsiyetleri ile istihdam durumları arasında; iş memnuniyetleri ile sosyal hizmet mesleğiyle alakalı bir alanda istihdam edilme durumları ve çalıştıkları kurum türü arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. **Sonuç:** 2015-2021 yılları arasında; kamuda çalışma oranı düşerken özel sektörde çalışma oranı artmıştır. Genel istihdama paralel olarak meslekle alakalı istihdam da azalmıştır. Erkek katılımcıların istihdam edilme oranları daha yüksektir. Sosyal hizmet mesleğiyle alakalı bir alanda çalışanlar ve kamuda istihdam edilenler işlerinden daha memnundur. Mezunların, istihdamın geleceğine ilişkin beklentileri düşüktür.

**Anahtar Sözcükler:** Sosyal Hizmette İstihdam, Sosyal Hizmet Mezunları, İstihdam, Sosyal Hizmet

## **SOCIAL WORK GRADUATE EMPLOYMENT SURVEY: THE CASE OF ISTANBUL UNIVERSITY-CERRAHPAŞA**

### **ABSTRACT**

**Aim:** This research aims to determine the current employment status of the students who graduated from Istanbul University-Cerrahpaşa Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, their future expectations regarding the status of employment in the field of social work, and the problems experienced by graduates in the employment process. It is thought that this research can help to determine the factors affecting employment and can be a reference to the practices about understanding and solving existing problems. **Method:** The method of the research is

successive independent sample design. The research was carried out with 401 participants who graduated from Istanbul University-Cerrahpaşa Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, whose graduation years were between 2015 and 2021. Probabilistic sampling method was used in the study. Descriptive statistics, chi-square test and cross tables were used in the analysis of the data. **Findings:** A significant difference was found between the graduation years of the participants and their general employment status, their profession-related employment status and the type of institution they worked for, between their gender and employment status, between their job satisfaction and employment status in a field related to the social work profession, and the type of institution they worked in. **Conclusion:** While the rate of employment in the public sector decreased, the rate of employment in the private sector increased between the years 2015-2021. Occupation-related employment also decreased in parallel with general employment. The employment rate of male participants is higher. Those who work in a field related to the social work profession and those who are employed in the public sector are more satisfied with their jobs. Graduates have low expectations for the future of employment.

**Keywords:** Employment in Social Work, Social Work Graduates, Employment, Social Work

## GİRİŞ

İstihdam kavramı üretim unsurlarını, (emek, sermaye, girişimci, doğal kaynaklar) en uygun şekilde kullanarak üretim sürecine dahil etmek, şeklinde tanımlanabilmektedir (Kasapoğlu & Murat, 2018). Başka bir ifadeyle istihdam, kişinin belirli bir gelir (ücret, kar) karşılığında çalışmasını ifade etmektedir (Avşar, 2019). Bir ülkede istihdamı gösteren değerlerden birisi, bir yıldaki ekonomik faaliyetlere katılacak durumda olan insan gücünün kullanımı, çalışma ve çalıştırılma derecesidir (Genç & Vural, 2018). İstihdam piyasasında yerini almış olmak birey açısından son derece önemlidir. İstihdam edilen birey gelir elde ederek kendi kendine yeter duruma gelmektedir. Diğer yandan ülkenin kalkınması ve ilerlemesi için sağlıklı bir istihdam piyasasının oluşturulması önemlidir. İstihdamın dışında kalmak bir birey için; düzenli gelirin olmaması, başkalarına muhtaçlık ve yoksulluk, özgüven kaybı, sosyal statü kaybı, karamsarlık, umutsuzluk, sosyal çevrenin daralması anlamına gelirken; istihdamın düşük olması ülke için işsiz

nüfusun artması, toplumsal huzursuzluk, insan kaynaklarının etkin kullanılmaması ve ekonomik yavaşlama anlamlarına gelebilmektedir (Odabaşı, 2009).

Araştırmalar göstermektedir ki Türkiye’de ve Dünya’da işsizlikten en çok etkilenenler gençlerdir. TÜİK (2021) verilerine göre 15-24 yaş arası genç nüfusta istihdam oranı %31,4 iken, genç nüfusta işsizlik oranı %25’tir. Bu oranlar kadın ve erkek nüfusta farklılık göstermektedir. Örneğin genç erkek nüfusun istihdam oranı %41,8 iken, genç kadın nüfusun istihdam oranı %20,5’tir. Genç erkek nüfusun işsizlik oranı %21,9 iken, genç kadın nüfusun işsizlik oranı %30,9’dur. Taş ve Bilen’e göre genç işsizliğinin en önemli sebepleri; 15-24 yaş arasındaki gençlerin eğitime katılımının yükselmesi, yeni işlerin ortaya çıkması, tecrübe azlığı, gençlerin nitelik ve kabiliyetlerinin işgücü piyasasının ihtiyaçlarına cevap verememesidir (Taş & Bilen, 2014).

Mezunların çalışma hayatına katılımı ve istihdam konusu, elli yılı aşkın süredir devam eden sosyal hizmet disiplini için de tartışılmaya değer bir konudur (Sevim & Altun, 2017). Sosyal hizmet mesleğinin istihdam alanının geniş olmasına karşın, sosyal hizmet eğitimi veren yükseköğretim kurumlarının sayısının ve kontenjanlarının hızlı bir şekilde çoğalmasına paralel olarak mezunların da aynı hızla artmasının, istihdamda iş gücü arz fazlasına yol açacağı düşünülmektedir (Topuz & Öz, 2014). Çay (2017) da benzer şekilde mezun sayısı ile aynı oranda artış göstermeyen istihdam ve iş fırsatlarının, sosyal hizmet meslek elamanlarının çalışma hayatına katılamamasına sebep olacağı öngörüsünde bulunmuştur. Akçay ve Alpoğlu’na (2020) göre ise sosyal hizmet bölümlerinin gerekli altyapı çalışmaları yapılmaksızın açılması ve kontenjanlardaki artış, hem mezun sayısının birikmesiyle işsizlik sorununa zemin hazırlamakta hem de nitelikli sosyal hizmet eğitiminin verilememesine sebep olmaktadır.

Sosyal hizmet istihdamına ilişkin değerlendirmelerin daha iyi kavranabilmesi için eğitim tarihine kısaca değinmek yararlı olacaktır. Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminin başlangıcı, ilk olarak 1961 yılında Sağlık ve Sosyal Yardımlar Bakanlığı bünyesinde Sosyal Hizmetler Enstitüsü’ne bağlı olarak açılan *Sosyal Hizmetler Akademisi’nin* kuruluşu olarak kabul edilmektedir. İkinci Sosyal Hizmet Bölümü ise 1967 yılında Hacettepe Üniversitesi’ne bağlı olarak açılan Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü’dür. Açılan bu bölüm, 1982 yılında “2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu” kapsamında kapatılmış ve yine aynı yıl *Sosyal Hizmetler Akademisi*, Hacettepe

Üniversitesi bünyesine alınarak rektörlüğe bağlı “Sosyal Hizmetler Yüksekokulu” adı altında anılmaya başlanmıştır (Alptekin, Topuz, & Zengin, 2017). Ülkemizde 2000’li yıllara kadar sosyal hizmet eğitimi veren okul/bölüm sayısında artış olmadığı ve dolayısıyla bu durumun mezun sayısında da kayda değer bir değişim yaratmadığı görülmektedir (Topuz & Öz, 2014). 2002 yılına gelindiğinde Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi bünyesinde yeni bir Sosyal Hizmet Bölümü açılmıştır. Daha sonra ise değişen ortam ve koşullar nedeniyle açılan bölüm sayısı her yıl farklı oranlarda artış göstermiştir (Alptekin ve ark., 2017). Şu anda Türkiye’de 55’i devlet; 15’i vakıf olmak üzere toplam 70 üniversitede Sosyal Hizmet Bölümü Lisans Programı bulunmaktadır (YÖK, 2021a).

Türkiye’de sosyal hizmet eğitimi veren açıköğretim programlarından ilki olan, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Sosyal Hizmet Lisans Programı, 2011 yılında 1000 kişilik kontenjanla eğitime başlamış, daha sonraki yıllarda 2563’e kadar çıkmış fakat 2021 yılında programın kontenjanı 1538 olarak belirlenmiştir. İkinci sosyal hizmet açıköğretim lisans programı olan Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi ise 2015 yılında eğitime başlamıştır. Programın kontenjanı eğitim hayatına başladığından bu yana 513 kişidir (Alptekin ve ark., 2017). İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Sosyal Hizmetler ön lisans bölümünde ilk defa 2014 yılında 2200 kişilik kontenjan ile öğrenci alımı yapılmıştır (Apak, 2018). İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Sosyal Hizmetler ön lisans bölümüne son üç yılda yapılan alımlar incelendiğinde; 2019, 2020 ve 2021 yıllarında, her yıl 2255 kontenjanın açıldığı görülmektedir (YÖK, 2021b). Alptekin ve arkadaşları (2017); açık ve uzaktan eğitim fakültelerinin sosyal hizmet kontenjanları için “abartı olduğu her halinden belli” şeklinde bir ifade kullanarak bu fakültelerin sosyal hizmet eğitimlerinde uygulama dersleri ve süpervizyon desteğinin yetersiz olduğunu; ayrıca açık ve uzaktan eğitim şekliyle sosyal hizmet eğitimi vermenin, mesleği değersizleştirmekten başka bir işe yaramayacağını belirtmişlerdir.

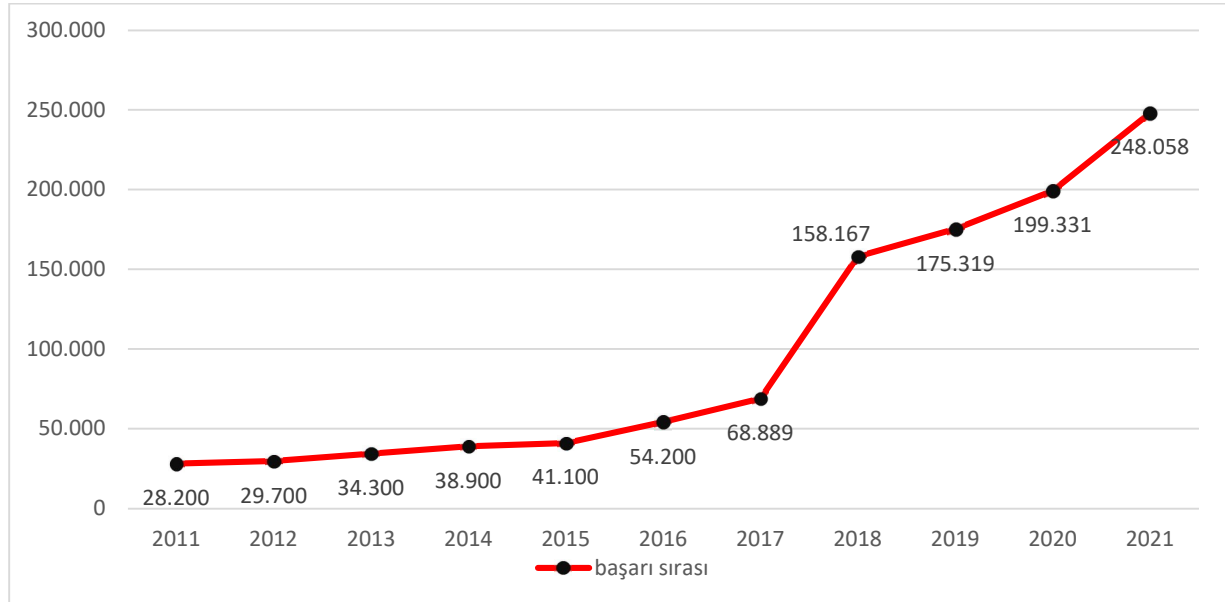
Açık ve uzaktan eğitim fakültelerinin yanı sıra önlisans programlarına tanınan lisans tamamlama hakkı da mezun sayılarındaki hızlı artışa neden olan ve üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Önlisanstan, lisans tamamlamaya; (1) dikey geçiş sınavı yoluyla; (2) Sağlık Bakanlığı çalışanlarından önlisans mezunu olanların açıköğretim sosyal hizmet programına geçiş yapabilmesine olanak tanıyan Sağlık

Bakanlığı ve YÖK arasında gerçekleştirilen bir anlaşma yoluyla sağlanabilmektedir (Alptekin ve ark., 2017).

Bölüm sayısındaki artış ve mezun sayısının fazlalığı, atama puanlarının yıllarla beraber yükselmesine ve bölümün tercih edilirliliğinin azalmasına sebep olmuştur. Yükseköğretim Program Atlası'na göre; 2019 yılında İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sosyal Hizmet Lisans Programı'nı toplamda tercih eden aday sayısı 1151; 2020 yılında toplamda tercih eden aday sayısı 901; 2021 yılında toplamda tercih eden aday sayısı 707'dir (YÖK, 2021c).

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü ise 2011 yılında ilk öğrencilerini alarak eğitim hayatına başlamıştır.

#### Grafik-1 İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Başarı Sıralamalarının Yıllara Göre Değişimi

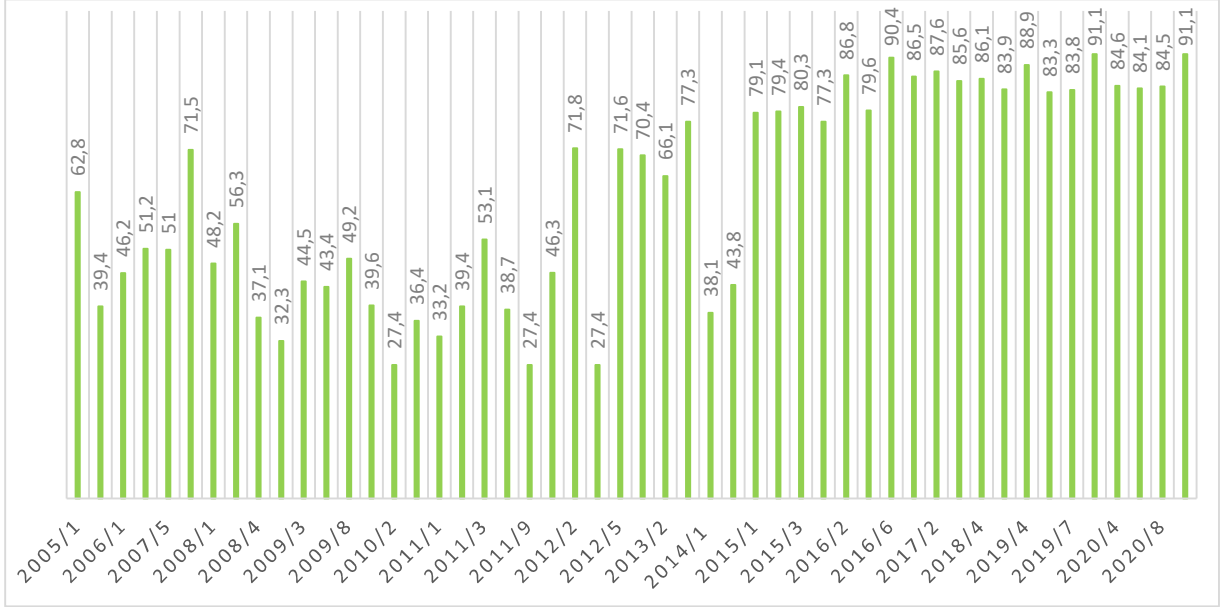


Grafik-1 İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü'nün 2011-2021 yılları arasındaki başarı sıralamalarını göstermektedir. Buna göre 2011 yılında başarı sıralaması 28.200; 2012'de 29.700; 2013'te 34.300; 2014'te 38.900 iken 2018 yılında 158.167; 2019'da 175.319; 2020'de 199.331 ve 2021'de 248.058'dir (ÖSYM, 2012; Başarı Sıralamaları, 2018; Başarı Sıralamaları, 2021; Genç Tercih, 2013). Grafik-1'de görüldüğü üzere 2011 yılından 2021 yılına kadar olan süreçte bölümü kazanan öğrencilerin başarı sıralamalarında net bir düşüş yaşanmıştır.

Örgün, açık ve uzaktan sosyal hizmet eğitimi veren kurumların hızlı artışı, mezunların nicel sayısını da artırmış; mezun arzının fazlalığı sosyal hizmet istihdam alanlarının

yetersiz kalmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum özellikle kamu alanında yoğun ve keskin bir şekilde hissedilmektedir.

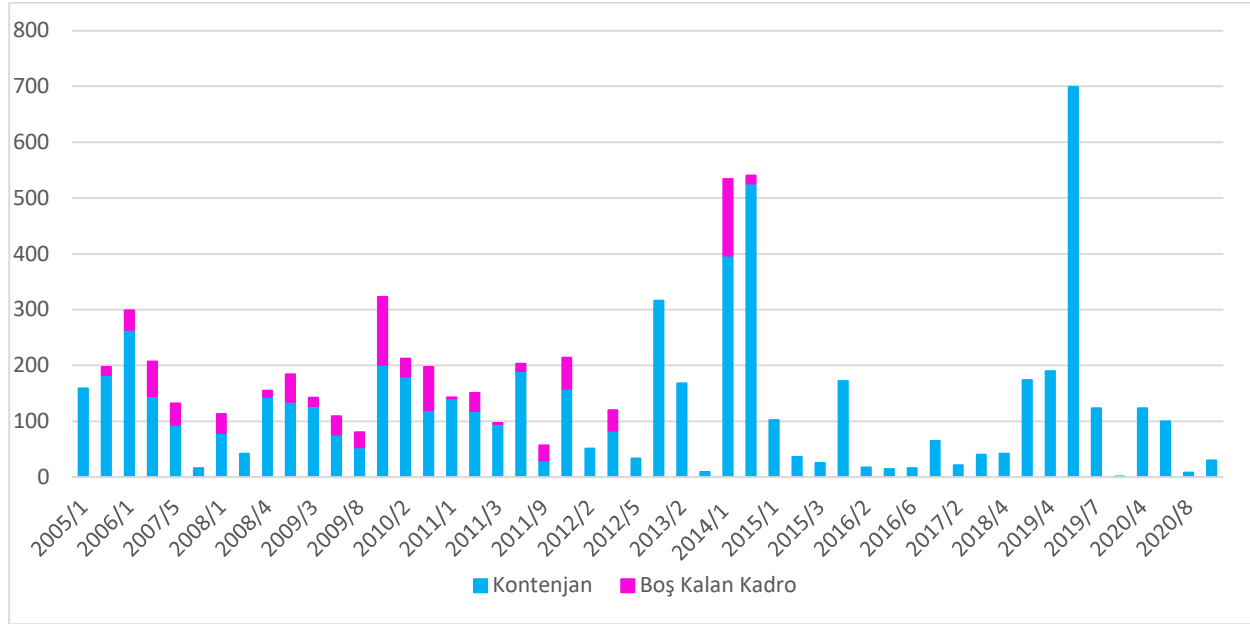
**Grafik-2 2005-2020 Yılları Arası Kamuda İstihdam Edilenlerin En Küçük KPSS Puanları**



Grafik-2’de 2005-2020 arası yıllarda sosyal çalışmacı kadrolarına yerleşen adayların en küçük atama puanları gösterilmektedir. 2005/2 atamalarında en küçük atama puanı; 39,4; 2010/2 atamalarında 27,4; 2011/2 atamalarında 39,4; 2012/2 atamalarında 71,8; 2015/2 atamalarında 79,4; 2017/2 atamalarında 87,6; 2020/2 atamalarında ise 91,1’dir. Dolayısıyla 2005 yılından 2020 yılına kadar olan süreçte sosyal çalışmacı kamu atama puanlarında dikkate değer bir artışın yaşandığı görülmektedir (İdeal Sosyal Hizmet, 2017; ÖSYM, 2017; ÖSYM, 2018; ÖSYM, 2019; ÖSYM, 2020b; ÖSYM, 2021b).



### Grafik-3 2005-2020 Yılları Arasında Kamuda Açılan Kontenjanlar ve Boş Kalan Kadrolar



Grafik-3 2005-2020 yılları arasında kamuda açılan kontenjanları ve boş kalan kadroları göstermektedir. Buna göre; 2015 yılından önce açılan kontenjanlarda boş kalma oranı daha yüksek iken 2015 yılından sonra kontenjanlar azalmış ve boş kalma oranları sıfıra inmiştir (İdeal Sosyal Hizmet, 2017; ÖSYM, 2017; ÖSYM, 2018; ÖSYM, 2019; ÖSYM, 2020b; ÖSYM, 2021b).

Görüldüğü üzere, sosyal hizmet bölümü mezunlarının sayısı artarken istihdam olanakları azalmaktadır. Bu araştırmanın amacı, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü'nün ilk mezunlarını verdiği 2015 yılından 2021 yılına kadar olan süreçte mezunların; istihdam durumları hakkında bilgi sahibi olmak, istihdam sürecinde yaşadıkları sorunları tespit etmek ve meslekteki istihdamın geleceğine ilişkin düşüncelerini öğrenmektir. Araştırmanın özgün yanı İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa mezunlarına yönelik yapılmış ilk çalışmadır. Çalışmanın, istihdam konusundaki politika ve çözüm önerilerine katkı sunacağı düşünülmektedir.

### Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışmada, betimsel araştırma yöntemlerinden "Tarama (Survey)" araştırmalarından "Ardışık Bağımsız Örneklem Deseni" kullanılmıştır. Bu yöntem,

bir popülasyondan birden fazla rastgele örneğin birden çok zaman noktasında gözlemlenmesini içermektedir (Social Science, 2021). Ardışık bağımsız örneklem tasarımında, popülasyondan farklı örneklemeler belirli bir süre boyunca anketi tamamlar. Bu yöntem araştırmacıların, bir popülasyondaki zaman içinde meydana gelen değişiklikleri incelemesine olanak tanır. Bu yöntemde, zaman içinde (ardışık olarak) bir dizi enine kesit araştırması gerçekleştirilir. Örnekler bağımsızdır, çünkü anketi her zaman farklı bir katılımcı örneği tamamlar. İki temel bileşen vardır: (1) Her bir katılımcı örneğine aynı soru seti sorulmalıdır ve (2) aynı popülasyondan farklı örnekler alınmalıdır. Bu iki koşul karşılanırsa, araştırmacılar zaman içinde anket yanıtlarını meşru bir şekilde karşılaştırabilir. Bu tasarım, çalışmanın ana amacı zaman içinde bir popülasyon içindeki tutum veya davranışlardaki değişiklikleri tanımlamak olduğunda en uygundur. Dolayısıyla ardışık bağımsız örneklem tasarımının amacı, katılımcılardaki bireysel değişimi açıklamak değil, popülasyon özelliklerinin dağılımındaki zaman içindeki değişiklikleri tanımlamaktır (Course Hero, 2021).

**Veri Toplama Tekniği:** Araştırmada veri toplama tekniği olarak “Anket” kullanılmıştır. Anket kullanılmasının sebebi; evrenin büyüklüğü, araştırılan konunun netliği, araştırılan konunun yüz yüze ilişki gerektirmemesi ve uygulamanın kolaylığıdır (Arıkan, 2018). Hazırlık aşamasında soruların net ve anlaşılır olmasına özen gösterilmiştir.

**Veri Toplama Araçları:** Araştırmada veri toplama aracı olarak 10 sorudan oluşan “Demografik Bilgi Formu” ve 12 kapalı ve açık uçlu sorudan oluşan “Anket Formu” kullanılmıştır.

**Araştırmanın Örnekleme:** Araştırma evrenini İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü mezunları oluşturmaktadır. Bölümden, 2015’ten 2021 yılına kadar toplam 515 kişi mezun olmuştur. Bu araştırma İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü’nden mezun olan 401 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Örneklem seçiminde “Olasılığa Dayalı Örnekleme” yöntemi kullanılmıştır. Olasılığa dayalı örnekleme teknikleri, örneklemin evreni temsil etme gücünün zayıf olma olasılığını azaltır. Bu tekniklerde, evrendeki her bir eleman, eşit bir şekilde örnekleme yer alma şansına sahiptir ve araştırmacı her elemanın örnekleme yer alma şansını hesaplayabilir (Özen & Gül, 2007). Yapılan araştırmada da mezun listesinde bulunan herkese eşit oranda örnekleme girme şansı verilmiş ve yalnızca gönüllü olanlar araştırmaya dahil edilmiştir.

**Veri Toplama Süreci:** Araştırma 2015-2021 yılları Aralık aylarında ardışık olarak gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte mezun listesindeki kişilere ulaşılmış, gönüllü olanlara web tabanlı anket formu gönderilmiştir. Her aşamada mezun listesindeki farklı kişilerin örnekleme dahil edilmesine özen gösterilmiştir.

### **Verilerin Analizi**

Araştırmada web üzerinden toplanan veriler IBM SPSS Statistics 26 programına aktararak yeniden kodlanmış ve analiz edilmiştir. Veriler analiz edilirken, betimsel istatistik yöntemleri (frekans, yüzde hesabı) ve ki-kare testinden yararlanılmıştır. Ki-Kare testi, iki değişken arasındaki bağıın veya en az iki grup arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının değerlendirilmesinde kullanılmaktadır (Güngör & Bulut, 2008). Bu çalışmada katılımcıların; mezun oldukları yıl ile genel istihdam durumları, meslekle alakalı istihdam durumları ve istihdam edilenlerin çalıştıkları kurum türü arasındaki ilişkiyi; cinsiyetleri ile istihdam durumları ve iş arama süreleri arasındaki ilişkiyi; iş memnuniyetleri ile meslekle alakalı istihdam durumları, maaşları ve çalıştıkları kurum türleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla ki-kare testinden; verilerin yorumlanması amacıyla çapraz tablolardan yararlanılmıştır. Veriler 0,05 anlamlılık derecesi üzerinden değerlendirilmiştir. Elde edilen bulguların gösterimi tablo ve grafikler yoluyla sağlanmıştır.

### **Araştırmanın Sınırlılıkları**

Çalışmanın sınırlılığı kullanılan yöntemin doğasından kaynaklanmaktadır. Ardışık bağımsız örneklem tasarımı anketler belirli süre ve aralıklarla gerçekleştirildiğinden bu araştırma, mezunların mevcut istihdam durumlarının öğrenilmesine imkan tanımamaktadır. Dolayısıyla araştırma, tam anlamıyla günümüzü temsil etmediğinden, katılımcıların istihdam durumlarına ilişkin günümüz ile geçmiş arasında karşılaştırma yapılamamaktadır.

## **BULGULAR**

Araştırmanın bu kısmında elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulgular; demografik, istihdam edilen katılımcılara ilişkin ve istihdam edilemeyen katılımcılara ilişkin bulgular, iş bulma sürecinde karşılaşılan zorluklar ve değişkenler arası istatistikler olmak üzere beş başlıkta incelenmiştir.

## Demografik Bulgular

Tablo-1 Katılımcılara İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Özellikler	N (Sayı)	% (Yüzde)
<b>Cinsiyet</b>		
Kadın	299	74,6
Erkek	102	25,4
<b>Yaş</b>		
20 – 24 arası	269	67,1
25 – 29 arası	120	29,9
30 ve üstü	11	2,7
<b>Medeni Durum</b>		
Bekar	351	87,5
Evli	50	12,5
<b>Mezuniyet Yılı</b>		
2015	59	14,7
2016	63	15,7
2017	57	14,2
2018	77	19,2
2019	36	9,0
2020	63	15,7
2021	46	11,5
<b>Lisansüstü Eğitim Durumu</b>		
Lisansüstü Eğitim Yok	313	78,1
Yüksek Lisans	87	21,7
Doktora	0	0
<b>İstihdam Durumu</b>		
Çalışan	186	46,4
Çalışmayan	215	53,6
<b>Toplam</b>	<b>401</b>	<b>100</b>

Tablo-1, araştırma kapsamına alınan katılımcıların tanımlayıcı özelliklerini içermektedir. Buna göre; araştırma 401 katılımcıdan oluşmakta olup tamamı İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü mezunudur. Katılımcıların; %74,6'sı kadın, %87,5'i bekadır. %67,1'i 20-24 yaş aralığında iken en

düşük oran %2,7 ile 30 ve üstü yaş grubuna aittir. Katılımcıların %78'i lisansüstü eğitime devam etmemektedir. Ayrıca araştırmada yüksek lisans eğitimi alan katılımcıların oranı %21,7 olup, doktora eğitimi alan katılımcı bulunmamaktadır. Katılımcılar mezuniyet yılına göre değerlendirildiğinde en yüksek oranın %19,2 ile 2018 yılına ait olduğu saptanmıştır. Ardından %15,7 ile 2016 ve 2020 yılı mezunları gelirken en düşük oran %9 ile 2019 yılı mezunlarına aittir. İstihdam durumu incelendiğindeyse katılımcıların %53,6'sı istihdam edilmezken; %46,4'ünün iş hayatında aktif olarak çalıştığı tespit edilmiştir.

### İstihdam Edilen Katılımcılara İlişkin Bulgular

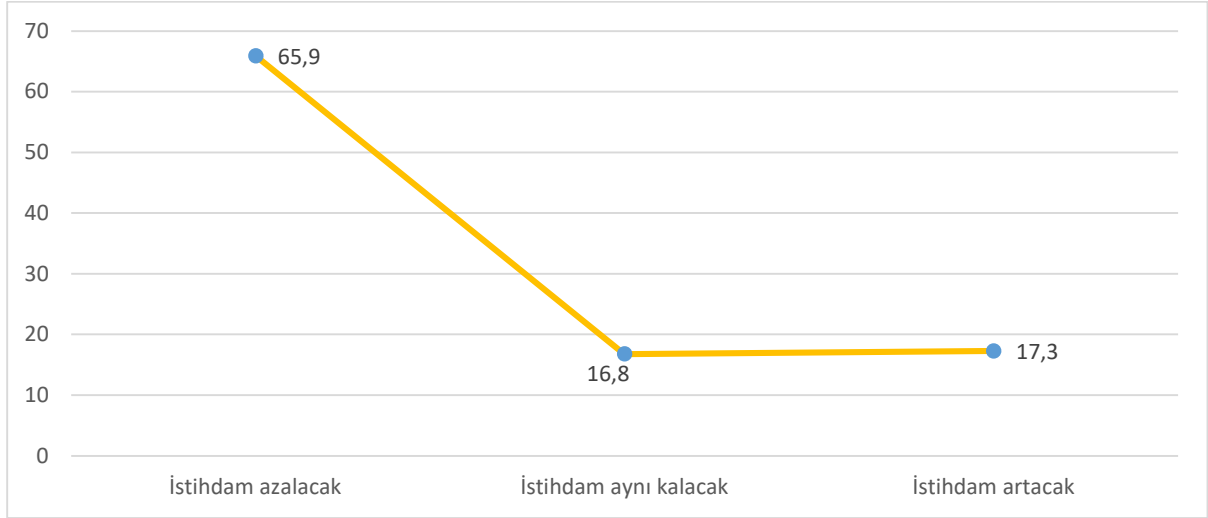
**Tablo-2 İstihdam Edilen Katılımcılara İlişkin Bilgiler**

Özellikler	N (Sayı)	% (Yüzde)
<b>Çalışılan kurum türü</b>		
Kamu	84	45,2
Özel	67	36,0
Diğer	35	18,8
<b>İş aramaya başladıktan ne kadar süre sonra iş buldunuz?</b>		
Mezun Olur Olmaz (0-3 ay)	54	31,0
3-6 ay	36	20,7
6-12 ay	43	24,7
1-2 yıl arası	41	23,6
<b>İşinizden memnun musunuz?</b>		
Evet, memnunuz	137	74,1
Hayır, memnun değilim	48	25,9
<b>Mesleğinizle alakalı bir işte mi çalışıyorsunuz</b>		
Evet	134	72,0
Hayır	52	28,0
<b>Cevabınız hayır ise mesleğinizle alakalı bir alanda istihdam edilmek ister miydiniz?</b>		
Evet	49	87,5
Hayır	7	12,5

Tablo-2, toplam katılımcılar arasında istihdam edilen ve aktif olarak tam zamanlı bir işte çalışanların ayırt edici bilgilerini içermektedir. Buna göre istihdam edilen katılımcıların %45,2'si kamu sektöründe çalışmaktadır. İstihdam edilenlerin %24,6'sı iş aramaya başladıktan 6-12 ay sonra; %23,6'sı 1-2 yıl arası bir sürede, %20,7'si 3-6

ay sonra iş bulabilirken; mezun olduktan hemen sonra (0-3 ay) iş bulabilenlerin oranı %31,0'dır. İstihdam edilenlerin %72,0'ı mesleğiyle alakalı bir alanda çalışırken, %74,1'i işinden memnundur. Mesleğiyle alakalı bir alanda çalışmayan katılımcıların oranı %28; bu katılımcılar arasında mesleğiyle alakalı bir alanda istihdam edilmek isteyenlerin oranı ise %87,5'tir.

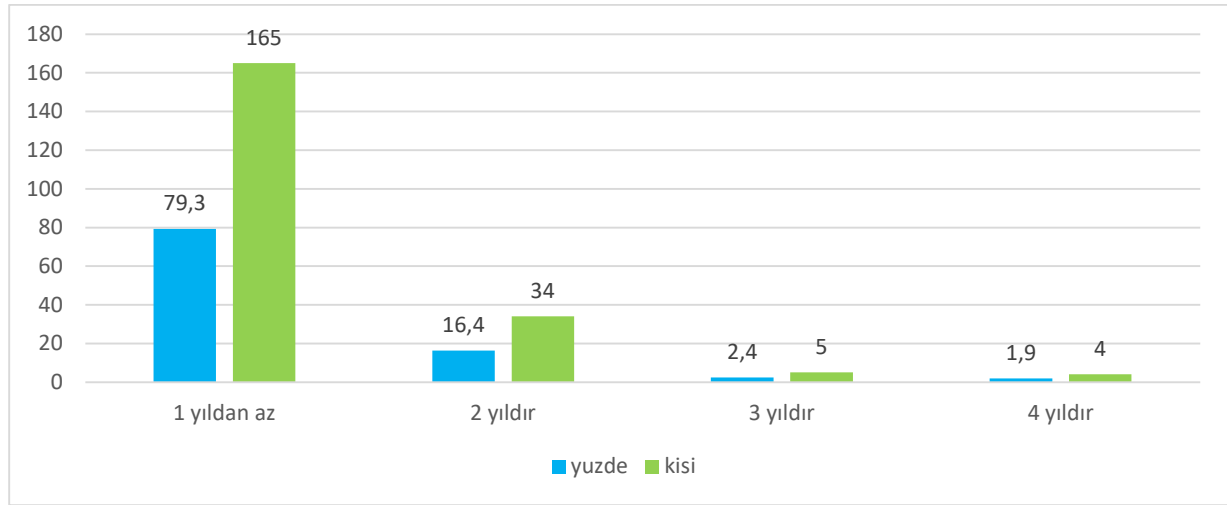
### Grafik-2 İstihdam Edilen Katılımcıların Sosyal Hizmet İstihdamının Geleceğine İlişkin Beklentileri



Grafik-2, tam zamanlı bir işte aktif olarak çalışan katılımcıların istihdam beklentilerini içermektedir. Buna göre istihdam edilen katılımcıların %65,9'u gelecekte sosyal hizmet istihdamlarının azalacağı, %16,8'i ise istihdamın aynı kalacağı yönünde görüş bildirmiştir. Sosyal hizmet istihdamının artacağını düşünen katılımcıların oranı ise %17,3'tür.

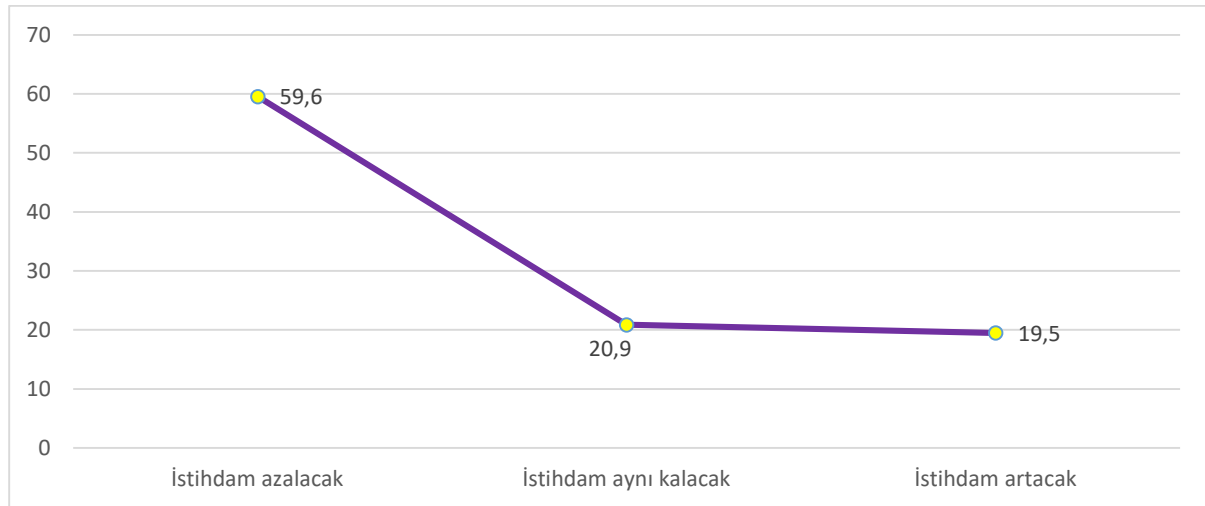
## İstihdam Edilemeyen Katılımcılara İlişkin Bulgular

**Grafik-3 Ne Kadar Süredir İş Arıyorsunuz? Sorusuna Verilen Yanıtlar**



Grafik-3 toplam katılımcılar arasında istihdam edilemeyenlerin “*Ne kadar süredir iş arıyorsunuz?*” sorusuna verdikleri yanıtları içermektedir. Buna göre; herhangi bir işte çalışmayan katılımcıların %79,3’ü bir yıldan az bir süredir, %16,4’ü iki yıldır iş aramakta iken dört yıldır iş arayanların oranı %1,9’dur.

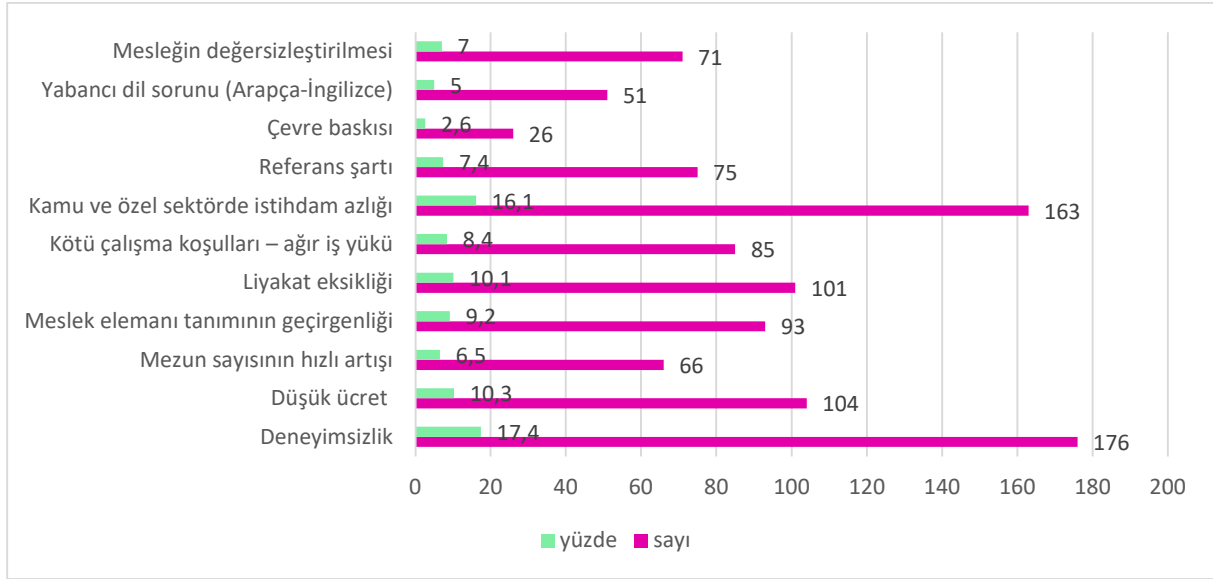
**Grafik-4 İstihdam Edilemeyen Katılımcıların Sosyal Hizmet İstihdamının Geleceğine İlişkin Beklentileri**



Grafik-4 aktif olarak çalışmayan katılımcıların istihdam beklentilerini içermektedir. Buna göre istihdam edilmeyen katılımcıların %59,6’sı gelecekte sosyal hizmet istihdamlarının azalacağı, %20,9’u istihdamın aynı kalacağı ve %19,5’i istihdamın artacağı yönünde görüş bildirmiştir.

## İş Bulma Sürecinde Karşılaşılan Zorluklar

Grafik-5 Katılımcıların İş Arama Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar\*



\*Bu soru açık uçlu bir sorudur. Yanıtlar kategorize edilerek grafiğe aktarılmıştır.

Grafik-5, katılımcıların iş arama süreçlerinde karşılaştıkları sorunlara ilişkin bilgileri içermektedir. Buna göre verilen en sık karşılaşılan sorunlar %17,4 ile deneyimsizlik, %16,1 ile kamu ve özel sektördeki istihdam azlığı, %10,3 ile düşük ücret, %10,1 ile işe alımlarda liyakate önem verilmemesidir. Ardından %9,2 ile sosyal hizmet alanı ilanlarında yer alan meslek elemanı tanımının farklı birçok bölümü de kapsayan geçirgen yapısı, %8,4 ile mesleki rollerin belirsizliği sebebiyle çalışanlara yüklenen ağır iş yükü ve fazla sorumluluk, %7,4 ile işe alımlarda istenen referans şartı, %7 ile sosyal hizmet mesleğinin tanınmaması ve mesleğe gereken önemin verilmeyerek değersizleştirilmesi, %6,5 ile açıköğretim fakültelerinin de katkısıyla mezun sayısının artış ivmesindeki hızlı yükseliş, %5 ile yabancı dil (Arapça-İngilizce) ve %2,6 ile çevre baskısı sorunları gelmektedir.



## Değişkenler Arası İstatistikler

Tablo-3 Mezuniyet Yılı ile İş Bulma Süresi Arasındaki İlişki

Cinsiyet	İstihdam Durumu				İş Aramaya Başladıktan Ne Kadar Süre Sonra İş Buldunuz?							
	Çalışıyor		Çalışmıyor		Mezun Olur Olmaz	0-3 ay		3-6 ay		6-12 ay		1-2 yıl arası
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Kadın	125	41,8	174	58,2	30	26,1	25	21,7	30	26,1	30	26,1
Erkek	61	59,8	41	40,2	24	40,7	11	18,6	13	22,0	11	18,6
	$\chi^2=,002$ df=1				$\chi^2=,258$				df=3			

Tablo-3, katılımcıların mezun oldukları yıl ve cinsiyetlerine göre istihdam durumları ve iş arama sürelerine ilişkin ki kare testi sonuçlarını içermektedir. Yapılan analizde katılımcıların cinsiyetleri ile istihdam durumları arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilirken ( $p<0,05$ ); iş bulma sürelerinde anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır ( $p>0,05$ ). Analiz sonuçlarına göre; kadınların %41,8'i; erkeklerinse %59,8'i aktif olarak çalışmaktadır. Erkeklerin %40,7'si 0-3 ay; %22,0'ı 6-12 ay içerisinde iş bulmuştur. Kadınlarda ise iş bulma süreleri 0-3 ay, 3-6 ay ve 1-2 yıl arasında aynı oranda olup %26,1'dir.

Tablo-4 Katılımcıların İş Memnuniyetini Etkileyen Değişkenler

Mesleğinizle alakalı bir işte mi çalışıyorsunuz?	İş Memnuniyeti			
	Memnun		Memnun değil	
	N	%	N	%
Evet	111	83,5	22	16,5
Hayır	26	50,0	26	50,0
	$\chi^2=,000$		df=1	
Çalışılan kurum türü	N	%	N	%
Kamu	77	81,9	17	18,1
Özel	59	66,3	30	33,7
	$\chi^2=,016$		df=1	

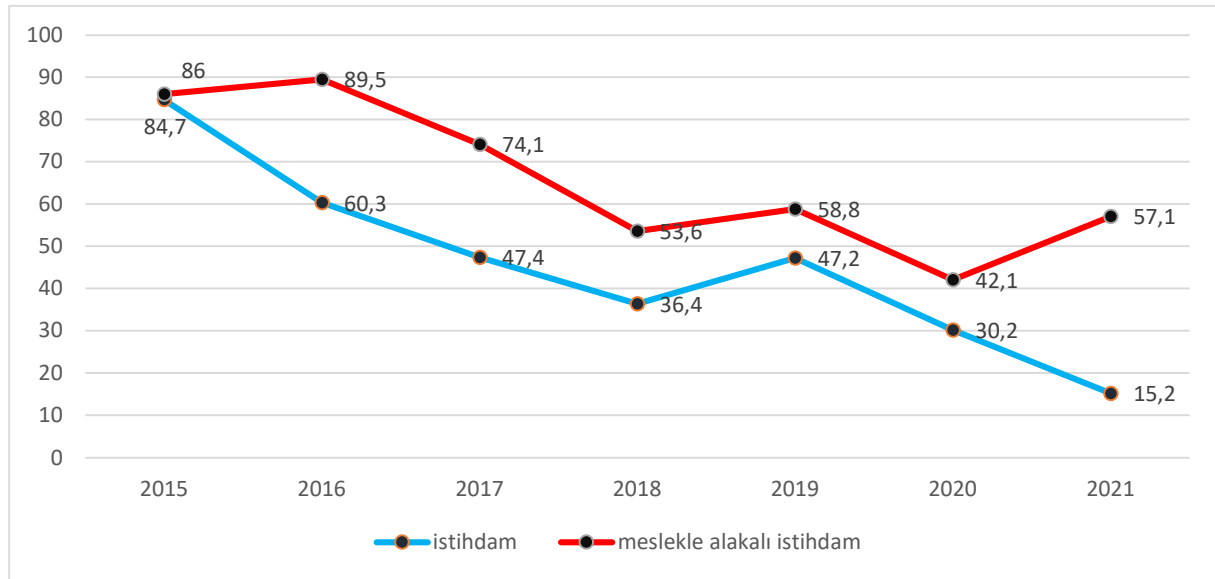
Tablo-4 katılımcıların iş memnuniyet durumları ile meslekle alakalı istihdam durumu ve çalışılan kurum türü değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirleme amacıyla yapılan ki kare testi sonuçlarını içermektedir. Yapılan analizde katılımcıların; sosyal hizmet mesleğiyle alakalı bir alanda istihdam edilme durumları ile iş memnuniyetleri arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir ( $p<0,05$ ). Buna göre; sosyal hizmet alanında istihdam edilen katılımcıların %83,5'i; alan dışı istihdam edilenlerin %50'si işinden memnundur.

Katılımcıların çalıştıkları kurum türü ile iş memnuniyetleri arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Buna göre; kamuda çalışan katılımcıların %81,9'u; özel kurumlarda çalışan katılımcıların ise %66,3'ü işinden memnundur.

**Tablo-5 Katılımcıların Mezuniyet Yıllarına Göre Farklılık Gösteren Değişkenler**

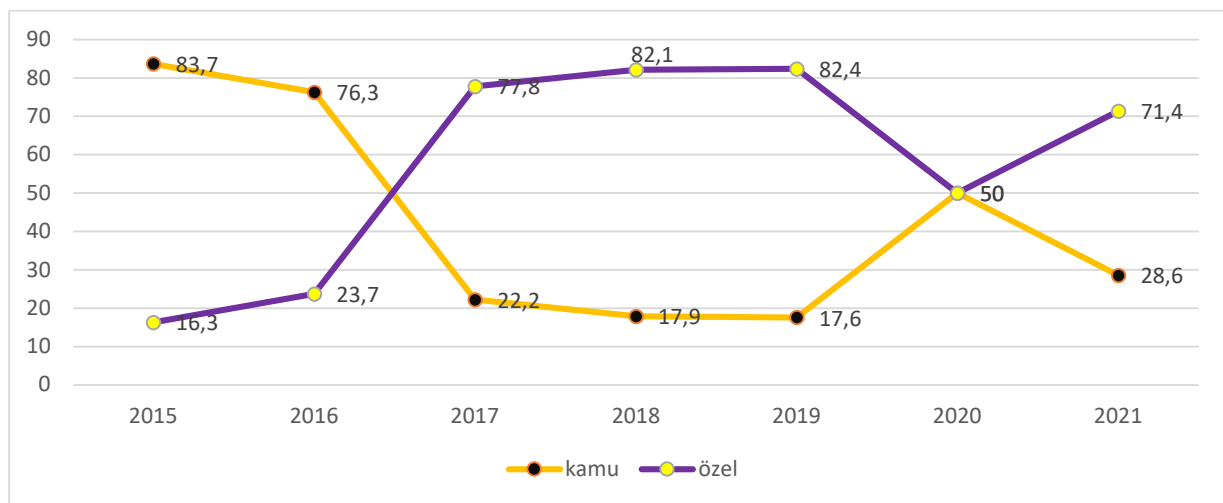
Mezuniyet Yılı	İstihdam Durumu				Meslekle Alakalı İstihdam				Çalışılan Kurum Türü			
	Çalışıyor		Çalışmıyor		Evet		Hayır		Kamu		Özel	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
2015	50	84,7	9	15,3	43	86,0	7	14,0	41	83,7	8	16,3
2016	38	60,3	25	39,7	34	89,5	4	10,5	29	76,3	9	23,7
2017	27	47,4	30	52,6	20	74,1	7	25,9	6	22,2	21	77,8
2018	28	36,4	49	63,6	15	53,6	13	46,4	5	17,9	23	82,1
2019	17	47,2	19	52,8	10	58,8	7	41,2	3	17,6	14	82,4
2020	19	30,2	44	69,8	8	42,1	11	57,9	9	50,0	9	50,0
2021	7	15,2	39	84,8	4	57,1	3	42,9	2	28,6	5	71,4
	$\chi^2=,000$		df=6		$\chi^2=,000$		df=6		$\chi^2=,000$		df=6	

Tablo-5, katılımcıların mezun oldukları yıllar ile istihdam durumu, meslekle alakalı istihdam durumu ve çalışılan kurum türü değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirleme amacıyla yapılan ki kare testi sonuçlarını içermektedir. Yapılan analizde katılımcıların mezuniyet yılları ile istihdam durumları, meslekle alakalı istihdamları ve çalıştıkları kurum türü arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir ( $p<0,05$ ).

**Grafik-6 Mezuniyet Yıllarına Göre Genel İstihdam ve Meslekte İstihdam Durumu**

Grafik-6, katılımcıların genel istihdam ve meslekle alakalı istihdam durumlarının yıllara göre değişimini içermektedir. Buna göre; 2015 mezunlarının %84,7'si; 2016 mezunlarının %60,3'ü; 2017 mezunlarının 47,4'ü; 2018 mezunlarının %36,4'ü; 2019 mezunlarının %47,2'si; 2020 mezunlarının %30,2'si ve 2021 mezunlarının %15,2'si aktif bir şekilde çalışmaktadır.

2015 mezunlarının %86,0'ı; 2016 mezunlarının %89,5'i; 2017 mezunlarının %74,1'i; 2018 mezunlarının %53,6'sı; 2019 mezunlarının 58,8'i; 2020 mezunlarının %42,1'i ve 2021 mezunlarının %57,1'i sosyal hizmet mesleğiyle alakalı işlerde çalışmaktadır.

**Grafik-7 İstihdamın yıllara Göre Kamu ve Özel Sektördeki Dağılımı**

Grafik-7, katılımcıların kamu ve özel sektördeki istihdamlarının yıllara göre değişimini içermektedir. Buna göre; 2015 ve 2016 mezunlarının ağırlıklı olarak kamuda; 2017, 2018, 2019 ve 2021 ise ağırlıklı olarak özel kurumlarda istihdam edildiği belirlenmiştir. 2015 mezunlarının %83,7'si ve 2016 mezunlarının %76,3'ü kamuda; 2017 mezunlarının %77,8'i; 2018 mezunlarının %82,1'i; 2019 mezunlarının %82,4'ü ve 2021 mezunlarının %71,4'ü özel kurumlarda istihdam edilmiştir. 2020 mezunlarının ise kamu ve özel kurumlardaki istihdam oranları eşittir.

## TARTIŞMA

Katılımcılara “*Şu an tam zamanlı bir işte çalışıyor musunuz?*” diye sorulduğunda katılımcıların %46,4'ü tam zamanlı bir işte çalıştıklarını, %53,6'sı çalışmadıklarını ifade etmişlerdir. Mezuniyetleri üzerinden altı ay gibi kısa bir süre geçmiş olan 2021 yılı mezunlarının sadece %15,2'sinin çalışıyor olmasının bu oranı etkilediği düşünülmektedir. Araştırmada mezuniyet yılı ve istihdam oranı arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. En yüksek istihdam oranı %84,7 oran ile 2015 yılına aittir. İstihdamın en yüksek olduğu ikinci yıl ise %60,3 ile 2016 yılıdır. 2019 yılında küçük bir dalgalanma olsa da istihdam 2015-2021 yılları arasında düzenli olarak azalma göstermiştir. Topuz ve Öz'ün (2014) yaptığı araştırmada mezun istihdamına ilişkin öngörülerde bulunulmuş, mezun sayısının artmasının istihdam sorunları yaratabileceğine değinilmiştir. Tekin (2021) ise yaptığı araştırmada 2004-2018 yılları arasındaki yükseköğretim mezun sayısını ve istihdam sayısını incelemiş, istihdama katılma oranındaki artışın mezun sayısına göre düşük seviyede kaldığını tespit etmiştir. Adıgüzel (2021), işsizliğin tüm ekonomilerin karşılaştığı sorunlardan biri olduğunu, genç işsizliğin ise işsizliğin çözümünde ele alınması gereken bir sorun olduğunu dile getirmiştir. Adıgüzel'e göre genç işsizliğinin temel sebebi yetersiz büyüme olup, yükseköğretim mezunu sayısının artması da genç işsizliğini arttırmaktadır.

Araştırma sonuçları istihdam ve cinsiyet arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Kadın katılımcıların istihdam oranı %41,8 iken, erkek katılımcıların istihdam oranı %59,8'dir. Ayrıca erkek katılımcıların mezun olur olmaz (0-3 ay) iş bulma oranlarının kadın katılımcılardan yüksek olduğu da araştırma bulguları arasındadır. T.C Kalkınma Bakanlığı On Birinci Kalkınma Planı'nda (2018) yer alan TÜİK verilerine göre 2014-2017 yılları arasında kadınların işgücüne katılım oranı %31

civarındayken, erkeklerin işgücüne katılım oranı %71 civarındadır. Raporda ayrıca sosyal ve kültürel faktörlerin, eğitimin, kentleşmenin, medeni durum ve ekonomik dönemin kadınların işgücüne katılma eğilimlerini etkileyen faktörlerden olduğu belirtilmiştir.

İstihdam edilen katılımcılara “*Mesleğinizle ilgili bir alanda mı çalışıyorsunuz?*” diye sorulduğunda katılımcıların %73,6’sı kendi alanlarında, %26,4’ü ise alan dışı istihdam edildiklerini ifade etmişlerdir. 2015 ve 2016 yılı mezunlarının daha fazla kendi alanlarında istihdam edildiği, bu oranın yıllarla beraber düştüğü/dalgalandığı tespit edilmiştir. Kendi mesleği ile ilgili bir alanda istihdam edilmeyen katılımcıların %87,5’i mesleği ile ilgili bir alanda istihdam edilmek istediklerini belirtmişlerdir.

İstihdam edilen katılımcıların %45,2’si kamu sektöründe, %36’sı özel sektörde, %18,8’i ise diğer sektörlerde istihdam edildiklerini belirtmişlerdir. Kamu sektöründe istihdam oranı en yüksek yıl %83,7 ile 2015, en yüksek ikinci yıl %76,3 ile 2016 yılıdır. 2016 yılından sonra kamu istihdamının düştüğü gözlenmiştir. 2020 yılındaki kamu istihdamında artış ise dikkat çekicidir. Kamu sektöründeki istihdamın azalmasına paralel olarak, özel sektör istihdamı 2017 yılından itibaren artış göstermiştir. Örneğin, 2015 yılında %16,3 olan, 2016 yılında %23,7 olan özel sektör istihdamı; 2017 yılında %77,8, 2018 yılında %82,1 ve 2019 yılında 82,4’e yükselmiştir. 2020 yılında ise kamu istihdamının artmış olması, özel sektör istihdamının %50’ye düşmesine neden olmuştur. Bu veri sosyal hizmet bölümü mezunlarının daha çok kamu sektöründe çalışmayı arzuladıklarını göstermektedir. Başer’in (2018) yaptığı araştırmada “Sosyal hizmet öğrencileri için KPSS ne anlama geliyor?” sorusuna katılımcılar “zorunluluk”, “garanti” ve “kısa yol” yanıtlarını vermişlerdir. Işıkhan ve arkadaşlarının (2016) yaptığı araştırma sonucuna göre ise sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin %71’i kamuda çalışmak istemektedir. Ayrıca araştırmada sosyal hizmet öğrencilerinin akademisyenlik ve lisansüstü eğitime ilgilerinin arttığı gözlemlenmiştir. Bu talebin mezun sayısının artması ve istihdam olanaklarının azalması ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Araştırmanın bir diğer bulgusu ise sosyal hizmet öğrencilerinin KPSS’yi “umut” ile ilişkilendirmiş olmalarıdır. Akçay ve Alpoğlu’nun (2020) en az bir yıllık işsizlik deneyimi bulunan sosyal hizmet uzmanları ile yaptığı görüşmeler sonucunda katılımcıların büyük çoğunluğunun kamu sektöründe çalışmayı planladığı görülmüştür.

İstihdam edilen katılımcılara “İşinizden memnun musunuz?” diye sorulduğunda katılımcıların %74,1’i işlerinden memnun olduklarını, %25,9’u memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir. Mesleği ile ilgili bir işte çalışanların memnuniyet düzeyinin daha yüksek olduğu, iş memnuniyetinin alınan ücretle beraber arttığı gözlemlenmiştir. Açık uçlu soruların yanıtları değerlendirildiğinde kamu sektöründe çalışanların memnuniyet düzeylerinin daha yüksek olduğu, özel sektörde düşük ücret, iş yoğunluğu, mesleğin tam olarak bilinmemesi gibi sebeplerle çalışanların iş memnuniyetlerinin düştüğü tespit edilmiştir.

Katılımcılara “İş arama sürecinde karşılaştığınız zorluklar nelerdir?” diye sorulduğunda çalışan ve çalışmayan katılımcıların benzer yanıtlar verdiği gözlemlenmiştir. Katılımcıların iş arama sürecinde karşılaştıkları zorlukların başında %17,4 ile deneyimsizlik gelmektedir. Kamu ve özel sektörde istihdamın azlığı ise %16,1 ile ikinci zorluk olarak ön plana çıkmıştır. Sevim ve Altun’un (2017), 2016-2017 yıllarında, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Hizmet Lisans Programı’na kayıtlı öğrencilerle yaptıkları araştırmada; katılımcıların %72,7’si bölümle ilgili istihdam olanaklarının yeterli olmadığını düşündüğünü belirtmiştir. Aynı araştırmada istihdamın yeterli olduğunu düşünenlerin oranı %11,3 iken, kararsız kalanların oranının %16 olduğu tespit edilmiştir. Karşılaşılan üçüncü zorluk %10,3 ile düşük ücret teklifidir. Bu durumun daha çok özel sektörde yaşandığı gözlenmiştir. Araştırma sonucuna göre belirtilen dördüncü zorluk ise %10,1 ile liyakat eksikliğidir. Karşılaşılan bir diğer zorluk %9,2 ile meslek elemanı kavramının geçirgenliğidir. 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu 3/1-e maddesine göre (Değişik: 13/06/2012-6327/38 mad.); Sosyal çalışma görevlisi: Psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensuplarını ifade etmektedir. Katılımcılar kanun maddesinde yapılmış bu değişikliğin mezun istihdamını azalttığını belirtmişlerdir. İş arama sürecinde karşılaşılan altıncı zorluk %8,4 ile kötü çalışma koşulları (ağır iş yükü) olarak belirtilmiştir. Bir diğer zorluk %7,4 ile referans şartıdır. Katılımcıların %7’si mesleğin değersizleştirilmesinin iş arama sürecinde zorluk olarak karşılıklarına çıktığını belirtmişlerdir. Bu katılımcılar sosyal hizmet mesleği rollerinin bilinmediğini, özellikle özel sektörde alakasız roller yüklendiğini, yöneticilerin iletişime açık olmadıkları ve üslup problemi yaşadıklarını, mesleğin niteliğinin anlaşılmadığı için küçümsendiğini, vasıfsız iş olarak görülerek oldukça düşük ücretler teklif edildiğini ifade etmişlerdir.

Demirbilek ve arkadaşlarının (2016) yaptığı araştırma sonuçlarına göre, Ankara Üniversitesi öğrencilerinin %50,8'i, Başkent Üniversitesi öğrencilerinin %86,5'i sosyal hizmete Türkiye'de yeterince değer verilmediğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Ceylan, Gül ve Öksüz'ün 2013 yılında 192 sosyal çalışmacı ile yaptığı araştırma sonuçlarına göre katılımcıların %47'si "idarecilerin sosyal çalışmacıları nasıl çalıştıracağını bilmediğini" düşündüğünü söylemiştir. Katılımcıların %23'ü bu fikre katılmadığını, %28'i kısmen katıldığını belirtmiştir. Mezun sayısının hızlı artışı da %6,5 ile karşılaşılan zorluklar arasında gösterilmiştir. Sevim ve Altun'un (2017) 2016-2017 yıllarında yaptıkları çalışmada; İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Hizmet Lisans Programı'na kayıtlı öğrencilerden oluşan katılımcıların %79,9'u açık öğretimin açılmasının iş bulmayı olumsuz etkileyeceğini düşündüğünü söylemiştir. Katılımcıların %8,3'ü bu fikre katılmazken, %11,8'i bu konuda fikir beyan etmemiştir. Karşılaşılan bir başka zorluk ise %5 ile yabancı dil sorunudur. Bu sorunun daha çok sivil toplum kuruluşlarında istihdam edilmek isteyen mezunlar için geçerli olduğu söylenebilmektedir. Özellikle göç alanında çalışan kuruluşlar mezunlarda Arapça ya da İngilizce dil bilme şartı aramaktadır. Katılımcıların %2,6'sı da iş arama sürecinde çevrenin psikolojik baskısından bunaldıklarını ve bu durumun sürecin önemli bir zorluğu olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcılara "Sizce mezun istihdamının geleceği nedir? İstihdam azalacak mı? Aynı mı kalacak? Yoksa artacak mı?" diye sorulduğunda 400 katılımcının %62,5'i istihdamın azalacağını düşündüğünü, %19'u istihdamın aynı kalacağını düşündüğünü, %18,5'i ise istihdamın artacağını düşündüğünü ifade etmiştir. Mezuniyet yılı ve mezun istihdamının geleceği arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bu veriler değerlendirildiğinde istihdamın geleceğine ilişkin genel bir umutsuzluktan bahsetmek mümkündür. Sevim ve Altun'un (2017) 2016-2017 yıllarında İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Hizmet Lisans Programı'na kayıtlı öğrencilerle yaptığı çalışmada öğrencilerin mesleki gelecek kaygılarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Cebeci, Artan ve Kahraman'ın (2020) Sosyal Hizmet Bölümü stajyer öğrencilerle yaptıkları araştırmanın ön test sonuçlarına göre ise katılımcıların sadece %28,58'i mezun olduktan sonra iş bulabileceğini düşünmektedir. İsmailoğlu ve Ersoy'un (2021) yaptığı çalışmaya göre sosyal hizmet uzmanları işsizlik kavramına ilişkin son derece olumsuz ve umutsuz görüşlere sahiptir. Farklı bölümlerdeki üniversite öğrencileri ile yapılan araştırmalar da kaygı ve umutsuzluk konusunda benzer bulguları işaret

etmektedir. Tekin Tayfun ve Korkmaz'ın (2016) Süleyman Demirel Üniversitesi son sınıf öğrencileri ile yaptığı araştırma sonuçlarına göre katılımcılar işsizlik kaygısı taşımaktadır. Korkmazer'in (2020) Muş Alpaslan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerle yaptığı araştırma sonuçları da katılımcıların işsizlik kaygısına sahip olduğu, medeni durum ve cinsiyet açısından anlamlı bir farkın olmadığı, bölüm ve not ortalaması açısından anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir. Özçelik Kaynak ve Öztuna'nın (2020) üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırma sonucuna göre ise üniversiteli gençlerin işsizlik kaygıları arttıkça, umutsuzluk düzeyleri anlamlı düzeyde artmaktadır.

## SONUÇ

Araştırma sonuçlarına göre, sosyal hizmet mezunlarının kendi alanlarında istihdam edilme oranları gün geçtikçe azalmaktadır. Açık öğretim fakültelerinin açılması, yüksek öğretim kurumlarının sayıca fazlalaşması ve kontenjanların artışı nedeniyle iş gücü arz fazlalığı bu durumun başlıca sebeplerindendir. Sosyal hizmet alanında yeni istihdam alanları yaratılmadığı sürece istihdam oranının gelecekte daha da düşeceği öngörülmektedir. Bunun önlenmesi ancak sosyal hizmet istihdam politikalarının düzenlenmesi, yeni istihdam alanlarının yaratılması ile mümkündür.

Araştırma sonuçları sosyal hizmetin günümüzde de bir kamu mesleği olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Kamu sektöründe istihdam edilen mezunların iş memnuniyetleri diğer sektörlerden yüksektir. Katılımcılar ancak kamu sektöründe istihdam olanağı sağlanmadığında yani mecbur kaldıkları durumlarda özel sektöre yöneldiklerini belirtmişlerdir. Mezunların özel sektörde de istihdam edilebilmesi için özel sektör şartlarının iyileştirilmesi, ücret ve çalışma koşullarına ilişkin denetimlerin artırılması gerekmektedir. Katılımcılar arasında ilgi alanlarına uygun sivil toplum kuruluşlarında çalışan katılımcılar bulunmakla birlikte, sayıları oldukça sınırlıdır. Özel sektör ve STK istihdamı karşılaştırıldığında ise özel sektörün; ücret düşüklüğü, manipülasyona açıklığı, eğitimlerin azlığı gibi gerekçelerle daha az tercih edildiği görülmüştür.

İstihdam olanaklarının azalması, bölümün tercih sıralamasını düşürmekte ve yerleşen öğrencilerin gelecek kaygısını arttırmaktadır. Araştırma bulgularına göre katılımcıların çok büyük bir kısmı sosyal hizmet istihdamının geleceği konusunda umutsuzluk



içindedir. Alanda yapılmış diğer çalışmalar da gelecek kaygısı ve umutsuzluk arasında paralel bir ilişki olduğunu göstermektedir. Gelecek kaygısı ve umutsuzluğun öğrencilerin eğitim motivasyonlarını olumsuz yönde etkilediği aşikardır. Tüm bu olumsuzlukların öğrencilerin mesleki (saha) deneyimlerine yansıtacağı düşünülmektedir.

Araştırma bulguları katılımcıların iş arama sürecinde karşılaştığı en büyük zorluğun “deneyimsizlik” olduğunu göstermektedir. Bu oranın yükselmesinde pandemi nedeni ile “Blok Uygulama” dersi kapsamında staj yapamayan katılımcıların etkili olduğu düşünülmektedir. Bu bilgi sosyal hizmet eğitiminde uygulamanın önemine dikkat çekmek açısından oldukça anlamlıdır. Uygulama alanlarının çeşitlendirilmesi ve çoğaltılması için kurumlar arası protokollerin yapılması, uygulama sürelerinin arttırılması sosyal hizmet istihdamının geleceği için gereklidir.

## KAYNAKÇA

- 5395 Çocuk Koruma Kanunu. (2005). Aralık 9, 2021 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf> adresinden alındı
- Adıgüzel, M. (2021). Türkiye'de Genç İşsizliği Etkileyen Faktörler. *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(8), 100-129.
- Akçay, S., & Alpoğlu, İ. E. (2020). Sosyal Hizmet Uzmanlarının İşsizlik Deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(1), 47-69.
- Alptekin, K., Topuz, S., & Zengin, O. (2017). Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitiminde Neler Oluyor? *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(2), 50-69.
- Apak, H. (2018). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Ön Lisans Sosyal Hizmetler Eğitimi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 8(2), 236-244.
- Arıkan, R. (2018). Anket Yöntemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 97-159.
- Avşar, M. K. (2019). Türkiye'de Sosyal Hizmet Uzmanlarının İstihdam Olanakları: Sorun Alanları ve Fırsatlar. *Yüksek Lisans Tezi*. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü .

Başarı Sıralamaları. (2018). *Sosyal Hizmet Bölümü 2014-2015-2016-2017-2018 Taban Puanları ve Başarı Sıralaması*. Aralık 7, 2021 tarihinde Başarı Sıralamaları: <https://www.basarisiralamalari.com/sosyal-hizmet-bolumu-basari-siralamasi-taban-puanlari/> adresinden alındı

Başarı Sıralamaları. (2021). *Sosyal Hizmet 2017 2018 2019 ve 2020 Taban Puanları ve Başarı Sıralaması*. Aralık 7, 2021 tarihinde Başarı Sıralamaları: <https://www.basarisiralamalari.com/sosyal-hizmet-2021-taban-puanlari-ve-basari-siralamalari/> adresinden alındı

Başer, D. (2018). Sosyal Hizmet Öğrencilerinin KPSS'ye Hazırlık Süreçlerinin Sosyal Hizmet Eğitimine Yansımaları: Nitel Bir Araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(41), 359-383.

Cebeci, F., Artan, T., & Karaman, M. (2020). Sosyal Hizmet Bölümü Stajyer Öğrencilerinin İş Bulma Kaygısını Azaltmaya Yönelik Grup Çalışması . *Turkish Studies*, 15(3), 1721-1738.

Ceylan, H., Gül, N., & Öksüz, M. (2016). Sosyal Çalışmacılarda İş Doyumu ve Tükenmişliğe Etki Eden Faktörlerin Sosyal Hizmet Alanlarına Göre Karşılaştırmalı İncelenmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 43-69.

Course Hero. (2021). *Successive Independent Samples Design*. Aralık 15, 2021 tarihinde Course Hero: <https://www.coursehero.com/file/p3ul3j6/Successive-Independent-Samples-Design-In-the-successive-independent-samples/> adresinden alındı

Çay, M. (2017). Türkiye'de Sosyal Hizmet Bölümü Mezunlarının Çalışma Hayatına Katılımı ve İstihdamı. *Uluslararası Sosyal Hizmet Kongresi 2017 (USHK17) Bildiri Özetleri Kitabı* (s. 118-119). içinde Ankara: Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü.

Demirbilek, M., Özdemirhan, S., Yigit, M., Özdemir, L., Yüksel, H., & Özdemir, Ö. (2016). Opinions of Senior Social Work Students on Their Education and Professional Expectations. *International Journal of Social Sciences And Education Research*, 2(3), 843-854.

- Genç Tercih. (2013). *Sosyal Hizmet Bölümü 2012-2013 Yılları Başarı Sırası ve Taban Puan Karşılaştırması*. Aralık 9, 2021 tarihinde Genç Tercih: <https://www.genctercih.com/2014-tercihleri-icin-2012-2013-karsilastirmali-bolum-taban-puanlar-kontenjan-basari-siralari/sosyal-hizmet-bolumleri-icin-2012-2013-basari-sirasi-taban-puan-karsilastirmasi-devlet-ozel-vakif.pdf> adresinden alındı
- Genç, Y., & Vural, F. (2018). İstihdam Politikalarının Çalışma Hayatına Etkisi ve Sosyal Hizmetler. *Akademik Sosyal Çalışmalar Dergisi*, 6(72), 47-60.
- Güngör, M., & Bulut, Y. (2008). Ki Kare Testi Üzerine. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 84-89.
- İdeal Sosyal Hizmet. (2017). *KPSS Sosyal Çalışmacı Atamaları*. Aralık 12, 2021 tarihinde İdeal Sosyal Hizmet: <https://idealsosyalhizmet.com/kpss-sosyal-calismaci-atamaları/> adresinden alındı
- İsmailoğlu, G., & Ersoy, A. F. (2021). Yeni Mezun Sosyal Çalışmacıların “İşsizlik” Kavramına İlişkin Metaforik Algılarının İncelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(4), 2459-2472.
- İşıkhan, V., Erbay, E., Akçay, S., & Ege, A. (2016). Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Mezuniyet Sonrası Gelecek Planları: Ankara, Başkent ve Hacettepe Üniversitesi Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 7-24.
- Kasapoğlu, M. M., & Murat, S. (2018). Aktif İstihdam Politikaları ve Türkiye’de İşkur Tarafından Uygulanan Aktif İstihdam Politikalarına Güncel Bir Bakış. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(25), 485-502.
- Kaynak, K. Ö., & Öztuna, B. (2020). Üniversite Öğrencilerinde İşsizliğe Yönelik İşsizlik Kaygısı Ve Umutsuzluk: Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15(50), 953-970.
- Korkmazer, F. (2020). Üniversite Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısı Algılarının İncelenmesi. *Business Economics and Management Research Journal*, 3(2), 141-152.

Odabaşı, F. (2009). Yoksullukla Mücadelede İstihdamın Rolü. *Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü. Aralık 18, 2021 tarihinde <https://silo.tips/download/yoksullukla-mcadelede-stihdamn-rol> adresinden alındı

ÖSYM. (2012). *2012 Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu*. Aralık 13, 2021 tarihinde Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı: <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2012/OSYS/2012OSYSKONTKILAVUZ.pdf> adresinden alındı

ÖSYM. (2017). *KPSS: Kamu Personel Seçme Sınavı 2017*. Aralık 15, 2021 tarihinde Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi: <https://www.osym.gov.tr/TR,12923/2017.html> adresinden alındı

ÖSYM. (2018). *KPSS: Kamu Personel Seçme Sınavı 2018*. Aralık 13, 2021 tarihinde Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi: <https://www.osym.gov.tr/TR,14960/2018.html> adresinden alındı

ÖSYM. (2019). *KPSS: Kamu Personel Seçme Sınavı 2019*. Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi: <https://www.osym.gov.tr/TR,15612/2019.html> adresinden alındı

ÖSYM. (2020a). *Merkezi Yerleştirme İle Dikey Geçiş Yapılacak Yükseköğretim Lisans Programları*. Aralık 8, 2021 tarihinde Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi: [https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2020/DGS/tablo1\\_12082020.pdf](https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2020/DGS/tablo1_12082020.pdf) adresinden alındı

ÖSYM. (2020b). *KPSS: Kamu Personel Seçme Sınavı 2020*. Aralık 11, 2021 tarihinde Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi: <https://www.osym.gov.tr/TR,19205/2020.html> adresinden alındı

ÖSYM. (2021a). *Merkezi Yerleştirme İle Dikey Geçiş Yapılacak Yükseköğretim Lisans Programları*. Aralık 10, 2021 tarihinde Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi: [https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2021/DGS/tablo1\\_03062021.pdf](https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2021/DGS/tablo1_03062021.pdf) adresinden alındı

- ÖSYM. (2021b). *KPSS: Kamu Personel Seçme Sınavı 2021*. Aralık 11, 2021 tarihinde Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi: <https://www.osym.gov.tr/TR,20878/2021.html> adresinden alındı
- Özen, Y., & Gül, A. (2007). Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren-Örneklem Sorunu. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(15), 394-422.
- Sevim, K., & Altun, F. (2017). Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Geleceğe Yönelik Mesleki ve Akademik Beklentileri. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 51-65.
- Social Science. (2021). *Surveys*. Aralık 3, 2021 tarihinde Social Science Libretexts: [https://socialsci.libretexts.org/Bookshelves/Sociology/Introduction\\_to\\_Sociology/Book%3A\\_Sociology\\_\(Boundless\)/02%3A\\_Sociological\\_Research/2.02%3A\\_Research\\_Models/2.2A%3A\\_Surveys](https://socialsci.libretexts.org/Bookshelves/Sociology/Introduction_to_Sociology/Book%3A_Sociology_(Boundless)/02%3A_Sociological_Research/2.02%3A_Research_Models/2.2A%3A_Surveys) adresinden alındı
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) İşgücü Piyasası ve Genç İstihdamı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı. Aralık 8, 2021 tarihinde [https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/IsgucuPiyasasi\\_ve\\_GenclstihdamiOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf](https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/IsgucuPiyasasi_ve_GenclstihdamiOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf) adresinden alındı
- Taş, H. Y., & Bilen, M. (2014). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Genç İşsizliği Sorunu ve Çözüm Önerileri. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(6), 50-69.
- Tayfun, A. N., & Korkmaz, A. (2016). Üniversite Öğrencilerinde İşsizlik Kaygısı: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17), 534-558.
- Tekin, A. (2021). 2000'li Yıllardan Günümüze Türkiye Ekonomisinde Genç İşsizlik Sorunu ve Çözüm Önerileri. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 28(3), 447-466.
- Topuz, S., & Öz, M. (2014). Türkiye'de Sosyal Hizmet Uzmanlarının İstihdam Durumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25(1), 149-158.
- YÖK. (2020). *Sağlık Önlisans Programlarının Tamamlayabilecekleri Lisans Programları-2020*. Aralık 16, 2021 tarihinde Yükseköğretim Kurulu: <https://www.yok.gov.tr/DuyuruBelgeleri/Proje%20Destekleme%20ve%20Geli%>

C5%9Firme%20Daire%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1/2020/  
eslesme\_tablosu\_2020.pdf adresinden alındı

YÖK. (2021a). *Sosyal Hizmet (Fakülte) Programı Bulunan Tüm Üniversiteler*,. Aralık 13, 2021 tarihinde Yükseköğretim Program Atlası: <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10193> adresinden alındı

YÖK. (2021b). *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yükseköğretim Girdi Göstergeleri*. Aralık 13, 2021 tarihinde Yükseköğretim Program Atlası: <https://yokatlas.yok.gov.tr/onlisans.php?y=105650863> adresinden alındı

YÖK. (2021c). *İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi Yükseköğretim Girdi Göstergeleri*. Aralık 10, 2021 tarihinde Yükseköğretim Program Atlası: <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans.php?y=111611217> adresinden alındı



**Özgün Makale (Nitel Araştırma)**

**Unique Article (Qualitative Research)**

*Geliş Tarihi – Submitted: 17.12.2021*

*Kabul Tarihi – Accepted: 30.12.2021*

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bayram, M. N. & Arıcı, A. (2021). Yaşlılıkta dijital çağı yakalamak. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (2), 367-390

Doi: <https://doi.org/10.54961/uobild.1038116>

## YAŞLILIKTA DİJİTAL ÇAĞI YAKALAMAK

**Mahmure Nur BAYRAM<sup>1</sup>**

**Aylin ARICI<sup>2</sup>**

### ÖZET

**Amaç:** Bu çalışmanın amacı 65 yaş ve üzeri İstanbul'da ikamet eden yaşlı bireylerin teknoloji ile olan ilişkisini incelemek ve teknolojinin yaşlı bireylerin hayatına yansımalarını değerlendirmektir. **Yöntem:** Araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan Olgubilim (Fenomenoloji) yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırmanın veri toplama yöntemi ise görüşmedir. Araştırma örnekleminin belirlenmesinde amaçlı örnekleme tekniklerinden kartopu örnekleme tekniğinden faydalanılmıştır. Araştırmaya 65 yaş üzeri 12 gönüllü katılımcı dahil edilmiştir. Araştırma verileri betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. **Bulgular:** Yapılan çalışmada katılımcıların teknolojiyi haberleşme, sosyalleşme, bilgi alma gibi birçok farklı amaçla kullandıkları görülmüştür. Katılımcıların birçoğu sosyal medya kullandığını (Instagram, Twitter, Teamlink) belirtmiş ve teknolojik cihaz kullanımı konusunda desteğe ihtiyaç duymadığını bildirmiştir. Sosyal medya ve teknolojik cihaz

<sup>1</sup> Sosyal Hizmet Uzmanı, e-posta: mahmurebbayram@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3601-2751

<sup>2</sup> Arş. Gör. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: aylin.a\_@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3872-2984

kullanımı konusunda yardıma ihtiyaç duyan katılımcılar ise ailesinden destek aldığını söylemiştir. Katılımcıların bazıları teknolojik gelişmelerin aile içi ilişkileri olumsuz yönde etkilediğini vurgulamıştır. Bazı katılımcılar ise teknoloji tabanlı uygulamaların (Zoom, Skype) aile içi ilişkilerde olumlu etkileşime sebep olduğunu, özellikle pandemi döneminde büyük kolaylık sağladığını ifade etmiştir. **Sonuç:** Katılımcıların çoğunluğu teknolojiyi; günlük işleri kolaylaştırma, bilgi edinme, haberleşme ve sosyalleşme gibi amaçlarla kullanmaktadır. Katılımcıların tümü teknolojiyi geçmiş deneyimleri ile karşılaştırarak açıklamıştır. Katılımcıların birçoğu teknoloji kullanımında destek almamaktadır. Bu durum katılımcıların teknolojik gelişmelere açık olduğunu göstermekte ve “yaşlı bireylerin teknoloji kullanımına mesafeli ve değişime kapalı olduğu” ön yargısını ortadan kaldırmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun esnek ve yeniliklere açık olmasının, Türkiye’de dijital teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşmasına ilk tanıklık eden kuşak olmalarıyla ilişkilendirilebileceği düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Yaşlılık, teknolojik gelişme, dijitalleşme, sosyal hizmet, gerontoloji

## **CATCHING THE DIGITAL AGE IN OLD AGE**

### **ABSTRACT**

**Purpose:** The aim of this study is to examine the relationship of elderly people aged 65 and over residing in Istanbul with technology and to evaluate the reflections of technology on the lives of elderly people. **Method:** Phenomenology approach, which is one of the qualitative research approaches, was used in the research. The data collection method of the research is interview. Snowball sampling technique, one of the purposeful sampling techniques, was used to determine the research sample. Twelve volunteer participants over the age of 65 were included in the research. Research data were analyzed by descriptive analysis method. **Findings:** In the study, it was seen that the participants used technology for many different purposes such as communication, socialization, and getting information. Many of the participants stated that they use social media (Instagram, Twitter, Teamlink) and reported that they do not need support in using technological devices. Participants who needed help with the use of social media and technological devices said that they received support from their families. Some of the participants emphasized that technological developments



affect family relations negatively. Some participants stated that technology-based applications (Zoom, Skype) cause positive interaction in family relations, especially during the pandemic period. **Conclusion:** Majority of the participants use technology; use it for purposes such as facilitating daily work, acquiring information, communication and socialization. All of the participants explained the technology by comparing it with their past experiences. Most of the participants do not receive support in the use of technology. This shows that the participants are open to technological developments and removes the prejudice that "old people are distant from technology use and closed to change". It is thought that the fact that the majority of the participants are flexible and open to innovations can be associated with the fact that they are the first generation to witness the development and spread of digital technology in Turkey.

**Keywords:** Aging, technological development, digitalization, social work, gerontology

## GİRİŞ

Günümüz dünyasında yaşlı nüfus giderek artmaktadır. Mart 2021 verilerine göre yaşlı nüfus, 2015 yılında 6 milyon 495 bin 239 kişi iken son beş yılda %22,5 artarak 2020 yılında 7 milyon 953 bin 555 kişiye ulaşmıştır. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2015 yılında %8,2 iken, 2020 yılında %9,5'e yükselmiştir. Yaşlı nüfusun 2020 yılında %44,2'sini erkekler, %55,8'ini kadınlar oluşturmaktadır (TÜİK, 2021). Birleşmiş Milletler (BM) tarafından hazırlanan 2015 yılı Dünyadaki Nüfus Yapısı ve Gelişim Araştırmaları'nda 60 yaş ve üzeri 901 milyon kişi bulunmaktadır ve 2030 yılında bu rakamın 1,4 milyar olması beklenmektedir (Ulta, 2018).

Ülkemizde ve dünyada giderek önem kazanan bir konu haline gelen yaşlı nüfusundaki yükseliş, teknolojik gelişmelere olan ilgiyi arttırmıştır. Yaşlı bireylere ve sorunlarına odaklanan çalışmaların yanında, doğrudan yaşlılık üzerine olmasa da dolaylı anlamda yaşlıların yaşamına pozitif etki sağlayacak çalışmalar ve teknolojik yenilikler de mevcuttur (Ekici ve Gümüş, 2016). Teknoloji, hayatımızın her alanına dahil olmakta ve özellikle yakın zamanda gündelik yaşam, üstün teknolojik gelişmelerle dijitalleşmektedir. Bu doğrultuda dijitalleşme, bireylerin yaşam şeklinin, alışkanlıklarının değişmesine yol açmakta, bireylerarası iletişim şekline, günlük aktivitelerini uygulama biçimlerine ve boş zaman planlamasına değer katmaktadır (Tuna Uysal, 2020).

Yaşlı bireylerin temel gereksinimleri içerisinde sağlık hizmetleri, kişisel bakım, sosyalleşme ihtiyacı önemli rol oynamaktadır (Altındağ, 2020; Özgür ve Demirbilek, 2020). Teknolojik gelişmeler yaşlı bireyler için; güvenlik, koruma, hareket yeteneği, bağımsız yaşama ve sosyal yaşama dahil olma noktasında pozitif etki oluşturmaktadır. Örneğin yaşlı bireyler, geliştirilmiş fonksiyonlar ve geleneksel ev işlerinin akıllı evler (Sakinlerine binanın işlevleri üzerinde gelişmiş denetim ve kontrol olanağı sağlamak için geliştirilmiş otomasyon sistemlerini içeren evlerdir) ile kolaylaşması sayesinde bağımsız geçim olanaklarına sahip olabilmektedir. Bu tip uygulamaların aynı zamanda güvenlik konusunda yalnız yaşayan yaşlı bireylerin yaşam kalitesini arttırdığını söylemek de mümkündür (Bien ve ark., 2003; Gyalog, 2017). Artan ve Urhan'a (2019) göre ise sosyal medya uygulamaları yaşlı bireylerin sosyal çevreleri ile olan ilişkilerini dinamik hale getirerek bireyleri sosyal hayata aktif bir şekilde dahil etmektedir. Diğer yandan yaşlı nüfusun beraberinde getirdiği kronik, ruhsal rahatsızlıkların, yaralanmaların ve bulaşıcı hastalıklara yakalanma oranının artması, sağlık hizmetlerinin kullanımını ve maliyetini artırmıştır. Yaşlı nüfusun artmasına ek olarak köyden kente yaşanan göçler, kırsal yerleşimlerin sayıca çok ve dağınık bir yapıda olması, profesyonel sağlık personeli yetiştirmeyi ve kırsal alana nitelikli sağlık hizmeti ulaştırmayı zorlaştırmıştır. Bundan dolayı, kablosuz teknoloji olanaklarından yararlanılarak sağlık hizmetlerinin sağlık tesisleri haricinde sunumu bir zorunluluk haline gelmiştir (Erkoç ve Danış, 2021; Çiftlikli ve ark. 2008).

Teknoloji kullanımı konusundaki önemli bir diğer nokta da yaşlı bireylerin teknolojiyi kabullenme sürecidir (Ekici ve Gümüş, 2016). Teknolojik gelişmelere uyum sağlamak, öğrenmek veya uygulamak yaşlı bireylerin topluma entegrasyonunu sağlayarak aktif yaş alma süreçlerine anlam kazandırmaktadır. Aynı yıllarda doğup yaşadığı dönemle toplumsal ve kültürel anlamda bütünleşen bireyler, yaşadıkları döneme ait davranışlar göstermektedir. Bu nedenle yaşlıların dijital teknolojileri kabullenmelerinin ve uygulamalarının gençlerle karşılaştırıldığında çeşitlilik gösterdiği söylenebilmektedir (Tuna Uysal, 2020). Ayrıca yaşlı bireylerin algıları ve teknoloji kullanımı; kişisel, sosyal ve fiziksel durumlarına özgüdür. Örneğin fiziksel sorunlar ve bilişsel kabiliyetlerin azalması yaşlı bireylerin teknoloji kullanımını olumsuz yönde etkilemektedir. Yine yaşlı bireylerin radyo, televizyon ve kısmen telefon gibi teknolojik cihazları daha kolay benimsediği bilinmektedir (Ekici ve Gümüş, 2016). Teknoloji kullanımıyla yerinde yaşlanmayı kolaylaştırmak için bu psikolojik ve bağlamsal durumların bilincinde

olunmalıdır. Bu doğrultuda teknolojinin veya teknolojilerin toplumda yaşayan her yaşlı yetişkinin özel ihtiyaçlarına göre uyarlanması gerektiği unutulmamalıdır (Peek ve ark. 2016).

Bu çalışmanın amacı, yaşlı bireylerin teknoloji ile olan ilişkisini analiz etmektir. Çalışmada yaşlı bireylerin; teknolojik cihazları hangi amaçla ve ne sıklıkla kullandıkları, kullanımda zorluk çekip çekmedikleri, yardım alıp almadıkları ve teknoloji kullanımının etkilerine yönelik düşünceleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Literatürde yaşlılık ve teknoloji ilişkisini konu alan çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte, bu çalışmanın küresel ölçekli etkilere ve yaşamın her alanında dönüşümlere sebep olan pandemi sürecinde gerçekleştirilmiş olması nedeniyle özgün bir çalışma olduğunu söylemek mümkündür. Araştırmanın, yaşlılık araştırmalarına farklı bir boyut kazandıracağı, özellikle pandemi sürecinde ve sonrası yaşlılarda teknoloji kullanımı ve dijitalleşmenin yaşlılık alanındaki yansımaları bağlamında literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

### **Araştırmanın Metodolojisi**

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde araştırmacı; dikkatini çeken olgu ya da olayı, doğal ortamı içinde ele almakta, nasıl ve neden ortaya çıktığını anlamak ve açıklamak için anlamlı ve gerçekçi sorular sormakta; katılımcının olay ve olguları yükledikleri anlamları kavramaya çalışmaktadır. Nitel araştırmada amaç, bahsi geçen olay ve olgu hakkında gerçekçi ve betimsel bir tablo ortaya koymaktır. Nitel araştırma yönteminin bir diğer özelliği ise araştırmacının ele aldığı olgu ya da olayı en iyi şekilde açıklayabilmesi için uygun yöntemi belirlemesine imkân sağlayacak esneklikte olmasıdır (Güni, 2021; Baltacı, 2019; Büyüköztürk ve ark., 2013; Tekindal ve ark. 2021). Tüm bu özellikler, araştırmada nitel yöntemin tercih edilmesinin nedenlerini açıklamaktadır. Bu araştırmada da pandemi döneminde yaşlıların teknoloji kullanım düzeyleri ve teknoloji kullanımına ilişkin düşünceleri araştırılmış, olgu ve olaylar arasında bağlantılar kurularak betimsel bir tablo yaratılmaya çalışılmıştır. Araştırmada, olay ve olguların tek tek ele alınmasından ziyade değişkenlerin karşılıklı etkileşimlerine dikkat çekilmiş, nitel araştırma yönteminin önemli bir özelliği olan bütünün parçaların toplamından daha fazlası olduğu anlamına gelen bütünsel yaklaşım benimsenmiştir.

Nitel araştırma yöntemine dayalı olarak sürdürülen çalışmalarda farklı araştırma yaklaşımları bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan “Anlatı araştırması” bir kişinin hayatını araştırmaya odaklanmakta; “Fenomenoloji araştırması”, deneyimlerin özünü anlamlandırmaya çalışmakta; “Kuram oluşturma çalışması”, araştırma verilerinden kuram oluşturma çabasına girmekte; “Etnografi araştırması”, aynı kültürden gelen grubu anlamaya ve yorumlamaya çalışmakta; “Durum çalışması araştırması” ise durumlarla ilgili derinlemesine betimleme ve analiz içermektedir (Güni, 2021). Bu araştırmada sosyal bilimlerde çok fazla tercih edilen olgubilim (fenomenoloji) araştırma yönteminin kullanılması uygun bulunmuştur.

Olgubilim (Fenomenolojik); farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olaylar, deneyimler, yönelimler, algılar, kavramlar ve durumlara odaklanan bir araştırma desenidir. Bu araştırma deseninde veri kaynakları olguyu yaşayan ve bu olguyu dışa vurabilecek katılımcılardır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Örneğin bu araştırmacının veri kaynaklarını teknoloji ile bir şekilde tanışmış yaşlı bireyler oluşturmaktadır.

Olgubilim araştırmaları nitel araştırmacının doğasına uygun şekilde kesin ve genellenebilir sonuçlar ortaya koymamaktadır. Ancak bir olgunun daha iyi tanınması ve anlaşılması için; örneklerin, açıklamaların ve yaşantıların ortaya konması hem alanyazına hem de uygulamaya katkı sunması açısından son derece önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

### **Veri Toplama Yöntemi**

Olgubilim araştırmalarında kullanılan başlıca veri toplama yöntemi görüşmedir. Araştırmacının bu noktada güven ve empatiye dayalı bir etkileşim kurması, olgulara ilişkin yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmak için görüşmenin araştırmacılara sunduğu etkileşim, esneklik ve sondalar yolu ile irdeleme özelliklerinin kullanılması gerekmektedir (Türnüklü, 2000; Bozan ve Ekinci, 2018). Böyle bir ortamda katılımcılar kendilerinin dahi daha önce fark etmedikleri ya da üzerinde çok fazla düşünmedikleri yaşantıları, anlamları ortaya koyabilmektedir. Gözlem de olgubilim araştırmalarında görüşmelere temel oluşturma ya da destekleme amacıyla veri toplama yöntemi olarak kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016; Bogdan ve Biklen, 1992; Şimşek, 2020; Karataş, 2015). Bu araştırmada da görüşmeler pandemi döneminin özellikleri ve yaş grubu dikkate alınarak telefon aracılığı ile yapılmış olsa da katılımcılar ile birden fazla

kez iletişime geçilmiş; katılımcıların ilişki kurma biçimleri ve iletişim sürecine dair diğer detaylar (ses tonu, sessizlik molaları vb) gözlemlenmiştir.

### **Veri Toplama Süreci**

Araştırma verileri 05.05.2021-28.05.2021 tarihleri arasında toplanmıştır. Pandemi şartları ve katılımcıların yaş aralığı göz önünde bulundurularak görüşmeler telefon aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 50 dakika sürmüştür. Olgubilim’de görüşmelerin uzun sürmesi, yaşantıların detaylandırılması açısından son derece önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Görüşme öncesi aranarak katılımcılara araştırmacının kimliği ve araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş, araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayandığı belirtilmiş, kabul edenler ile görüşme randevusu oluşturulmuştur. Yaşlılar ile yapılan araştırmalarda hafıza problemlerine karşı hatırlatma aramasının yapılması son derece önemli olduğundan, görüşme gününden bir gün önce katılımcılar araştırmacı tarafından aranmış, planda herhangi bir değişiklik olup olmadığı sorulmuştur. Görüşmenin başında katılımcılara “Gönüllü Onam Formu” okunmuş; görüşme esnasında ses kayıt cihazının kullanılmasına, gizliliğine, verilerin imhasına ilişkin detaylı bilgi verilmesinin ardından araştırma sorularına geçilmiştir. Katılımcıların hiçbiri duyma problemi yaşamamıştır ancak katılımcılardan bazıları soruların detaylandırılmasını talep etmiştir. Görüşme esnasında soruların içeriğine yönelik örnekler verilerek katılımcıların soruları kavraması sağlanmıştır.

### **Veri Toplama Araçları**

Araştırmada veri toplama aracı olarak cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ve gelir düzeyi sorularını içeren “Demografik Bilgi Formu” ve katılımcıların teknoloji ile ilişkilerini belirlemeye yönelik 7 adet açık uçlu sorudan oluşan “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” kullanılmıştır.

### **Araştırmanın Örnekleme**

Araştırma evrenini 65 yaş üstü yaşlı bireyler oluşturmaktadır. Araştırma grubunun seçilmesindeki neden pandemi döneminde yaşlıların teknoloji ve dijitalizasyon ile ilişkisini araştıran yeterli çalışmanın olmamasından dolayıdır. Araştırma örnekleminin belirlenmesinde “amaçlı örnekleme” tekniklerinden kartopu örnekleme tekniğinden faydalanılmıştır. Kartopu tekniğinde; referans olabilecek düzeyde bir katılımcının yönlendirmesiyle diğer katılımcılara ulaşarak veri toplanmaktadır (Baltacı, 2019; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu araştırmada da bir katılımcı belirlenmiş ve onun

referansı ile diğerk katılımcılara ulaşılmıştır. Araştırma örnekleminin belirlenmesinde il sınırlandırılmasına gidilmemiştir. Olgubilim araştırmalarında görüşmeler uzun sürdüğü ve zaman zaman tekrarlandığı için katılımcı sayısının sınırlı tutulması doğal kabul edilmektedir (Yıldırım ve şimşek, 2016). Ayrıca nitel araştırma yönteminde araştırmacının verilerin doygunluğa ulaştığını fark etmesi beklenmektedir (Silverman, 2016; Tekindal ve ark, 2021). Bu araştırma da örneklemin doygunluğa ulaşmış olması nedeniyle ve olgubilim araştırmasının bir gereği olarak örnekleme 12 katılımcı ile sınırlandırılmıştır.

### **Verilerin Analizi**

Araştırma sonuçları betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Betimsel analiz de katılımcılardan elde edilen veriler değerlendirilmekte, birbirine benzeyen ve birbiri ile ilişiği olan konular, kavramlar ve temalar bir araya getirilerek yorumlanmaktadır (Altunışık ve ark. 2010; Karataş, 2017). Bu araştırmada da elde edilen veriler; katılımcıların teknoloji kullanım düzeyi ve teknoloji kullanımına ilişkin düşünceleri olmak üzere iki ana temaya göre sınıflandırılmıştır. Çalışmada belirlenen ana temalardan teknoloji kullanım düzeyi; teknoloji kullanım alanları, teknoloji kullanım amaçları, teknoloji kullanım sıklığı ve teknoloji kullanımında yaşanılan sorunlar olmak üzere dört alt temaya; teknoloji kullanımına ilişkin düşünceler ana teması ise; teknoloji kullanımının aile ilişkileri ve sosyal hayata yansımalarına ilişkin görüşler olmak üzere iki alt temaya ayrılmıştır. Araştırma sırasında güvenirliliği artırmak amacıyla elde edilen ses kayıtlarının deşifresi iki farklı kişi tarafından gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde katılımcıların gizliliğini korumak için kadın görüşmeciler “GK”, erkek görüşmeciler ise “GE” şeklinde kodlanmış ve veriler görüşme sırasına göre numaralandırılmıştır (G1E, G2K vb.).

### **Araştırmanın Etik Yönü**

Araştırma öncesinde İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan 04.05.2021 tarih ve E-74555795-300-97254 sayılı toplantı ile etik kurul onayı alınmıştır. Bu araştırmada katılımcılar araştırma hakkında bilgilendirilmiştir. Araştırmanın amacı, verilerin kullanım şekli ile saklanma süresi, verilerin gizli kalacağı bilgisi ve araştırmacıların iletişim bilgilerini içeren “Gönüllü Onam Formu” katılımcılara iletilmiştir. Katılımcıların gönüllü onam formundaki bilgileri anladıkları ve araştırmaya katılmayı kabul ettikleri teyit edildikten sonra görüşmeye geçilmiştir.

### **Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği**

Araştırmanın inandırıcılığını arttırmak için gerek veri toplama sürecinde gerekse verilerin analizi ve yorumlanması süreçlerinde tutarlılığa dikkat edilmiştir. Araştırma süreçlerine ve sonuçlarına eleştirel bir göz ile yaklaşılmış, elde edilen bulguların gerçeği yansıtıp yansıtmadığı denetlenmiştir. Nitel araştırmada aktarılabirlik (genelleme) mümkün olmamakla birlikte (Yıldırım ve Şimşek, 2016), araştırma sonuçlarının benzer ortamlarda test edilebilir denenceler oluşturması için ayrıntılı betimleme yapılmış, farklılığı yansıtacak veri kaynaklarının seçilmesine ve ek örnekleme yapmaya olanak veren amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın geçerlik ve güvenirliğinin artırılması için; katılımcılar ile birden fazla etkileşim kurulmuş, güven ortamı yaratılmış, görüşme sürelerinin yeterince uzun olmasına dikkat edilmiş, verilerin çeşitlenmesi (triangulation) için gözlem ve diğer veriler bulgulara dahil edilmiş, deşifre ve kodlama aşamasında iki farklı araştırmacıdan destek alınmıştır.

### **Araştırmanın Sınırlılığı**

Nitel araştırma yönteminin özelliklerinden biri de doğal ortama duyarlılık olduğundan, görüşmelerin yüz yüze yapılması hedeflenmiş ancak pandemi koşulları ve katılımcıların yaş grupları dikkate alınarak görüşmelerin telefon aracılığı ile gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.

## **BULGULAR**

Bu bölümde katılımcıların demografik bilgilerine ve araştırma sorularına ilişkin bulgulara yer verilecektir.

### **Demografik Bulgular**

**Tablo 1. Katılımcıların Demografik ve Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı**

	<b>Kategori</b>	<b>Kişi Sayısı</b>
<b>Yaş</b>	65	2
	66-79	9
	80 ve üzeri	1
<b>Cinsiyet</b>	Kadın	4

	Erkek	8
<b>Medeni durum</b>	Bekar	1
	Evli	11
<b>Birlikte Yaşanılan Kişi</b>	Yalnız	1
	Eşi ile	7
	Eşi ve çocuğu ile	4
<b>Eğitim durumu</b>	İlkokul	3
	Ortaokul	3
	Lise	2
	Üniversite	2
	Lisansüstü	2
<b>Gelir Düzeyi</b>	Düşük	0
	Orta	7
	İyi	4
	Yüksek	1

Araştırma 65 yaş üstü 12 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan 8'i erkek (G1-66, G3-69, G6-68, G7-68, G8-65, G9-67, G10-70, G11-73) 4'ü kadındır (G2-85, G4-65, G5-70, G12-66). Katılımcılar arasında “genç yaşlı” yaş aralığında olan 2, “orta yaşlı” yaş aralığında olan 9 ve yaşlı aralığında tanımlanan 1 katılımcı bulunmaktadır. Katılımcılardan 1'i bekar 11'i evlidir. Katılımcıların 7'si eşi ile 4'ü eşi ve çocuğu ile yaşamaktadır. Bekar olan katılımcının yalnız yaşadığı bilinmektedir. Katılımcıların 3'ü ilkokul, 3'ü ortaokul, 2'si lise, 2'si üniversite ve 2'si lisansüstü eğitim seviyesindedir. Katılımcılar arasında gelir düzeyinin düşük olduğunu ifade eden katılımcı bulunmamaktadır. Katılımcılara gelir düzeyi sorulduğunda 7'si gelir düzeyini orta, 4'ü iyi ve 1'i yüksek olarak belirtmiştir (Tablo 1).

### **Diğer Bulgular**

Katılımcılara “Teknoloji ile ilişkiniz nasıl? Teknolojiyi daha çok hangi amaçla kullanıyorsunuz?” diye sorulduğunda katılımcıların tümü teknolojiden faydalandıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların teknoloji kullanım alanları ve amaçları farklılık göstermektedir. Kadın katılımcıların bazıları (G2K, G4K, G5K) teknolojinin ev işlerini kolaylaştırdığını; günlük yaşamda fırın, çamaşır makinesi, buzdolabı gibi beyaz eşyaları ve elektrik süpürgesi gibi ev eşyalarını kullandıklarını belirtmiştir. Örneğin bir katılımcı (G5K) bu durumu şu şekilde dile getirmiştir: “*Kolaylık sağlıyor teknoloji. Bazı kullandığımız araçlarda. Ev işlerinde olsun. Mesela yemek pişirmekte mutfakta olsun*



*hani önceden yoktu düdüklü tenceremiz şimdi o var.. Fırınlar... Robotlar var ev süpürmede. Son teknolojiye robotlar kendi kendine. Öyle buharlı ütüler. Eskiden ütü kömürle olurdu. Kömür koyar yakardık ütülerini şimdi buharlı ütüler çıktı, press ütüler var”* Bir başka katılımcı (G5K) teknolojiyi sağlıklı yemek yapmak için kullandığını ifade etmiştir. Bir diğer katılımcı (G6E) ise teknolojiyi ibadetlerini yerine getirmede araç olarak kullandığını şu sözlerle ifade etmiştir: *“Yani teknolojiyle ben Allah’ı tanımaya çalışıyorum ve Allah’ı insanlara anlatmaya çalışıyorum. Yaradanın emrinde o teknolojiyi kullanıyorum. Ramazan da cüzlerimi cep telefonundan okuyorum. Bir kelimeyle yüzlerce ayete onlarca hadise ulaşabiliyorsanız teknoloji sizi yönlendirmiyor, siz teknolojiden istifade ediyorsunuz.”* Dini açıdan teknolojinin kendisi için çok faydalı olduğunu, aklına gelmeyen duaları oradan öğrenebildiğini söyleyen bir katılımcı (G4K) daha bulunmaktadır. Bir başka katılımcı (G11E) da telefon, internet, bilgisayardan mümkün mertebe faydalanmaya çalıştığını, gazete okuduğunu, yazı yazdığını ve yakınları ile haberleştiğini ifade etmiştir. Teknolojiden haberleşme için yararlandığını söyleyen başka katılımcılar (G7E) da bulunmaktadır. Örneğin bir katılımcı (G4K) bunu şu sözlerle ifade etmiştir: *“Görüntülü görüşüyoruz çocuklarla. Fransa ile görüntülü görüşüyoruz. Her yerle görüntülü görüşüyoruz ondan sonra e haberleşmemiz öyle, şey face üzerinden hemen direk haber falan olsa birbirimizden haberimiz oluyo. O yönden güzel.”* Pandemi döneminde arkadaşları ile sosyalleşmek için teknolojiden faydalandığını söyleyen katılımcılar (G7E) da bulunmaktadır. Bilgisayar işletim sistemi ve tamiri ile ilgilenen bir diğer katılımcı (G3E) teknoloji ile arasının *“çok iyi”* olduğunu ifade etmiştir. Bir başka katılımcı (G7E) teknolojiyi daha çok işte haberleşme amaçlı kullandığını, çalıştığı firmanın ihtiyaçları ile ilgili mail, whatsapp ya da diğer sosyal medya araçlarını kullandığını söylemiştir. Bir başka katılımcı (G4K) her gün bilgisayar kullanmasa dahi telefon ve sosyal medya (facebook, whatsapp gibi) kullandığını ifade etmiştir. Bir diğer katılımcı (G6E); dünyanın bir köy haline geldiğini, Amerika, İngiltere ve Avrupa’nın değişik yerlerinde bulunan arkadaşları ile whatsapp ve facetime üzerinden iletişime geçtiklerini, 10 yıldır facebook kullandığını, yazarlık yaptığı için instagramda 30.000’e yakın takipçisinin olduğunu, bir arkadaşının tavsiyesi ile Youtube da kullanmaya başladığını söylemiştir.

Teknoloji ile ilişkisinin iyi olduğunu söyleyen katılımcıların yanında, teknolojiyi sınırlı düzeyde kullandığını ifade eden katılımcılar (G8E, G9E, G10E, G12K) da mevcuttur. Örneğin bu katılımcılardan biri (G8E), televizyonda belgesel izlediğini, sadece

çaldığında telefona baktığını ifade etmiştir. Bir başka katılımcı (G9E) ise, teknolojiye çok ilgi duymadığını telefonunu sadece haberleşmek ve whatsappı fotoğraf göndermek için kullandığını belirtmiştir. Aynı görüşte olan bir başka katılımcı (G10E) da haberleşmek ve sağlıklı konuları araştırmak için teknoloji kullandığını ifade etmiştir. Bir diğer katılımcı (G12K) teknolojiyi sadece haberleşme amaçlı kullandığını ifade etmiştir.

Katılımcılara “Teknolojiyi ne sıklıkta kullanıyorsunuz?” diye sorulduğunda, katılımcılardan biri (G1E) *“Sabah uyanır uyanmaz acaba bana mail geldi mi gece bana mesaj var mı diye eline telefonu almakla başlayıp tüm günü insanın adeta yapışık şeylerimiz oluyor bir aletimiz oluyor. Bu dijitalleşmenin en uç noktası.”* diyerek teknolojiyi sık kullandığını ifade etmiştir. Teknolojiyi sık kullandığını ifade eden başka katılımcıların (G2K, G3E, G6E, G7E) yanında, orta sıklıkta kullandığını ifade eden katılımcılar (G11E) da mevcuttur. Örneğin, bir katılımcı (G10E) teknolojiyi günde 2-3 saat kullandığını ancak bunun fazla olmadığını düşündüğünü söylemiştir. Bir başka katılımcı (G11E) ise görüş ve düşüncelerini paylaşmak için her gün 20 dakika civarında twitter kullandığını, arkadaşları ile 15-20 dakika civarı whatsapp buluşmaları gerçekleştirdiklerini ifade etmiştir. Teknolojik aletleri sık kullanmadığını ifade eden katılımcılar (G4K, G7E, G9E, G12K) da bulunmaktadır. Örneğin teknolojiyi çok az kullandığını söyleyen bir katılımcı (G5K) bu durumu *“Günlük pek kullanmıyorum ev telefonum var. Hani evi kullanıyorum daha kolayıma gidiyo, daha rahat sohbet ediyorum. Konuşuyorum haberleşme aracı olduğu için haberleşmede kullanıyorum. Allah göstermesin acil bir durum olsa hemen rahatıma gidiyo yani kafam rahat oluyo ev telefonu, kendi cebim yok istemiyorum kullanmak. Biraz atak var öyle ondan dolayı”* sözleri ile ifade etmiştir.

Katılımcılar arasında “Teknolojik cihazları kullanırken sorun yaşadınız mı?” sorusuna ilk kullanımda zorlandığını ve yardım aldığını ifade eden katılımcılar (G2K, G5K) bulunmaktadır. Bir katılımcı (G6E) video yüklemeleri için yardım aldığını şu şekilde ifade etmiştir: *“Ben sürekli kendimi yenilemeye çalışıyorum sürekli benim kızlardan alıyorum. Radyoda yine bedel karşılığında hizmet aldığım bir arkadaş var ondan alıyorum. Mesela videolar çekiyorum ben videoları Youtube’a yükleyemem benim öyle bir imkânım yok zamanım yok gerekte yok zaten. Medya okyanus gibi bir şey deniz derya bir şey. Çünkü her gün yenileniyor, her gün milyonlarca sayfalık bilgi üretiliyor.* “Katılımcılar arasında *“Başka sosyal alanlar var onlarda yaşıyorum. Instagramı*

*kullanamıyorum mesela onun eğitimini almam lazım Instagramı beceremedim daha”* diyerek zorlandığını ancak henüz yardım almadığını ifade eden bir katılımcı (G11E) bulunmaktadır. Bu katılımcıların yanında öğrenmeye olan ilgisi ya da eski iş tecrübesi nedeni ile (G3E, G10E) zorlanmadığını ifade eden, bildiği kadarı ile kullanmaya ve öğrenmeye çalışan katılımcılar (G1E, G4K, G7E, G9E) bulunmaktadır. İki katılımcı (G8E, G12K) ise sadece telefon kullandıkları için herhangi bir zorlukla karşılaşmadığını söylemiştir.

Teknolojinin hayatının vazgeçilmez bir parçası olduğunu ifade eden katılımcılar (G6E, G7E) mevcuttur. Örneğin bir katılımcı (G6E) bunu şu sözlerle dile getirmiştir:

*“Teknolojiyle beraber yaşıyoruz ister istemez. Yeni bir araba aldım. Arabada her şey elektronik. Yani öğrenmek için biraz kataloğunu okuyorum. Deniyorum sağına soluna bakıyorum. Teknolojiyle beraber yaşayacaksanız teknolojisiz olmaz yani bir dağda bir mağarada denizin ortasında yahut adada yaşamıyoruz. İnsan sosyaldir. Yani bir Müslüman çevresiyle etrafıyla beraber yaşayan bir varlık. Yani çevreniz var dar dairede eşiniz var çocuklarınız var eğer birazda yazarlığınız varsa yani yazarız biz programcıyız ..... fm de 29 senedir her gün konuşuyorum. Şimdi benim bulunduğum yer radyoya bir 40 km. Nasıl iletişim kuracağım her gün gidip gelemiyorum. Ne yaptım? Kendi evimi stüdyo yaptım. Bilgisayarla radyoya ulaşıyorum internet üzerinden. Böylece 40 km uzaklıktaki radyoya canlı yayına bağlanıyorum. Nasıl soru alıyorum. Sorularda da WhatsApp kullanıyorum. WhatsApp’tan bana ulaşıyorlar radyonun WhatsApp numarası var. Oradan sorular geliyor. Bu arada bir de Instagramı kullanıyorum. Bir taraftan bilgisayarla, mikrofonla yayın yaparken öbür taraftan da Instagramı kullanıyorum. Instagram’dan da yayın yapıyorum görüntü olarak. Instagram’dan da beni takip edenleri yorumla açık bırakıyorum oradan bana soru soruyorlar. Şimdi teknolojinin neresindeyiz sen şimdi bak.”*

Teknolojinin hayatın önemli bir parçası olduğu düşünen diğer katılımcıların görüşleri ise şu şekildedir:

(G7E) *“Hayatımızın her tarafını sarmış, kaplamış, içine almış. Ben 1977 yıllarında ilk bilgisayar kullanmaya başladım. O zaman bilgisayar programlarını yani tezimizle ilgili çalışmaları delikli kartlarla yürütüyorduk. 86 88'lere doğru personel computer'ler yani pc'ler hayatımıza girmeye başladı. Daha sonra da laptoplar işte ipad'ler şunlar bunlar. Bugün yani internetsiz insan düşünmek hele bizim alanımızda öğretim üyesi olacaksınız ya da ne bileyim makineyle ilgili olacaksınız mümkün değil. Hayatımızın her tarafını sarmış durumda bilhassa internet.”*

(G1E) *“Bundan birkaç gün önce fazla şeyim yok yani bir kargoya gidersiniz bir mal verirsiniz malın size bir kağıdını verirler teslim kağıdını. Baktım ondan sonra kâğıdı şimdi yapıştırdı kargonun içine dedim hani kâğıt, bey amca onun üstündeki barkodun fotoğrafını çek dedi. Öyle kâğıt mağıt vermiyoruz artık.”*

Katılımcılara “Sizce teknolojinin hayata etkisi nedir?” diye sorulduğunda katılımcıların büyük çoğunluğu teknolojinin hayatı kolaylaştırdığını (G5K, G3E, G2K, G12K), iletişimi arttırdığını (G3E, G12K, G8E), zaman tasarrufu sağladığını (G2K) ifade etmişlerdir. Hayatında teknolojiyi sık kullandığını ifade eden bir katılımcı (G6E) teknolojiden uzak kalmanın mümkün olmadığını şu sözlerle dile getirmiştir:

*“Kur’an sürekli insanları teknolojiye yönlendirir. Süleyman a.s dolayısıyla çok zirvede bir insan. Düşünebiliyor musun o zaman tabi uçak hiçbir şey yok rüzgâr geliyor mucize olarak Süleyman a.s binlerce kişilik ordusunu alıyor çok uzak mesafelere götürüyor. Bu Süleyman a.s mucizesi. Teknolojide madenler kullanılır bakırdı demirdi. Davud a.s cenabı hak bir mucize emretmiş. Davud a.s eline aldığı demiri bakırı eliyle pişiriyor başka hiçbir şey yok. Eliyle demire şekil veriyor. Zırh yapıyor çelik yelek yapıyor. Bakırı eritiyor. Elinde hiçbir şey yok. Ve insanlar diyor ki kuran diyor ki sen öyle bir sistem kur ki madenleri kendi faydana çalıştır. Teknoloji insanlık tarihi boyunca var. Bu işin yaşı başı yok ister 80 ister 90 kaç yaşında olursa olsun aklın şuurun sağlığın yerindeyse yani bir genç gibi olamasan da yine teknolojiden uzak kalmazsınız. Yani bizim nesil belli bir yaştan sonra 50'nin 60'ın üstünde olan insanlar teknolojiye sürekli hayranlıkla bakıyor ama bir çocuk bir genç normal bakıyor. Sürekli kendinizi yenileyeceksiniz yenilenen insan eskimez.”*

Aynı katılımcı (G6E) teknolojik gelişmeleri yakalamanın önemli olduğu ve bu yüzden kendi kitaplarını çağın gerektirdiği şekilde dijital ortama aktardığını ifade etmiştir: *“Niye yapıyorum ben bunları? Yazarım ben 50 tane kitabım var. Ama yani şimdi insanlar kitap okumada gençleri biliyorsunuz, kitaplar dijitale geçti. Bundan bir 7-8 sene önce din kitaplarımı dijital ortama kaydettik. Hz Ali'nin dediği gibi çocuklarınızı diyor bulunduğunuz zamana göre yetiştirin.”*

Katılımcılar arasında teknoloji kullanımının olumlu etkilerinin yanında olumsuz etkilerinin de bulunduğunu söyleyenler mevcuttur. Örneğin bir katılımcı (G7E) bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

*“Yani bir taraftan hayata hız getirdi, bir taraftan da bizi sandalyeye bağlıyor. Yani hem hız var sürat var. Düşünün ki aynı anda Avustralya'yla yazışıyorum mailleşiyorum, Amerika'yla mailleşiyorum. Gece gündüz yok, her günü her saati.”*

*Bilhassa şimdi bu Whatsapp, Telegram konuları da gündeme girince gece bile Çin'de gecenin yarısı haberleşiyoruz. Amerika da hakeza böyle bir de son zamanlarda bu dijitalleşmenin başka yönleri de.... İşte bu Zoom programları olsun Teamlink ve benzer programlar ayrıca hayatı hem kolaylaştırdı hem hızlandırdı hem de insanı meşgul etti. Sandalyeyi bu tarafa çeviriyorsunuz karşınızda dünyanın değişik yerlerinden dört bir bucağından ve köşesinden insanlarla sohbe başlıyorsunuz. Tabi hayatı çok etkiledi.”*

Bir başka katılımcı (G3E) ise teknolojinin hayatı kolaylaştırdığını ancak insanın doğa ile temasını azalttığını söylemiştir. Katılımcılar arasında teknolojinin olumsuz etkilerinden korunmak için teknolojiyi doğru kullanmak gerektiğini ifade eden katılımcılar (G9E, G6E) mevcuttur. Örneğin bir katılımcı (G6E) bunu şu sözlerle ifade etmiştir.

*“Her zamanın bir şeyi vardır kanunu kuralı, siz zamana ayak uyduracaksınız. Zamana ayak uydururken kendinizi kaybetmeyeceksiniz. Yani teknolojinin getirdiği bütün şeyleri imkanları teknolojinin seyrine değil yani teknoloji maalesef yanlışta kullanılıyor. Bugünkü sosyal medyadan tutun internetten televizyona varıncaya kadar hepsi insanların faydasına değil de böyle daha çok zaman öldürmek insanların bir takım yanlış ilişkilerine yanlış birtakım yönlendirmelerine sebep oluyor. O zaman ne yapacaksınız teknoloji bir imkandır Allah'ın verdiği bir imkandır. Bu imkânı kendi lehinize kullanacaksınız. Ama akıntıya kapılırsanız sizi nereye sürükleyeceği belli olmaz akıntıya kapılmayacaksınız. Akıntıyı kendi lehinize çevireceksiniz. Teknolojiyi kullanırken bunu hem kendi faydasına hem halkın faydasına hem insanın faydasına kullanıyor. Yani siz teknolojiyi yönlendirseniz hem ayakta kalıyorsunuz hem de ekonomik olarak güçlendiriyorsunuz.”*

Teknoloji kullanımının olumsuz etkilerinin daha fazla olduğunu düşünen bir katılımcı (G10E) ise *“Aslında çok faydamıza değil. Aslında çok şey değil faydamıza değil. Faydamıza kullanabilirsek iyi de ama maalesef örneğin işte teknoloji diyoruz mesela bir araştırma yapıyorsunuz internette arkasında hemen reklamlar geliyor, reklamlardan aldığımız bilgiyi bile unutuyorsunuz tekrar başa geçiyorsunuz. Bu tür sıkıntılar yaşıyoruz ama yani çok da takılmamaya çalışıyoruz”* demiştir.

Katılımcılara *“Sizce teknoloji aile ilişkilerini nasıl etkiledi?”* diye sorulduğunda katılımcıların bazılarının teknoloji kullanımının aile ile geçirilen zamanı ve sohbeti azalttığını (G2K, G3E), her aile bireyinin kendi dünyasına ve kendi kabuğuna çekildiğini (G7E), tablet telefon ve bilgisayar nedeniyle aile üyelerinin kendi odalarında zaman

harcadığını ve bunun aile ortamının oluşmasında engel teşkil ettiğini (G8E) düşündüğü görülmüştür.

Katılımcılardan bazıları (G4K, G1E, G9E) sınırlı şekilde kullanıldığı takdirde teknolojinin aile ilişkilerini olumlu yönde etkileyeceğini düşünmektedir. Örneğin bir katılımcı (G9E) bu düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir: *“Bu yeni çıkan telefonların içerisinde şey diyorlar nedir onun adı akıllı telefon dediğim gibi eğer iyi kullanılırsa çok iyi iyi kullanılmazsa çok aile şeylerine de zarar veriyor yani. Mesela örnek vereyim bir Tiktok denilen bir şey çıkartmışlar onlarda çok büyük yıkımlar var. Benim gördüklerim yani ben bu şekilde değerlendiriyorum. Tabi iyi yönleri de var iyi yönlerini kullanırsan tabiki insanlar için çok faydalı.”*

Katılımcılar arasında teknoloji kullanımının aile ilişkilerini olumlu yönde etkilediğini düşünen katılımcılar (G11E, G12K, G5K) da mevcuttur. Örneğin bir katılımcı (G11E), *“Aile ilişkilerimizi de olumlu etkilediğini düşünüyorum. Çünkü mesela bu pandemi döneminde görüşemiyoruz ama Amerika’daki evladıyla İstanbul’un falanca semtinde oturan evladıyla ekran üzerinden görüşüyoruz ve bu bir pozitif etkilenme oluyor. Böyle kullanırsak beni pozitif etkiliyor ama çok yanlış etkileyen zamanını buna harıl harıl harcayan kişilerde var. Bizi pozitif etkiliyor. Hamdediyoruz, şükrediyoruz iyi ki böyle bir nimetler var diye”* diyerek pandemi döneminde teknolojiden faydalandıklarını ifade etmiştir. Bu katılımcılar haricinde genel anlamda aile ilişkilerinin yok olma noktasına geldiğini düşünen ancak yine de uzaktaki aile üyeleri ile teknoloji sayesinde görüştüklerini ifade eden bir katılımcı (G12K) bulunmaktadır. Bir başka katılımcı (G10E) da eşinin ve kendisinin akıllı telefon kullanmadığını, bu nedenle aile ilişkilerinin olumsuz etkilenmediğini belirtmiştir.

## **TARTIŞMA**

Yaşlılık döneminde teknoloji kullanımı konusu geçmiş deneyimler, fırsatlar, uyum sağlama kavramlarını gündeme getirmektedir. Katılımcılara teknoloji ile ilişkileri sorulduğunda katılımcıların büyük çoğunluğu teknolojiden hayatın birçok alanında yararlandığını, haberleşme, sosyalleşme, bilgi alma amacıyla kullandığını ve teknolojinin hayatlarının önemli bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre yaşlıların teknoloji kullanım amacı ilgi alanlarına göre farklılık göstermektedir. Örneğin yaşlıların bazıları teknolojiden dini birtakım etkinliklere katılma

ya da haberleşme amacı ile yararlanırken bazıları ise mesleği nedeniyle kullanmaktadır. Bu doğrultuda teknolojinin veya teknolojilerin toplumda yaşayan her yaşlı yetişkinin özel ihtiyaçlarına göre uyarlanması gerektiği vurgusu yapılmıştır (Peek ve ark., 2016). Terkeş ve Bektaş (2016) yaşlı sağlığı ve teknoloji kullanımı üzerine yaptıkları çalışmada yaşlanan bireylerin kendi aile ortamlarında sağlık hizmetlerinden yararlanmak isteyeceğini ve bununda teknolojik olanakların kullanımı ile mümkün olacağını belirtmişlerdir.

Katılımcıların teknolojiyi kullanım amaçlarından birisi de haberleşmedir. Wagner ve arkadaşlarının (2010) çalışmasında yaşlı bireylerin interneti iletişim ve sosyal destek amacı ile yalnız kalmamak, aile, arkadaş ve torunları ile iletişim kurmak ve anlık mesajlaşmak gibi çevrimiçi iletişim kanallarını tercih etmek amacıyla kullandıkları tespit edilmiştir. Katılımcılardan bazıları sosyal medya (Instagram, Twitter, Youtube) platformlarını kullanmaktadır. Literatür incelendiğinde benzer bulgulara rastlanmıştır. Kalınkara ve Sarı'nın (2019) yaşlılarda sosyal ağ kullanımı üzerine yaptıkları çalışmada yaşlı bireylerin %68,3'ü her gün, %25,9'u de haftada en az birkaç kez sosyal ağa girmektedir. Sosyal ağları kullanan yaşlılar ise çoğunlukla daha küçük yaş aralığındaki akrabaları ve çocukları ile iletişim kurmaktadır (ActiveAge, 2008).

Teknolojinin günlük hayatı kolaylaştırdığını söyleyen katılımcılar ev işlerinde büyük kolaylık sağlandığını belirtmiştir. Lee ve Maher çalışmalarında akıllı ortamlar ve etkileşimli teknoloji kullanımının yaşlılar için yaşam kalitesini artırmanın yanı sıra yaşlı topluluklar ve topluluklar arasındaki bağlantıları destekleme potansiyelinde olduğuna vurgu yapmışlardır (Lee ve Maher, 2021). Yapay zekâ destekli robot teknolojisi geliştikçe, bakım robotları bağımsızlaşmakta ve fiziksel bakım desteğinin üstünde daha çok sosyal etkileşim sayesinde insanlara yardım eden refakatçilere dönüşmektedir. Günlük hayatın kolaylığını vurgulayan katılımcıların günümüz teknolojisini geçmiş tecrübeleri ile kıyasladıkları gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda araştırmada yaş faktörünün teknolojik gelişmelerin önemini ve değerini anlamada büyük bir etken olduğu düşünülmektedir. Elde edilen bulgu literatür ile kıyaslandığında benzer çalışmalar bulunmaktadır. Zeit- haml ve Gilly'nin (1987) yaşlı olan ve yaşlı olmayan bireyler üzerinde gerçekleştirdiği teknoloji kıyaslamasında yaşa bağlı farklılıkların yanı sıra cinsiyet, eğitim seviyesi, gelir düzeyi vb durumların da yaşlı bireylerin teknolojik yenilikleri kabullenmelerinde etkili olduğuna vurgu yapılmıştır. Araştırma bulgusuna göre katılımcıların çoğunun teknoloji kullanımlarının yüksek

olduğu ve teknolojik gelişmelere açık olduğu gözlemlenmiştir. Kachoui ve arkadaşlarının çalışması da yaşlı bireylerin teknolojik gelişmelere açık olduğunu ve sosyal yardımcı robotların yaşlı bakımında pozitif etki oluşturduğuna değinmektedir (Kachouie ve ark., 2015). Bu araştırmada ortaya çıkan bulgunun eğitim seviyesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla eğitim seviyesi ile teknoloji kullanımı arasında pozitif ilişki olduğu söylenebilir. Katılımcıların eğitim seviyesi incelendiğinde yarısının lise ve üzeri eğitim seviyesine sahip olduğu görülmüştür. Matanda ve arkadaşlarının (2004) yetişkinlikte internet kullanımı üzerine yaptığı araştırmada da eğitim düzeyi yüksek kişilerin iletişimde internet kullanım oranlarının daha yüksek olduğu belirtilmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun teknolojik cihazları kullanım konusunda herhangi bir sorun yaşamadığı ve desteğe ihtiyacı olmadığı gözlemlenmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde ulaşılan bulgunun literatürden farklı olduğu görülmektedir. Sinav (2020), 65 yaş ve üzeri bireylerin sosyal medya kullanım davranışları üzerinde gerçekleştirdiği karşılaştırmalı çalışmada yaşlı bireylerin teknoloji kullanım konusunda yardım alma eğilimlerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada katılımcıların büyük bir kısmı herhangi bir sorun yaşamadığını belirtmiştir. Ancak katılımcıların bir kısmı ise teknolojik cihaz ve uygulama konusunda aile üyelerinden destek aldığını vurgulamıştır. Özsungur (2018) yaşlıların teknoloji kabul ve kullanım davranışlarının başarılı yaşlanma üzerindeki etkileri üzerine yaptığı araştırmada mobil internetle ilgili bir sorun yaşandığında yaşlıların yarıya yakınının (%43,5) ailesinden (kızı, oğlu, torunları vb.), mobil internet sağlayıcısından (%21,3) ve yakın arkadaşlarından (%17,9) yardım aldıkları bulgusuna ulaşmıştır.

Araştırma kapsamında uluslararası görüşmelerde ve aile içi toplantılarda teknoloji tabanlı uygulamaların kullanıldığı ve katılımcıların bundan memnuniyet duydukları gözlemlenmiştir. Bu da literatürdeki yaşlı mutluluğunda video görüşmelerin önemine, uzak mesafede bulunan torunlarını ve çocuklarını gören yaşlıların hoşnut olduğu bilgisini desteklemektedir (Ekici ve Gümüş, 2016).

Katılımcıların teknolojinin getirdiği olanakların yanı sıra aile içi iletişimde birtakım kopmalara ve kendi içine çekilmelere sebep olduğunu ifade etmeleri, aile içi ilişkilerin teknolojik dönüşümlerden olumsuz etkilendiğini göstermektedir. Hazar (2011) araştırmasında sosyal medya kullanımının bireylerin aile ve arkadaş ilişkilerini engellediğini ve bölgesel iletişimi azalttığını belirtmiştir. O'Toole'un (2000) yapmış



olduğu çalışmada haftada beş saatten daha fazla internette vakit geçiren bireylerin dörtte birlik kısmının, bireylerin aile ve arkadaşlarına ayırmaları gereken zamanı internette kullandıkları, bunların %10'unun ise internet sebebiyle ev dışı etkinliklere daha az katılım sağladıkları tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda gençlerin yeni teknolojiler konusunda yaşlıları bilgilendirmesi ve yaşlıların da geçmiş tecrübeleri ile aile içi bağları kuvvetlendirmesi önemlidir.

Çalışma doğrultusunda elde edilen bilgiler yaşlıların deneyimlerinin ve tecrübelerinin şu an buldukları çağ ve teknolojik gelişmeler açısından büyük farklılıklar oluşturduğunu göstermektedir. Aynı dönemde yaşayan ve dönemsel kültürel özellikleri ile bütünleşen bireyler yaşadıkları döneme ait davranışlar sergilemektedir. Bu nedenle yaşlıların dijitalleşmeyi kabullenme ve uyum süreçleri gençlere göre farklılık göstermektedir (Tuna Uysal, 2020). Bu araştırmada elde edilen bulgular yaşlıların yeniliklere ve teknolojik gelişmelere açık olduğuna ve teknolojiyi hayatlarına dahil etmek istediklerine işaret etmektedir.

Katılımcılardan ikisi (G5, G11) teknolojik gelişmelerin aile içi ilişkilerde olumlu etkileşime sebep olduğunu söylemiştir. Bu gelişmelerin özellikle pandemi dönemi ve sonrasında önemli bir kolaylık olduğu vurgulanmıştır. Literatür incelendiğinde, ulaşılan bulgunun literatürdeki çalışmalardan ayrıştığı gözlemlenmiştir. Salgın sürecinde yaşlı nüfus ve ayrımcılık araştırmasında, salgının yoğun olduğu zamanlarda yaşlıların bilgiye erişiminin önemine vurgu yapılmıştır. Bu zamanlardaki en etkili kitle iletişim aracının televizyon olduğu belirtilmiştir. Sosyalleşme ihtiyacının dijital yansımalarının önemli olduğu pandemi döneminde yaşlı nüfusun bu hizmetlerden yararlanamadığı tespit edilmiştir (Demir, 2020). Bu konuda yapılan bir çalışmada pandemi döneminde kırılgan grupların dijital teknolojilerin aşırı kullanımıyla yalnızlaştıkları da ortaya çıkmıştır (Turner ve Gülerce, 2021). Üstün ve Özçiftçi (2020) çalışmasında yalnız yaşayan yaşlıların sosyalleşmemekten ve dışarı çıkamamaktan kaynaklı depresyona girmesini ve sosyal izolasyonda olan anne, baba ve çocuk ile aile büyükleri arasındaki sosyal iletişimin salgın koşulları nedeni ile düzensiz hale gelmesini vurgulamaktadır. Bu bağlamda pandemi koşullarında yaşlı bireylerin depresif olduğu düşüncesi hakimken yapılan çalışma yaşlı bireylerin sosyal ve etkin bir yapıda olduğunu göstermektedir.

## SONUÇ

Yapılan araştırma sonuçları katılımcıların büyük çoğunluğunun teknolojiyi; günlük hayatlarını kolaylaştırma, bilgi alma, haberleşme ve sosyalleşme amaçlı kullandıklarını göstermektedir. Katılımcılardan bazıları teknolojiyi “hayatın vazgeçilmez bir parçası” olarak gördüklerini söylemişlerdir. Katılımcıların görüşmeler esnasında dijital teknolojinin ilk kullanıldığı dönemleri hatırladıkları, geçmişe referansla günümüz teknolojisini değerlendirdikleri ve teknolojinin büyük bir hızla geliştiğini ifade ettikleri görülmüştür. Büyük çoğunluğu 66-79 yaş aralığındaki katılımcıların Türkiye’de dijital teknolojinin kullanımına tanıklık eden ilk kuşak olmaları bu durumu açıklamaktadır. Örneğin, Türkiye’de bilgisayar teknolojilerinin kullanımı ve yaygınlaşması 1960’lı yıllardan sonradır. Araştırmada teknoloji kullanımı konusunda desteğe ihtiyaç duyan katılımcılar olmakla birlikte, bildiği kadarı ile kullanan ve herhangi bir desteğe ihtiyaç duymayan katılımcı sayısı fazladır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun esnek ve yeniliklere açık olmasının yine “kuşak” özellikleri ile açıklanabileceği düşünülmektedir. Katılımcıların tümü teknolojinin doğru kullanıldığı takdirde işlevsel olduğunu söylemiştir. Araştırmada teknolojinin insanın doğa ve birbiri ile etkileşimini azalttığını söyleyen katılımcılar da bulunmaktadır. Teknolojinin aile hayatına etkileri konusunda ise katılımcılar arasında farklı görüşler mevcuttur. Genel anlamda teknolojinin aile hayatına olumsuz etkilerinden bahsedenler olmakla birlikte, özellikle pandemi döneminde teknolojinin aile içi ilişkilere olumlu katkı sağladığını düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. Bu bulgular ışığında katılımcıların büyük çoğunluğunun son iki yılda teknolojik cihazları geçmişe kıyasla daha fazla kullandıklarını söylemek mümkündür. Bu durumun yaşlıların sosyalleşmesine imkân sağladığı ve yaşlıların yaşam memnuniyetini arttırdığı gözlemlenmiştir.

Özetle, günümüz yaşlı kuşağı Türkiye’de dijital teknolojinin gelişimine tanıklık eden kuşak olması nedeni ile diğer kuşaklardan farklıdır. Bu kuşak, teknolojiyi hayatın her alanında kullanmakta ve neredeyse hayatın vazgeçilmez bir parçası olarak değerlendirmektedir. Bu araştırma, süregelen “yaşlıların teknoloji kullanımına uzak ve değişime kapalı oldukları” ön yargısını değiştirmek açısından önemlidir. Bu anlamda yaşlıları teknoloji ile buluşturacak çalışmaların yapılması, yaşlıların teknoloji kullanımının önündeki engellerin kaldırılması için gerekli adımların atılması önerilmektedir.

**KAYNAKÇA**

- ActiveAge, (2008). The Role Of Social Networks In Helping To Alleviate Loneliness And İsolation For Senior. citizens file:///C:/Users/velittin/Downloads/Lonelinessdp.pdf.
- Altındağ, Ö. (2020). Yaşlılığa Güneydoğu Penceresinden Bakış. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı (6. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Artan, T. & Urhan, G. (2019). Yaşlıların Teknoloji Kullanarak Ulaşabilecekleri Sosyal Ağlar ve İletişim Teknolojileri. Akgül, A. (editör). Geronteknoloji. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri, 66-71.
- Atila Demir, S. (2020). Salgın Sürecinde Yaşlı Nüfus, Sosyal Dışlanma ve Yaş Ayrımcılığı. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (38), 186-201. Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/En/Pub/Sbe/Issue/58152/778888>
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 368-388.
- Bien, Z. Z., Park, K.H., Bang, W.C., & Stefanov, D. H. (2003). LARES: An Intelligent Sweet Home for Assisting the Elderly and the Handicapped. 7.
- Bogdan, R.C. & Biklen, S.K. (1992) Qualitative researchfor education: An introduction to theory and methods, Boston: Allyn and Bacon.
- Bozan, S. & Ekinci, A. (2018). Öğretmen Performans Değerlendirme Sürecine İlişkin Okul Müdürü ve Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Nitel Bir Çalışma. Mukaddime, 9(2), 213-239.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Pegem Akademi.
- Çiftlikli, C., Tuncer, A. T., & Öz, A. T. (2008). Uzaktan Bakım Hizmeti Verilmesinde Yeni Kablosuz İletişim ve Bilişsel Radyo Teknolojilerinin Önemi The Importance of New Wireless Communications and Cognitive Radio Technologies for Remote Care Service. 5.
- Ekici, S. K., & Gümüş, Ö. (2016). Yaşlılıkta teknolojinin kullanımı. Ege Tıp Dergisi, 55(0), 26-30. <https://doi.org/10.19161/etd.344199>

- Erkoç, B. & Danış, M.Z. (2021). Yaşlılık Döneminde Karşılaşılan Sorunlar, içinde Gerontolojik Sosyal Hizmet, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Güni, Ö. (2021). Eşini Kaybetmiş Yaşlı Bireylerin Yas Sürecinin Sosyal Hizmet Açısından Değerlendirilmesi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Gyalog, L. (2017). Smart Home Technology For Aging In Place, June 20 2017, Nokia Blog.
- Hazar, M. (2011). Sosyal Medya Bağımlılığı: Bir Alan Çalışması, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 3, 158 – 159.
- Kalınkara, V. & Sarı, İ. (2019). Yaşlılarda Sosyal Ağ Kullanımı ve Yalnızlık İlişkisinin Belirlenmesi. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 12 (1), 8-19. Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Yasad/Issue/46670/476411>
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi. 1(1), 62-80.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: nitel yaklaşımın yükselişi. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi 1(1), 68-86.
- Terkeş N., Bektaş H. (2016) Yaşlı Sağlığı ve Teknoloji Kullanımı. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi. 9(4): 153-159.
- Lee, L., & Maher, M. L. (2021). Factors Affecting the Initial Engagement of Older Adults in the Use of Interactive Technology. International Journal of Environmental Research and Public Health, 18(6), 2847. <https://doi.org/10.3390/ijerph18062847>
- Matanda, M., Jenvey, V.B. ve Phillips, J.G. (2004) "Internet Usage in Adulthood: Loneliness, Computer Anxiety and Education" Behavior Change, 21(2):103-114.
- O'Toole, K., (2000). Study offers early look at how Internet is changing daily life, Stanford News, 16 February, <http://www.stanford.edu/dept/news/pr/00/000216internet.html>, SET: 25.08.2009.
- Özgür, Ö., Demirbilek, T. (2020). Endüstri 4.0 ve Yaşlı Çalışanların İstihdam Edilebilirliği. İzmir İktisat Dergisi, 35(1), 61-76. <https://doi.org/10.24988/ije.202035105>
- Özsungur, F. (2018). Yaşlıların Teknoloji Kabul ve Kullanım Davranışlarının Başarılı Yaşlanma Üzerindeki Etkilerinin Analizi: Adana İli Örneği, 183-113.

- Peek, Sebastiaan Theodorus Michaël, Wouters, E. J., Luijkx, K. G., & Vrijhoef, H. J. (2016). What It Takes To Successfully Implement Technology For Aging In Place: Focus Groups With
- Peek, Sebastiaan T.M., Luijkx, K. G., Rijnaard, M. D., Nieboer, M. E., Van Der Voort, C. S., Aarts, S., Van Hoof, J., Vrijhoef, H. J. M., & Wouters, E. J. M. (2016). Older Adults' Reasons For Using Technology While Aging In Place. *Gerontology*, 62(2), 226-237. <https://doi.org/10.1159/000430949>
- Reza Kachouie, Mei-Tai Chu,Rajiv Khosla. (2015). Socially Assistive Robots in Elderly Care: A Mixed-Method Systematic Literature Review.
- Silverman, D. (2016). *Qualitative Research: Issues Of Theory, Method And Practice*. (3rd ed.), Sydney: Sage.
- Sinav, A. (2020). Genç-Yaşlı, Orta-Yaşlı ve İleri-Yaşlı Bireylerin Sosyal Medya Kullanım Davranışlarının Karşılaştırmalı Analizi: Eskişehir İli Örneği. *Etkileşim*, (5) , 116-145 . DOI: 10.32739/etkileşim.2020.5.87
- Şimşek, D. (2020). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitime Erişimi: Engeller ve Öneriler. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 17(65), 10-32.
- Tekindal, M. , Attepe Özden, S. , Gedik, T. E. , Ege, A. , Erim, F. & Tekindal, M. A. (2021). Nitel Araştırmaların Raporlanmasında Standartlar: SRQR Kontrol Listesinin Türkçe Uyarlaması . *OPUS International Journal of Society Researches* , 18 (42) , 5425-5443 .
- Tuna Uysal, M. (2020). Yaşlı Bireylerin Sosyalleşmesinde Dijital Teknolojinin Rolü: Dijital Yaşlılar Üzerine Bir Çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 43-59. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/56641/741769>
- Turner, H., & Gulerce, H. (2021). Migrants and communication technologies in challenging times; a double-edged sword. In V. Bozkurt, G. Dawes, H. Gulerce, & P. Westenbroek (Eds), *The societal impacts of COVID-19: A transnational perspective*, 161. Istanbul, Turkey: Istanbul University Press. <https://doi.org/10.26650/B/SS49.2021.006.11>
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 24, 543-559.

- Ulltan, M. Ö. (2018). Dünyadaki nüfus artışı konusuna Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler Yaklaşımları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(31), 82–92.
- Üstün, Ç. & Özçiftçi, S. (2020). Covid-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması. *Anatolian Clinic The Journal Of Medical Sciences, Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi (Covid 19 Özel Sayısı)*, 142-153. Doi: 10.21673/Anadoluklin.721864.
- Wagner, N., Hassanein, K. & Head, M. (2010). Computer Use By Older Adults: A Multi-Disciplinary Review. *Computers In Human Behavior*, 26(5): 870–882.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zeithaml, V.A. & Gilly, M. (1987). Characteristics Affecting The Acceptance Of Retailing Technologies: A Comparison Of Elderly And Nonelderly Consumers. *J Retail* 63:49–68.

## UFKUN ÖTESİ BİLİM DERGİSİ YAYIN KURALLARI

### DERGİDE YER ALACAK YAZI TÜRLERİ

**Araştırma Makalesi (Özgün Makale):** Bilimsel yöntem ve kurallara uygun olarak sosyal bilimlere ait alanlarda yapılmış araştırmaların makaleleridir. Bu yazıların daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Bir bilimsel ortamda sunulmuş; fakat yayınlanmamış (özetler hariç) çalışmalar, bu durumun belirtilmesi koşuluyla kabul edilir. Araştırma makalelerinin orijinal bir araştırmayı bulgu ve sonuçlarıyla yansıtmaya veya temel ve uygulamalı bilim alanlarında teorik, hesaplmalı veya deneysel özgün bilimsel çalışmalardan oluşması gereklidir. Yeni kavram, kuram, model ve yaklaşımlar geliştiren makaleler de bu kapsamda yer almaktadır.

**Derleme Makaleler:** Bilimsel yöntem ve kurallara uygun olarak sosyal bilimlere ait alanlarda yapılmış derleme makaleleridir. Derleme makaleler araştırmacının belli bir konuda yayınlanan dikkate değer çalışmaları alarak teker teker karşılaştırmalı olarak değerlendirmesi, bu eserlerin literatüre kazandırdıkları perspektifleri ve bu perspektiflerin birbirlerini tamamlayan ve birbirleri ile çelişen argümanlarını ortaya koyması, belli bir konuda bilgi üretme adına o güne dek neler yapıldığını, o gün itibarıyla hangi noktada olduğunu ve bundan sonra hangi yöndeki araştırmaların literatüre önemli katkılar sağlayabileceğini özetlediği makalelerdir.

**Olgü (Vaka, Case) Sunumları:** Sosyal bilim uygulayıcıların, paylaşmakta yarar gördükleri olguları ele alan yazılardır.

**Editöre Mektup:** Okurların dergi ile ya da dergide yer alan yazılarla ilgili görüş ve önerilerini belirttikleri yazılar ile belirtilen alanlarda çalışmalar yürüten meslek ve disiplinlerden bilimcilerin, bilimsel konularda ve bilimsel bir biçimde yürüttükleri tartışmaların yer aldığı yazılardır.

**Kitap/Makale Tanıtımı:** İlgili alanlarda yayınlanmış kitapların/makalelerin tanıtım ve eleştirisini içeren yazılardır.

**Tez Tanıtımı:** İlgili alanlarda yapılmış uzmanlık ve doktora çalışmalarını okuyuculara tanıtan yazılardır.

### DERGİ YAYIN POLİTİKASI

1. Yılda iki sayı (Haziran - Aralık) olarak elektronik ortamda yayın yapan Ufkun Ötesi Bilim Dergisi açık erişimli (Open Access) olarak Tübitak Dergi-Park-Akademik sistemi aracılığıyla yayınlanmaktadır. Yayın Kurulu ve Editör kararı ile mevcut sayılara ek olarak özel sayı da yayınlanabilmektedir.
2. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi açık erişimli bir dergidir.
3. Dergi Tübitak DergiPark sistemi aracılığıyla yayımlanmakta olup, tümü ile ücretsiz bir dergidir.
4. Dergiye ulaşan yazılar, öncelikle editör ve yayın kurulu tarafından yapılacak ilk değerlendirmeden sonra derginin yayın ilkelerine uygun bulunduğu takdirde konu ile ilgili 2 hakemlere gönderilir. Red ve kabul koşulları eşit olması halinde 3. Bir hakem görevlendirmesi yapılır.
5. Dergiye gönderilen çalışmalara ilişkin hakem değerlendirmesi için hakemlere verilen süre 15 gün olup gerektiğinde 15 gün daha uzatılabilmektedir.
6. Dergiye gönderilen makalelerin hakem değerlendirme sürecinde çalışmaların tüm süreçlerinde yazar ve hakem kimlikleri gizlenmektedir.

7. Yazarlar, hakemlerden ve editörlerden gelen düzeltme istekleri doğrultusunda gerekli düzeltmeleri yaparak çalışmalarının hakem önerileri doğrultusunda düzeltilmiş hallerini en geç 15 gün içerisinde Dergipark sistemine yüklemelidir.
8. Yazarlar, dergiye yükledikleri makalelerini her aşamada geri çekme hakkına sahiptirler.
9. Düzeltmeden sonra talep edilmesi halinde yazılar hakeme tekrar gönderilir, hakem değerlendirmesinden sonra, ilgili makale dergi yönetiminin onayı ile yayınlanır.
10. Dergiye makale başvurusunda bulunmayı düşünen yazarlar tüm bu kuralları titizlikle incelemelidir.

### DERGİ YAZIM KURALLARI

1. Yazılar, A4 boyutunda metin kenarlarından 2,5 cm boşluk bırakılarak, 1.5 aralıklı bilgisayarla Arial 12 punto kullanılarak yazılmalıdır.
2. Yazılar 20 sayfayı geçmemeli, eğer geçiyor ve yazarının iyi niyetli çabalarına karşın kısaltılmıyor ya da kısaltıldığında makalenin özelliği kayboluyorsa, bu durum Yayın Kuruluna gerekli bilgiler verilerek görüşülmelidir.
3. Metin iki yana hizalı, paragraf öncesi boşluk bırakılmadan ve paragraflar arasında otomatik olarak yarım satır (6 nk) boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.
4. İlk sayfa kapak sayfasıdır. Kapakta sırasıyla, makalenin tam başlığı, yazarın adı, yazarın kurumu sayfada ortalanmış olarak alt alta ikişer satır aralıklı sıralanır. Sayfanın altında yazar hakkında kısa bilgi notu sola yaslanmış olarak yer alır. Bu notta yazarın şu anki durumu, ilgi alanları, ödülleri vb. bilgiler, yazının bir proje kapsamında desteklenmesi vb. bilgiler ile iletişim için elektronik adresi yer alabilir.
5. Metin içinde kitap, dergi ve film, TV programı adları italik yazılır. Örneğin, *Siyaset Meydanı* programında (...). Ayrıca yeni veya teknik bir terim metin içinde ilk geçtiği anda italik yazılabilir, sonrasında italik yazılmaz. Örneğin, 1990'lardan sonra *alımlama* çalışmaları Türkiye'de de artış göstermiştir. İngilizcede yaygın olan ifadeler ve kısaltmaları italik yazmayınız. Örneğin, a priori, vis-a-vis, per se vb... Metinde bir ifadeyi daha çok vurgulamak amacıyla italik yapmayınız.
6. Sayıların kullanımı: Cümlelere başlarken sayısal ifadeler sözcük olarak verilir. Örneğin: Kırkbeş tezden yirmisi (...) metin analizi üzerineydi, kalan 15 tanesi üretim süreçlerinin ekonomi politikası ile ilgiliydi.
7. Bir ifadeyi aniden kesintiye uğratacak bir bilgi veriliyorsa, çift çizgi kullanılır. Örneğin: Bu iki katılımcı – biri ilk gruptan diğeri ikinci gruptan seçilmişlerdi- ayrı ayrı test edildiler.
8. Metinde dipnotlar, ilgili olduğu sayfada numaralandırılarak verilir; metin sonuna konulmaz.
9. Metinde sadece tek ek var ise Ek olarak italik başlıklandırılabilir ve metinde böyle yer alabilir. Birden çok ek var ise Ek A, Ek B diye harflendirilerek sıralanabilir. Metin sonunda yer alan bu eklere başlıkları verilmelidir. Ana metinde etiketleri ile belirtilmelidir. Örneğin: Türkiye'de yapılmış haber konusundaki doktora tezlerinin ve master tezlerinin konu dağılımına bakıldığında (Ek A ve Ek B), 1990'lardan itibaren bunların çoğunun temsil, ideoloji ve söylem meselelerine odaklandığı görülmektedir.
10. Metninizi karmaşık ve fazla hacimli değilse, başlık ve alt başlıklarda sayılar veya harfler kullanmayınız. Yine metinde yer alan çeşitli türden ardışık sıralamalarda sayı yerine madde işaretlerini kullanmayı tercih ediniz (kare, çizgi, yuvarlak vb).



11. Yazı; sırasıyla çalışmanın türü (araştırma, derleme veya vaka sunumu), başlığı, yazar adları, yazarların bağlı oldukları kurumlar, iletişim kurulacak yazarın iletişim bilgileri (posta adresi, telefon, faks, e-posta) ve çalışmanın daha önce yayınlanmadığını ya da yayınlanmak üzere hâlihazırda başka bir yayın organına gönderilmediğinin bildirimini içeren ayrı bir başlık sayfası ile gönderilmelidir.
12. Yazının diğer bölümleri şu sıraya uygun olmalıdır: Sola dayalı, alt alta, Türkçe ve yabancı dilde başlık, Türkçe özet, anahtar sözcükler, yabancı dilde özet, yabancı dilde anahtar sözcükler, metin ve yararlanılan kaynaklar.
13. Çizelge içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, harita vs.) şekil olarak adlandırılmalıdır. Bütün çizelgeler ve şekiller, ayrı ayrı, Çizelge: 1 ya da Şekil: 1, düzeni içinde sıralanmalıdır.
14. Her yazının başında 200 sözcüğü geçmeyecek bir Türkçe özet yer almalıdır. Ayrıca İngilizce, Almanca ya da Fransızca dillerinden birinde de aynı uzunlukta bir özet konulmalıdır. Özet(ler)in sonunda anahtar sözcükler belirtilmelidir.
15. Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.

### **KAYNAKÇA KURALLARI**

Ufkun Ötesi Bilim Dergisine gönderilen yazıların referans ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) 6 stili kullanılmalıdır. Mendeley atıf programının APA 6 TR kaynakça versiyonu dergimizin yayın kuralları ile birebir uyumludur.